



Millî Mücadele'de
**KALEMLİ
ORDU**

İSMAIL ÇOLAK



MİLLÎ MÜCADELE'DE
KALEMLİ ORDU
İsmail ÇOLAK

İsmail Çolak

1971'de Kayseri/Develi'de dünyaya geldi. 1992'de Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Yazı hayatı, 1991'de Zaman Gazetesi'nde başladı. Burada 1995'e kadar "Kürt Meselesi ve Yakın Tarih" ağırlıklı yazı dizileri ve makaleler yazdı.

1995'ten beri birçok dergi ve gazetede çalışmalar yaptı, bir kısmı kapak dosyası olmak üzere 400'ü aşkın makaleye imza attı. 1997'den itibaren çeşitli tarih ve kültür dergilerinde de makaleler kaleme aldı.

2000 yılından itibaren kitap çalışmalarına da ağırlık veren yazar, daha çok Osmanlı Tarihi, Osmanlı Kültür ve Medeniyeti, Yakın Tarih ve Eğitim Tarihi eksenli araştırma-inceleme formatında eserler kaleme aldı. Yayımlanmayı bekleyenlerle birlikte 20 civarında (yayımlanmış 14) kitap çalışmasına imza attı. Hepsisi de kendi içinde özgün bir nitelik taşımakla birlikte, özellikle "*Yunan İşgalinin Patronu: Zaharoff*" ve "*Okuldan Çanakkale'ye, Mahşerin İrfan Ordusu*" isimli kitapları, Türkiye'de kendi alanlarında ilk telif eserler olmaları açısından daha fazla dikkat çekti.

Zaharoff ile ilgili araştırmalarından dolayı, Nisan 2004 yılında Yunan Ulusal Kanalı ERT ile ortaklaşa bir belgesel film çalışması yapan Cyclope Productions tarafından röportaj için Atina'ya davet edildi. 16 Mart 2007 tarihinde, Özel Ankara Aziziye Lisesi'nin Çanakkale Zaferinin 92. Yıldönümü münasebetiyle düzenlediği "Yılın Kültür Ödülleri" etkinliği kapsamında, "*Çanakkale'nin Kahraman Mekteplileri (Okuldan Çanakkale'ye)*" kitabından ötürü "*Yılın En İyi Tarih Araştırmacısı*" ödülüne layık görüldü.

Yazar, evli ve iki çocuk babasıdır.

Yayımlanmış Eserleri:

- Son Osmanlı Vahdeddin, İstanbul, 2010. (Vahdettin Hain mi? İsmiyle, İstanbul, 2005.)
Kürt Meselesi'nin Açılımı, Said Nursi'den Teşhis ve Çözümler, İstanbul, 2009.
Bitmeyen Hesaplaşma, Hilal ile Haçın Bin Yıllık Mücadelesi, İstanbul, 2008.
Mahşerin İrfan Ordusu, Okuldan Çanakkale'ye, İstanbul, 2008. ("Çanakkale'nin Kahraman Mekteplileri" İsmiyle, İstanbul, 2006/2007.)
Osmanlı'nın Gizli Tarihi, Genişletilmiş 8.Baskı, İstanbul, 2010.
Son İmparator, Abdülhamid Han'ın Gizemli Dünyası, 6.Baskı, İstanbul, 2010. ("Abdülhamid'i Yeniden Keşfetmek" İsmiyle, İstanbul, 2007.)
Doğu Batı Kavşağında Osmanlı, İstanbul, 2004.
Modern Zamanlarda Osmanlı'yı Aramak, 1.Baskı, İstanbul, 2000; 2. Baskı, İstanbul, 2005.
Yunan İşgalinin Patronu Zaharoff, 1.Baskı, İstanbul, 2004; 2. Baskı, İstanbul, 2005.
Tarihin Gizem Dolu Sırları, İstanbul, 2006.
Ölümsüz Şehit Mektupları, İstanbul, 2006.
Sarıkamış Destanı Tarihimizin En Beyaz Dramı, İstanbul, 2006.

MİLLÎ MÜCADELE'DE
KALEMLİ
ORDU

İSMAİL ÇOLAK



MİLLÎ MÜCADELE'DE
KALEMLİ ORDU

Copyright © Yitik Hazine Yayınları, 2010

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Kalender YILDIZ

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

Son Okuma
Ahmet ÖZDEMİR

ISBN
978-9944-766-26-5

Yayın Numarası
44

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarıç Yolu Üzeri No: 7 Gazimir / İZMİR
Tel: (0232) 252 22 85
Kasım 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey / İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Yitik Hazine Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
34696 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Fax: (0216) 522 11 78

www.hazineyayinlari.com/www.yitikhazine.com
hazine@hazineyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
YAYINCININ NOTU	12

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'MİZİN EFSANE EĞİTİMCİLERİ

Millî Mücadele'nin ve Cumhuriyetin Kurucu Kadrosu: Öğretmenler	15
Miting, Kongre, Cemiyet ve Kuva-yı Milliye'nin Fedakâr ve Cefakâr Hocaları.....	21
Adana'da Direnişi Ateşleyen Öğretmen Tarihçi Niyazi Bey	29
TBMM'nin Konya 'Nasihatçisi': Muallim Mümtaz Bahri.....	33
Kuva-yı Milliye'nin Hamisi: Mehmet Muhlis Bey	34
Heyecanlı Yazıları ve Dinamizmiyle Çankırlılı Ahmet Talat.....	38
Maraşlı Kahraman Savaşçı: Matematik Öğretmeni Hayrullah	40
Bir Öğretmenin Gözüyle Maraş İşgali ve Müslüman Türk'ün Bağımsızlık Tutkusu.....	43
Doğu'nun Eğitim Gönüllüsü Dursunoğlu Cevat Bey.....	45
Erzurum'un İki Numune Öğretmeni: Süleyman Necati ve Sıtkı Beyler	47
Eğitim Şehidi Öğretmenler ve Destansı Kahramanlıkları.....	48
Batı Cephesinde Yaşanan Yunan Mezalimi ve Halide Edip'in Şehadeti.....	55
Millî Mücadele'nin İstanbullu Kahraman Kadın Öğretmenleri.....	56
Cebeci Hastanesi'nde Bir Can Pazarı ve Gönüllü Hemşire Öğretmenler	65
Anadolu'daki Kadın Cemiyetleri ve Hanım Eğitimcilerin Faaliyetleri	67
Kastamonulu Kadınların Destansı Hamiyeti ve Bağışlanan Gelinlik!.....	73
Millî Mücadele'nin Gayretli Müdiresi: Zeliha Faika Hanım	74
İşgalcilerin Asimilasyoncu Tutumu ve Yakılıp Yıkılan Okullar	76
1921 Maarif Kongresi ve Öğretmenlere Verilen Ödevler	79

İKİNCİ BÖLÜM

**MİLLÎ MÜCADELE'DE MEDRESELERİN ROLÜ VE
MÜDERRİSLERİN KAHRAMANLIĞI**

Din Adamları ve Müderrislerin Toplumsal ve Manevi Fonksiyonları.....	87
Medrese Hocalarının Muazzam Gayreti ve Eşsiz Hizmetleri	90
Millî Mücadele'nin İlk Birliklerinden Demir Alay ve Komutanı Müderris İbrahim Efendi.....	102
Afyon-Uşak Hattındaki Kahramanlıklarıyla Çelik Alay ve Sarıklı Müderris İsmail Şükrü	107
Batı Cephesi'nin Savaşçıları: Kahraman Müderrisler ve Esad Hoca.....	113
Manisa'da Mukaddesatın Simge İsmi: Müderris Abdülhamid Efendi.....	116
Karadeniz'in Efsane Müderrisleri: Mehmet Emin ve Hüseyin Efendiler	117
Maraş Müdafaası'nın Sarıklı Mücahidi: Kahraman Vezir Hoca.....	119
Millî Mücadele'nin İlk Mehter Takımı ve Müderris Abdullah Azmi ile Yunuszade Vehbi.....	120
Millî Mücadele'nin İlk Şehitlerinden Ali Kemal Efendi	124
Konya Mahmudiye Medresesi Müderrisi Mehmed Vehbi Efendi	128
Şehit Müderrisler ve Ateşe Verilen Medreseler	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**İSTİKLAL HARBİ'NDE TEKKELER VE
KAHRAMAN DERVİŞLER**

Millî Mücadele'deki Büyük Hizmetleriyle İstanbul Tekkeleri	135
Özbekler Tekkesi ve Şeyh Mehmed Ata Efendi.....	137
Anadolu'ya Silah ve İnsan Sevkıyatındaki Hayati Faaliyetleri.....	138
Tekkenin Diğer Hizmetleri ve Mehmed Akif ile Şeyh Ata	143
Eyüp Hatuniye Tekkesi ve Saadeddin Efendi.....	145
Mevleviler ve Abdülhalim Çelebi Efendi.....	147
Diğer Tekkeler ve Harbin Namsız Kahramanları.....	148
Mustafa Kemal Paşa ve Tekkeler.....	149

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞANLI OKULLAR VE KAHRAMAN ÖĞRENCİLER

Okullarda Aşılana Millî Şuur ve Büyük Vatan Sevgisi.....	153
Millî Mücadele'de Galatasaraylılar ve Cumhuriyetin Kuruluşundaki Misyonları	155

İçindekiler

Refet Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve Galatasaray Lisesi'ni Ziyareti.....	161
Çanakkale Ruhlu İstanbul Liseliler ve Sakarya Oymağı	166
Vatanın Vefakâr Bekçileri Vefa Lisesi.....	167
Siyahlara Bürünen Kabataş Lisesi ve İşgal Yıllarındaki Durumu	169
Samsun Yolunda Bir Vatanseverlik Öyküsü: Heybeli Deniz Okulu'nun Kaçak Öğrencileri	170
Mustafa Kemal'e Namazgâh'ta Karşılama ve TBMM'nin Açılışında Mektepliler.....	173
TBMM Milletvekillerini Ağırlayan Ankara Darülmuallimin Mektebi	174
Millî Ruh ve Mücadele Azmiyle Ankara Mekteb-i Sultanisi	176
Trakya'nın Kurtuluşunun Öncüleri: Edirne Sultanisi ve Darülmuallimin Mektebi	180
Esaret ve Zulme Boyun Eğmeyen İzmir Sultanisi	181
Erzurum Kongresi'nin Ev Sahibi: Erzurum Lisesi.....	183
Millî Mücadele'nin Doğduğu Yer: Sivas Lisesi.....	185
Çukurova'nın Özgürlük Meşalesi: Adana Lisesi ve Diğerleri.....	187
Mustafa Kemal Paşa'yı Karşılamanın Konya Okulları.....	193
Millî Mücadele ve Sakarya Savaşı'nda Kayseri Liselilerin Kahramanlığı ...	195
Zulme Uğrayan ve Şehit Olan Öğrenciler.....	196
Kurtuluş Savaşı'nın Meçhul Çocuk Mücahitleri Düşman Komutanının Gönderdiği Şekerleri Reddeden Onurlu Talebeler	199
Gençlik Cemiyetlerinin Milli Gayret ve Faaliyetleri.....	200

BEŞİNCİ BÖLÜM

ESİR ŞEHRİN YURTSEVER ÜNİVERSİTELİLERİ

Payitahttaki Mekteplilerin Ortak Sesi: Milli Kongre	207
Darülfünun'da Sancılı Yıllar ve Sönmeyen Millî Heyecan.....	209
Delişmen Tabiatlı ve Yürekli Darülfünunlu Gençler.....	215
Mitinglerin Vazgeçilmez İsmi: Darülfünunlu Halide Edip	218
Halide Edip ve Anadolu Kadınının Tarihe Sığmaz Feragati.....	224
Çanakkale Ruhuna Sahip Kahraman Tıbbiyeliler	226
Sivas Kongresi'nin Ateşli Genci: Tıbbiyeli Hikmet Bey.....	229
Darülfünun Hukuk'tan Şehir Fedailiğine Kahraman Saim Bey	231
KAYNAKLAR	235

ÖNSÖZ

Millî Mücadele komutanlarından Mareşal Fevzi Çakmak bir konuşmasında: “Mondros Mütarekesi’nden sonraki dönemde bir uçaktan Anadolu’ya baksaydınız pırıl pırıl yanan çoban ateşleri görürdünüz.”¹ demiştir. Fevzi Çakmak’ın çoban ateşleri benzetmesiyle kastettiği, Türk milletinin Anadolu’da yaktığı “bağımsızlık meşalesi”ydi.

Gerçekten de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde üst üste yapılan savaşlarda hep yenilmiş, yorgun düşmüş ve yanıp tükenmiş olan milletimiz, tam da her şeyini kaybedip tarihten silinmek üzere olduğu bir esnada, özünden ve maneviyatından aldığı son güçle bir kez daha silkinerek son savaşını kazanmasını ve kendi külleri üzerinde yeniden dirilip Anadolu’daki varlık ve bekasını daimi kılmasını bilmiştir.

Yediden yetmişe tüm millet fertlerinin karanlık bir tünelden geçtiği bu mücadelede herkes gibi ülkemizin “Eğitim Ordusu” neferleri de bütün güçlüklerle ve imkânsızlıklara rağmen üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmiş ve vatana olan borçlarını hakkıyla ödemişlerdir.

Öğretmeni, müderrisi (medrese ve üniversite hocası) ve öğrencisi ile eğitim sınıfının tüm mensupları, derslerini ve okullarını bir kenara bırakıp, bu ölüm kalım savaşının her kademesinde yer almış ve her safhasında bütün güçleriyle mücadele etmişlerdir.

İşgallere karşı halkı bilinçlendirip teşkilatlandırmada, tertiplenen protesto mitinglerinde, millî, mahallî kongrelerde, Millî Mücadele’nin tüm örgütlenme ve kuruluş sürecinde, hatta silahlanıp gönüllü olarak milis kuvvetlere ya da düzenli orduya katılarak cephede düşmanla fiilen çarpışmaya varana kadar hemen her alanda hayatî roller üstlenmişlerdir.

Bu anlamda Millî Mücadele’nin kazanılmasında ve yeni Türk devletinin kurulmasında, vatansever eğitimcilerin de “kurucu kadro, beyin

¹ Nak. Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, İstanbul, 1981, s.37.

takımı” olarak büyük hisselerinin bulunduğu, ayrıca kazanılan askerî zaferi, Cumhuriyet’le birlikte daimi hâle getirip vatan sathına yaymada, girişilen büyük eğitim seferberliğiyle taçlandırmada yine onların hatırı sayılır paylarının olduğu aşîkârdır.

Burada bilhassa medreselerin ve müderrislerin de içinde yer aldığı din adamları sınıfının (ulema) hayati katkılarının altını önemle çizmemiz gerekir. Şunu rahatlıkla iddia edebiliriz ki eğer bu kesimin açık desteği ve büyük gayretleri olmasaydı Millî Mücadele’nin zaferle sonuçlanması neredeyse imkânsızdı.

Anadolu halkının Millî Mücadele’ye inanması, güvenmesi ve bütün varlığıyla gönülden desteklemesi, çevrelerinde güven ve itimadın değişmez adresi olarak görülen saygın müderrislerin ve din adamlarının bu harekete inanması ve desteklemesiyle mümkün olmuştur. Bu mümtaz kişilerin izni, onayı ve fiili katkısı olmadan hemen hemen Anadolu’nun hiçbir bölgesinde müdafaa-i hukuk cemiyetleri kurulamamış ve Kuva-yı Millîye birlikleri teşkil edilip düşman işgaline karşı mücadele başlanmamıştır.

Müderrisleri ve talebeleriyle birlikte medreselerin Millî Mücadele’deki katkıları sadece bununla da kalmamıştır. Müderrisler, bütün müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin kuruluşunda başkan ya da üye sıfatıyla aktif rol almışlar ve her türlü faaliyette başı çekenlerden olmuşlardır.

Daha da öteye giden pek çok “sarıklı” müderris, derslerini ve medreselerini askıya alarak, talebelerinin katılımıyla gönüllü milis kuvvetler tertip edip savaş hattına koşmuş ve bir ellerinde seccade ve tespihleri öbür ellerinde de silahları olduğu halde, Millî Mücadele’nin bütün cephelelerinde düşman işgaline karşı destansı bir cihat ve kahramanlık sergilemişlerdir.

Ankara’da açılan TBMM bünyesinde pek çok müderris ve medrese kökenli şahsiyet, milletvekili olarak görev almış, buradaki çeşitli komisyonlarda başkan ve üye pozisyonunda çok önemli çalışmalar yapmışlardır. Yine, TBMM’nin yaptığı görevlendirmeye birçok müderris ve müftü iç isyanları bastırmak ve halkın Millî Mücadele’ye desteğini sağlamak amacıyla tesis edilen “Nasihat Heyetleri”nde yer almıştır.

Bunların yanı sıra, TBMM’nin “gönüllü müftüsü” olarak Anadolu’nun hemen her köşesinde ve cephesinde, vaaz ve nasihatlerde bulunarak halkın ve Mehmetçik’in moral ve maneviyatını yükseltmeye, Millî Mücadele’ye olan ilgi ve desteklerini daha da kamçulamaya çabalamışlardır.

Diğer taraftan, Millî Mücadele'nin zafere erişmesinde medreseler ve müderrislerin yanında, yaygın bir manevî eğitim kurumu olarak tekkeler ve bunların kahraman şeyhleri ve dervişleri de büyük paya sahiptir. Billhassa da İstanbul'daki bazı tekkeler, Anadolu'ya silah ve insan sevk-yatındaki hayati hizmetleriyle mühim mevki işgal etmişlerdir. Maalesef Millî Mücadele'nin bu çok önemli boyutu, şimdiye kadar hep ihmal edilmiş, eksik bırakılmış ve derinlemesine ele alınmamıştır.

Bugüne kadar konu, Millî Mücadele ve Eğitim Tarihi kapsamında genel olarak mevzu edilmiş veya eğitim sınıfının; öğretmenler, tıbbiyeliler, öğrenciler gibi belli sınıflarının tarihçesi ve rolü kapsamında ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız şekilde işlenmiş ya da kimi eğitimcilerin biyografisi gibi bazı münferit ve Konya öğretmenleri gibi mahalli bahisler bağlamında işlenmiştir. Bunlar da ne yazık ki iki elin parmağını geçemeyecek birkaç kitap ya da makaleden ibaret kalmıştır. Kısacası bu sahada kaynaklar yeterince gelişmemiş, ortaya fazla bir doküman ve kaynak konulamamıştır.

İşte elinizdeki kitap, Millî Mücadele'nin fazla bilinmeyen, karanlıkta kalmış bu eksik ve bakir tarafını, “eğitim ordusunun yerini ve rolünü” gün ışığına çıkarmak maksadıyla hazırlanmış, alanında Türkiye’de yayımlanmış ilk kapsamlı ve derli toplu telif eserdir.

Yaklaşık üç senelik yoğun, detaylı ve titiz bir çalışmanın ürünü olarak vücuda getirdiğimiz eserin, bu sahada büyük bir boşluğu dolduracağı, Millî Mücadele’ye ve eğitim tarihine ışık tutacağı muhakkaktır.

Eser, akademik niteliğe sahip referans bir kitap olmakla birlikte, aynı zamanda eğitim camiasının ve geniş okuyucu kitlesinin dikkat ve ilgisini de çekebilecek popüler bir içeriğe, üslup ve dile sahiptir. Kitabın, eğitim sınıfının tüm mensupları ve özellikle de genç nesillerde gerekli tarih bilincini, vatan sevgisini ve mesuliyet duygusunu ziyadesiyle pekiştireceğine kanaatimiz tamdır.

Böylesi bir eseri hazırlayıp, tarihin ve okurun takdir ve hizmetine sunmanın sonsuz bahtiyarlığını yaşadığımı, tarifsiz his ve mülahazalar içerisinde olduğumu itiraf etmeden geçemeyeceğim.

Bu duygu ve düşüncelerle eseri, eğitim ordumuzun bağımsızlık şehitlerinin ruhlarına sonsuz hürmet ve şükranlarımla ithaf ediyorum.

İsmail ÇOLAK

Temmuz 2010

YAYINCININ NOTU

Millî Mücadele bir çetin dönem, asırlarca Osmanlı egemenliğinde huzur bulmuş milletlerin Anadolu'ya en insafsız, en acımasız saldırılarının diğer adı... Böyle bir dönemde elindeki kalemi, tebeşiri bırakıp da silaha sarılan fedakâr eğitimcilerin hikâyeleri vatan toprağının kıymetini bize bir kere daha hatırlatıyor.

Şu bir gerçektir ki bu eser, sadece Millî Mücadele yıllarının fotoğrafını çekmekte ve sözü edilen şahısların o günkü gayretlerini göz önüne koymaktadır. Daha farklı bir ifadeyle onların, ne öncesinde ne de sonrasında farklı görüşleri benimsemiş olmaları, farklı ekollere intisapları, farklı fırkalarla birlikte hareket etmeleri, hatta Millî Mücadele günlerindeki duruşlarıyla çelişen anlayışların temsilcisiymiş gibi davranmaları kitabın konusu değildir. Çizgi değiştirmek insanoğluna ait bir tercihtir ve bu tür örneklerle hemen her devirde rastlanmaktadır. Ne var ki bu durum kitabın teziyle alakalı olmadığı için, eserde yer verilen isimlerde herhangi bir ayrıma gidilmemiştir.

Bu vesile ile Millî Mücadele'nin zaferle neticelendirilmesinde emeği geçen herkesi, rahmet ve minnetle yâd ediyoruz.

Yeni kitaplarda buluşmak dileğiyle...

Yitik Hazine Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'MİZİN
EFSANE EĞİTİMCİLERİ



II. Abdülhamid devrinde yapılan Mustafa Kemal'ın de eğitim gördüğü Manastır Askerî İdadisi- Makedonya

MİLLÎ MÜCADELE’MİZİN EFSANE EĞİTİMCİLERİ

Millî Mücadele’nin ve Cumhuriyetin Kurucu Kadrosu: Öğretmenler

Sultan İkinci Abdülhamid devrinde iyi bir tahsil sürecinden geçen eğitimciler, ilk defa bu dönemde memleketin kaderine yön veren etkin gruplar arasında seçkin bir yer edinmiştir.

İttihat ve Terakki ile Cumhuriyet rejimi zamanında öğretmenler, iktidarı temsil eden imtiyazlı sınıflardan biri olmanın yanında, yeni resmî anlayışın öncüsü görevini de yüklenmiştir. İttihat ve Terakki’nin, ülke çapında teşkilatını tamamlayıp memlekete hükümlan olmasında, dayandığı en mühim unsurların başında öğretmenler gelmiştir.

Bu noktadan hareketle, öğretmenlerin Millî Mücadele’deki fonksiyonlarına atfen sosyolog Erol Güngör şu önemli tespiti yapmıştır: “Millî Mücadele için girişilen teşkilatlanma faaliyeti daha önce İttihatçılar tarafından temelleri atılan ve esas unsuru öğretmen olan taşra teşkilatına dayanmıştır.”

Güngör’ün de temas ettiği gibi öğretmenler hem Millî Mücadele’de hem de Cumhuriyetin kurulmasında hep ön saflarda bulunmuş, her iki safhada da kurucu önder kadro içinde yer almıştır.

İşgallere karşı tepkilerin oluşmasında, halkın bilinçlenip teşkilatlanmasında, tertiplenen protesto ve mitinglerde, kongrelerde ve Millî Mücadele’nin tüm örgütlenme, kuruluş sürecinde, hatta silahlanıp milis kuvvetler oluşturma ve bizzat cepheye iştirak edip düşmana karşı fiilen savaşmada; kısacası Millî Mücadele’nin tüm aşamalarında öğretmenler aktif ve hayati bir rol oynamıştır.

Bu arada hemen belirtmeliyiz ki Millî Mücadele Dönemi’nde doğrudan Ankara Hükümeti’ne bağlı ilk, orta ve lise düzeyinde ne kadar

okul, öğrenci ve öğretmen bulunduğuna ilişkin elimizde kesin ve güvenilir rakamlar mevcut değildir.

Meclis tutanaklarından ve arşivlere girebilmiş belgelerden anlaşıldığına göre 682'si yani yüzde 20'si kapalı olmak üzere 3.495 ilkokul; 1.511'i muallim mektebi çıkışı olmayan toplam 3.316 öğretmen; ilk, orta, lise olmak üzere toplam 12 yıllık tam devreli 5 sultanî; 9 yıllık eğitim veren 32 idadî; ilkokul sonrası 5 yıllık olan 13 muallim mektebi olduğu bilgisi en akla yatkın ve kabul edilebilir olanıdır.

TBMM Hükümeti'nin ilk Maarif Vekili (Millî Eğitim Bakanı) Rıza Nur, 10 Mayıs 1920'de göreve gelir gelmez yayımladığı ilk genelgede, işgallere karşı "millî uyanışı" sağlamada öğretmenlere düşen vazifelere şöyle işaret etmişti: "Batı'nın, köle etmeyi amaçlayan emperyalist saldırısına uğrayan milletimiz bir buhran yaşıyor. Dinimiz ve milletimiz tehdit altındadır. Eğitim ve öğretim görevlileri olan siz aydınlar, milletimizi uyarmakla yükümlüsünüz..."

Millî Mücadele komutanlarından Fahri Belen'in de dediği gibi, bir halk hareketi olarak ortaya çıkan Kuva-yı Millîye'nin temelinde fedakâr subayların, millîyetçi aydınların, gayretli kişilerin hizmetleri kadar, "yurtsever hocaların" üstün katkısı ve destansı çabaları da vardır.

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgaline karşı çığ gibi büyüyen tepki, yurt genelinde bir dizi protesto mitingine yol açmış ve özellikle İstanbul'da yapılan büyük mitinglerde öğretmenler de tertip heyeti içinde yer alıp, millî uyanışa katkıda bulunacak ateşli konuşmalar yapmışlardır.

Bu manada işgali izleyen günlerde Fatih, Üsküdar, Kadıköy, Sultanahmet ve Darülfünun mitinglerinde başrolü oynayıp etkili konuşmalar sunanlar arasında bilhassa şu öğretmenler çok dikkat çekmiştir: Halide Edip ve Nakiye Hanımlar, Hüseyin Ragıp, İsmail Hakkı, Mazhar, İhsan, Selim Sırrı, Emin Ali, Mehmet Ali, Selahattin, Muslihittin Adil ve Akil Muhtar Beyler.

Mesela 18 Mayıs 1919'da düzenlenen Darülfünun Mitingi, hemen hemen yalnızca bir "öğretmenler mitingi" olmuştur. Mitinge katılan bir öğretmenin yaptığı konuşmada sarf ettiği şu sözler, Millî Mücadele sürecinde öğretmenlerin nasıl bir görev üstlendikleri ve ne denli yüksek bir millî şuurla donanmış olduklarının güçlü bir ifadesidir: "Biz muallimler, bu davada haklı olduğumuzu ispat ve davamızın doğru olduğunu

anlatmak için İzmir'in arkasında göğüslerimizle çarpışacağız, nesl-i âtiyi (gelecek nesilleri) ona göre hazırlayacağız.”

Anadolu'da tertiplenen protesto mitingleri ve diğer faaliyetlerde ise öğretmenler, genellikle nüfuz ve itibarı daha fazla olan ulema sınıfının arkasında yerlerini almış ve onların güdümünde birtakım etkinliklerde bulunmuşlardır.²

Öğretmenler ayrıca, umumiyetle okul binalarında yapılan kongrelerin toplanmasında, faaliyet ve kararlarında da mühim katkı sağlamışlardır. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'ne katılan 50'yi aşkın delegenin 5 tanesi öğretmendir.



TBMM'nin açılışında dua eden mebuslar

² Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri*, Ankara, 1978, Doğan Bas. s.201-217; İsmail Göldaş, *Kurtuluş Savaşı'nda Öğretmenler*, İstanbul, 1981, Öğretmen Dünyası Yayınları, s.12-140; Caner Arabacı, *Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1991, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Ens. s.171-184; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1994, Kültür Koleji Yayınları, s.276-278; Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul, 2003, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., s.22-23; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, s.78; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C.1, İstanbul, 1987, Kastaş Yay., s.69; Erol Güngör, *Dünden Bugünden*, İstanbul, 1986, Ötügen Yay., s.67.

Kongrenin ismini tespit edebildiğimiz öğretmen delegeleri şunlardır: Muallim Hafız Cemal Efendi, Siirt; İdadî Mektebi Müdürü Feyzullah Efendi, Sivas; İdadî Mektebi Müdürü Abdullah Efendi, Vakfıkebir.

4–11 Eylül 1919'daki Sivas Kongresi'ne katılan 40 civarındaki delegenin 5 tanesi de öğretmendir. Bunların adları ve temsil ettikleri illerin isimleri şöyledir: Bekir (Gümişioğlu) Bey, Afyon Karahisar; Abdurrahman Dursun (Yalvaç) Bey, Çorum; Mehmet Tevfik (Ergün) Bey, Çorum; Mustafa (Soylu) Bey, Niğde; İhsan Hamit (Tigrel) Bey, Diyarbakır.

23 Nisan 1920'de Ankara'da yeni Büyük Millet Meclisi'nin açılması, teşkilatlanması ve faaliyetlerini yürütmesinde de öğretmenler önemli görevler almışlardır. TBMM'nin 337 milletvekilinin 30'u öğretmenler, kesin olmayan rakamlara göre 23 tanesi de müderrisler arasından seçilmiştir.

“İkinci Grup'ta” (Atatürk'le aynı düşüncede olanların dışındakiler) yer alan, adını belirleyebildiğimiz bazı öğretmen kökenli milletvekillerinin isimleri ve bir kısmının kısa künyesi şöyledir:

Abdurrahman Dursun Bey: Çorum milletvekili, öğretmen, 48 yaşında.

Ziya Hurşit Bey: Rize milletvekili, Almanca öğretmeni-hukukçu, 30 yaşında.

Salih Bey: Siirt milletvekili, öğretmen, 46 yaşında.

Mustafa Lütfi Bey: Siverek milletvekili, okul müdürü, 40 yaşında.

Yasin Bey: Oltu (veya Kars) milletvekili, öğretmen, 30 yaşında.

Halil İbrahim Bey: Bilecik milletvekili, öğretmen.

Ali Ulvi Bey: Burdur milletvekili, öğretmen.

Veli Bey: Burdur milletvekili, öğretmen.

Hamdi Bey: Diyarbakır milletvekili, öğretmen.

Selahattin Bey: İstanbul milletvekili, öğretmen.

Besim Atalay Bey: Kütahya milletvekili, öğretmen.

Cevdet Bey: Kütahya milletvekili, öğretmen.

Mustafa Necati Bey: Manisa milletvekili, öğretmen-gazeteci.

Hamza Hayati Bey: Muğla milletvekili, öğretmen.

Necati Bey: Rize milletvekili, öğretmen-gazeteci.

Şerif Bey: Sinop milletvekili, öğretmen.

Hasan Hüsnü Bey: Trabzon milletvekili, öğretmen.

Hamdullah Suphi Bey: Antalya milletvekili, öğretmen ve ilk Maarif Vekili.

Behçet Bey: Çankırı milletvekili, öğretmen.



Hamdullah Suphi Tanrıöver

Ayrıca, Ankara'daki okullarda görev yapan öğretmenlerden bazıları mecliste uzun bir müddet zabıt kâtipliği de yapmışlardır. Çünkü mecliste çalışacak ve kâtiplik yapacak kimse bulmakta o zamanlar büyük güçlük çekiliyordu ve işlerin yürütülebilmesi için mecburen çevre okullardaki öğretmen ve öğrencilerin yardımına başvuruluyordu.

Bunlardan biri de Millî Mücadele yıllarında, 1916'da mezun olduğu Ankara Sultanîsi'nde edebiyat muallimliği yapan, değerli fikir adamı Mahir (İz) Bey'dir. Mahir Bey, diğer öğretmenlerle beraber dört yıl za-

bit kaleminde vazife görmüş, burada ikinci grup şefliği ve zabıt müme-yizliği (kontrolörü) sıfatıyla meclisin açık ve gizli celselerinin zabıtlarını tutmuştur.

Bu arada, TBMM'nin açılması, öğretmenlerin örgütlenmesi için de bir kıvılcım fonksiyonu görmüştür. Bu doğrultuda, Temmuz 1920'de Ankara'da, Ankara Sultanîsi (Lisesi) öğretmenleri tarafından kurulan "Muallim ve Muallimeler Cemiyeti", ihtiyaç üzerine Mayıs 1921'de diğ-er öğretmen örgütlerinin üst kuruluşu konumuna gelmiş ve "Muallim ve Muallimeler Cemiyetleri Birliği" adını almıştır.

Mustafa Kemal Paşa, birliğin fahri başkanı; Erzurum milletvekili, aslen öğretmen kökenli olan Edirne İdadisi'nde tarih ve matematik öğ-retmenliği yapan Mazhar Müfit Bey de başkanı idi. Yönetim kurulunun çoğunluğu TBMM milletvekillerinden oluşuyordu.

İşte bu öğretmen örgütü, Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı) ile de işbirliği yaparak, bölüm sonunda ayrıntılı olarak işleyeceğimiz, 15 Temmuz 1921'deki I. Maarif Kongresi'ni toplayacaktı.

Millî Mücadele döneminde öğretmenlerin kurduğu önemli cemi-yetlerden biri de "Kastamonu Muallimler Cemiyeti"dir. Kuruluş tarihi olarak kaynaklarda geçen 25 Kasım 1919'u dikkate aldığımızda, aslında Muallim ve Muallimeler Cemiyeti'nden önce tesis edildiğini tespit edi-yoruz. Cemiyetin idare heyetini, Kastamonu'nun şu seçkin eğitimcileri oluşturmuştur: Kastamonu Mekteb-i Sultanîsi Müdürü Mehmet Behçet Bey, Darülmualimin Müdürü Remzi Bey, Medrese Müdürü Zühtü Bey, Sultanî öğretmenlerinden Talat ve Hayrettin Beyler.

Kastamonu Muallimler Cemiyeti, Millî Mücadele boyunca eğitim camiası başta olmak üzere umum halkı şuurlandırmak ve teşkilatlan-dırmak amacıyla çeşitli toplantılar/konferanslar düzenlemiş ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile müştereken bazı yardım kampanyaları tertipleye-rek bağımsızlık savaşının kazanılmasına katkıda bulunmuştur. Cemiyet, daha sonra Ankara'da kurulan, az önce sözünü ettiğimiz Muallim ve Muallimeler Cemiyeti ile birleşmiştir.

Bütün bu hizmetlerin dışında öğretmenlere, TBMM Hükümeti kurulduktan sonra zaman zaman Millî Mücadele hareketi ve istiklâl davası konularında halkı aydınlatma, bilinçlendirme, millî heyecanı, bağımsızlık ateşini alevlendirme ve Anadolu'da yer yer ortaya çıkan iç

isyanlarda isyancıları nasihatle doğru yola getirip ıslah etme gibi mühim vazifeler de verilmiştir.

Öğretmenler ayrıca, Yunanlıların Batı Anadolu ve Marmara çevresinde işledikleri barbarlık ve katliamları soruşturmak için oluşturulan tahkikat (inceleme) heyetlerinde de görev almışlardır. Bir misal vermek gerekirse, Kütahya ve çevresindeki vahşeti incelemek üzere oluşturulan heyette Balıkesir Lisesi Müdürü İsmail Hakkı Bey de görevlendirilmiştir.

Sonuç itibarıyla, işgallerin, İtilaf Devletlerinin ve kimi İstanbul Hükümetlerinin ağır olumsuz etkisi ve baskısına rağmen, öğretmenlerin ezici çoğunluğu Ankara'da başlayan Millî Mücadele Hareketi'ni bütün güçleriyle desteklemiş, bu uğurda her fedakârlığı göstermiş ve hatta birçok da şehit ve gazi vermişlerdir. Şehit öğretmenleri ve sergiledikleri insanüstü gayret ve kahramanlıkları takip eden bölümlerde ele alacağız.³

Miting, Kongre, Cemiyet ve Kuva-yı Milliye'nin Fedakâr ve Cefakâr Hocaları

Genç ve idealist öğretmenlerin çoğu, Birinci Dünya Savaşı'nda sayısız cephede şehit düşmüş, birçoğu sakat ya da yaralı bir şekilde, bin bir güçlük içinde memleketlerine dönmüştü, dönmüşlerdi dönmesine ama kendilerini bekleyen iki tatsız hadise vardı: Birincisi, geldiklerinde kendilerini hemen ilk karşılayan, sarıp sarmalayan bol miktarda salgın

³ Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri, s.201-217; Göldaş, Kurtuluş Savaşı'nda Öğretmenler, s.12-140; Arabacı, Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri, s.171-184; Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.276-278; Mehmet Hocaoğlu, Belgelerle Yunan Barbarlığı, İstanbul, 1985, Berekat Yay. s.253; Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıralarım, İstanbul, 1953, Vatan Matbaası, s.70, 77; Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.1, Ankara, 1988, Türk Tarih Kur. Yay. s.78-79; Selek, age, s.276; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Millî Mücadele Anılarım, İstanbul, 1983, Can Matbaası, s.34-38; Vehbi Koç, Hayat Hikayem, İstanbul, 1974, Apa Ofset Bas., s.33; Falih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul, 1980, s.179; Cemal Kutay, Kurtuluş Savaşının Maneviyat Ordusu, İstanbul, 1977, s.120-126; Nurşen Mazıcı, Atatürk Döneminde Muhalefet, İstanbul, 1984, Dilmen Yay., s.56-58; Çorum İl Yıllığı, 1967, s.96; Bayram Sakallı, Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler, Ankara, 1998, Kültür Bak. Yay. s.16, 96; Mustafa Özdamar, Mahir İz Hoca, İstanbul, 1994, Marifet Yayınları, s.11, 269; Mehmet Kafkas, Millî Mücadelede Öncüler, C.1, İzmir, 1991, Nil Yay., s.14; Açık Söz Gazetesi, 30 Ekim, 21 Aralık 1335/1919, 26 Haziran, 26 Temmuz 1338/1922; Rahmi Çiçek, "Millî Mücadelede Batı Karadeniz", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c.15, s.695-696.

ve bulaşıcı hastalık, insanları kasıp kavuran kıtlık, açlık, sefalet ve her köşe bucakta rastladıkları dinmek bilmeyen ağıt, gözyaşı ve yasa boğulmuş yüreği yanık insan toplulukları.

Bundan çok daha kahredici olanı da vatani kurtarmış, borcunu ödemiş bir asker gururuyla döndükleri baba ocaklarına, kendilerinden önce gelen davetsiz misafir konumundaki işgal kuvvetlerinin çöreklenmiş olduğu gerçeğiyle tanışmış olmalarıydı.

Köylerine döner dönmez, yılların savaş yorgunluğunu daha üzerlerinden atamadan, anaları ve tüm sevdikleriyle henüz hasret gideremedi, kendilerini bir büyük savaşın içinde daha bulmuşlardı: Kurtuluş Savaşı.

Öz vatan, düşmandan derhal temizlenmeli, düşen bayrak yeniden bu ufuklarda özgürce dalgalanmalı, haysiyet ve bağımsızlığımız yeniden kazanılmalıydı. Yurdu, içine düştüğü bu halden kurtarmak için herkes gibi öğretmenler de hiçbir fedakârlık ve hizmetten kaçınmayacaktı.

Birinci Dünya Savaşı'nda eğitim kurumları ve öğretmenlerin onda sekizi, azami perişanlığa uğramalarına, aşırı ihmal ve vurdumduymazlıkla kendi kaderlerine terk edilmelerine, tüm meselelerinin hükümet kapıları önünde çözümsüzlüğe, umursamazlık ve unutkanlığa terk edilmesine aldırış etmemişlerdir. Üstelik onca sıkıntıya ve imkânsızlığa rağmen bütün güçleriyle, karanlık bir geçitten geçilen Millî Mücadele Dönemi'nde de üzerlerine düşen vazife ve yükümlülükleri hakkıyla eda etmekten geri kalmamışlardır.

Öğretmenlerin, Millî Mücadele Dönemi'nde ifa ettikleri en hayati hizmetlerden biri de düşman işgaline karşı halkın ve kamuoyunun bilinçlenip teşkilatlanması, tertiplenen çeşitli protesto ve mitinglerle bu tepkinin daha da artırılması, kongrelerin tertiplenmesi ve müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin kurulması, örgütlenmesi ve faaliyetlerini yürütmesinde hep ön saflarda yer almaları ve faal görevler üstlenmeleridir.

Yurdun birçok yerinde işgallere, Yunan birlikleri ve yerli Rumların yaptıkları mezalimlere karşı, vatansever ahali, buldukları bölgelerdeki eğitilmiş, aydın kişilerin de desteğini alarak çeşitli isimler altında müdafaa-i hukuk cemiyetleri kuruyor ve arka arkaya kongreler topluyordu.

İşgallere karşı oluşan tepki ve örgütlenmede bardağı taşıran son hadise, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesi olmuştur. İzmir'in işgal edileceği şayialarının ayyuka çıktığı bir esnada, İzmir'in aydın gençleri ve yedek subaylardan oluşan bir grup, Konak Meydanı'nda toplanmışlar, oradan da toplantı yapmak üzere Sultanî Mektebi'ne geçmişlerdi.

Toplantı süratle duyurularak şehrin önde gelen aydınlarının, eğitimcilerinin, subaylarının, İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti ve Türk Ocakları mensuplarının da katılımı sağlanmıştı. Toplantıya katılanlar arasında Mekteb-i Sultanî müdürü ve öğretmenlerinden bazıları da vardı.

Toplantı sonucunda, işgale karşı direnmeye taraftar olanların Türk Ocağı'na yerleşmesine, o gece büyük bir miting yapılmasına, Anadolu'nun öteki illeri ve İtilaf Devletlerine telgraflar çekilmesine karar verilmişti. Bir beyanname ile halk mitinge davet edilecek ve binlerce İzmirlinin mitinge katılması sağlanacaktı.

Ardından, gece yarısına doğru Türk Ocağı'nda bir telgraf hazırlanmış ve belirtilen tüm yerlere gönderilmişti. Bu telgraf o kadar etkili olmuştu ki birkaç gün içinde İtilaf Devletlerinin Akdeniz filo komutanı Amiral Calthorpe, birçok il ve ilçeden tam 675 adet protesto telgrafı almıştı.

Nitekim İzmir'in işgal edildiği gün, Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti, Türk Ocağı ve İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti üyeleri, kordolu komutanından cephaneye isteyecek ve meşhur Maşatlık Mitingi'ni düzenleyeceklerdi.⁴

İşgalin gerçekleştiği sıralarda, vilayet konağında bulunan iki İngiliz subayına genç bir Türk yedek subayının olanca gücüyle haykırdığı şu sözler muhteşem olduğu kadar da düşündürücüydü: “Büyük bir millet olduğumuzu ve henüz ölmediğimizi bilmenizi isterim. Belki uyur görünüyoruz ama savaşaacağız. Yurdumuzun bu şekilde elden çıkmasına

⁴ Bilge Umar, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara, 1974, s.99-101; Celal Bayar, Ben de Yazdım, C.6, İstanbul, 1967-1972, s.1784; Nurdoğan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1970, s.215, 227-228; Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Çev: C. Köprülü, Ankara, 1971, s.81; Kazım Özalp, Millî Mücadele, C.1, Ankara, 1988, s.7; Sıtkı Aydın, Güneybatı Anadolu'da Kuvayı Millîye Harekâtı, Ankara, 1990, Kültür Bak. Yay. s. 33-35, 38.

tahammül edemeyiz. Bizler ölü değiliz... Bizler ölebiliriz ama başkaları da ölecektir.”⁵

İzmir’in işgali, başta Batı Anadolu olmak üzere yurdun pek çok yerinde zincirleme protesto mitingleri başlatmıştı: Aydın’da, İzmir’in işgalinden dört gün sonra 19 Mayıs 1919’da (şimdiki Yedieylül İlköğretim Okulu’nun olduğu yerdeki Kenzülrifan mektebi civarı) “Musalla” denilen yerde bir miting yapılmıştır. Miting alanında halka, bir “sultanî mektebi öğretmeni” hitap etmiş, arkasından da kalabalık, vatanın her karış toprağı için bütün Türk milletinin son damlasına kadar kanını akıtmaya hazır olduğunu ve İzmir’in işgaline asla rızaları olmadığını söyleyerek yemin etmiştir.⁶

Ödemiş’te, İzmir’in işgalinden önce, kapıda bekleyen muhtemel tehlikenin sezilmesi üzerine Kuva-yı Millîye’nin kurulması yönünde bazı faaliyetler olmuş, ancak yapılan toplantı ve teşebbüsler müspet sonuç vermeyince, öğretmenler ve yedek subaylardan müteşekkil ikinci bir gizli cemiyet daha kurulmuştu. Cemiyetin ilk kurucuları olan emekli öğretmen Hamdi (Göksel) Bey, Faik (Kızıltan) Bey ve Avukat Şükrü (Konuk) Bey teşkilatlanmayı hızlandırarak üye sayısını 20 kişiye yükseltmeyi başarmışlardı.

1 Haziran 1919’da, Yunanlıların Ödemiş’i işgalinden az önce de adı geçen öğretmenler Kuva-yı Millîye yanlısı önde gelen zevatla birlikte askerlik şubesi depolarına giderek silah temin etmiş ve halka dağıtılmasını sağlamışlardı. Öğretmenlerin bu girişimi, Ödemiş’te askerî direnişin başlamasına zemin hazırlayacaktı.⁷

Denizli’de de Redd-i İlhak Cemiyeti’nin İzmir’in işgal edildiğini haber veren telgrafının resmi makamlara ulaşmasından dört saat sonra, belediye binası önünde menfur olayı kınayan muhteşem bir miting yapılmıştı. Bu miting İzmir’in işgaline dışarıdan gösterilen ilk toplu tepkiydi ve çevre il ve ilçelerde fevkalade tesir hâsil etmişti.

⁵ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara, 1987, Türk Tarih Kur. Yay. s. 59; Jaeschke, age, s.78–79; *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C.1, Ankara, 1986, s.31; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara, 1986, C.1, s.234; Kafkas, age, s.25–26.

⁶ Asaf Gökbel, *Millî Mücadelede Aydın*, Aydın, 1956, Coşkun Matbaası.

⁷ Ali Orhan İlk Kurşun, *Millî Mücadele Keles ve Bozdağ Cepheleleri*, (Orijinali Ankara Üni. İnkılâp Tar. Ens. Arşivinde), s.29, 50, 93; *Türk Kurtuluş Savaşı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Yay. C.2, Batı Cephesi 1. Kısım*, Ankara, 1963, s.93; Aydınel, age, s.104–125.

Denizli'de mücadele bayrağını açanların başında gelen Müftü Ahmet Hulusi Efendi, 16 Mayıs sabahı halkı cihada davet eden etkili bir konuşma yapmıştı. Bu toplantıdan sonra, Türk Ocağı'nın mektepli gençleri halkın heyecanını kamçılayacak bir dizi toplantı tertipleyerek işgale karşı tepkilerini açıkça ortaya koymuşlardı.

Denizli Mitingi'nin ardından, ilçelerde işgale karşı arka arkaya mitingler yapılmaya, protesto bildirimleri çekilmeye başlanacaktı. 16 Mayıs günü Tavas'ta Kaymakam Ali Rıza Bey, halkı belediye binası önüne toplayarak ne şekilde davranılacağı konusunda açıklamalarda bulunmuştu.

Kaymakam'dan sonra Yarangüme Hâkimiyet-i Millîye Okulu öğretmeni Mehmet Ali Bey söz almış ve askerliği süresince Makedonya'da gördüğü Türklere yapılan zulümlerden bahsederek Yunanlılara karşı derhal harekete geçilmesi gerektiğini söylemişti.⁸

Balıkesir'de kurulan Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti üyeleri arasında Maarif Müdürü Sabri Bey de (Sözener) yer almış ve mühim hizmetler görmüştür.

Edremit'te Yunan işgaline karşı Kuva-yı Millîye'yi örgütleyen ve direniş hareketini başlatanlar arasında, Darülfünun Hukuk Fakültesi'nden mezun olan öğretmen ve yazar Ruhi Naci Bey (Sağdıç) de bulunmuştur. Ruhi Naci Bey, Yunan işgali sırasında İzmir'de Mevlevi dergâhında saklanmıştı. (1925-1926'da Karesi Şehit Çocukları Cemiyeti yararına Çağlayan adlı bir dergi de yayımlamıştır.)⁹

Aydın, Umurlu ve Keles Cephelerine ise, mektepli yedek subayların ve cefakâr öğretmenlerin, müderrislerin göz dolduran hizmet ve askerî başarıları damgasını vurmuştu.

Aydın'ın Yunanlılar tarafından 3-5 Temmuz 1919'da ikinci kez işgalinden sonra, Aydın ve çevresindeki kaza ve köyler, güneyde Çine istikametine doğru göç etmeye koyulmuştu. Öte yandan, Nazilli-Denizli

⁸ Tarhan Toker, *Kuva-yı Millîye ve Millî Mücadele'de Denizli*, Denizli, 1983, s.29; M. Tayip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C.1, Ankara, 1959, s.87-88; M. Akif Tüfenk, *Millî Mücadelede Denizli*, İzmir, 1949, s.8, 10; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C.1, Ankara, 1973, s.247; Bayar, *age*, s.1948-1949; Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli*, Isparta ve Burdur Sancakları, Ankara, 1990, *Kültür Bak. Yay.* s. 65-66; Aydınel, *age*, s.141-142.

⁹ Aydın Ayhan, "İzmir'in İşgali Sırasında Balıkesir", *Millî Mücadele'de Balıkesir*, İstanbul, 1986, s.64-65; http://www.kenthaber.com/Arsiv/IzBirkanlar/Balikesir/Edremit/IzBirkan_686.aspx.

istikametini tıkmak amacıyla Denizli Redd-i İlhak Heyeti, 100 kişiden oluşan bir gönüllü birliği toplamıştı.

Bunlar, 4 Temmuz 1919'da Denizlili Halil İbrahimoglu Yedek Subay Teğmen Rüştü ve Kadiroğlu Yedek Subay Teğmen İsmail komutasında Denizli'den hareket ederek Umurlu'ya varacaklardı. 2 Temmuz günü, Tavaslı Köpekçi Nuri Efe ve Muallim Mehmet Ali Bey ile Denizli'ye gelen Tavas Müfrezesi de aynı tarihte trenle Umurlu'ya gönderilmişti.

Yunan 2. tümeninin Ödemiş ve doğusunda toplanması, güneyde Büyük Menderes, kuzeyde Gediz Vadisi'ndeki kuvvetlerimizin gerisini tehdit etmeye başlamıştı. Şayet bu kuvvetler, Ödemiş'ten Keles'e (Kiraz) ilerler ve buradan da güneye Balyanbolu üzerinden Nazilli'ye sarkarsa Aydın'ın doğusundaki kuvvetlerimizi kuşatabilirlerdi.

Yine Keles üzerinden kuzeyde Alaşehir'i işgale yeltenirse bu defa Salihli bölgesindeki kuvvetlerimize arkadan saldırabilirlerdi. Bu tehdide engel olabilmek için her iki vadiye hâkim olan ve kontrol altında tutulabilen Teke Yaylası buna en uygun yerdı. Alaşehir'e gelen Yedek Subay Ali Orhan Bey, bu durumu Alaşehir Mevki Komutanı Yüzbaşı Süleyman Sururi Bey'e arz ve teklif edecekti. Silah bakımından desteklendiği takdirde Keles Cephesi'ni açabileceğini belirtmişti.

Teklif, Sururi Bey tarafından kabul edilmişti. Bu esnada Ödemiş'ten hareket eden bir Yunan birliğinin Keles'e doğru ilerlediği haberi gelmişti. Bunun üzerine 50 kişilik bir müfreze oluşturularak 10–11 Temmuz 1919'da Alaşehir'den Teke istikametine gönderilecekti. Teke Yaylası'ndaki köyle- re de haber salınarak gönüllü birlikler oluşturmaları istenmişti.

Yedek Subay Ali Orhan Bey, Teke Yaylası'ndan Demirci Mehmet Efe ile de irtibata geçmiş ve kuvvetlerini artırabilmek için aralarında husumet olan efeleri de barıştırmayı başarmıştı. Burada oluşturulan Kuva-yı Millîye birliklerinin sayısı 3 bini bulmuştu.

Yunan kuvvetlerinin Keles'ten çekildikleri iyice anlaşıldıktan sonra Ali Orhan Bey, karargâhını Teke'den Karaburç köyüne intikal ettirecekti. Birliklerin Keles'e dönüşü bir hayli görkemli olmuştu. Aynı gün Keles'te Müderris İbrahim (Uluborlu) Hoca'nın başkanlığında Kuva-yı Millîye Heyeti teşkil edilmişti.¹⁰

¹⁰ Ali Orhan İlkurşun, s.21; Bayar, age, C.7, s.2082–2088; Tütenk, age, s.22–23; Batı Cephesi, s.180; Toker, age, s.46; Aydınel, age, s.204–205, 234–236.

Aydın-Denizli Cephesi'ndeki bu gelişmelerin bir sonucu olarak, teşkilatlanmayı teşvik, Kuva-yı Millîye'nin ikmalini temin ve millî cemiyetle arasındaki koordinasyonu sağlamak gayesiyle, çarpışma hâlinde olan liva, kaza ve kasaba merkezlerinden gönderilen heyetlerin katılımı sonucunda, 7-8 Ağustos 1919 tarihleri arasında Nazilli'de bir mahalli kongre tertiplenmiştir.



İstiklal Harbi dönemi okul hayatından bir kesit

Kongreye Denizli sancağından katılanlar içerisinde Buldanlı Müderris Hacı Salih Efendi de vardı. Isparta'yı temsilen de Müderris Hacı Hüsnü (Özdamar) gönderilmişti. Ağustos 1919'da Heyet-i Temsiliye'nin talimatı gereğince, teşkilat üyelikleri için seçimler yenilenmiş ve yeni kadro içinde Müderris Şerif ile Hacı Hüsnü de yer almıştır.

25 Mart 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya takdim edilen rapordan anlaşıldığına göre, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yönetim kurulu üyeleri arasında Müderris Şerif Efendi de vardır.¹¹ Diğer taraftan, 7 Kasım 1918'de Edirne'de kurulan Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin sekiz kurucusu içinde, Edirne Sultanîsi tarih ve coğrafya öğretmeni Kızanlıklı Muhsin ve Öğretmen Okulu müdürü Rıdvan Nafiz (Edgüer) Beyler de bulunmaktaydı.¹²

¹¹ Jaeschke, age, s.56; Tütenk, age, s.32; Bayar, age, s.2229; Köstüklü, age, s.85, 98, 106.

¹² Tefvik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele, C.1, Ankara, 1987, Türk Tarih Kur. Yay. s. 133.

1920 yılı Nisan ayında Konya’da, işgallere tepki olarak düzenlenen büyük mitingin tertipçileri ve hazırlanan bildiriye katkısı dokunanlar arasında Konya Sultanîsi muallimlerinden Arif Bey ve aynı zamanda dönemin belediye başkanı ve Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti üyesi de olan Mehmet Muhlis Bey de vardı.¹³

Güney Cephesi’nde de 1895’te Antep’te Maarif-i Mahalliye Cemiyeti adıyla kurulan, ancak Ocak 1920’de başlayan Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İslamiye ismini alan kuruluşun Kilis şubesi azalarından biri de Muallim Ahmet Mahir Efendi idi.¹⁴

Millî Mücadele gazisi Recep Dalkır’ın 1961 yılında yayımlanan anılarından öğrendiğimize göre, Kozan’da, Kuva-yı Milliyeci Öğretmen Lütfullah Erdem başkanlığında, Türk halkının haklarının savunulması amacıyla Türk Gençlik Derneği adıyla bir dernek de kurulmuştur.¹⁵

Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kuruluşunda büyük rol oynayan, Erzurum Kongresi’nin tertiplenmesinde fedakârca gayretler içerisine giren, Mustafa Kemal Paşa’yı kongreye davet edip başkan seçilmesine katkıda bulunan, aynı zamanda 1921–1924 döneminde Erzurum Lisesi’nin müdürlüğünü de yapan ve doğuda eğitim alanında pek çok üst düzey görevler üstlenen Cevat Bey’i (Dursunoğlu) de burada hatırlamamız gerekir.

Ayrıca, 1917’de başlayıp uzun yıllar Erzurum Lisesi’nde Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği yapan, Erzurum’da çıkan Albayrak gazetesine ateşli ve dinamik yazılarıyla katkıda bulunan ve Cevat Bey’in biraderi olan Müştak Sıtkı Bey’in (Dursunoğlu) de hatırlanması gerekir. Buna ilaveten Erzurum Numune Mektebi müdürlüğü yapan ve Albayrak gazetesinde yazdığı yazılarla gençlere millî ruh kazandırıp öncülük eden Süleyman Necati Bey’in de Millî Mücadele’ye, Erzurum Kongresi’ne ve doğu eğitimine olan eşsiz hizmetlerini önemle zikretmemiz lazım. (İler-

¹³ Hâkimiyeti Millîye, nr. 21, 13 Nisan 1920; Devrin Yazarlarının Kalemle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Haz: M. Kaplan, İ. Enginün, B. Emil, N. Birinci, A. Uçman, C.1, Ankara, 1991, Kültür Bak. Yay. s. 266–267; Arabacı, Millî Mücadele Döneminde Konya Öğretmenleri, s.160-170.

¹⁴ Hulusi Yetkin, Gaziantep Tarihi ve Davaları, Gaziantep, 1968, s.21; Ali Nadi Ünler, Türk’ün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması, İstanbul, 1969, s.21; Sahir Üzel, Gaziantep Savunmasının İç Yüzü, Ankara, 1952, s.30–31.

¹⁵ Recep Dalkır, Yiğitlik Günleri Millî Mücadelede Çukurova, Adana, 1963, s.31–32.

leyen sayfalarda Erzurum'un bu üç eğitim gönüllüsünün hizmetlerine daha ayrıntılı bir biçimde temas edeceğiz.)

Ankara'da ise yabancı askerlerin Ankara'yı bir müstemleke şehri olarak telakki edip 93 kişiyi tutuklamaları karşısında Müftü Rıfat Efendi başkanlığında şehrin ileri gelen aydınları, halk arasında "millî direniş" fikrini müsamereler ve gazeteler vasıtasıyla yaymaya çalışmışlardır. Öğretmen Ayaşlı Ali Rıza, Mahir (İz), Yakup, Ekrem ve Fevzi Beylerin çoğunluğu teşkil ettiği Azm-i Millî Cemiyeti adında bir millî teşkilatı Mayıs 1919'da kurarak halk arasında mahalli bir birlik ve direniş meydana getirmeye çalışmışlardır.

Cemiyetin faaliyetleri kapsamında muhtelif zamanlarda Sanayi Mektebi'nin (Ulus'taki Birinci Sanat Enstitüsü binası) imalathanesinde halka tarihî içerikli filmler izlettirilerek millî bilinç kuvvetlendirilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişinden bir müddet önce kamuoyu Millî Mücadele hareketine hazır hâle getirilmiştir.

Cemiyetin kurucularından Edebiyat Öğretmeni Mahir Bey konuyla ilgili hatıralarında şu bilgiyi vermektedir: "Sultanî ve Muallim Mektebi muallimleri bir evde toplandık. Halkı uyandırarak düşmana mukavemete hazırlamak üzere ne gibi tedbirler alınması lazım geldiği ve münevver zümrenin nasıl rehberlik edeceği üzerinde duruldu ve bir cemiyet kurulması kararlaştırıldı. Cemiyete ben, Azm-i Millî adının verilmesini teklif ettim, ittifakla kabul edildi. Civar köylere gidip, köy odalarında konuştuk. Hüseyin Kazım Bey'in "Elden Ele Müslüman Hediyesi" gibi küçük kitaplarını alıp dağıttık."¹⁶

Adana'da Direnişi Ateşleyen Öğretmen Tarihçi Niyazi Bey

Aslen Tarsuslu olan Okul Müdürü ve Tarih Öğretmeni Niyazi Bey'in (Ramazanoğlu), Adana'da düşman propagandasına karşı gerçekleştirdiği etkili faaliyetler, Çukurova'da millî direnişin güçlenmesinde ateşleyici bir rol oynamıştır.

¹⁶ Bilal N. Şimşir, Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu, Ankara, 1988, s.103; Enver Behnan Şapolyo, Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, İstanbul, 1958, R. Zaimler Yay. s. 349; Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet (1920), Ankara 1970, s.7; Mahir İz, Yılların İzi, İstanbul, 1975, s.69; Sakallı, age, s.45-47.

Mondros Mütarekesi sonrasında Adana işgal edilecekti ve İngilizler bunun hazırlıklarını yapmakla meşguldü. Adana'nın haksız yere işgalini kabullenmeyen Adanalı aydın gençler bir araya gelip, işgali önlemek için neler yapılacağını tartışıyorlardı.

Adana Sultanîsi (Lisesi) Müdürü Niyazi Bey, Adana'nın ileri gelenleri, üniversite ve yüksek okul mezunu kültürlü adamlar, bir gece gizli bir toplantı yapmış ve protesto kararı almışlardı. Protesto metni, Niyazi Bey tarafından kaleme alınmıştı.

Gazetelerin "Feryatnâme" dedikleri, Çukurovalının duygularına tercüman olan protesto metninde Çukurova topraklarının haksız yere işgal edilmesinin hiçbir hukuki dayanağı olmadığı, yüz yıllardır yaşadıkları toprakların bir oldubittiyle tahliye edilmesine razı olmayacakları, Çukurova insanının ateşe atılmasına anlam veremedikleri, gelecekle-rinin tehlikeye düşürülmemesi, millî ve vatani haklarının korunması talep ediliyordu.



Adana Erkek Lisesi (1936)

Ne yazık ki bu çırpınışlar çare olmamış ve Fransız birlikleri 21 Aralık 1918'de Yarbay Remieu komutasında Adana'yı işgal etmiştir. 9 Ocak 1919'da Fransız Komutanı Albay Bremond, Adana bölgesi işgal valiliğine atanmış ve işte halkı patlama noktasına getirecek esas hadiseler de ondan sonra zuhur etmiştir.

Tam bir Müslüman ve Türk düşmanı olan Bremond, içindeki kını kusarak Adanalılar üzerindeki baskıyı arttırdıkça arttırmıştır. Vatansever öğretmen ve memurları görevinden uzaklaştırmıştır. Yetinmemiş; ana dili Fransızca yapmış, posta pullarına Kilikya Damgası vurmuş, kalpaklardaki ayı çıkarttırmıştır.

Resmi dairelere ve sokaklara Türk bayrağının asılmasını yasaklamıştır. Esas amaç ise, halkı tamamen sindirmek ve millî direnişi kırmaktır. Fransızların bayrak yasağına rağmen, Adana Erkek Lisesi binasında Türk bayrağı dalgalanmaya devam ediyordu. Albay Bremond, lisede Türk bayrağının dalgalanmasından ve Niyazi Bey tarafından millîyetçi öğrencilerin yetiştirilmesinden son derece rahatsızdı.

Bu olay karşısında Vali Nazım Bey'i sıkıştırmış, lisenin müdürü Niyazi Bey'i vilayete çağırılmıştı. Derhal bayrağın indirilmesi emrini vermiş; ancak Niyazi Bey hiç oralı olmamıştı.

Daha da ileri giden Niyazi Bey, Albay Bremond'a şu haysiyetli cevabı vermekten çekinmemişti: "Lise resmi bir daire değil, kutsal bir kültür yuvasıdır. Bayrak indirilirse Türklerin millî duygularına büyük bir darbe vurursunuz. Bayrağı indirmeyeceğim!"

Bu cevap üzerine Niyazi Bey'in görevine son verilecekti. Bu arada Bremond, diğer Türk öğretmenlerden de, kendileri için tehlikeli gördüklerini görevlerinden uzaklaştırmıştı. Fedakâr, cesur ve vatansever Niyazi Bey, bu durum karşısında çok üzülmüş ve günlerce kahrından ve kederinden uyuyamamıştır.

Adana'nın işgalinden sonra, işgal kuvvetlerine karşı daha ilk günlerden fikri mücadeleye başlayan birkaç insandan biri yine Niyazi Bey olmuştur. Adanalı Öğretmen Ahmet Remzi Yüreğir ile birlikte "Adana" adlı bir gazete çıkarmışlardır.

Niyazi Bey gazetede, işgal güçlerine karşı tavır almış, Adana'nın işgalinin haksızlığını işleyen yazılar yayınlamıştır. Bu yüzden Adana gazetesi pek uzun ömürlü olmamış ve Fransızlar tarafından kapatılmıştır.

Kapatmaya sebep olan olay da tarihçi Niyazi Bey'in makalesidir. Niyazi Bey, gazetenin 8 Ocak 1919 günlü sayısında "Mehmet Yüreğir" takma adıyla "Devletimizin Kuruluş Günü Münasebetiyle" başlığını taşıyan yazısında, özetle şu konulara değinmişti: "Komşularıyla daima namuskârane ilişkiler kuran köklü ve yüce bir milletiz. Muhtelif din ve

ırka mensup bulunanların asırlarca birlikte yönetmekte olduğu büyük kabiliyet gösteren, vatanın her köşesini kendine özgü uygarlığı ile değerlendiren namusunu, istiklalini, millî haysiyetini her şeyden üstün tutan bu millet her zaman saygıya layıktır.

Güngörmüş olan bu büyük milletin bugün ne kabahati vardır? Padişahı, hükümeti ona, vatan için silah başına dedi. O görev aşkıyla koştu. Ona yolun ilerisini gösteren oldu mu? Büyük bildiği milletlerin yaptığını o da yaptı. Onlar gibi çarpıştı. Onlar gibi öldü. Bunda onun ne gibi bir günahı var? Çanakkale’de, Gazze’de onunla çarpışanlar söylesin? Bu asil milletten mertlikten başka ne gördüler?



1920’li yıllarda Adana’da tarım

Evini barkını bırakarak cephelere koşan, kanlarını döken bu aslanlar yurdunun kimler elinde kaldığını nereden bilsinler? Onların cephe arkasında yapılan yolsuzluklardan ne hissesi var? Aydınlığın seslerini yükseltecek gençler ölmüyor muydu? Allah için söylensin, bu halkın ne günahı var? Kadınlar dul, yavrular yetim kaldı. Okullar boşaldı. Ocaklar söndü. Köyler viraneye döndü. Yürekler onulmaz yaralarla doldu. Türk’ün de elbet soracak hesabı var. Fakat ne günahı var?”

Söz konusu mücadelelerin hafakanıyla kıvranan Niyazi Bey, nihayet bir gece bavulunu toplayıp, içinde ateşten kora dönen vatan derdiyle Adana’dan ayrılmaya karar verecektir.

İstanbul'a gitmiş ve orada Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kuruluna girerek, bu cemiyet çatısı altında millî faaliyetlerini yürütmüştür.¹⁷

TBMM'nin Konya 'Nasihatçisi': Muallim Mümtaz Bahri

Mümtaz Bahri 2 Ekim 1888 tarihinde Konya Meram'da dünyaya gelmiştir. Ailesi Mevlana soyundan olup, köklü bir sülaleye mensuptur.

9 Temmuz 1905'te Konya İdadisi'nden vilayet idadisi şهادetnâmesi olarak mezun olmuştur.

Ayrıca, dönemin seçkin hocaları Ali Kemali ve Ayaşlı Şakir gibi değerli eğitimcilerden özel dersler almıştır.

Marsilya İktisat Fakültesi'nde okurken Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, tahsilini yarım bırakıp yurda dönmek mecburiyetinde kalmıştır.

Mümtaz Bahri Bey (Koru), ilk memuriyetine 1906'da henüz on sekiz yaşında iken, Konya Maarif İdaresi mekatib-i iptidaiye kâtibi olarak başlamıştır.

Bu arada Konya Hukuk Mektebi'ni bitirecek ve 19 Ekim 1914 yılında ilk olarak açılan Numune Mektebi'ne müdür olarak tayin edilecektir.

Daha sonra, İttihat Terakki Mektebi'nin kapatılmasının ardından açılan Anadolu İntibah Okulu müdürlüğüne getirilen Bahri Bey, burada hem müdürlük hem de öğretmenlik yapmıştır.

Sonraki yıllarda Konya Darü'l-Muallimat'ta hesap, cebir; Konya Sultanîsi'nde Türkçe, hukuk ve iktisat dersleri; Darü'l-Hilafe Medresesi'nde de Türkçe grubu dersleri okutmuştur.

¹⁷ Esat Özoğuz, Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları, İstanbul, 1935, Ülkü Mat. s.22-24; Yusuf Ayhan, Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu, Ankara, 1963, İpek Matbaası, s.13-14; Kasım Ener, Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi, Ankara, 1970, San Mat, s.25-32; Taha Toros, Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova, Ankara 2001, s.14, 125-133; Yusuf Delikoca, Çukurova Kahramanları, Adana 2004, s.108-118; Kemal Çelik, Millî Mücadelede Adana ve Havalisi, Ankara, 1999, Türk Tarih Kur. Yayınları; Süleyman Hatipoğlu, Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi, Ankara, 1989, Kültür Bak. Yay. s. 14-16, 21-25.

Millî Mücadele yıllarında ise Konyalı münevverlerle beraber hep Kuvayı Millîye saflarında yer almış, Konya halkına rehberlik yapmıştır. Millî Mücadele boyunca çeşitli mühim vazifeler ifa etmiştir.

TBMM Hükümeti'ne karşı Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan iç isyanların bastırılmasında son derece etkili olmuş, hayati hizmetlerde bulunmuştur. İkna gücü yüksek, muteber bir şahsiyet olduğundan dolayı, nasihat heyetlerinde önemli görevler almıştır.

Bu dönemde kurulan Millî Mücadele yanlısı çeşitli cemiyetlere destek vermiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Merkez Heyeti'nin ve Türkleri Yükseltme Cemiyeti gibi pek çok cemiyetin kurucu azası olmuştur.

Mümtaz Bahri Bey, bir taraftan öğrenci yetiştirip millî irfana hizmet ederken, bir taraftan da Türk Sözü ve Türk Ocağı'nın yayın organı olan Ocak mecmualarında millî hislerle dolu, halkın ve öğrencilerin millî ve manevi duygularını güçlendirici makaleler neşretmiştir. Kuru, Babalık gazetesinin ilk dönem yazı kadrosu içerisinde de yer almıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra, ilkaçılan Vilayet Meclisi Umumisi'ne Konya azası olarak seçilmiş ve Maarif Encümeni reisi olmuştur.

25 Eylül 1924 tarihinden itibaren onun için yeni bir dönem başlamış, öğretmenliği bırakarak önce Konya İktisad-ı Millî Bankası, sonra da Ziraat Bankası Konya Şubesi müdürlüğüne geçmiştir. Emekli olduğu 1948 yılına kadar, Ziraat Bankası'nın çeşitli kademelerinde görev yapmıştır.

Mümtaz Bahri Kuru, 1963'te fani dünyadan baki âleme göç etmiştir.¹⁸

Kuva-yı Milliye'nin Hamisi: Mehmet Muhlis Bey

Muhlis Bey 17 Mayıs 1886 tarihinde Konya'da doğmuştur. Anne tarafından Hz. Mevlana soyuna bağlıdır.

İlkokul ve ortaokulu bitirdikten sonra, özel hocalardan ders almış, lise tahsilini müteakip bazı memuriyetlerde bulunmuştur. Konya Hu-

¹⁸ Arabacı, Millî Mücadele Döneminde Konya Öğretmenleri, s.171-172, 177-184; M. Ali Uz, Konya Kültürüne Hizmet Edenler, Büyükşehir Belediyesi Yay. Konya, 2003.

kuk Fakültesi'ne kaydolduysa da bitiremeden son sınıftan ayrılmak mecburiyetinde kalmış ve bir müddet sonra çok sevdiği öğretmenlik mesleğine geçmiştir.

Uzun yıllar Konya Sultanîsi'nde (Lisesinde) ve muhtelif okullarda Fransızca, psikoloji, sosyoloji, mantık, felsefe ve edebiyat dersleri okutmuştur. Mehmet Muhlis Bey (Koner), bir taraftan da Konya'da neşredilen "Babalık" gibi mahalli gazete ve dergilerde çeşitli konularda yazılar yazmıştır.

Yazı ve çalışmalarıyla devrin valisi Muammer Bey'in dikkatini çekmiş ve genç yaşlarda Konya Belediye Reisliğine getirilmiştir. Millî Mücadele yıllarında bu görevini sürdürmüştür.

O, Osmanlı yıllarında doğup Cumhuriyet döneminde büyük hizmetler ifa eden "köprü nesiller"dendir.

Millî Mücadele müddetince millî kuvvetlere erzak ve mühimmat temininde yardımcı olmuş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti faaliyetlerinde fiili görevler üstlenmiştir. 8 Ekim 1919'da teşekkül ettirilen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Geçici Merkez Heyeti içerisinde yer almıştır.

Mehmet Muhlis Bey, mevki ve görevi bir tarafa, bir vatansever olarak üzerine düşenleri yerine getirme konusunda son derece samimi çabalar göstermiştir ve Millî Mücadele boyunca millî kuvvetlerden desteğini hiç eksik etmemiştir.

Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin halkı uyandırma ve millî davayı benimsetme gayesiyle sık sık tertiplelediği mitinglerde görev almıştır. 15 Ocak 1920 tarihinde yapılan Konya Mitingi'nin tertip komitesi üyelerinden birisi de Mehmet Muhlis'tir.

Mehmet Muhlis, Millî Mücadele Dönemi'nde, yardım ve kalkınmayı hedefleyen bazı cemiyetlerin kuruluşunda da rol oynamıştır. 30 Eylül 1921 tarihinde, "Türk Cemiyeti Hayriye"sini (Türkleri Yükseltme Cemiyeti) teşkilatlandırmak üzere seçilen 35 kişilik kurucu azadan biri de Mehmet Muhlis olmuştur.

Sağlıkta, tarımda, ticarete, sanayide kalkınma; göçmen, harp malulü ve fukaraya yardım ve irşat gibi konularda komiteler kurarak çalışmayı hedefleyen bu cemiyetin, yardım komisyonunda Muhlis Bey de görev almıştır.

Belediye Başkanlığı esnasında, 3–31 Ekim 1920’de zuhur eden Delibaş olayında, isyancılara karşı oldukça cesur ve dirayetli davranmıştır. Onların gönderdikleri yazıları kayıtlara geçmemiş ve pek çok isteklerini yerine getirmemiştir.

Belediye azasından Saatçi Sava’yı yerine vekil bırakarak hasta olduğunu belirtip Meram’daki evine çekilmiş, istifasını bildirmiş; ancak kabul ettirememiştir. Olay sonrasında almış olduğu birtakım tedbirlerle, yaraların kısa sürede sarılması için büyük gayret sarf etmiş ve bunda da başarılı olmuştur.

Daha sonra kurulan İstiklal Mahkemelerinde şahit olarak dinlenen Mehmet Muhlis, o günlerdeki durumu şöyle anlatmıştır:

“Vaka gecesı, işittiğim bir takım silah sedalarına uyandım.

– Bu nedir, diye keyfiyeti sordum.

– Memleketi eşkıyalar basmış, dediler.

Tabi bu söz beni titretti, korktum ve evimde duramadım. Sabahleyin geldiler, beni buldular.

– Sende silah varmış, onu alacağız, dediler.

– Bende silah yok, dedim.

– Öyle ise haydi önümüze düş, evini arayacağız, dediler.

Mecburen önlerine düştüm. Evimin önünde içlerinden biri:

– Bırakınız, dedi, gittiler.”

Muhlis Bey’in anlattığı bu ilk günleri daha vahim günler takip etmiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Kemalî Hoca şehit edilip cesedi hükümet meydanına atılmıştır. Mehmet Muhlis her türlü tehlikeyi göze alarak şehide son görevini ifa ederek cenazenin kaldırılmasına ön ayak olmuştur.

Bu olay onu çok etkilemiş ve “Feryat” başlıklı bir yazı kaleme alarak Müderris Ali Kemalî’ye yapılanları anlatmıştır. Bununla da yetinmeyip, isyandan sonra öğrencilerini bir araya getirerek Ali Kemalî’nin hayatını ve eserlerini incelemeye aldırılmıştır.

Ama olayın birçok yönden menfi tesirleri uzun süre devam etmiş, şehir halkı sıkıntılı ve acılı günler yaşamıştır. Konya’da ekmek gibi temel ihtiyaçlar karaborsaya düşmüş, gaz bulunmaz olmuş ve veba salgınından ötürü et sıkıntısı baş göstermiştir.

Elbette ki belediye başkanı olarak bütün bunlar öncelikle Mehmet Muhlis Bey'i ilgilendirmiştir. Muhlis Bey, belediyeye 500 sandık gaz getirip dağıtımını sağlamak ve bulunmayan ve karaborsada satılan mallara belediye olarak “narh” koymak suretiyle meseleyi büyük ölçüde çözmüştür.

Muhlis Bey, vatanı işgal edilen milletimizin bu uğurda giriştiği Kuruş Savaşı'nda, haklılığını yurt dışında kabul ettirebilmek konusunda da millî bir hassasiyet göstermiş ve bazı önemli çabalar içerisine girmiştir.

Bu manada, milletimizin lehinde yazdığı yazılarla Avrupa'da müspet yankılar uyandıran Fransız gazeteci Madam Gaulis ile yakından ilgilenmiştir.

Gaulis'in Konya'yı ziyaret etmesine vesile olmuş ve onun aynı yıl Paris'te yayınladığı “Türk Millîyetçiliği” adlı kitabında, Konya'da millî hareketin canlılığına, buna karşılık İngiliz düşmanlığının da yaygınlığına dikkat çeken mühim tespitlerde bulunmasına bir anlamda aracılık edip zemin hazırlamıştır.

Mehmet Muhlis'in ilgilendiği bir başka Fransız gazeteci de Claude Farrere idi. Yunan zulmü karşısında Türklerin haklı olduğunu savunan bu gazetecinin, İstanbul'a gelmesi üzerine ona “hoş geldin” telgrafı çekmiştir.

Telgrafında Farrere'ye, “Asil Fransız ruhunun yegâne temsilcisi olarak, hakikati anlayan bu Fransız'a, Anadolu'nun yaralı Türkleri adına teşekkür.” demiştir.

Öte yandan, Mustafa Kemal Paşa'yı, 1 Nisan 1922 tarihinde Konya'ya ikinci gelişinde istasyonda karşılayanların başında Mehmet Muhlis Bey gelmiştir. Yine Mustafa Kemal'in zaferden sonra, 20 Mart 1923 tarihindeki gelişinde de karşılayıcılar arasında yer almıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde ise, 1927 yılında Adana Millî Eğitim Müdürlüğü'ne getirilmiş, bir süre Eskişehir Millî Eğitim Müdürlüğü'nde de bulunmuştur.

1945 yılında “Selçuk” gazetesini çıkarmaya başlamış, fakat 1947'de tekrar Konya Belediye Başkanlığı'na seçilmesiyle bu görevi bırakmıştır.

Mehmet Muhlis Koner 1957'de Konya'da vefat etmiştir.¹⁹

¹⁹ Ahmet Avanas, Millî Mücadele'de Konya, Ankara, 1998, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. s. 204, 236, 295; Arabacı, Millî Mücadele Döneminde Konya Öğretmenleri, s.160-170; Ahmet Günaydın, Hasan Kök, Mustafa Göger, Ahmet Şeref Ceran, Atatürk ve

Heyecanlı Yazıları ve Dinamizmiyle Çankırlılı Ahmet Talat

1885’de Çankırı’da doğmuş, ilköğrenimini ve lisenin orta kısmını Temmuz 1905’te burada tamamlamıştır.

1905–1907’de Kastamonu lisesine devam etmiş, son sınıfı Ankara’da okuyup Temmuz 1907’de mezun olmuştur. Kasım 1910’da ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ni bitirmiştir.

Ahmet Talat Bey (Onay), aynı tarihte açılan imtihana girerek Kastamonu Sultanîsi (Lisesi) Edebiyat ve Felsefe Öğretmenliğine atanmıştır.

Ekim 1912’de Kastamonu Sultanîsi tarih öğretmenliği vekilliğine, 14 Ekim 1914’te de İzmir Sultanîsi edebiyat ve felsefe öğretmenliğine tayin edilmiştir. Aralık 1917’de ise Hilali İnas (Kız) Sultanîsi edebiyat öğretmenliğine getirilmiştir.

1914–1919 arasında İzmir’de bulunduğu yıllarda sadece öğretmenlikle yetinmemiş, kabına sığmaz kişiliğiyle değişik faaliyetler içerisine girmiştir. 1914 Ekim’inde, İzmir’deki gazete ve dergilerde ilk yazıları yayımlanmaya başlamıştır.

Dönemin Anadolu ve Duygu gazetelerini çıkaran Haydar Rüştü’nün hatıralarından anladığımız kadarıyla, gazetenin sahibini dahi korkutan ateşli siyasî yazılar kaleme almıştır: “O zaman sultanî edebiyat muallimi ve aynı zamanda Duygu ve Anadolu yazı işleri müdürü idi. İşi gücü Rumlar aleyhinde bilhassa Duygu’da ateş püskürmekten ibaretti.”

Talat Bey’in, Helenizm’e ve Yunan emellerine karşı halkı uyaran bu coşkulu yazıları, Yunanlıların İzmir’i işgaline kadar sürmüş, hatta bu yüzden Anadolu matbaası sık sık Rumlar tarafından basılıp yakılmak, sansürlenmek ve içindekiler de linç edilmek istenmiştir.

Talat Bey, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edildiği 14 Mayıs 1915 gecesi halkı ayaklanmaya çağıran beyannameyi tanzim ettiği, Anadolu Matbaası’nda bastırıldığı; “Reddi İlhak Cemiyeti” imzasıyla telgraflar

Okullarımız Atatürk Konya Okullarında, Konya 1988, s.13; Mehmet Önder, Delibaş Hadesesi, Konya, s.64, 181, 215, 323; Madam Gaulis, Türk Milliyetçiliği, İstanbul, 1981, s.99; Uz, Konya Kültürüne Hizmet Edenler; M. Özgen Küçükkoner, İhsan Kayseri, Mehmet Muhlis Koner “Doğumunun 120. Yılına Armağan”, Konya, 2006; Arabacı, “Millî Mücadelede M. Muhlis Koner”, Yeni Gazete, 5 Nisan 2000, s.103–104.

çeken komitede bulunduğu ve işgal günü çatışmaya girdiği iddiasıyla Yunan Divanı Harbi'ne verilmiştir.

İzmir'in işgali üzerine, "Kavm-i Şerir" (Şerli Soy) dediği Yunanlılar tarafından gözaltına alınmış, hakaretlere maruz kalmış, işgalcilerce evi yağmalanmış, hatta başına on bin drahmi ödül bile konmuştur.

Ahmet Talat Bey, bu şartlar altında daha fazla İzmir'de barınma imkânı bulamamıştır. Başvurusu üzerine, Kasım 1919'da Kastamonu Sultanîsi edebiyat ve felsefe öğretmenliğine tekrar atanmıştır.

Bu arada Talat Bey, Muallim ve Halka Doğru dergilerinde 1917–1918 yıllarında yayımlanan birkaç şiir ve edebî yazıdan başka, Anadolu gazetesinde 1918 Haziran'ından itibaren Necip Türkçü'nün açtığı dilde sadeleşme hareketine dair ilgi çekici incelemeler de yayımlamıştır.

Talat Bey İzmir'i güçlkle terk edip Kastamonu'ya gelmesine rağmen, burada da boş durmamış, fikri mücadele ve yazı hayatı anlamında çok önemli faaliyetlere girişmiştir.

Bu dönemde Tiraje, Köroğlu ve Açıksöz gibi dergi ve gazetelerde Millî Mücadele'yi destekleyen yazılar yazmaya devam etmiştir. Bu yıllarda yazdığı yazılar, yayın hayatının en verimli çalışmaları olmuştur.

Millî Mücadele Dönemi'nde ise, çeşitli illerde Millî Eğitim müdürlüklerinde bulunmuştur. Temmuz 1920'de Zonguldak Maarif Müdürlüğü, Temmuz 1921'de Bolu Maarif Müdürlüğü, Ekim 1922'de Ankara Maarif Müdürlüğü, Mart 1923'te isteği üzerine yeniden Bolu Maarif Müdürlüğü görevlerini yapmıştır.

Böylesi önemli görevlerde bulunmasına karşılık şiir ve yazı hayatını hiç aksatmadan sürdürmüştür. Bolu Vilayet Salnamesi'nin hazırlanmasında önemli katkılarda bulunmuş, ilaveten Geredeli Âşık Dertli'nin divanı ve hayat hikâyesini yazmıştır.

Dertli adlı gazetede yazılarına devam ettiği yıllarda, bu gazetenin ilavesi olarak basılan "Mehmetçiğin Destanı" adlı uzun şiiri ordudan gelen talep üzerine 2 bin adet basılarak Batı Cephesi'ne gönderilmiştir.

Bütün bunların üstüne Ahmet Talat Bey, Millî Mücadele'ye hizmetleri sebebiyle "Beyaz Şeritli İstiklâl Madalyası" ile ödüllendirilmiştir.

Ahmet Talat Bey'in hayatının bundan sonraki dönemi, TBMM'de

uzun bir müddet milletvekilliği ve çeşitli komisyonlarda önemli görevler yapmakla geçmiştir.

Bolu Maarif Müdürlüğü'nde iken TBMM'nin ikinci dönem seçimlerine katılmış ve 30 Temmuz 1923'te Çankırı (Kânkırı) milletvekili olmuştur. Böylece Talat Bey'in önünde yeni bir dönem açılmıştır.

TBMM çatısı altında Millî Eğitim, Kanun-i Esasi, Dâhiliye (içişleri) ve Memurin Muhakemat Komisyonları üyeliklerinde bulunmuştur.

14 Mart 1922, 1 Kasım 1924, 1 Kasım 1925 ve 1 Kasım 1926 tarihlerinde dört kez başkanlık divanı kâtipliğine seçilmiştir.

3, 4, 7. dönemlerde Çankırı, 5 ve 6. dönemlerde de Giresun milletvekili olmuştur.

Ahmet Talat Onay 22 Eylül 1956'da vefat etmiştir.

Ahmet Talat Onay'ın yayınlanmış seçme kitap, makale ve şiirlerinden bazıları şunlardır:

1. Âşık Dertli, Bolu 1928.
2. Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i, İstanbul, 1928.
3. Çankırı Şairleri, Cilt I, Çankırı, 1931; Cilt II, Çankırı 1933.
4. Türk Şiirlerinin Vezni, İstanbul, 1933.
5. Âşık Tokatlı Nuri, Çankırı, 1933.
6. Dâstân-ı Ahmet Haramî, Çankırı, 1933.
7. Sarı Çiğdemler (Şiirler), Haz: Cemal Kurnaz, İstanbul, 1993.
8. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Haz: Cemal Kurnaz, Ankara 1992.
9. Millî Mücadele Yazıları, Haz: Cemal Kurnaz, Şefika Kurnaz, İstanbul, 1995.²⁰

Maraşlı Kahraman Savaşçı: Matematik Öğretmeni Hayrullah

Riyaziye Muallimi (Matematik Öğretmeni) Hayrullah Efendi, Maraş'ta Kuva-yı Millîye saflarına katılıp düşmanla göğüs göğse savaş-

²⁰ Haydar Rüştü, Mütareke ve İşgal Anıları, Haz: Zeki Arıkan, Ankara, 1991, s.48; Ö. Faruk Huyugüzel, İzmir Fikir ve Sanat Adamları, Ankara, 2000, Kültür Bak. Yay. s.38-40, Ahmet Talât Onay, Millî Mücadele Yazıları, Haz: Cemal Kurnaz, Şefika Kurnaz, İstanbul, 1995.

tıktan sonra şehitler kafilesine dâhil olan, “öğretmen savaşı”ların abide şahsiyetlerdendir. Maalesef, Hayrullah Efendi'nin geçmiş hayatına dair kaynaklarda yeteri kadar malumat mevcut değildir.

Kayıtlarda hayat hikâyesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi iken Sultan İkinci Abdülhamid devrinde Mısır'a sürgün olması ve ardından İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte 1908'de yurda dönmesiyle başlamaktadır.

Maraş'a geldikten sonra Maraş Sultanîsi veya İdadisinde matematik öğretmenliği vazifesiyle mesleğe atılması, şehadetle noktalanacak muhteşem hayatının en önemli dönüm noktası olmuştur.

31 Ekim 1919'da Sütçü İmam hadisesinden sonra Maraş'ta başlayan Kuva-yı Millîye faaliyetlerine iştirak etmiş, millî teşkilata üye olarak Fransızlara karşı girişilen direniş hareketlerinde aktif görev üstlenmiştir.

Onun, bundan sonra başlayacak olan, başta Sütçü İmam olmak üzere pek çok “Kahraman” Maraşlı'nın kahramanlık hikâyesine benzeyen destanının kısa ama çarpıcı öyküsü şöyledir: Maraş'taki millî teşkilatlanmayı tamamlamak üzere Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen Kılıç Ali Bey Pazarcık teşkilatını da tamamlamıştı.

Pazarcık teşkilatına mensup olan Riyaziye Öğretmeni Hayrullah Bey ve Yedek Subay Maraşlı Hayri Bey kumandasında bir müfrezesi 5 Ocak 1920'de Eoğlu (Türkoğlu) istikametine gönderilmişti.

O gün İslâhiye'den hareket eden ve Maraş'taki kuvvetlerini takviye maksadıyla Maraş'a gelen bir Fransız müfrezesi ile uzun bir cephaneye kolu Türkoğlu köyünün kuzeyinde çok dar olan yol civarında istirahat ediyordu.

Fransız müfrezesini gören Öğretmen Hayrullah ve Muharrem Bey kumandasındaki kuvvetler, doğudan ve batıdan ateş açarak Fransız kuvvetlerini Tanıştepe ve Bababurnu mevkiinde, 7 Ocak'ta çapraz ateşe almışlardı.

Bu çarpışmada, Fransız birliklerinden 40 asker öldürülmüş ve 100 asker de yaralanmıştır. Türk tarafında ise Bertiz kolundan beş, Pazarcık kolundan birkaç asker yaralanmıştır.

Fakat Türk tarafının en büyük kaybı, Pazarcık kolu kumandanı

Matematik Öğretmeni Hayrullah Bey idi. Hayrullah Bey, ayağından yaralanmış ve daha sonra yaranın tesiriyle savaştan sonra şehit olmuştur.

Ablası Fatma Hanım, Hayrullah Efendi'nin yaralanışı ve şehit oluşunun hazin hikâyesini şöyle anlatmıştır: “Muallim Hayrullah, tedavi edilmek amacıyla Antep'e götürüldü. Fransızların şerrinden korunmak için ismi gizlendi ve kıyafeti değiştirildi.

Balıklan Mahallesi'nde bulunan Mecit Bey'in hastanesinde tedavi altına alındı. Yerini tespit eden Ermeniler burada Hayrullah Bey'i rahat bırakmadılar. Bunun üzerine Hayrullah Efendi, Kurttepe'de bulunan eniştesi Ser (Baş) Komiser Fevzi Bey'in evine getirildi. Maraş Harbi sona erdikten sonra Hayrullah Bey Antep'ten sedye üzerinde Maraş'a getirildi.

Binlerce Maraşlı onu Erkenez Köprüsü'nde sevgi ve coşku ile karşıladılar. “Kazanız ve zaferiniz kutlu olsun.” diyerek tebrik ettiler.

Aradan bir süre geçince yarası azdı ve tedavi için Alman Hastanesi'ne götürüldü. Hastanede kaldığı sırada yarası iyileşti ve koltuk değneğiyle vefat eden Yörük Selim'in cenaze törenine katıldı.

Yarası iyi olmuştu. Sonra birden hastanede rahatsızlandığı haber alındı. Hayrullah Efendi, kendisinin hastanede bulunan Ermeni Doktor Artin tarafından intikam amacıyla zehirlendiğini annesine söyledi.

Halk bu olay üzerine galeyana geldi hastaneyi yakıp doktorları öldürmek istedi. Fakat doktorlar hastaneden kaçmışlardı.

Muallim Hayrullah Bey için Çukadar Hacı Ahmet Efendi bir elbise yaptırmıştı. Bunu giymeden şehit oldu.

Annesi bu elbiseyi oğlunun cenazesinin yanına koyarak, “Oğlum, yavrum, Hayrullah'ım! Kalk da bu urbanı giy, kalk!” diye feryat etti.

Hayrullah Efendi'nin cenazesine bütün Maraşlılar katıldı.”²¹

²¹ Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1997, C.3, s.75; Staney E. Kerr, The Lions of Marash, Albany 1973, s.80–81; Yaşar Akbıyık, Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Ankara, 1999, s.185; Ahmet Eyicil, “Maraş Savunması”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 61, Cilt: XXI, Mart 2005; “Çukurova ve Maraş'ta Fransız İşgali Döneminde Ermeni Mezalimi”, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, C.3.



Savaş gazilerini tedavi eden hemşireler

Bu arada, Hayrullah Efendi dışında Maraş Müdafaası sırasında şehitlik rütbesine nail olan diğer maarif şehitlerini de kısaca anmalıyız: Veliüddin Efendi: Maraş İdadi Mektebi'nde Ulum-i Diniye (Dini İlimler) öğretmeni idi. Ermeni komşuları tarafından evinin duvarı delinerek, 20 Ocak 1920'de feci bir surette şehit edilmiştir.

Doktor Mustafa Efendi: Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den 1908 yılında mezun olmuştur. Maraş'ın kurtuluşu sürecinde Maraş'ta serbest doktorluk yaparken, Alman Hastanesi'nde arkadaşlarıyla birlikte şehit edilmiştir.²²

Bir Öğretmenin Gözüyle Maraş İşgali ve Müslüman Türk'ün Bağımsızlık Tutkusu

22 Şubat 1919'da önce İngilizlerin, ardından 29 Ekim 1919'da da Fransızların Maraş'ı işgal etmesiyle, şehirde esaret ve düşman zulmünün her türlüşü olanca şiddetiyle yaşanmış; fakat 31 Ekim 1919'daki "Sütçü İmam" ve 28 Kasım 1920'deki "Bayrak" hadiseleri ile Müslüman halk, emperyalizme boyun eğmeyeceğini göstermiştir.

²² İstiklal Savaşında Maraş, Hazırlayanlar: Yaşar Alparslan, Serdar Yakar, Kahramanmaraş, 2008, Ukde Yayınları, s.35, 60-61.

Maraş'taki, kısa süren işgal ve esaret yılları; Maraşlıların şahsında Müslüman Türk milletinin esarete hayatı pahasına göğüs gereceği, özgürlük ve bağımsızlık tutkusundan asla vazgeçmeyeceği hakkında Pazarcık'ta öğretmenlik yapan Mehmet Cebe izlenimlerini bir hatırası ışığında şöyle anlatmıştır: “İngilizlerin sinsi işgallerinin buralarda yaşayan kardeşlerimizin ruhlarında yaptığı tesiri anlamak ve işgallere karşı halkın düşüncelerini yakından takip etmek düşüncesiyle Maraş'a gitmeye karar verdim.

Ata binerek yola düştüm; sonunda Maraş'a iki buçuk saat mesafedeki Kıpıçam mevkiinde Antep-Maraş şosesine çıktım. Biraz yol almıştım ki, Antep'ten Maraş'a gitmekte olan bir İngiliz-Hintli süvari kıtasıyla karşılaştım. Geçmeleri için yana çekildim.

Efendileri İngilizler namına, hür ve kendileri gibi Müslüman bir milleti esir etmek için, cephelerimizde kanlarını akıtan bu biçare Müslümanlara acıyarak bakıyordum. Yanımdan geçerlerken bana selam veriyorlardı.

Üzüntümden adeta kendimden geçmiştim ki, yanımda bir ses duydum. Dönüp baktığımda Postacı Halil Ağa ile karşılaştım. Halil Ağa, yaşlı başlı, tecrübe görmüş emekli bir jandarmaydı. O da benim gibi Maraş'a gidiyordu. Duygularımı olduğu gibi anlattım. Sözümü bitirdikten sonra şunları söyledi:

“Hiç düşünme ve müteessir olma muallim efendi. Bugün bu toprakları işgal eden İngilizlerin siyasetini büyüklerimizden çok dinlemiştim. Onlar müstemleke (sömürge) yapmak istedikleri yerlere, bölge halkının karakterine uygun birlikler gönderirler.

Maraş'a da Hintli Müslümanları gönderiyorlar. Böylece halkın efkârını okşamak, İngiliz hükümetinin sözde adil bir idare güdeceğini anlatmak istiyorlar. Ama bu gayret ve emelleri boşunadır. Çünkü Maraşlılar esir ettikleri başka halklara benzemez.

İngilizler, bir ülkeyi tamamıyla esaret altına almaya karar verdikleri zaman, bu işi başarmak için hiç acele etmez, tıpkı verem mikrobu gibi davranırlar. Nasıl ki verem mikrobu girdiği vücudu içten içe sararsa, onlar da bu yolu izlerler.

Hastalığın vücudu iyice sardığını hissettikleri, umumi efkârın uyuştuğuna iyice kanaat ettiklerinde işlerini kolayca görür, insanı adeta gü-

lerek öldürürler. Fakat onlar bu bölgede istedikleri yaratılıştaki kimseler bulamayacaklardır.

Maraşlılar, dinini ve milliyetini seven, namuslarıyla hür yaşamak isteyen insanlardır. Göreceksin zamanı gelince, varlıklarını göstereceklerdir.”

Sonraki yıllarda, o yaşlı jandarma emeklisinin dedikleri birer birer gerçekleşince kehanetine şaşıtm kaldım.”²³

Doğu'nun Eğitim Gönüllüsü Dursunoğlu Cevat Bey

Erzurum'un meşhur Dursunbeyoğlu ailesinden olan Cevat Bey (Dursunoğlu), 11 Temmuz 1892'de Erzurum'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamlamıştır.

1911-1914 yılları arasında Almanya'da Almanca, felsefe, sosyoloji ve pedagoji öğrenimi görmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak çeşitli cephelerde görev aldıktan sonra, Aralık 1918'de İstanbul'da terhis olmuştur.

İstanbul'da kurulan Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk u Millîye Cemiyeti'nin toplantılarına katılarak, cemiyetten Erzurum'da bir şube açma yetkisi almış ve Erzurum'a gelmiştir.

Mart 1919'da, söz konusu cemiyetin Erzurum şubesi, Cevat Bey'in İstanbul'dan getirdiği yetki belgesi sayesinde açılmıştır. Cevat Bey yeni kurulan cemiyette kâtiplik görevini üstlenmiştir.

İzmir'in işgaline tepki olarak 18 Mayıs 1919'da Erzurum'da yapılan büyük mitinge katılmış ve burada etkili bir konuşma da yapmıştır.

Konuşmasında, İzmir'in yaşadığı işgalden hareketle Erzurum ve diğer Doğu illerine yönelik olarak da bir Ermeni istilası tehlikesinin mevcudiyetine dikkat çekmiştir. Bunun önüne geçmek için sunduğu çözüm ise şu olmuştur: “Tek çare, silahlanıp karşı koymaktır. Bunun dışında kurtuluş yolu yoktur.”

Ardından Cevat Bey, 17 Haziran 1919'daki Erzurum Vilayet Kongresi'ne ve 23 Temmuz 1919'daki Erzurum Kongresi'ne katılmıştır.

²³ Murat Sertoğlu, “Kendini Kurtaran Şehir Kahraman Maraş'ın Destanı”, Tercüman Gazetesi, 19 Mart 1970; nak. Can Alpgüvenç, Osmanlı'da Abidevî Şahsiyetler, İstanbul, 2008, Kaynak Yayınları, s.169-170.

Millî Mücadele yıllarında, özellikle Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve Erzurum Kongresi'nin çalışmalarına genç ve dinamik kişiliğiyle hatırı sayılır bir katkıda bulunmuştur.

Erzurum Kongresi'nde, Erzurum Hasankale delegesi olan Cevat Bey, istifa ederek, kendi yerine Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye katılmasına ve kongre başkanı seçilmesine ön ayak olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa bu durumdan ve Cevat Bey'in olağanüstü fedakârlığından şöyle bahsetmiştir: “Derneğin Erzurum şubesinden aldığı 10 Temmuz 1919 günlü yazıda, “Derneğin başına geçmemi ve İdare Heyeti Başkanlığı'nı kabul etmemi” tavsiye ediyorlar ve birlikte çalışmak üzere yerlerini ayırdıkları beş kişinin adlarını bildiriyorlardı.

Bu beş kişi: Raif Efendi, Emekli Binbaşı Süleyman Bey, Emekli Binbaşı Kazım Bey, Albayrak gazetesi müdürü Necati Bey, Dursunoğlu Cevat Bey idi.”

Cevat Bey bir taraftan da Millî Mücadele Dönemi'nde Erzurum'un ve Doğu Anadolu'nun sesi hâline gelen Albayrak gazetesinde büyük bir fikri mücadele içerisine girmiştir.

1-9 Eylül 1920'de Bakü'de toplanan, Birinci Doğu Halkları Kongresi'ne iştirak eden, Kazım Karabekir tarafından seçilen Erzurum Heyeti'nde yer almıştır.

Cevat Bey'in burada, Millî Mücadele sırasında Erzurum, Kars ve tüm Doğu Anadolu'daki eğitim hizmetlerinden de kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

Mayıs 1920'de Erzurum Öğretmen Okulu Müdürlüğü'ne atanmıştır.

Kasım 1920'de başladığı Kars Maarif (Millî Eğitim) Müdürlüğü esnasında Cevat Bey, Erzurum'dan Kars'a öğretmenler getirerek Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın desteğiyle, 18 yaşındaki gençleri bile mektebe aldirmiş ve Temmuz 1921'e kadar Kars eğitimine önemli katkılar sağlamıştır.

1921'den 1924'e kadar olan süreçte Erzurum Sultanîsi müdürlüğü de yapan Cevat Bey, sırasıyla doğu vilayetleri Maarif müfettişliği, ilk ve ortaöğretim umum müdürlüğü, Almanya-Avusturya-Macaristan Türk talebe müfettişliği, Maarif Vekâleti Teftiş Heyeti Reisliği, Yüksek Öğretim ve Güzel Sanatlar umum müdürlüğü vazifelerinde bulunmuştur.

Cevat Dursunoğlu, 1942–1946 arasında yedinci dönem Kars milletvekilliği, 1946–1951 arasında 8/1. dönem Erzurum milletvekilliği ve Cumhuriyet Halk Partisi Umumi İdare Heyeti Azalığı ile 1949–1953 arasında CHP genel sekreter yardımcılığı da yapmıştır.

Ulus gazetesi başyazarlığını da yürüten Cevat Dursunoğlu, 12 Ocak 1970'de Ankara'da vefat etmiştir.²⁴

Erzurum'un İki Numune Öğretmeni: Süleyman Necati ve Sıtkı Beyler

Süleyman Necati Bey, 1890'da Bingöl'ün Kığı ilçesinde doğmuştur. Liseyi, babasının muhasebe müdürü olduğu Konya'da tamamlamıştır. Hukuk fakültesini bitirdikten sonra ilk görevine Ziraat Bankası'nda başlamıştır.

Askerliğini yaptıktan sonra 1912'de, Kığı'dan Erzurum İl Genel Meclisi'ne aza seçilmiştir. Bir müddet sonra da Erzurum Numune Mektebi'ne müdür tayin edilmiştir. Bu sırada şehirde çıkardığı Albayrak gazetesinde yazdığı yazılarla pek çok açıdan gençlere öncülük etmiştir.

Kasım 1918 başlarında, Mondros'un 24. maddesini okuyunca, bununla Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti kurulmak istendiğini anlamış ve hemen altı arkadaşıyla birlikte, sonradan Vilayeti Şarkîye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti'nin Erzurum şubesine katılacak olan, "İstihlas-ı Vatan (Vatanın Kurtuluşu) Cemiyeti"ni tesis etmiştir. Bu cemiyet Erzurum'da kurulmuş olan ilk direniş örgütüdür.

Vilayeti Şarkîye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi Yönetim Kurulu'nda arkadaşı Dursunoğlu Cevat Bey'le beraber yer almıştır. Erzurum Kongresi'ne Karaköse delegesi olarak katılan Süleyman Necati Bey, kongrede Erzurum vilayeti adına divan kâtibi olmuştur.

Aralık 1919'da, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Erzurum mebusu olarak seçilmiş ve İstanbul'a gitmiştir.

Mebusan Meclisi'nde Misak-ı Millî'nin hazırlanmasında emeği geç-

²⁴ Sabah, İkdam, Vakit, Memleket, 19 Mayıs 1919; Fahrettin Kırzioğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi, C. 2, Ankara, 1993, Ziraat Bankası Kültür Yay. s.2, 14–21; Kazım Özalp, age, s.43; Kansu, age, C.1, s.69, 78-79; Cevat Dursunoğlu, Millî Mücadele'de Erzurum, İstanbul, 1998, Dergah Yayınları, s.27, 50, 92–94 vd.; Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Ankara, 1927, s.38; <http://www.geocities.com/yunkuz2/yetistirdigisahsiyetler.html#dursunoglu>;

miştir. 16 Mart 1920'de, İstanbul'un resmen işgali üzerine Anadolu'ya geçerek ilk Meclis'e katılmış ve yeni kurulan TBMM Hükümeti'nin ilk matbuat müdürü olmuştur.

Ankara'daki yeni hükümetin ilk askerî başarısı olan Kars zaferi neticesinde, 3 Aralık 1920'de Ermenistan ile yapılan Gümrü Antlaşması'nı imzalayan Murahhas (Temsilci) Heyeti'mizde bulunmuştur.

Birinci İnönü zaferi sonunda 5 Şubat 1921'de Londra Konferansı'na giden heyet içerisinde de yer almıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul'da, sırasıyla Fransız Saint Benoit Lisesi, Amerikan Kız Koleji ve Galata Ermeni Lisesi'nde Türkçe öğretmenliği; Darüşşafaka ve İstanbul Kız Liselerinde ise tarih öğretmenliği yapmıştır.

Ayrıca, 1937 yılında Zonguldak'tan milletvekili seçilmiştir.

Süleyman Necati Bey, 1944'te İstanbul'da vefat etmiştir.

Millî Mücadele Dönemi'nde Erzurum'daki faaliyetleriyle adını tarihe yazdırmış olan bir diğer eğitimci, Müştak Sıtkı (Dursunoğlu) Bey'i de burada kısaca anmak istiyorum.

Dursunoğlu Cevat Bey'in biraderi de olan Müştak Sıtkı Bey, özellikle Millî Mücadele sırasında Albayrak gazetesinin yayınına genç şahsiyeti ve dinamik yazılarıyla büyük katkı sağlamıştır.

Şair, edip ve fikir adamı kimliği ön plana çıkan Sıtkı Bey, bu dönemde (1917–1918) Erzurum (Sultanîsi) Lisesi'nde Türk dili ve edebiyat öğretmenliği yapmaya başlamıştır. Burada, aralıklı olmakla beraber 1950'ye kadar uzun, köklü ve semereli bir eğitim dönemi geçirmiştir.²⁵

Eğitim Şehidi Öğretmenler ve Destansı Kahramanlıkları

Daha önce yurt genelinde bazı öğretmenlerin cepheye giderek fiilen düşmanla çarpıştıklarından ve bir kısmının şehit düştüğünden bahsetmiştik.

²⁵ Kırzioğlu, age, s.14–21; Kansu, age, s.78–79; Dursunoğlu, age, s.27, 50; http://www.erkurumtb.org.tr/erzurum/erz_sahsiyet2.htm; <http://www.geocities.com/yunkuz2/yetistirdigi-sahsiyetler.html#dursunoglu>; http://www.kenthaber.com/Arsiv/IzBirakanlar/Erzurum/IzBirakan_1187.aspx.

Cepheye dâhil olanlar haricinde, 1921 başlarında düzenli ordu kuruluncaya kadar yer yer Kuva-yı Millîye birliklerine katılıp yerel direniş hareketlerinde bulunanlar da epeyce yekûn tutmuştu. Ancak şunu belirtmeliyiz ki cepheye çatışmaya gidip vatan savunmasına katkıda bulunanlar gönüllü öğretmenlerdi. Çünkü 7 Mart 1921 tarihli kanunla öğretmen, öğrenci ve medrese mensuplarının askerlik görevleri tecil edilmişti.

Mesela bu dönemde cepheye gönüllü giden öğretmenlerden biri de Burdurlu Mehmet Şükrü Efendi (Öner) idi. Konya Öğretmen Okulu'nu bitiren, savaş sonrasında Burdur'da öğretmenlik, Maarif Vekilliğinde (Millî Eğitim Bakanlığı) de 20 yıl müfettişlik yapacak olan Mehmet Şükrü, Millî Mücadele'ye gönüllü olarak katılmış, önce Konya sonra da Çanakkale'de çarpışmıştır. Savaşta yapmış olduğu hizmetlerden dolayı istiklal madalyası ile şereflendirilmiştir.

Savaşa gitmeyip şehirler ve diğer yerleşim yerlerinde kalan kimi öğretmenler ise eğer okulları açıksa gündüz eğitimin aksamaması için derslere girerken gece de güvenlik için çeşitli noktalarda nöbet tutuyor, müdafaa-i hukuk cemiyetlerindeki veya bazı gizli örgütlerdeki birtakım faaliyet ya da görevleriyle meşgul oluyorlardı.

Farklı alanlardaki bunca tehlikeli faaliyet ve hizmetler esnasında çok sayıda öğretmen şehit, gazi ya da sakat pozisyona düşmüştür. Yalnız ne kadar öğretmenin cepheye gittiği veya yerel direniş birliklerine katıldıkları ve ne kadarının şehit düştüğüne dair şu an elimizde toplu ve resmi kesin bir kayıt mevcut değildir.

Biz burada sadece, Millî Mücadele Dönemi'nin ana kaynaklarından toplayabildiğimiz bazı münferit vakaları bir misal teşkil etmesi ve konu hakkında fikir vermesi açısından zikretme gayreti içinde olacağız.

İkinci Ordu Müfettişliği'nin 16 Ağustos 1919 tarihli raporunun eklerinde yer alan, Aydın ve Nazilli çevresindeki Yunan mezalimine dair Aydın dava vekillerinden İlhami Bey'in 22 Temmuz 1919 tarihli muhtırasında belirtildiğine göre, Yunanlılar 1 Haziran günü Aydın'ın ileri gelenlerinden Öğretmen Ahmet Emin Efendi'yi, ertesi gün de Kâmil Efendi'yi sebepsiz yere tutuklamışlardır.

Olay, Yunanlıların Aydın'ı 27 Mayıs 1919'da gerçekleştiren işgallerinden dört gün sonra vuku bulmuştu. Ahmet Efendi ve eşrafın önde

gelenlerinden bazı kişiler, “Yunanlıların Aydın’a gelmesini kalben arzu etmedikleri” bahanesiyle hapsedilmişlerdi.

Yunanlıların Aydın’da gerçekleştirdikleri bu ve buna benzer hadiselerin tek olumlu yanı, yakın sancaklardaki millî heyecanın daha da artması ve Yunan işgaline karşı teşkilatlanma ve silahlanma çabalarının hızlandırmasıydı.²⁶

Bursa Jandarma Bölük Komutanlığı’nın 25 Eylül 1920 tarihli incelemesine göre, Yunan askerlerinin Bursa Reşadiye’de barbarca katlettikleri 30 kişi arasında öğretmen Hafız Ziya Efendi ve üç arkadaşı da vardır ve üstelik bedenleri parça parça edilip doğranarak çok feci surette şehit edilmişlerdir.

Aynı akıbet, Bursa’nın Teşvikiye köyünde görev yapan öğretmen Hafız Mehmet Efendi’yi de maalesef kısı kıvrak yakalamıştır. Yunan teğmeni Todoroki komutasındaki askerî birlikler, 24 Nisan 1921’de Bursa’ya bağlı Teşvikiye köyüne gelip, “Bizden korkmayınız, kaçmayınız! Size diyeceklerimiz var, okula toplanın!” gibi sözlerle köyün bütün erkeklerini okula topladıktan sonra ablukaya almış ve saldırıya geçerek halkın üzerindeki tüm parayı gasp etmişlerdir.

İlk önce öğretmen Hafız Mehmet Efendi’yi kurşunlayarak şehit etmişlerdir. Öğretmenin yatağı ile odalarındaki minderleri okulun ortasına yığıdıktan sonra gaz döküp yakmışlardır.

Birdenbire alevler içinde kalan köylüler, canlarını kurtarmak için pencerelerden atlamaya çalışsalar da üzerlerine yağdırılan kurşunlardan kaçamayıp oracıkta can vermişlerdir.

Todoroki’nin emrindeki Yunan çapulcuları, aynı barbarlığı bu sefer 10 Mayıs 1921’de, Bursa Orhangazi’ye bağlı Elmalı köyünde sahneye koyacaklardır. Yunan askerleri köyün bütün erkeklerini camiye toplayarak dayaktan geçirdikten sonra, sıra okul müdürü Hafız İbrahim Efendi’ye gelmişti. İbrahim Efendi’yi, dört Rum feci şekilde dövmüş, ardından da vücudunu sırayla bıçaklayarak hunharca katletmişlerdir. Bununla da yetinmeyip şehit öğretmenin mübarek bedenini parçalayıp Türklerin üzerine atmışlardır.

²⁶ Türk Kurtuluş Savaşı, s.89; Kadir Mısıroğlu, Yunan Mezalimi, İstanbul, 1979, Sebil Yay. s.198; Mustafa Turan, Yunan Mezalimi, Ankara, 1999, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1 ve 2. Bölüm; Belen, age, s.62; Köstüklü, age, s.34, 40; Hocaoğlu, age, s.218; www.apikam.org.tr/index.php?p=9&id=26

İstanbul ve çevresinde vazifeleri başında iken Yunan çetecileri tarafından katledilen, türlü zulüm ve eziyete maruz bırakılan eğitim neferlerinin yaşadığı hazin trajediler, Batı Anadolu ve işgal altındaki diğer bölgelerde görev yapan meslektaşlarının başlarına gelenden farksızdı. Gebze Kaymaklığı'nın 9 Nisan 1921 tarihli yazısı ve Gebze Komiser Yardımcısı Abdülgani'nin raporuna göre, Yunanlılar 23 Ekim 1920 günü Denizli köyünde Haşim Efendi'nin düğününde çete başlarından bazılarının bulunmasını bahane ederek köye gelmişler ve öğretmen Mustafa Efendi ile muhtar ve imamı, Rumların teşvik ve tahrikiyle dayak ve işkenceyle yaralamışlardır. Öğretmen Mustafa Efendi aldığı ağır yaranın etkisiyle birkaç gün sonra vefat etmiştir.

İstanbul çevresindeki İncirli köyde de öğretmen İbrahim Efendi'yi camiden alıp şiddetli bir şekilde dövüp ağır işkenceden geçirdikten sonra, ellerini bağlayarak dayak ata ata Çubuklu'daki Yunan karargâhına götürmüşlerdir.

Şile çevresindeki Ağve ve Göksu köylerinde ise öğretmen Ahmet Efendi başta olmak üzere ahaliden pek çok kişiyi şiddetle dövmüş ve vücutlarını çeşitli yerlerinden yaralamışlardır. Ahmet Efendi aldığı yaralardan dolayı sakat kalmış, ayrıca para ve kıymetli eşyalarını da kaptırmıştır.

24 Nisan 1921'de bu sefer Yalova çevresindeki Koca Dereyi Balâ köyüne saldırmış, köy öğretmeni Haşim Efendi'yi kurşunla yaraladıktan sonra başını taşla parçalamak suretiyle çok feci bir biçimde şehit etmişlerdir.²⁷

Çukurova bölgesinde (Adana ve çevresi) Fransız ve Ermenilerle yapılan çatışmalar sonunda şehit düşen kahraman öğretmenlerden bir kaçının ismi ise şöyledir: Fransızların 15 Ağustos 1920'de Kurttepe'ye yaptıkları baskında öğretmen Yüzbaşı Selahattin şehit düşmüştür. Selahattin Bey, genç yaşında askere alınmış, Filistin Cephesi'nde savaşmış, en son olarak da vatan topraklarının düşman işgalinden kurtarılması için Kuva-yı Millîye'ye katılmış ve şehitler kervanına dâhil olmuştur.

Bu bölgede şehadete eren bir başka öğretmen de Demirbaş müfrezesi komutanı, henüz 22 yaşında olan Kozanlı Mustafa Nail Bey'dir.

Kozan'da düşman işgaline karşı ilk kurşunun sıkıldığı Kababucak

²⁷ Hocaoğlu, age, s.299, 305, 346, 369, 396–397, 405; Mısıroğlu, age, s.128–129.

olayı neticesinde tutuklananlar arasında öğretmen Lütfullah (Erdem) Bey ile öğretmen Ahmet Cemil Bey de yer almıştır.²⁸

7 Ocak 1920'de, Maraş Bababurnu'nda Fransızlarla yapılan silahlı çatışmada, Pazarcık teşkilatına bağlı riyaziye muallimi (matematik öğretmeni) Hayrullah Efendi ayağından yaralanmış ve daha sonra bu yaranın tesiriyle şehit olmuştur. 20 Ocak'ta da öğretmen Hafız Veliyüddin Efendi şehadete erişmiştir.²⁹

Yunan çetelerinin Mart 1921'de vukuat çıkarttıkları yerlerden bir diğeri Manisa'ydı ve olayın mağduru da Manisa Lisesi öğretmenlerinden Salim Efendi idi.

Hadisenin şahidi, o sırada bu lise de üçüncü sınıf öğrencisi olan, geleceğin tarihçi yazarlarından Kamil Su, öğretmenlerinin yaşadığı trajediyi şöyle nakletmektedir: "O sırada, sultanî ilk bölüm üçüncü sınıf öğrencisi idim. Salim Efendi adında sarıklı, saygıdeğer bir hüsnühat (güzel yazı) öğretmenimiz vardı.

İyi yürekli, sessiz bir din adamı idi. Kendisini çok sever ve sayardık. Yaşlı ve güçlü olduğu için okula eşekle gelir giderdi. Onu bir gün bağında fena halde dövmüş ve yaralamışlardı."³⁰

Pontuşçuların gadrine kurban giden Merzifon Amerikan Koleji Türkçe öğretmeni Zeki Bey'in dramatik şehadetine burada, Karadeniz'deki Pontus faaliyetleriyle bağlantılı olarak daha geniş ve özel bir bölüm ayırmak istiyorum:

Pontuşçuluk, ilk olarak 1904'te Merzifon Amerikan Koleji'nde başlamış, kolej müdürü Haway ve öğretmenlerin girişimleriyle kolejde bir Pontus Kulübü kurulmuştu. Bu kulübü Amerikalılar himaye ediyorlardı.

Amerikalılar Bitlis'te Ermeni gençlerine, İstanbul Robert Kolej'de Bulgar ve Sırp gençlerine ihtilâlcî düşünceler aşıladıkları gibi,

²⁸ Delikoca, Çukurova Kahramanları, s.108-118; İsmail Şalvuz, Kurtuluş Savaşı'nda Kahraman Çukurovalılar, İstanbul, 1938, Aydınlık Bas.

²⁹ Staney E. Kerr, The Lions of Marash, Albany 1973, s. 81; Ahmet Eyicil, "Maraş Savunması", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 61, Cilt: XXI, Mart 2005; "Çukurova ve Maraş'ta Fransız İşgali Döneminde Ermeni Mezalimi", Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, C.3; Akyüz, age, s.277-278; Kutay, age, s.219.

³⁰ Kamil Su, Manisa ve Yöresinde İşgal Acısı, Ankara, 1986, Kültür ve Turizm Bak. Yay. s. 30.

Merzifon'daki kolejde de Rum gençlerine Yunanistan'la birleşmeye yönelik Pontusçuluk şuru aşıyorlardı.

Merzifon Amerikan Koleji müdürü ve öğretmenleri, Pontus Cemiyeti'nin çizdiği hedefe doğru yürürken ihtilâlcî düşüncelerin gelişmesi için her yolu deniyor, her çareye başvuruyorlardı. Müdür Ha-way bir mektubunda buna şöyle değinmişti: "Hıristiyanlığın en büyük düşmanı İslamiyet olduğu gibi, Türkiye de en güçlü İslam devletidir. Gerekirse sonuç almak için 500 sene bekleyeceğiz."

Bölgedeki bu tehlikeli ve yıkıcı eylemler üzerine Türk hükümeti harekete geçip Pontusçuları teker teker yakalamaya ve İstiklâl Mahkemelerine gönderip cezalandırmaya başlayınca kolej müdürü ve öğretmenleri telaşa kapılacaklardı. Bunun acısını çıkarmak için bir kurban seçmeye karar vermişler ve ifşaatta bulunmasından korktukları kolejin Türkçe öğretmeni Zeki Bey'in öldürülmesine hükmetmişlerdi. Ve bu melun kararın gereğini, Zeki Bey'i hükümet binasının önünde katletti-rerek yerine getireceklerdi.³¹



Esir kampındaki askerlerimizin hazin bekleyişleri

³¹ Pontus Meselesi, Matbuat Umum Müd. Kısım 1, s.48, 100; Hocaoğlu, age, s.50, 64-65.

Eskişehirli öğretmen Gazizade Hacı Mehmet Sadık'ın maruz kaldığı hazin durum ve onun elem dolu hikâyesi de Zeki Bey'in başına gelenlere benzemektedir: Öğretmen Mehmet Sadık, Yunanlılar tarafından casus suçlamasıyla tutuklanmış ve beraberindeki 5 bin esirle birlikte Milas Adası'na gönderilmişti. Esirler, vapurun ambarına doldurulup iki gün susuz bırakılmış ve bu yüzden 672 sivil esir şehit olmuştur.

Geriye kalan esirler de Milas Adası'nda aç bırakılmış, 6 kişiye 1 ekme verilmiştir. Bu yüzden günde 10 kişi gıdasızlıktan ölmüş ve 5 bin esirden ancak 3 bin kişi geriye dönebilmiştir. Mehmet Sadık, ölmeden dönebilmeyi başarmıştı, ancak tüm bu acı ve ıstırapları yaşamaktan da kendini koruyamamıştı.³²

Burada son olarak Millî Mücadele'de eğitim sınıfının kayıplarıyla ilgili, Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Savaşı ile mukayeseli olarak kısa bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Osmanlı'nın bu son büyük savaşları ve bilhassa Çanakkale Savaşı'nda, Türkiye'nin genç nüfusu giderek erimiş, ülkenin iyi eğitim görmüş, idealist öğretmen nesli çok ağır kayıplar vermiştir.

Kesin olmayan rakamlara göre, ülkenin beyin takımını oluşturan 10 binden fazla öğretmen, öğrenci, mülkiyeli, tıbbiyeli ve Türk Ocaklarında yetişmiş yüksek tahsilli, 70 bin kadar da rüştiye mezunu insan yitirilmiştir. Çanakkale Savaşı'nda yaşanan bu eğitilmiş, aydın sınıfın kaybedilmesi sonraki dönemlerde Osmanlı Devleti'ni ve genç Türkiye Cumhuriyeti'ni derinden etkilemiştir.

İşte, Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Savaşı'nda hızla artan genç neslin ve nitelikli eğitim sınıfının eriyerek kaybı meselesi, maalesef Millî Mücadele boyunca da devam etmiştir. Ancak Millî Mücadele'deki toplam şehit sayısının 36.239 kişi olması ve bu genel rakam içerisinde eğitim sınıfına düşen payın Çanakkale'ye nazaran azlığı nispeten bir teselli kaynağıdır.³³

³² Eyüp Sabri, Esaret Hatıraları, Haz: N. Sefercioğlu, İstanbul, 1978, Tercüman 1001 Temel Eser, s.145; Recep Şükrü Apuhan, Son Kahramanlar, İstanbul, 2005, Timaş Yay. s. 99.

³³ İsmail Çolak, Mahşerin İrfan Ordusu Okuldan Çanakkale'ye, İstanbul, 2008, Nesil Yay. s.95-98; Sakallı, age, s.117.

Batı Cephesinde Yaşanan Yunan Mezalimi ve Halide Edip'in Şehadeti

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa Halide Edip Hanım'ı, Darülfünun hocası Yusuf Akçura'yı ve yazar Yakup Kadri'yi, Batı Anadolu'daki Yunan zulümlerini incelemekle görevlendirmişti.

Başkan seçtiği Halide Hanım'ın emrine bir teğmen ile bir de fotoğrafçı vermişti.

İsmet Paşa bu inceleme heyetini uğurlamadan önce büyük bir acı içinde şunları diyecekti: "Birliklerden gelen bilgiler çok üzücü... Zulme uğramış köyleri dolaşın, sağ kalanları dinleyin, ayrıntılı bir rapor hazırlayın.

Batı dünyası, Anadolu'yu uygarlığa açmak için geldiğini iddia eden şu haydut sürüsünün neler yaptığını öğrensin."

Yakup Kadri bu çalışmanın, Batı dünyasının kalbinde, en ufak bir insani duygu uyandırmayacağını düşünüyordu. Çünkü ona göre bu faciyanın asıl sanığı, Batı dünyasıydı.

Ama diğerleri gibi o da verilen göreve dört elle sarılmaktan geri kalmayacaktı.

Başkan Halide Hanım ise, "Suçlu millet yoktur, suçlular vardır," demiş ve "Bu faciayı çok tarafsız ve sakin incelemek istediğini" söylemişti.

Yakup Kadri de Yusuf Akçura da uygar insanlar olarak Halide Hanım'ın bu yaklaşımını doğru bulmuşlardı.

Günlerce Sakarya'nın doğusunu gezdiler, köylüleri dinlediler. Gördükleri vahşet eserleri, dinledikleri olaylar hepsini dehşete düşürmüştü.

Yaşanan dehşet verici manzaralar, insanlık ayıbı vahşet ve zulümler karşısında ilk irkilen ve ilk patlayan yine Halide Hanım olmuştu.

Hazırlanan inceleme raporunda şu satırları kaleme almaktan kendini alıkoymamıştı: "Yunanlıların hareketleri, aklını kaçırmış insanların hareketleri gibiydi. Tutumları bütün vahşet ölçülerini aşmıştı. Yunan ordusu, Sakarya'nın doğusunda bulunduğu her yeri çöle çevirmiş, kana boğmuştu."³⁴

³⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda, İstanbul, 1983, İletişim Yayınları, s.149 vd.; Halide Edip Adivar, Türkün Ateşle İmtihani, İstanbul, 1987, Atlas Kit., s.205; Tur-

Millî Mücadele'nin İstanbullu Kahraman Kadın Öğretmenleri

Millî Mücadele'nin, Türk milleti için büyük bir ölüm kalım savaşı olduğunun farkında olan Müslüman Türk kadını da bu savaşla yakından ilgilenmiş, cepheye katılmakta ve cephe gerisinde cansiperane hizmetlere koşmakta gecikmemiştir.

Türk kadını, bir taraftan mitinglere ve protestolara bilfiil katılırken, bir taraftan da halkı işgal kuvvetlerine karşı harekete geçirmek için adeta çırpınmıştır.

Millî Mücadele'de doğu, batı ve güney cephelerinde ve cephe arkasında görev alan kadınlarımızın sayısı hiç de az değildir. Öyle ki TBMM'den İstiklâl Madalyası alan onlarca kadın kahramanımız mevcuttur.

Dahası, gösterdikleri kahramanlıklar neticesinde Sakarya Savaşı ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne katılıp üsteğmen rütbesine yükselen Kara Fatmalar; Birinci ve İkinci İnönü ile Sakarya Savaşlarında yer alıp binbaşı rütbesine nail olan Ayşe Hanımlar da vardır.

Millî Savunma Bakanlığı tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Millî Mücadele'de düşmanla çarpışırken şehit olan 62 kadınıımız tespit edilmiştir.

Millî Mücadele'de Ermenilere ve Fransızlara karşı gösterdikleri mücadele ile ayrı bir öneme sahip olan Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta da 164 gazi kadınıımız belirlenmiştir.

Çankırılı Yusuf kızı Emine, Amasyalı Adil kızı Zeynep, Erzincanlı Osman kızı Emine, Adanalı Ayşe, Gaziantepi Güldane şehit edilen ve isimleri arşiv belgelerinde geçen birkaç şehit kadınıımızdır. Bu kadınlarımızın bir kısmı top mermisiyle, bir kısmı evinde kurşunlanarak şehit edilmiş veya yaralı olarak hastaneye getirilmiş ve orada vefat etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin bitiminde, 22 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere yaptığı konuşmada: "Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluş ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet (gayret) gösterdim diyemez!" diyerek, kadınlarımızın bağımsızlık mücadelesindeki katkılarını tasdik ve takdir etmiştir.

güt Özakman, Şu Çılgın Türkler, İstanbul, 2005, Bilgi Yayınları, s.501-502.

№	Adı	Yaşı	İş	Yer	Notlar
1799	1799	1799	1799	1799	1799
1750	1750	1750	1750	1750	1750
1751	1751	1751	1751	1751	1751
1752	1752	1752	1752	1752	1752
1753	1753	1753	1753	1753	1753
1754	1754	1754	1754	1754	1754
1755	1755	1755	1755	1755	1755
1756	1756	1756	1756	1756	1756
1757	1757	1757	1757	1757	1757
1758	1758	1758	1758	1758	1758
1759	1759	1759	1759	1759	1759
1760	1760	1760	1760	1760	1760
1761	1761	1761	1761	1761	1761
1762	1762	1762	1762	1762	1762
1794	1794	1794	1794	1794	1794
1764	1764	1764	1764	1764	1764
1765	1765	1765	1765	1765	1765
1766	1766	1766	1766	1766	1766
1767	1767	1767	1767	1767	1767
1768	1768	1768	1768	1768	1768
1769	1769	1769	1769	1769	1769
1780	1780	1780	1780	1780	1780
1781	1781	1781	1781	1781	1781
1782	1782	1782	1782	1782	1782
1783	1783	1783	1783	1783	1783
1784	1784	1784	1784	1784	1784
1785	1785	1785	1785	1785	1785

Şehit kadınların kayıtlarının tutulduğu defterden bir sayfa

Bu genel girişten sonra asıl konumuz olan Millî Mücadele'de kadın öğretmenlerin fedakâr hizmetleri ve üstlendikleri tarifsiz rollere temas etmeye çalışalım.

Kadınlarımız, İzmir'in işgalini müteakiben başta İstanbul olmak üzere memleketin dört bir yanında işgalleri protesto etmek amacıyla mitingler düzenleyerek veya mevcut mitinglere iştirak ederek kendi hesaplarına Millî Mücadele'nin ilk adımlarını atmışlardır.

Bu mitinglerin ilki, 14–15 Mayıs 1919 gecesi İzmir'de gerçekleştirilmiştir. 15 Mayıs'ta, işgali protesto için düzenlenen mitinge on binlerce kişi katılmıştır. Söz konusu miting, Ankara'da kurtuluş hareketinin başlaması ve o zamana değin halkta gerekli mücadele bilincinin oluşmasında itici güç olmuştur.

İzmir'deki mitingde, ismi kaynaklarda geçmeyen, genç bir yazar-öğretmen de konuşmacı olarak yerini almış ve kalabalığa şöyle seslenmiştir: “Şimdi memleketimizi parçalanma bekliyor. Bugün İzmir, yarın Konya, bir müddet sonra İstanbul. Biz sesimizi bütün kâinatın işiteceği kadar yükseltmeliyiz. Bunun için bütün halkımız birlik hâlinde bulunmalıdır.”

Kadın eğitimcilerin yoğun katılımına sahne olan esas ses getirici mitingler ise bundan sonra İstanbul'da organize edilmiştir. İstanbul'daki mitinglerde coşkulu konuşmaları, girişkenlikleri ve mücadeleleri ile en fazla dikkat çeken hanım eğitimciler şunlardır: Halide Edip, Nakiye (Elgün) Hanım, Müfide Ferit (Tek), Münevver Saime Hanım, Naciye Hanım, Hayriye Melek, Meliha Hanım, Sabahat Hanım, Zeliha Hanım ve Şukufe Nihal Hanım'dır (Başar).

19 Mayıs 1919'da İstanbul'da yapılan ilk büyük protesto mitingi olan Fatih Mitingi'nde, İstanbul'un genç, kültürlü ve eğitimli hanımları, çarşaflarını giyip yüzlerini peçeyle örtmüş ve yakalarına da siyah yazılı “İzmir Türk Kalacaktır” rozeti takmış olarak miting alanını doldurmuştur. Yaklaşık 50 bin kişinin geldiği bu mitingi, İnas (Kız) Darülfünun öğrencileri ile Asrî Kadınlar Cemiyeti üyeleri düzenlemiştir. Mitingde ilk sözü, İstanbul'daki miting ve protestoların “vazgeçilmez kadın hatibi” Halide Edip almış ve efsaneleşen bir konuşmaya imza atmıştır.

Fatih Mitingi'nde, Halide Edip dışında Meliha ve Naciye Hanımlar da topluluğa hitap etmiştir. İnas Darülfünunu'ndan Meliha Hanım, vatani kurtarmak için canların feda edilmesini gerektiğini vurgulamış ve:

“Vatanımızı kurtarmak için yaşayacağız, kuvvetle iman ediyoruz ki büyük Allah’ımıza sığınarak, cebirle (zorla) alınan bir hak elbette iade edilecektir.” demiştir.

20 Mayıs 1919’da Üsküdar Doğancılar’da yapılan, 80 bin kişinin katıldığı ve çoğunluğunu kadınların teşkil ettiği mitingde ise Asri Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat Hanım konuşmuştur. Konuşmasında, milletin ve özellikle kadınların millî hislerini harekete geçirip mücadele arzusu uyandıran şu sözlere yer vermiştir: “İşte, hayatı, ruhu Türk olan İzmir’i bugün Yunanlılar aldılar. Belki yarın sinemizden bir şey, kalbimizden bir hayat koparır gibi birer birer Konya’mızı, Bursa’mızı, hatta evet bütün güzellikleri ile çok sevgili İstanbul’umuzu isteyecekler. O zaman, bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kahredici kuvvetler karşısında, yine bu sükût ve tevekkülle mi yaşayacağız? Ben buna hayır diyorum, biz kadınlar bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete riyalar söyleyen varlıklara her zaman lanetler, lanetler...”

Bir başka hatibin konuşmasında geçen ve kalabalığı heyecanlandırıp coşturan en vurucu cümle ise şöyleydi: “Dört yüz bu kadar seneden beri minarelerinde ezan, camilerinde Kur’ân okunan İzmir’imizi hiçbir vakit bağışlamayacağız!”

Bu mitingde konuşmacılar arasında Asri Kadınlar Cemiyeti üyesi Naciye Hanım ve Üsküdar Sanayi Mektebi Fransızca öğretmeni Zeliha Hanım da vardı. Naciye Hanım, verilecek mücadelede, erkeklere kadınların da yardım edeceği konusunda teminat vermiştir.

Üsküdar Mitingi’ni izleyen İtilaf Devletlerinin Polis Kontrol Subayı Yarbay E. C. Maxwell, 22 Mayıs’ta kaleme aldığı raporda yaptığı gözlemleri şöyle ifade etmiştir: “Miting, benim şimdiye kadar tanık olduğum mitinglerin en etkilisi ve en hazini olmuştur. Erkekler, kadınlar ve çocuklar, başlangıçtan sona kadar ağlıyor; kadınlar göğüslerini yuluyorlardı. Çevrede işitilen tek ses, her yandan yükselen ahlar ve ağlamalardı.”



Kadın Cemiyeti Başkanı Nakiye (Elgün) Hanım 13 Ocak 1920 tarihinde 160 bin kişinin katıldığı Sultanahmet Mitingi'nde İzmir'in ve İstanbul'un işgalini protesto ederken...

Fatih ve Üsküdar Mitingleri'nin ardından 22 Mayıs 1919'da Kadıköy'de de bir miting tertiplenecek, buraya da konuşma yapması için Halide Edip çağrılacaktır.

Ancak aynı mitingde adından söz ettiren ikinci bir kadın öğretmen adayı daha vardı: “Asker Öğretmen” ya da “Asker Saime” namıyla bilinen Münevver Saime Hanım.

Millî Mücadele başladığında Darülfünun'da öğrenci olan Saime Hanım mitingde söz almış ve topluluğu hayrette bırakan şu sözleri haykırmıştır: “Ya Rab! Ben kardeşlerime değil, ilk evvel sana hitap ediyorum. Vatanın felaketi karşısında bir genç kızın feryadını dinle! Bu ağlayan anneler, şehitlerin annesi; bu boynu bükük genç kadınlar, fedakârların genç zevcesi; şu hıçkırان yavrular, askerlerin yetimleri değil mi? Böyle necip bir kavme gözyaşı döktürmekte hikmet ne?”

Ey tarihlerinin kara gününü yasayanlar! Size hitap ediyorum. Milletler için kara günler olabilir. Fakat artık fena bulmak yoktur. Bir millet yok edilemez. Tarihin sayfasına kendini yazdıranlar, var olmak şerefine mazhar olmuş demektir. Milletler için de “Ba'su-badel mev't” (yeniden dirilmek) var. Milletimizin yok edilebileceğine inananlar aldanacak.

Heyecanlarımız, kanlarımız söndürülse bile, göğsümüzde millettten yapılmış bir kalp var ki; onda, bir yabancının, bir düşmanın ne

ihhtiras, ne korkusu yaşar. Onların semalarını kaplayacak ancak istiklal havasıdır.

Ben, kendi hürriyeti gasp edilmiş bir milletin kızı olarak, istiklalime nasıl yürüyeceğimi söyleyeceğim. Bu beyanatım, kollarımızı bağlamak isteyenler için dikkate değer olmalı. Oğlum bana, “Ben neyim?” diye ilk sorduğu gün, ona semalardan haykıran bir melek gibi: “Büyük tarihli bir Türk'sün.” diye hitap edeceğim. Bu nida, bu hayırlı ses, onun ruhunda ne fırtınalar hazırlar. Ninnisini söylerken, bugünleri yanık sesle ruhuna serpeceğim. Ona büyük Türk ırkının şarkılarını terennüm edeceğim.

Kundağına mimarların yaptığı bu abideleri işleyeceğim. Masallarda, Fatihleri, Yavuzları anlatacağım. Mendilinde, kitabında, cüzdanında, fesinde hep İzmirler görecek. Ölürlen ona, babamdan kalan altın kakmalı kılıcı, rafta sarılı duran bayrağı bir miras olarak vereceğim. Ve kulağına gizli bir vasiyet söyleyeceğim. İşte o günden itibaren, galiplerin taktığı zincirler çözülmeye mahkûmdur. Çünkü o gün oğlumun kalbine ettiklerim hürriyet çiçekleri olarak açacak, kızıl isyan olarak taşacak.

Sulhu müebbet (ebedi) düşünenler, bize indirilecek darbenin aksi sedasının yarınki insanlığın sukutunu mutlaka ihlal edeceğini unutmamalıdır. Bir millet yok edilemez? Sözlerime nihayet vermeden herkesin, her Müslüman'ın söylemek istediği, fakat ne için bilmem yüksek bir sesle söylemekten çekindiği birkaç sözü ben hemşirelerime, babalarım, ağabey ve kardeşlerime açıkça söylemek isterim. Hepimiz masa üzerinde hastaya bakan bir operatör olur, bu yarayı teşrih eder (açar), birlikte pansuman edersek, yaşamak hakkına malik olacağız.

Evet, Müslüman kardeşlerim, açık söylüyorum. Biz tamamiyet-i mülkiyemizi (toprak bütünlüğümüzü) muhafaza edecekmişiz. Fakat hangi hudut dâhilinde? Bu tasrih edilmedikçe (açıkça belirtilmedikçe) Türkiye'de sulh ve salah (kurtuluş) kabil (mümkün) olmayacaktır. Ben bu kanaatteyim. Çünkü buna karşı tuğyan (isyan) etmeyecek bir Türk kalbi tanımiyorum.

Efendiler, az söylemek, çok iş görmek zamanı hulul etmiştir (gelmiştir). Biz yalnız ağlıyoruz. Ağlamakla kazanılacak hak, hıçkırıklarımızı işitecek kalp yok. Hiçbir zaman gözyaşlarıyla adalette muvaffak olunmaz. Teşkilata, nihayet fiiliyata mübaşeret (girişmeliyiz)! Müfrezeler tertip etmeli, faaliyette bulunmalıyız!”

Bu sözleriyle işgalcilere mücadele bayrağı açan Saime Hanım, mitingden hemen sonra tutuklanmıştır. Fakat kaçmayı başarmış ve derhal Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmıştır.

Millî Mücadele'de Batı Cephesi'nde görev almış, özellikle cephe gerisinde ve istihbarat işlerinde önemli başarılar göstermiştir. İzmir'te bir görev esnasında yaralandıysa da belli etmeden vazifesini yerine getirmiştir.

Savaştaki hizmetlerinden dolayı İstiklâl Madalyası ile onurlandırılan Saime Hanım, zaferden sonra öğretmenlik yapmaya başlamış ve İstanbul Lisesi'nde edebiyat öğretmenliğine tayin edilmiştir.

Kadıköy Mitingi'nden bir gün sonra 23 Mayıs 1919'da Sultanahmet'te, 200 bin kişinin katıldığı çok daha muhteşem bir miting gerçekleştirilmiştir. Mitinge halkın katılımını sağlamak için hazırlanan davetiye metninde şu heyecanlı ifadelere yer verilmiştir: "Müslüman! Yedi asırlık bir saltanatın taksim olduğunu görüyorsun! Şu hicranlı günlerimizde birleşmeye, anlaşmaya her hususta ihtiyacın var. İşini-gücünü bırak; Cuma namazından sonra Sultanahmet'teki içtimaya koş! Kadın-erkek, çoluk-çocuk orada bulun!"

Mitingde açılan pankartlar üzerinde ise şunlar yazıyordu: "Müslüman ölmez, öldürülemez!", "Yaşamak isteriz!", "Hak isteriz!", "İzmir Türk'tür, Türk kalacaktır!"

O mitingin de bir numaralı değişmez hatibi Halide Edip olmuştur. Halide Edip, konuşmasında halkı fiilî mücadeleye davet etmiştir: "Davamızı ilân ediyorum. Bu davamız da Türkiye'nin hak ve istiklâlidir. Türkler, Türkiye'nin ebedî hakkına asla dokundurmayacaklar, yarın Hakk'ın Mahkeme-i Kübra'sı (Büyük Mahkemesi) önünde zalimlerin hepsi mahkemeye çekilecek, onlara bizim kanlarımızı döktürdünüz diyecekler..."

İşte kardeşlerim, işte evlâtlarım, davanızdan kaçmayınız. O gün size hak verecekler, bugün iki dostunuz vardır: Birisi, kalbi ve mabetleri bizimle bir olan Müslüman dünyası, birisi zalimleri yakasından sürükleyecek hak sahibi büyük milletlerdir."

Kardeşlerim! Evlatlarım! Osmanlı toprağında böyle muazzam, böyle tarihî bir gün belki bir daha idrak etmeyeceğiz. Evlatlarım, öyle bir gün olur da bir daha toplanamazsak, içimizde ölenler olursa, Türk'ün istiklâl bayrağı ile mezarı üzerine geliniz."



Halide Edip Adivar

Sultanahmet Mitingi'nde yaptığı bu konuşmadan sonra Halide Edip hakkında tutuklama kararı çıkmıştır. Bunun üzerine o da Anadolu'ya geçmiş ve kadınların ve hanım eğitimcilerin temsilcisi sıfatıyla Millî Mücadele'ye katılmıştır. Bilhassa Batı Cephesi'ndeki hizmetleri ve Anadolu'dan yazdığı ateşli yazılarla Millî Mücadele hareketinin önemli simalarından olmuştur. (Halide Edip'in bu dönemde İstanbul'da gerçekleştirdiği faaliyetler ve Millî Mücadele'ye katılımı ve katkıları hakkında daha teferruatlı bilgi için beşinci bölümdeki ilgili bahse bakılabilir.)

30 Mayıs 1919 tarihli ikinci Sultanahmet Mitingi'nde konuşan, Türkiye'nin ilk üniversite (Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü-1919) mezunu kadını onurunu taşıyan ve Millî Mücadele son-

rasında uzun yıllar İstanbul Kız Lisesi'nde coğrafya ve edebiyat öğretmenliği yapan, 23 yaşındaki öğrenci Şukufe Nihal Hanım da vatanını çok sevdiğini belirterek: “Aziz vatan, beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın! Belaların sebebi, saldırılar karşısında isyan edilmemesidir.” sözleriyle dinleyenleri galeyana getirmiştir.

Mitingde en etkili konuşmayı, eski İstanbul Kız Lisesi Müdürü Muallimler Cemiyeti başkanı, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk kadın (üçüncü dönem Erzurum) milletvekillerinden Nakiye Hanım (Elgün) sunmuştur: “Efendiler! Fatih'in, Selim'in, Süleyman'ın mezarını, ecdadının ebedî abideleri olan camileri, türbeleri bırakıp çıkacak içinizde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur etmiyorum, çıkmayacaksınız, bırakmayacaksınız. Biz de daima sizinle beraber olacağız...”



Sultanahmet mitingi'nde Nakiye Elgün'ü dinleyenlerden bir grup...

13 Ocak 1920 günü Sultanahmet Meydanı'nda “İstanbul Türk'tür ve Türk Kalacaktır” isimli üçüncü bir miting daha düzenlenmiştir. 150 bin kişinin katıldığı bu mitingde, kadınlardan yine Nakiye Hanım bir hitabette bulunmuştur.

Nakiye Hanım bu konuşmasında da kadınların erkeklerin yanında mücadeleye hazır olduğunu belirterek, Türk milletinin ne yapması gerektiği hakkında şunları söylemiştir: “Önümüzde iki yol var: Biri, tarihimize şanımla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimizi de kapayıp ebediyete götürmektir.”

Konuya nihayet vermeden önce son olarak kadın yazarlardan Müfide Ferit Hanım'dan (Tek) biraz söz edelim. Müfide Hanım, genellikle

Hâkimiyet-i Millîye'de kaleme aldığı yazılarla, milletin mücadele azmini ayakta tutmaya, cesaretini kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

Mesela “Türk Askeri” isimli yazısında, müttefikleri yenildiği için mağlup sayılan Türk askerinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarılarından bahsettikten sonra, Anadolu hareketini takdirle karşıladığını belirten şu satırlara yer vermiştir: “Yalnız sen ey mübarek, ey asil asker, yalnız sen aslan başını kaldırdın. Günler karardıkça sen parladın. Yalnız sen bey alnını onlara gösterdin. Ve bir İlâhî istiklâl heykeli gibi, elinden mekanizması çalınmış tüfeğin, vatan kapısına koştun, buraya girilmez dedin. Dünya sana karşı idi, fakat sen şecaatinle (yiğitliğine, korkusuzluğunla), uluvv-i cenabınla (azametli tarafınla), hakkınla dünyadan kavî (kuvvetli) oldun. Yaşa Türk Askeri!”³⁵

Cebeci Hastanesi'nde Bir Can Pazarı ve Gönüllü Hemşire Öğretmenler

Millî Mücadele'nin o dağdağalı hengâmesinde Ankara Cebeci Hastanesi'nde yaşanan bir can pazarı ve bitmek tükenmek bilmeyen hayatta kalma mücadelelerinden hüznü sahneler...

Ankara Cebeci Hastanesi, daha ilk yaralı kafilesinin gelişyle dolmuştu. Yeni hastaneler hazırlamak gerekiyordu. Yaralı akını azalmadığı için Öğretmen Okulu ile yanındaki Sanayi Okulu da hastaneye çevrilmişti.

Ankara Sultanîsi'nin (Lisesi'nin), dolayısıyla Millî Savunma Bakanlığı'nın bahçesinde sınıf olarak kullanılan barakaları, okul tatilde olduğu için boşalmıştı. İlk adım olarak bu barakalara ve kurulan çadırlara, Sağlık Bakanlığı ambarından ve Ankaralılardan sağlanan 300

³⁵ Memleket, 20 Mayıs 1919, s.1; İleri, 20 Mayıs 1919, s.1-2; İkdam, 24 Mayıs 1919, s.1; İnci Enginün, M. Cumbur, C. Özdemir, Millî Mücadelede Türk Kadını, Ankara, 1983, s.8-9, 14-21; Kemal Arıburnu, Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, Ankara, 1975, s.5-25, 34-49, 53-69; Adivar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.28, 30, 33-35, 39-40; Şapolyo, İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1967, s.17-18, 26, 31-32; Bayar, age, C.6, s. 1870-1872; Halide Edip, ‘İstanbul Gençlerine’, Hâkimiyet-i Millîye, 7 Eylül 1337/1921; Cahit Çaka, Tarih Boyunca Harp ve Kadın, Ankara, 1948, s.26-71; Zehra Celasin, Tarih Boyunca Kadın, İstanbul, 1946, s.158-159; Hülya Argunşah, Şukufe Nihal, Ankara, 2002, Akçağ Yayınları 1. Bölüm; Şefika Kurnaz, “Millî Mücadele'de Türk Kadını”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 34, Mart 1996; Salahi R. Sonyel, “Mondros'tan Samsun'a Türk Kurtuluş Mücadelesinin Doğuşu”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c.15, s. 613.

yatak yerleştirilerek bir yeni hastane kuruldu. Büyük çadırlardan biri ameliyathane yapıldı. Böylece tarihî Numune Hastanesi'nin temeli atılmış oldu.



Hastanede tedavi gören yaralıları gösteren bir Kızılay bayram tebrik kartı.

Bu çalışmalar sırasında Öğretmen Okulu'nun bazı öğretmenleri de gönüllü hemşire olmak için başvurmuşlar, dilekleri hemen kabul edilmişti. Dr. Hasan, Cebeci Hastanesi'nde başhekim yardımcısı olmuştu. Ortalığı titretiyordu, ama işlerini dürüstçe yapanlar kendisinden çok memnundu.

Sabah vizitesinden sonra yeni gönüllü hemşireleri topladı. Henüz uyum sağlayamamışlardı, hata yapıp duruyorlardı. Doktorun haşlayacağını sanarak korku içinde toplandılar. Ama doktor hiç beklemedikleri bir konuşma yaptı:

“Hanımlar!

Gönüllü hemşire olarak uygarlık hareketinin öncüleri arasına sizler de katıldınız.

Bu cesur tavrınız dolayısıyla hepinizi kutluyorum.

Beni iyi dinleyiniz!

Bir toplum donup kalmaz, değişip gelişir. Biz de ister istemez değişip geliyoruz.

Hayatımıza öğretmen, çeteci, işçi, kağnıcı, yazar, dernek yöneticisi hanımlar karıştı.

Vatan savaşına katılmayı namus borcu biliyorlar.

Türkiye'nin geleceği bu çatışmayı sizin kazanmanıza bağlı.

Bu çizgide durun, gerilemeyin, ödün vermeyin, korkmayın, geleceğimizi kurban etmeyin!

Haydi hanımlar, kolay gelsin!”³⁶

Anadolu'daki Kadın Cemiyetleri ve Hanım Eğitimcilerin Faaliyetleri

İstanbul'daki kadınlar ve hanım eğitimcilerin, yukarıda sözünü ettiğimiz faaliyetlerinden, Anadolu'daki hemcinsleri de geri kalmamış, onlar da çeşitli mitingler gerçekleştirerek, değişik yerlerde kurdukları farklı isimlerdeki mahallî kadın cemiyetleriyle örgütlenerek ve bunların bünyesinde birtakım fedakârlık gerektiren tarifsiz hizmetlerde bulunarak bağımsızlık davasına katkıda bulunmuştur.

Erzurumlu kadınlar, Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin etkisiyle Temmuz-Ağustos 1919'da bir protesto hareketine girişmişlerdir. Erzurumlu kadınların buradaki en faal cemiyeti, Erzurum İslam Kadınları Cemiyeti'ydi.

1919 yılı sonbaharında Erzurum İslam Kadınları Cemiyeti Mu-

³⁶ Dr. Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C.3, İstanbul, 1967, Altındağ Yayınları, s.860; Sarıhan, age, C.4, s.23; Özakman, age, s.397, 419.

radiye Camii'nde bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya, bir sonraki konuda etraflıca anlatacağımız, Erzurum Kız İlkokulu müdiresi ve başöğretmeni Faika Hanım da katılmıştır. Faika Hanım, burada etkili bir konuşma yaparak kadınları daha büyük protestolarda bulunmaya davet etmiştir.

Toplantının sonunda Faika Hanım'ın teklifiyle, işgalleri ve zulümleri protesto telgrafları yazılmaya karar verilmiş ve bu konuda Faika Hanım'dan da istifade edilmiştir.

Osmanlı makamlarına, itilaf devletleri temsilciliklerine ve ABD'li yetkililere gönderilen bu telgraflarda, işgalcilerin Türkleri yok etmeye çalıştıklarına dikkat çekilmiş; işlenen vahşetlere son verilmesi, Wilson Prensipleri'ne ve insanlığa uygun kalıcı bir barışın sağlanması ve işgalcilerin ülkeyi terk etmesi istenmiştir.

Sivas'ta ise, 1919 yılı Eylül ayında toplanan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetlerine büyük destek veren eğitimci kadınlar, kendi kongrelerini düzenlemişlerdir. Kongre üyeleri, Mondros Mütarekesi'nin şartlarını müzakere ettikten sonra, memleket savunmasına kadınların da katılması kararını almışlardır.

Yine bu kongrenin girişimiyle, 5 Kasım 1919'da Numune Kız Mektebi'nde toplanan Sivaslı hanımlar, memleketin bütünlüğünü ve istiklâlini sağlamak amacıyla Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

Kurucuları, Sivas valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanım ve arkadaşlarıdır. Ama tüm İslam kadınlarının derneğinin doğal üyesi olduğu kabul edilmiştir. Cemiyetin kuruluş gerekçesi şöyle belirtilmiştir: "Millet ve vatanımızın zararını mucip (sebe) olacak her teşebbüsü red ile erkeklerimizle beraber ve bütün varlığımızla müdafaa olunacaktır."

Cemiyetin, 28 Kasım 1919'daki ilk toplantısında Melek Reşit Hanım, memleketin içinde bulunduğu vahim durumu anlatan ve hayırlı bir sulh imzalanıncaya kadar faaliyetlerinin devam edeceğine işaret eden bir konuşma yapmıştır.

Aynı toplantıda, Darüleytam (Yetimler Yurdu) müdiresi Makbule Hanım, bir eğitimci kadın olarak topluluğa şu müthiş hitabette bulunmuştur: "Bir insan düşünebilir misiniz ki vatanına karşı daima derin bir muhabbet hissi taşımasın? Bugün için en mühim düşüncelerimiz vatan

kaygısı; en büyük vazifemiz istiklâlimizi muhafaza etmek, vatanımızı kurtarmak, düşman eline teslim etmemektir.”

Bir tek Müslüman kalıncaya kadar müdafaa etmek. Fakat zannetmeyiniz ki bu vazife yalnız erkeklere aittir. Hayır Hanımefendiler! Sevgili vatan, erkeklerin olduğu kadar da bizindir. Biz de vatanın anasıyız. Vatanımızı, istiklâlimizi kaybedersek erkeklerden ziyade mutazarır (zarar görecektir) olacak biz kadınlardır. Çünkü ilk tarize (saldırıya) biz uğrayacağız. Müslüman kadınların, yani bizlerin medar-ı iftiharımız (övünç kaynağımız), ziynetimiz olan namuslarımız payimâl edilecek (çiğnenecek).

Kardeşlerimiz, evlâtlarımız, babalarımız, zevçlerimiz (eşlerimiz) vatanımızın müdafaası için çalışırken biz düşmanlarımızın çizmesi altında mı ezileceğiz? Biz böyle bir zillete tahammül edebilir miyiz? Elbet hayır, değil mi hanımefendiler? Muharebe meydanlarında erkekleriyle çarpışan eski Müslüman kadınların kardeşleri olduğumuzu, onların temiz, asil kanlarının bizim damarlarımızda da elan (şu an) cevelân ettiğini (dolaştığını) düşmanlarımıza göstereceğiz. Biz, o Fatih'in cesur evlâtları değil miyiz? Onun mübarek ruhunun, ebedi mekânında tazip edilmesine (azap görmesine) tahammül edebilecek miyiz? Elbette hayır!

Doğu Anadolu denilen içinde yaşadığımız elimizde kalan bu Türk Müslüman memleketlerinin baştanbaşa işgal altına alınmayacağını bize kim temin ediyor? Şimdiye kadar gerçekleşen haksız işgallerden adeta tevahhuş ettik (ürktük), sabır ve tahammülümüz kalmadı. Memleketimizin, böyle gözlerimizin önünde taksim edilmesine razı olacak mıyız? Sükût etmeyeceğiz. Hatta erkeklerimiz sükût etse bile biz etmeyeceğiz. Baltayla, bıçakla, sopayla, hatta tırnaklarımızla düşmanlarımızın üzerine hücum ederek bu sevgili vatanımızı müdafaa edeceğiz. Bu mübarek topraklar ya bizim vatanımız yahut mezarımız olacak!

Biz ne toptan ne mitralyözden ne ateşten kaçacağız. Vücutlarımızı kale yaparak memleketimizi müdafaa etmek için Anadolu kadınlarının hiçbir şeyden yılmaz, korkmaz, azimli kadınlar olduğunu göstereceğiz... Yemin ediyoruz, ahdediyoruz! Memleketimizi düşmana vermemek için erkeklerimizle beraber çalışacağız. Bu kararımızı bütün Anadolu'daki Türk ve Müslüman hemşirelerimize (kardeşlerimize) bildireceğiz. Hiç şüphe etmem ki onları da kendimizle beraber müdafaa yolunda göre-

ceğiz... Lazım geldiği gün vatanımızı nasıl müdafaa ettiğimizi ve güle güle öldüğümüzü; Türk, İslam milletinin, hatta kadınlarının müdafaa-i vatan için hayatlarını nasıl istihkar ettiklerini (hiçe saydıklarını) hem vallah, hem billâh göstereceğiz. Sözümüzden dönmeyeceğiz, ölümden kaçmayacağız.”

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin Amasya, Kayseri, Niğde, Erzincan, Burdur, Pınarhisar, Konya, Denizli, Kastamonu ve Kangal'da şubeleri açılmıştır. İşgallere karşı çeşitli devletlerin yetkililerine telgraflar gönderilmiştir. Ayrıca, Maraş ve İzmir'deki mücahitlere ve felaketzedelere gönderilmek üzere para yardımı kampanyası tertiplenmiştir.



Cumhuriyetin ilk yıllarında Amasya

Cemiyet, Mustafa Kemal Paşa'nın da desteğini almıştır. Mustafa Kemal gönderdiği şu telgrafla hem cemiyetin kuruluşunu tebrik etmiş hem de kadınlara yurtsever hisleri ve teşebbüslerinden dolayı teşekkür etmiştir: Anadolu kadınlarının vatan hizmetlerine devam isteklerini görmekle pek ziyade duygulandık. Takdirlerimizi ve mahsus (özel) teşekkürlerimizi arz eder ve kıymetli çalışmalarınızda muvaffak olmanıza dualar ederek, hürmetlerimizi takdim eyleriz, efendim.”

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, 14 Ocak 1920'de Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderdiği yazıda Sivaslı hanımların bir cemiyet

kurduklarından bahsederek, bu teşkilatın daha yaygın hâle gelmesi için Denizli ve civarındaki kadınların da cemiyet kurmalarını talep etmiştir.

Bunun üzerine 19 Şubat 1920'de "Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti" kurulmuş ve başkanlığa ilköğretim müfettişi Bekir Sıtkı Bey'in eşi Fitnat Hanım getirilirken, sekreterliğe de Şehit Asım Bey Kız Mektebi başöğretmenlerinden Fatma Hanım tayin edilmiştir.

Erzurumlu ve Sivaslı kadınların yanı sıra, 10 Aralık 1919'da Kız Muallim Mektebi bahçesinde büyük bir toplantı düzenleyen Kastamonulu eğitimci kadınlar da işgaller karşısında halkın tepkisini dile getirmişlerdir. İnsan haklarından bahisle yurdun düşmanlardan temizlenmesi istenmiş, padişaha, sadrazama ve yabancı devletlere protesto telgrafları çekmişlerdir.

Toplantıda kadınlar çok ateşli konuşmalar yapmışlar, akabinde de Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurmuşlardır. Başkanlığa, Mevlevî şeyhi Amil Çelebi'nin eşi Zekiye Hanım getirilmiştir. Cemiyet, son derece bilinçli ve eğitimli kadınlardan oluşmuştur.

Cemiyetin amacı, mahalle mahalle gezerek, konferanslar, müsamereler, mevlitler, mitingler düzenleyerek millî davanın önemini anlatmaktı. Halk arasında mücadele sandığına para toplanarak, bunlar Anadolu'daki cephelere ulaştırılacaktı. Ayrıca cemiyet, şehit ailelerine de yardım topluyor, çocuklarına sünnet düğünleri tertip ediyordu.

Aynı zamanda, yabancı devlet başkanlarının eşlerine protesto telgrafları gönderilerek, Türk milleti hakkında reva görülen haksızlıklar anlatılmıştır. Ülke içerisindeyse cemiyet üyeleri, bazı devlet adamlarının eşlerine başvurarak onları kocalarını etkilemeye davet etmişlerdir.

Millî Mücadele'ye faaliyetleriyle büyük katkılarda bulunan kadın öğretmenlerden bir diğeri de Bursalı Zehra Hanım'dır. Zehra Hanım, işgale maruz kalan Bursa'da, millî hareketi destekleyici çalışmalarıyla dikkat çekmiştir.

Bu durum, Zehra Hanım'ın Yunanlılar tarafından tutuklanıp Yunanistan'a sürgün edilmesine yol açmıştır. Bir müddet sonra Zehra Öğretmen serbest bırakılmış ve tekrar yurda dönmüştür. Dönüşünde, TBMM kendisini, Millî Mücadele uğrunda fedakârca gayretleri sebebiyle İstiklâl Madalyası ile taltif etmiştir.

Öte yandan, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından resmen işgal edilmesiyle Anadolu genelindeki mitingler daha da artmıştır. En ücra yerlerde bile, birçoğunda eğitimci kadınlarımızın da aktif görev aldığı sayısız miting düzenlenmiştir.

Bu cümleden olarak 17 Mart 1920'de Erzurum, Çorum ve Kastamonu'da; 18 Mart 1920'de Balıkesir ve Kastamonu'da; 19 Mart 1920'de Edirne ve Yozgat'ta; 20 Mart 1920'de Sinop, Tokat, Bitlis, Trabzon, Çine, Gümüşhane, Kayseri, Malatya ve Diyarbakır'da; 22 Mart 1920'de Konya'da; 15 Mayıs 1920'de ise Ankara'da büyük mitingler yapılmıştır.



Savaş gazilerini tedavi eden hemşireler

Son olarak Bitlis defterdarının hanımı olarak tanınan, ancak adı bilinmeyen bir Türk kadınının kahramanlığına değinerek konuyu bağlayalım.

Bu Türk kadını, Maraş'ın Kayabaşı Mahallesi'nde, Ermenilerin Müslüman kadınları taciz etmelerine dayanamayarak ateş açmış ve akşama

kadar 8 düşman askerini öldürmüştür. Sonra da erkek elbisesi giyerek milis kuvvetlerine katılmıştır.³⁷

Kastamonulu Kadınların Destansı Hamiyeti ve Bağışlanan Gelinlik!

İller, mutasarrıflıklar, ilçeler, bucaklar, Ankara'dan gelen emirleri alınca önce bir şaşkınlık geçiriyor sonra telaşla çalışmaya koyuluyorlardı.

Emirler, gazeteler, Müdafaa-yı Hukuk Derneği üyeleri, memurlar, öğretmenler, ticaret ve esnaf odaları, jandarmalar, muhtarlar, imamlar, münadiler, bekçiler yoluyla bütün halka duyurulurdu.

Sık sık gelen bu emirler karşısında halk, durmadan dalgalanmaya almıştı. Bütün imkânsızlıklara ve şartların amansızlığına aldırış etmeksizin gönlü alabildiğince coşuyor, elinde ve avucunda kalan son şeyleri de Millî Mücadele uğrunda hiç çekinmeden ve duraksamadan sarf ediyordu.

Kastamonu Kadınları Müdafaa-yı Hukuk Derneği de kadınların orduya ayrıca yardımda bulunması için harekete geçmişti. Üyeler şehre yayılıp ev ev dolaşarak ertesi gün ikindi namazından sonra şehitler için okunacak mevlit için Kastamonulu hanımları Nasrullah Camii'ne davet etmişlerdi. İlan edilen vakitte Nasrullah Camii, genç, yaşlı pek çok hanımla dolmuştu. Mevlit sona ermiş, yapılan dualar ve fatihalar şehitlere ithaf edilmişti. Mevlit sonunda Kastamonu Kadınları Müdafaa-yı Hukuk Derneği Umumi Kâtibi Saime Ayoğlu Hanım ayağa kalkarak;

³⁷ Afet İnan, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, İstanbul, 1982, s.108-109; "Anadolu Kadınları Müdafai Vatan Cemiyeti", Büyük Zafer'in 50. Yıldönümüne Armağan, İstanbul, 1972, s.196-201; Bekir Sıtkı Baykal, Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafai Vatan Cemiyeti, Ankara, 1996, Atatürk Araştırma Merk. Yay. s.5-80; "Anadolu Kadınları Müdafai Hukuk Cemiyetleri" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 3, s.699; Enginün, Cumbur, Özdemir, age, s.33, 38; Aynur Mısıroğlu, Kuvayı Millîye'nin Kadın Kahramanları, İstanbul, 1976, s.48-51, 58; Dalkır, age, s.192-194; Tezer Taşkıran, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, İstanbul, 1973, s.69; Çaka, age, s.71-110; Celasin, age, s.158-159; Tütenk, age, s.75; Köstüklü, age, s.120-12; Atatürk'ün Söylev Demeçleri, C. 2, Ankara, 1981, s.147-148; Vatan Gazetesi, 15 Haziran 1957; Zafer Gazetesi, 10 Haziran 1955; Türk Kadını Dergisi, Sayı: 6/1966, s.16; Şefika Kurnaz, "Millî Mücadele'de Türk Kadını", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 34, Mart 1996; Ak-yüz, "Cumhuriyete Giden Yolda Kadın Öğretmenler ve Etkileri", Bilim ve Aklın Aydın-lığında Eğitim Dergisi, Kasım 2001, Sayı: 21, s.27.

– Yüce Allah dualarımızı kabul buyursun, dedi.

Kadınlardan oluşan cemaat hep birden “Amiin!” dedi.

Ardından Saime Hanım kadınlara şöyle seslendi:

– Düşman, ülkemizin kalbine yürümek istiyor. Ordumuz yeni bir savaşa hazır olmak zorunda. Gazi ordumuza niye biz hanımlar da yardım etmeyelim? Ne dersiniz?

Kastamonulu şimdye kadar Millî Mücadele’yi insanca, malca ve paraca sürekli desteklemişti. Daha da desteklemeye tabi ki devam edecekti. Kadın cemaatten camiye inleyen “hay hay” sesleri yükseldi.

Üç genç kız, saflar arasında tepsileri dolaştırmaya başladı. Kadınlar küpelerini, bileziklerini, taşlı yüzüklerini, boyunlarındaki takıları, para keselerini tepsiye bırakmaya başladılar.

Herkesin ağzında tek bir cümle vardı: “Helal olsun!”

Tepsiler tepeleme dolmuştu.

Kastamonulu hanımların bu cömertliğini duyan Hatice adlı Zonguldaklı bir genç kız, düğünü için özene bezene diktirdiği gelinliğini satıp, bedeli olan 30 lirayı Kızılay’a bağışlayacaktı ki tarih bundan ne kadar da şan, şeref ve iftiharla bahsetse yine de az gelirdi.

Bunu en iyi takdir edecek merci, hiç şüphe yok ki dergâh-ı ilahi olacaktı.

Anadolu’nun yorgun ve durgun hayatına yeni heyecanlar, yeni değerler, yeni ülküler katılıyor, millet silkinliyordu.

Millîtimizdeki bu hamiyetli, hasbi ve diğergam ruh, tüm Millî Mücadele boyunca canlılığını hiç yetirmemişti.³⁸

Millî Mücadele’nin Gayretli Müdiresi: Zeliha Faika Hanım

Millî Mücadele’nin kadın öğretmenleri içerisinde en müstesna yere sahip olanların başında hiç kuşkusuz Zeliha Faika (Ünlüer) Hanım gelmektedir. Zeliha Faika, 3 Şubat 1894’te, bugün Bulgaristan sınırlarında kalan, Şumnu’da doğmuştur. 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşları ve sonrasında Türklerin maruz kaldıkları zulüm ve katliamlar sebebiyle

³⁸ Tansel, age, C.4, s.99; Mustafa Baydar, Atatürk ve Devrimlerimiz, Ankara, 1973, Türkiye İş Bank. Yayınları, s.312; Özakman, age, s.253, 256.

orada yaşayan pek çok Türk aile gibi Zeliha Faika'nın ailesi de 1899'da İstanbul'a göç etmiştir.

Faika, önce Sultanahmet'teki, o tarihlerde İstanbul'un en eski ve en önemli kız rüştiyesi olan Sultanahmet İnas Rüşdiyesi'ne (Kız Lisesine) başlamış, sonra da son dönemin yine çok önemli kız öğretmen okulu olan Darümuallimat'a devam etmiştir. Ancak, Faika Hanımın Darümuallimat'ı bitirdiği sırada, ısrarla okul müdürü olmak istediği için atanabileceği boş bir okul müdürlüğü bulunmuyordu. Nihayet iki yıl aradan sonra bir kadronun boşalması üzerine, 18 Mayıs 1912'de Erzurum Kız İlkokulu başöğretmeni olarak Erzurum'a atanmıştır. Böylece 10 yıl Cumhuriyet öncesinde, 30 yıl da Cumhuriyet sonrasında olmak üzere yaklaşık 40 yıl devam edecek olan öğretmenlik ve müdürlük hayatı da başlamış olacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Erzurum'un Ruslar tarafından işgal edilmesi dolayısıyla Faika Hanım, ailesiyle birlikte Ocak 1915'te Sivas'a göç etmiş ve geçici olarak Sivas Kız İlkokulu ile Darüleytam (Yetimler Yurdu) başöğretmenliğine tayin edilmiştir. Erzurum'un kurtuluşundan sonra, 22 Ekim 1918'de buradaki eski görevine geri dönmüştür. Millî Mücadele yıllarında Erzurum'da, millî bilincin ve kurtuluş heyecanının okulda ve toplumda canlı tutulması için önemli çabalar harcamıştır.

1919 sonbaharında, Erzurum İslam Kadınları'nın Muradiye Camii'ndeki toplantısına Faika Hanım da katılmış ve burada bir konuşma yaparak Erzurumlu kadınları etkili protestolarda bulunmaya çağırmıştır. Toplantının sonunda Faika Hanım'ın teklifiyle, düşman işgalini ve zulümleri kınayan protesto telgrafları yazılmaya karar verilmiştir. Faika Hanım bunların hazırlanmasında oldukça mühim bir rol oynamıştır.

Sadrazama, içişleri bakanına, itilaf devletleri temsilciliklerine ve ABD yetkililerine gönderilen bu telgraflarda, işgalcilerin Türklere karşı yok etme politikasına giriştikleri vurgulanmıştır. Ayrıca medeniyetin vahşeti kaldırması, Wilson Prensipleri'ne uygun (burada Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına tam egemenlik ve güvenlik verilecektir deniyordu) ve insanlığa lâyıf, kalıcı bir barışın sağlanması ve işgalcilerin ülkeyi terk etmesi istenmiştir.

1924 yılı Ekim başında Erzurum’u ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, milli kurtuluşa katkısı dokunan Merkez Kız Mektebi müdürü Faika Hanım’ı da kabul etmiştir. Faika Ünlüer, 40 yıl süren öğretmenlik hayatının hemen hemen tamamını Erzurum’da ve aynı okulda geçirmiş ve pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Erzurumluların “Müdire Hanım”ı, öğretmen topluluğunun “ablası” olarak büyük bir saygınlık kazanmıştır. 24 Ekim 1952’de, kendi isteği ile emekli olmuş ve 40 yıl önce ayrıldığı İstanbul’a tekrar yerleşmiştir. Zeliha Faika Ünlüer, 18 Ağustos 1981’de hayata gözlerini kapatmıştır.³⁹

İşgalcilerin Asimilasyoncu Tutumu ve Yakılıp Yıkılan Okullar

Düşman kuvvetlerinin, işgal ettikleri her yerde ilk hedef aldıkları yerlerin başında her kademedeki çeşitli eğitim kurumları ve öğretmenler gelmiştir. Okulları ve öğretmenleri açıkça ya da sinsice hizaya sokmak için her yola başvurmuşlardır.

Bu sayede, Türkleri asimile edip yok etmeyi, gelecek kuşaklara kendi düşüncelerini aşılamayı ve işgallerini daimi hâle dönüştürmeyi hedeflemişlerdir. Böylece, bir memleketi ele geçirmenin iki vazgeçilmez kaidesinin “ordu ve okul” olduğu gerçeği bir defa daha kendini göstermiştir.

Adana’da Fransız komutan Bremond, lise öğretmen ve öğrencilerine propaganda amaçlı bir konuşma yaparak Millî Mücadele’yi sevk ve idare edenlerin yanlış yolda olduğunu ve Fransızların Türkiye’ye dostane bir ilgi beslediğini ileri sürmüştür. Çok geçmeden de şehirdeki liseyi ve diğer okulları kapattırıştır.

Bremond, Adana Dârülmualimin Mektebi’ni (Erkek Öğretmen Okulu) kapattığı gibi, Dârülmualimat Mektebi’nin (Kız Öğretmen Okulu) de kadrosunu değiştirmiştir. Valilik makamı, öğretmenlerin görevine iadesini istediye de kabul ettirememiştir.

İşgal yönetimi bunlarla da kalmamış, kimsesiz ve bakıma muhtaç Türk çocuklarını barındırmak amacıyla Adana’da bir “Darüleytam” (Yetimler Yurdu) açmıştır. Burada barınan çocuklara, Fransız ordusuna

³⁹ Çaka, age, s.41–43; Akyüz, “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/1.htm>.

ve Hıristiyanlığa ait bilgiler verilip, sinema filmleri gösterilmiş ve Fransızca öğretilmiştir.

Daha da ileri giden Bremond, Adana'da resmi dairelere, okullara ve sokaklara Türk bayrağı asılmasını yasaklamıştır. Ancak bayrak yasağına rağmen, Adana Erkek Lisesi binasında Türk bayrağı dalgalanmaya devam etmiştir.

Buna kızan Albay Bremond, lisede Türk bayrağının dalgalanmasından, okulun müdürü tarihçi Niyazi Bey'i sorumlu tutmuştur. Vali Nazım Bey'i sıkıştırarak Niyazi Bey'in görevden alınmasını, emrivaki yapmıştır.⁴⁰

Yunanlılar ise işgal altında tuttıkları bölgelerde bazı okulları kapatmış, ahır (mesela Osmangazi Işıklar Askerî Lisesi'nin, Bursa'nın işgali sırasında yağmalanıp ahır olarak kullanılması gibi), karargâh, kışla ve hastane (Bursa Sultanîsi gibi) hâline getirmişlerdir.

Ayrıca, eğitime devam eden okulların ders programı ve müfredatlarında değişiklikler yapmışlardır. Bu anlamda, tarih derslerini değiştirirken, Malumat-ı Vataniye dersini de kaldırmalarının yanı sıra tüm okullara Yunanca koyup, bu dersten sınıf geçme zorunluluğu getirmişlerdir.⁴¹

Diğer taraftan Rum çeteleri, 1920'de Samsun'un Çarşamba ilçesine bağlı köylerde 2 okul binasını yakıp yıkmışlardır. Rum çeteleri, Samsun ve havalisinde 1 Ocak 1921 ile 17 Kasım 1921 tarihleri arasında toplam 326 kanlı olay gerçekleştirmiş, yüzlerce ev, cami, değirmen ve samanlığı ateşe verirken 11 tane de okul yakmışlardır.⁴²

Dâhiliye Vekâleti'nin (İçişleri Bakanlığı) 26 Eylül 1922 tarihli tekerelerine (raporlarına) ek olarak yazılmış, 19 Ekim 1922 tarihli Müsteşar Ahmet Münir imzalı tezkereye göre, Aydın Mutasarrıflığı'ndan gelen telgrafta, Yunan askerleri, Aydın, Nazilli, Söke kazalarının merkezinde, Anca, Tafracısü nahiye merkezinde ve Bucak ve Karapınar

⁴⁰ Yeni Adana Gazetesi, 3 Mayıs 1921, Sayı: 77; 19 Haziran 1921, Sayı: 108; İbrahim İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 58, Cilt: XX, Mart 2004.

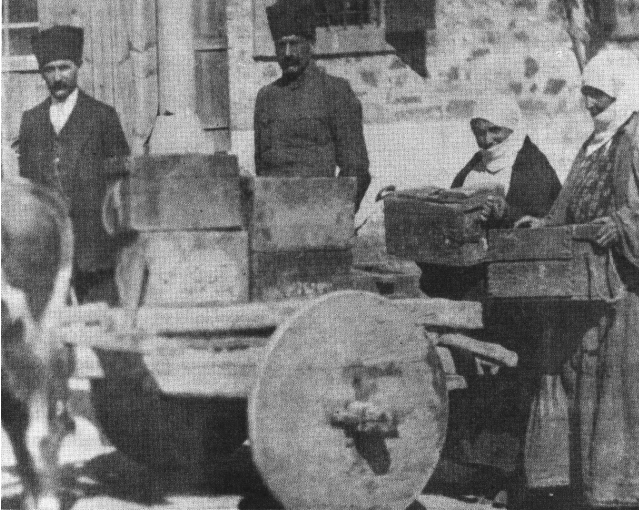
⁴¹ Su, Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti, Ankara, 1981, Kültür Bak. Yay. s.36-37; Akyüz, age, s.277-278; Maarif Nezareti Arşivi, Bursa Maarif Müdürlüğü'nün 8 Kasım 1921 tarihli yazısı.

⁴² Hocaoğlu, age, s.70-71, 84.

köylerinde toplam 140 okul ve medrese binasını yakmışlardır. Fakat Karapınarlılar, Yunan çetelerinin yaptığı bunca tahribat ve mezalime rağmen, buldukları yerdeki Rum okuluna dokunmamışlardır.⁴³

Yunan birlikleri İzmir ve çevresindeyse, Bornova'da 7 okulu, Torbalı'da 2 okulu, Değirmendere'de 8 okulu ve 5 medreseyi, Tire'de 3 okulu, Kuşadası'nda 8 okulu, Kemalpaşa'da 3 okulu, Salihli'de 3 okulu, Kandıra'da da 7 okulu ateşe vermişlerdir.

8 Eylül 1919 günü saat 12'de de Mekteb-i Sultanî binasını yakmışlardır.



Cepheye kağınlarla erzak ve mühimmat nakli

Bursa Jandarma Bölük Komutanlığı'nın 25 Eylül 1920 tarihli tahkikatına (incelemesine) göre Yunanlılar Orhangazi'de 3 okul ve 12 medreseyi kül etmişlerdir. Bilecik Söğüt'te 1 medrese, Bozüyük'te 7 okul yakmışlardır. Eskişehir'de ise Dursun Fakih Medresesi'ni; ardından da Sazak, Kızılcaören, Sarıöküz, Sarıkavak, Kaymaz, Beylikahır, Akköprü, İkipınar, Üçbaşlıkuyu köylerindeki ve daha pek çok köy ve kazadaki okul ve medreseleri yakıp yerle bir etmişlerdir.

Bunun haricinde Eskişehir'de 2.000 ev, 1.800 dükkân, 8 mahalle, 5 cami, 6 fabrika, 30 han, otel ve sayısız değirmen yakılmıştır. Toplam zayıat 20 milyon liradır.

⁴³ Hocoğlu, age, s.140-141, 143, 146, 222.

Yunan askerleri aynı şeyi, 15 Temmuz 1920'de Boğaziçi'nde Beykoz kazasına bağlı Hüseyinli köyünde de yapmışlar; yayılım ateşine tutup ahaliyi katlettikten sonra köydeki tüm ev, cami, ahır, samanlıkları ve mektebi ateşe vermişlerdir.

Yunanlılar, işgal bölgelerindeki mektep, medrese, cami, mescit gibi kutsal yerleri yakıp yıkmamanın dışında, kasten ve hakaret maksadıyla feci biçimde kirletmekten de geri durmamışlardır.⁴⁴

1921 Maarif Kongresi ve Öğretmenlere Verilen Ödevler

Türk ordusu, Millî Mücadele'nin ve yeni kurulacak Cumhuriyet'in kaderini tayin edecek Sakarya Savaşı'nın hemen öncesinde, 10–24 Temmuz 1921 tarihleri arasındaki Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde Yunan ordusu karşısında tutunamayıp Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmişti.

Bundan cesaret alarak taarruza geçen düşman kuvvetleri de Eskişehir'i aşmış Ankara'ya doğru ilerlemeye başlamış ve top sesleri Polatlı'dan duyulur olmuştu.

Durum çok vahim ve hassas bir noktaya gelmiş, Ankara'da sınırlar gerilmiş, yoğun tartışmalar neticesinde TBMM'nin Kayseri'ye nakli dahi karara bağlanmıştı.

İşte Atatürk, az sonra 23 Ağustos–13 Eylül 1921'de cereyan edecek olan Sakarya Savaşı öncesinde, Millî Mücadele'nin bu en kızgın ve kritik günlerinde, sanki ülke gayet normal şartlar içindeymişçesine, 15–21 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da, Darülmüallimin Mektebi'nin (Öğretmen Lisesi) henüz tamamlanmamış binasında “Birinci Maarif (Eğitim) Kongresi”ni toplamıştır.

Atatürk'ün neden böyle hareket ettiğinin açıklamasını, sonraki yıllarda 24 Mart 1923'te Kütahya'da sarf ettiği şu sözden anlamak mümkündür: “Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe, gerçek mutluluğa ulaştırmak için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri memleketin geleceğini yoğuran irfan ordusudur... Her ikisi de kıymetlidir, yücedir, hayatidir.

Bir millet irfan ordusuna sahip olmadıkça savaş meydanlarında ne

⁴⁴ Age, s.194, 293, 295–299, 341, 423–440; Mısıroğlu, age, s.142, 225; Su, Manisa ve Yöresinde İşgal Acısı, s.98–99.

kadar parlak zaferler elde ederse etsin; o zaferlerin köklü (kalıcı) sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuyla mümkündür. Bu ikinci ordu olmadan birinci ordunun elde ettiği kazanımlar sönük kalır.”

Kongreyi Muallim ve Muallimeler Cemiyetleri Birliği organize etmiştir. Burada, yurdun her tarafından gelen 250’den fazla erkek ve kadın öğretmen bir araya gelmiştir. Kongreye, bütün Maarif (Millî Eğitim) müdürleri, sultanî, darümuallimin ve lise müdürleri ve kısmen maarif müfettişleri; kısacası “Eğitim Ordusu”nun tüm temsilcileri iştirak etmiştir.

O günlerde kongrenin ne amaçla toplanacağına, ülkenin geleceğinde ve eğitim hayatında ne anlam ifade edeceğine dair Hâkimiyet-i Millîye gazetesinde şöyle bir yazı yayımlanmıştır: “...İçtimanı (toplantısını) Anadolu hayat-ı irfanında (irfan hayatında) mühim bir hadise gibi telakki etmek mecburiyetindeyiz.”

Cephelerdeki muvaffakiyeti ne zaman cephe gerilerindeki muvaffakiyetle itmam edersek (tamamlarsak), cephelerde bir senedir kurulan ordunun himmetini (gayretini) ne zaman cephe gerisinde mücehhez (donanımlı) bir öğretmen ordusunun müsmir (verimli, bereketli) faaliyeti ile ikmal edersek (tamamlarsak), o zaman bekamıza (geleceğimize) ait istihzaratı (beklentileri) tevzin eylemiş (karşılımış) oluruz.

Milletleri muzaffer eden iki esaslı unsur, asker ve muallimdir. 1870 muzafferiyetini kazanan Mareşal Moltke’yi tebrik ettikleri vakit Alman kumandan ‘Bu zaferi, Prusya öğretmenleri kazandılar,’ demişti... Ne vakit okul orduya yardım etmez, ne vakit ordu zaferini mektep fütuhatı (okul zaferleri) takip etmezse, mutlaka o zafer boşa gitmiş, o fetih akamete uğramıştır.

Bu kongre, Türk hayat-ı hükümetinde (siyasî hayatında) ilk defa olarak okul ve eğitim namına mevcudumuzun neden ibaret olduğunu öğretecek, okul ve eğitim için mesaimizin istikametini tayin edecektir. Bu itibarla eğitim kongresi, Anadolu irfanı için adeta pusula vazifesi görecektir.”

Mustafa Kemal Paşa, kongreyi, cepheden gelerek ve öğretmenlerin ellerini tek tek sıkarak açmıştı. Mustafa Kemal bunca hengâmenin ortasında ülkenin “Eğitim Ordusu”nu toplayarak geleceğin Türkiye’sini daha o zamandan imar ve inşa etmeye soyunmaktan geri kalmamıştı.

Buna, kongrenin açılışına uzun bir başyazı ayıran Hâkimiyeti Millîye şu şekilde işaret etmişti: “Mustafa Kemal Paşa, üçüncü Yunan taarruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun müstakbel (gelecek) vazifesiyle meşgul bulunuyordu. Bu necip (asil) ve ulvi misal, Türk tarihinin misli (benzeri) ender bulunan kıymetli hatıralarından biridir.”

Mustafa Kemal, söz konusu kongrede öğretmenlere önemli bir hitabette bulunmuş ve onlara “gelecekteki kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri” diye seslenmiştir.

Konuşmasında, millî maarifin (eğitimin) tanımını yapmış, temel ilkelerini ortaya koymuş, zaruretine işaret etmiş ve bundan böyle en büyük gayretlerin eğitim alanında olması gerektiğine parmak basmıştır.

Bütün bunları gerçekleştirmede öğretmenlere düşen ödevlere ve onlara yüklediği tarihî göreve ise şu ifadelerle temas etmiştir: “Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedenniyatında (gerileme tarihinde) en mühim âmil (unsur) olduğu kanaatindeyim.

Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından (batıl inançlarından) ve evsaf-ı fitriyemizle (doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle) hiç de münasebeti (ilgisi) olmayan yabancı fikirlerden, Şark'tan ve Garp'tan gelebilen bilcümle (tüm) tesirlerden tamamen uzak, seciye-i millîye ve tarihiyemizle (millî ve tarihî özelliğimizle) mütenasip (uyumlu) bir kültür kastediyorum...

Onlara (çocuklara ve gençlere) bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearüz eden (çatışan) bilumum yabancı anasır (unsurlarla) mücadele lüzumu ve efkâr-ı millîyeyi (millî fikirleri) kemâl-i istiğrak ile (kendinden geçerek) her mukabil (zıt) fikre karşı şiddetle ve fedakârâne müdafaa zarureti telkin edilmelidir.”

Mustafa Kemal'in işaret ettiği aynı noktalara, o tarihlerde Hâkimiyet-i Millîye gazetesine verdiği mülâkatta devrin Maarif Vekili (Millî Eğitim Bakanı) Hamdullah Suphi de temas edecek ve eğitimin hedeflerini, Cumhuriyetin öğretmenlerden beklediği yüce vazifeleri şöyle açıklayacaktır: “Maarifimizin hedefi, memleket evladını, memleketin istihsaline (kalkınmasına) teşvik etmek ve istihsali muasır medeni tekâmüle (gelişmeye) mazhar etmek suretiyle takviye ve tevsî etmektir (yaymaktır)...

Müdafaa-i Millîye iki kısımdan mürekkeptir (oluşur): Biri, askerî müdafaa, diğeri manevi müdafaadır. Dalalete, cehle ve bunların birbiri ardınca tevlid ettiği (doğurduğu) dâhilî ve haricî bütün felaketselere karşı memleketin ilk müdafaa kuvveti “irfan ve ahlâk kuvveti”dir.

Bunun için nasıl teşkilat-ı askeriyemizi merkezi bir tarzda idare ediyor ve bunu mahalli aksama (takımlara) ayırıp şunun bunun keyfi altında bir baziçe (oyuncak) olmaktan uzak tutuyorsak; manevi müdafaamızı dahi tek program, tek usul, tek idare altında doğrudan doğruya merkeze bağlamak lazımdır...”

Maarif Kongresi, savaş dolayısıyla bir sonuca varamamış ve çalışmalarını erken tatil etmek zorunda kalmıştır. Ancak yine de böyle bir zamanda toplanmış olması ve Cumhuriyet Devri’nin eğitim anlayışı ve ilkelerini tayin etmesi bakımından Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Mustafa Kemal, zaferden sonra 27 Ekim 1922’de, İstanbul’dan Bursa’ya gelen öğretmenlere yaptığı konuşmada, Maarif Kongresi’nde ortaya koyduğu esasları ve söylemlerini tekrarlamış ve genç Türk Devleti’nin “millî eğitim” ilkesi ve “yeni rejim/inkılâplar” çerçevesinde öğretmenlerden istediği hususları şu şekilde belirtmiştir:

“Muallim Hanımlar, Muallim Beyler,

Yurdu ve milleti kurtarmak isteyenler için yurtseverlik, iyi niyet, özveri çok gerekli niteliklerdir... Okul, genç beyinlere, insanlığa saygıyı, millet ve yurt sevgisini, bağımsızlık onurunu öğretir. Bağımsızlık tehlikeye düşünce, onu kurtarmak için tutulması uygun olan en doğru yolu belletir.

Yurt ve milleti kurtarmaya çalışanların ayrıca, işlerinde birer namuslu uzman ve birer çalışkan bilgin olmaları gereklidir. Bunu sağlayan okuldur... Öğretmenlerimiz, şairlerimiz, edebiyatçılarımız, yazarlarımız, durup dinlenmeden, millete bu acı günleri ve onun gerçek nedenlerini açık ve kesin olarak yazacaklar, anlatacaklar, bu kara günlerin dönmesi için, yeryüzünde uygar ve çağdaş bir Türkiye’nin varlığını tanımak istemeyenlere, onu tanıtmak zorunda olduğumuzu hatırlatacaklardır...

Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için, yalnız ortam hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacaksınız, yaşatacaksınız ve kesinlikle başarıya ulaşacaksınız.”

22 Ağustos 1924'te, Ankara'da yapılan Türkiye Muallimler Birliği (tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Fırkası karşısındaki ikinci büyük teşkilattı) Kongresi'ndeki meşhur nutkunda ise aynı görüşlerini teyit etmiştir:

“Muallimler! Yeni nesli, Cumhuriyet'in fedakâr muallim ve mürebbileri (terbiyecileri) sizler yetiştireceksiniz; yeni nesil sizin eseriniz olacaktır... Cumhuriyet fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister...”

Muallimler, sizin başarınız Cumhuriyet'in başarısı olacaktır. Yeni Türkiye'nin birkaç seneye sığdırdığı, askerî, siyasî, idarî inkılâbat, sizin içtîmâî ve fikrî inkılâptaki muvaffakiyetinizle teyit olunacaktır.⁴⁵

⁴⁵ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, İstanbul, 1985, Millî Eğitim Bas. s.3-4; Akyüz, “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, Millî Eğitim Bak. Yay. s.89-103; Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.279-280, 365; Hâkimiyeti Millîye, nr. 129, 10 Mart 1921, nr. 202, 3 Haziran 1921; Akşam, nr. 1420, 6 Eylül 1922; Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele, s.490, 579-580, 947-948; Burhan Gökse, “Atatürk'ün Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Misakı Maarif”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 3, Cilt: I, Temmuz 1985; Osman Kafadar, Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Ankara, 1997, Vadi Yay. s.147; Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul, 1987, Ötügen Yayınları, s.244.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE'DE MEDRESELERİN ROLÜ VE MÜ-
DERRİSLERİN KAHRAMANLIĞI

MİLLİ MÜCADELE'DE MEDRESELERİN ROLÜ VE MÜDERRİSLERİN KAHRAMANLIĞI

Din Adamları ve Müderrislerin Toplumsal ve Manevi Fonksiyonları

Osmanlı Devleti'nde askerlik, tıp, hukuk, mühendislik gibi meslekler ile yüksek öğrenime öğrenci hazırlayan rüştiyeler ve idadiler dışında eğitime, okuma yazmaya ve kültürel hareketlere medreseler destek oluyordu. İlçelerde, serbest meslek erbabının çoğunluğu ve okuma yazma bilenlerin hemen hemen tümü medreselerden yetişiyordu. Memleketin önde gelen âyan ve eşrafının çoğunluğu medrese kökenliydi. Millî Mücadele'nin dinî, siyasî, idari, eğitim ve kültür kadrolarının çoğunluğu yine medreselerden yetişmişlerdi.



Günümüzde Urfa Kalesi

Millî Mücadele Dönemi'nde, istisnasız hiçbir müdafaa-i hukuk cemiyeti yoktu ki içinde başkan veya üye sıfatıyla ulema sınıfından (müf-

tü, müderris, kadı, imam ve vaiz) bir din adamı yer almamış olsun. Aydın, okumuş ve kültürlü nesiller ile dindar halk kesimlerinin Millî Mücadele hareketine inanmaları ve desteklemelerinde, çevrenin itibar ve güvenini kazanmış müderrisler ve diğer din adamları zümresinin, bu davaya gönülden inanıp bağlanması, çaba gösterip rehberlik etmesi, bir delil ve dayanak olarak mühim rol oynamıştı.

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, bu tarihî hakikate şöyle temas etmiştir: “Muhitlerinde, hiçbir başka şahsiyetin sahip olmayacağı hürmet ve muhabbete sahip olan Hocaefendiler bir ellerine silahlarını, öteki ellerine seccadelerini alarak bir din adamının vatanı uğruna omuzlayacağı en mukaddes vazifelerin ardı ardına örneklerini verdiler... Yer yer başlamış olan karşı koymaların başında din adamlarının olması, işgalcilerin buralarda halkın mukavemetini kıramayacaklarının en sağlam delili sayılmıştır...”

Hocaların toplayabildikleri faal kuvveti hiçbir zaman aşamamıştık. Tanınmış ulemaya halktaki hürmet, onları yaşlarına rağmen ellerinde silah at üzerinde dağ bayır didinirken gören halkta, ayrı kalmanın affedilmez sorumluluğuna katlanabilecek kimse bırakmamıştı.”

Bu anlamda, milletin özünde ve ruhunda potansiyel olarak her zaman mevcut olagelmış olan manevî kuvveti, direnme gücünü, mücadele azmini, hür yaşama ümit ve duygusunu yeniden uyandırıp körüklemede, millî ve dinî hisleri Millî Mücadele’ye kanalize edip ortak gaye etrafında kenetleyerek tekrar şaha kaldırmadaki eşsiz hizmet ve katkılarından ötürü, müderrislerin ve topyekûn ulema zümresinin Millî Mücadele’nin doğuşu ve zafere ulaşmasında fevkalade önemli bir yere sahip olduğu inkâr edilemez tarihî bir gerçektir.

Mustafa Kemal Paşa’nın şu sözü, bu tespitin tarihî bir nitelik ve gerçeklik kazanmasındaki en mühim kilometre taşlarından: “(Halk) hakiki vaziyeti anlamamışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı. Dimağlar adeta durgun bir haldeydi... (Din adamları) hakikati halka izah ettiler... Doğru yolu gösteren vaaz ve nasihatlerden sonra herkes çalışmaya başladı.”

Başta müderrisler olmak üzere genel anlamda din adamlarının Kurtuluş Savaşı’na olan fikrî ve fiilî, maddî ve manevî yeri doldurulmaz

gayret ve katkıları hakkında Kilikya Garp Mıntıkası Genel Kumandanı Sinan Paşa'nın (Tekelioğlu) şu tespit ve müşahedeleri büyük ışık tutmaktadır: "Maddî imkânların yok olduğu yerde insanların yapılmaz zannedilene el atabilmesi, ancak ruh ve iman kudreti ile mümkün oluyor. Bunu da halkta meydana getirebilen tek kaynak, din uleması idi. Bu sözcüğe, müftüden en ücre köydeki imama kadar hepsi dâhildi. Bilhassa köylerde yorgun, savaştan bıkmış, belirli yaş haddi içinde erkek nüfusunu kaybetmiş halkı, yeni bir mücadelenin imkânına ve zaruriliğine inandıracak tek kudret, din adamları idi.

Onlar sadece telkin ve aydınlatma ile kalmadılar, ellerine silah da aldılar, yaşlarına ve itiyatlarına (alışkanlıklarına) rağmen en tehlikeli mevzilerde, harbi sanat edinmiş meslekten askerlerde hayranlık uyandıracak cesaret ve azimle dövüştüler. Din bilginleri, bizim kuşkuya düştüğümüz ve halka kabul ve tatbik ettirmede zorluğa uğradığımız her mevzuda yardımımıza koşup güçlükleri çözdüler."

Aynı hakikatle ilgili, Kilikya Cephesi kumandanlarından Kemal Paşa da (Doğan) hatıralarında, yerinde yaptığı gözlemler istikametinde, müderrislerin de seçkin bir mevkide yer aldığı ulema sınıfının, adeta "bir elinde silah, öteki elinde seccade" olduğu halde vatan savunması uğrunda omuzladıkları mukaddes dava ve çabalar hakkında şu müthiş değerlendirmelerde bulunmuştur: "Adana, Mersin, Urfa, Antep, Maraş ve buralara bağlı yerlerdeki Türkler, sarıklı olsun olmasın, hatta resmi vazifesi bulunsun bulunmasın, "hoca" olarak umumi şekilde ifade edilen ulemanın tesiri altında idiler.

Bu mıntıkada, muayyen (belirli) maksatla teşkilat yapabilmeyenin ilk şartı, bunu din adamlarına benimsetebilmek ve onları davanın safına alabilmek mecburiyeti idi. Şükran ve minnetle kaydetmek icap eder ki bu vatan vazifesini bizim ulemamız, ancak şahit olanların inanabilecekleri vecd (coşku) ve heyecan içinde yerine getirmişlerdir.

Birçok yerde, bizlere vazife bırakmadan teşkilat işinin başına geçmişler, fiili olarak çarpışmalara katılmışlar, birçoklarının ileri yaşına, meslek ve meşreplerinin silahlı mücadele olmamasına rağmen, hepimize numune olacak besalet (yiğitlik) ve şecaat (kahramanlık) göstermişlerdir."

İleriki kısımlarda kahramanlıklarından bahsedeceğimiz, Millî Mücadele'nin ilk Mehter Takımı'nı etrafındaki müderrislerin yardım ve teşvikiyle kuran Asteğmen, geleceğin Albayı ve Niğde Milletvekili, Halil Nuri Bey ise, memleket müdafaasında müderris ve diğer din adamlarının oynadığı emsalsiz rollere şöyle parmak basmıştır: “Her taraftan halk, kurtuluşun yolunu gösterecek rehber arıyordu. Ruh halletti buydu... Merkezlerden kasabalara ve köylere doğru uzandıkça, çok çetin ve güç olan vatan müdafaasının zaruretini halka anlatacak tek kaynak ve kuvvet kalıyordu: Din adamları... Müftülerden müderrislere, kadı ve imamlara kadar uzanan din adamları...”

Dünya çapında otorite olan sosyologlarımızdan Şerif Mardin'in tespit ve kanaatleri de aynı merkezdedir: “Bağımsızlık Savaşı sırasında, mücadelenin sürdürülmesinin, genellikle üzerinde durulmayan bir İslamî dayanağı vardır... İstanbul'un dışındaki yörelerde, Türkiye'nin toplumsal strüktürünü (yapısını) oluşturan kurumlar içinde vilayet idaresine paralel, fakat halk tabakalarına daha yakın olan İslamî kurumlar, bu noktada önemli bir rol oynamıştır. Anadolu'da, istilaya karşı örgütlenme, birçok yerde din adamları tarafından yürütülmüştür.”⁴⁶

Medrese Hocalarının Muazzam Gayreti ve Eşsiz Hizmetleri

Anadolu insanının varlık yokluk mücadelesine girişip adeta yeniden dirildiği Millî Mücadele'de, toplumun her kesimi gibi müderrisler de (medrese hocaları) medreseleri ve öğrencileriyle beraber üzerlerine düşeni hakkıyla yerine getirmişlerdir.

Medrese hocaları, tıpkı öğretmenler gibi, çoğu yerde onlarla omuz omuza verip, işgallere karşı halkı uyandırıp bilinçlendirmede; miting ve protestolara katılmada; kongrelerin, müdafaai hukuk cemiyetlerinin her türlü faaliyetine iştirak etmede; TBMM'nin açılışında ve bu kutsal çatı altında milletvekili olarak hizmet etmede olağanüstü

⁴⁶ Kutay, Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, C.2, İstanbul, 1963, s.38, 73 vd.; Kutay, İstiklal Savaşı'nın Maneviyat Ordusu, s.119, 130, 145-146, 155, 216-217, 223; Ali Sarıkoyuncu, Millî Mücadelede Din Adamları, Ankara, 1995, Diyanet İşleri Bşk. Yay. s.11, 19; Şerif Mardin, Türkiye'de Din ve Siyaset, İstanbul, 1991, s. 30; Mete Tunca, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), İstanbul, 1989, s.219.

görevler ifa etmişlerdir. Hatta bütün bunların yetmediği ve çare olmadığı noktada Balkan, Birinci Dünya ve Çanakkale Savaşlarında olduğu üzere, öğrencileriyle birlikte sıcak savaşın yaşandığı cepheye koşmada; kısacası Millî Mücadele’nin her safhasında aktif ve müspet bir rol oynamışlardır.

Onlar da türlü eza ve cefaya katlanmış, büyük fedakârlıklarda bulunmuş, birçok şehit ve gazi vermişlerdir. Onların da medreseleri işgalciler tarafından yakılıp yıkılmış, mektepleri kullanılamaz ve eğitimleri devam edemez hâle gelmiştir.

Kongrelerde, müdafaa-i hukuk cemiyetlerinde, TBMM’de ve Millî Mücadele’nin diğer alanlarında aktif görev alan müderrisler şunlardır: 23 Temmuz–7 Ağustos 1919’da gerçekleşen Erzurum Kongresi’ne iştirak eden 50’yi aşkın delege arasında, 12’si doğrudan, 9’u dolaylı medreseli olan şu müderrisler yer almıştır: Müderris Hafız Cemil Efendi, Siirt Delegesi; Müderris Fazlullah Efendi, Sivas Delegesi; Müderris Yunus Efendi, Of Delegesi.⁴⁷

7–8 Ağustos 1919’daki mahalli Nazilli Kongresi’ne Denizli sancağından katılanlar içerisinde Buldanlı Müderris Hacı Salih Efendi de vardı. Isparta’yı temsilen ise Müderris Hacı Hüsnü (Özdamar) gönderilmiştir.

Ağustos 1919’da Heyet-i Temsiliye’nin talimatı gereğince, teşkilat üyelikleri için seçimler yenilenmiş ve yeni kadro içinde Müderris Şerif ile Hacı Hüsnü de yer almıştır.

25 Mart 1921’de Mustafa Kemal Paşa’ya takdim edilen rapordan anlaşıldığına göre, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin yönetim kurulu üyeleri arasında Müderris Şerif Efendi de vardır.⁴⁸

Millî Mücadele yıllarında toplanan ilk önemli mahalli kongre olan Balıkesir Kongresi, bölgedeki Yunan işgaline karşı millî direnişi örgütlemek amacıyla 28 Haziran–12 Temmuz 1919 tarihleri arasında Dar’ün Nafia Medresesi’nde (şimdiki Alişuuri İlköğretim Okulu) yapılmıştır.

Bu medrese, 1920’de Millî Alay Karargâhı ve Sevkiyat Dairesi olarak kullanılmıştır. Daha da mühimi kongreye katılan 48 delegeden 5’i

⁴⁷ Kansu, age, C.I, s.78–80; Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Ankara, 1973, s.292; İstiklâl Savaşı’nın Maneviyat Ordusu, s.118.

⁴⁸ Jaeschke, age, s.56; Tütenk, age, s.32; Bayar, age, s.2229; Köstüklü, age, s.85, 98, 106.

müderristir. Kırkağaç müderrişi Hüseyin Efendi ile Fart nahiyesi müderrişi İbrahim Efendi gibi.⁴⁹

Dar'ün Nafia Medresesi gibi Anadolu'daki pek çok medrese millî ve mahallî kongrelerin toplantı yeri, müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin kuruluş ve toplantı mahalli ve yanı sıra Millî Mücadele hareketinin karargâh merkezi olarak kullanılmıştır. Mesela Kırşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulduğu ve ilk toplantısını yaptığı yer ildeki medrese binası olmuştur.⁵⁰

16–25 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan Alaşehir Kongresi'ne katılan müderrisler ise şunlardır: Müderris İbrahim Ethem Bey, Ödemiş-İzmir; Müderriszade Süleyman Sami Efendi, Akhisar-Manisa, Müderris Serdarzade Mustafa Efendi, Demirci-Manisa.⁵¹

Yine Batı Anadolu'da Nazilli müderrişi, birinci dönem TBMM'ne İzmir'den milletvekili de seçilen Hacı Süleyman Efendi'nin (Demirci Mehmet Efe'yi Millî Mücadele'ye hizmet ettirmesi gibi), Balıkesirli, aynı zamanda birinci dönem TBMM milletvekillerinden Müderris Abdulgafur Efendi'nin ve Fart nahiyesi müderrişi İbrahim Efendi'nin önemli hizmetleri olmuştur.⁵²

Ayvalık Cephesi'nde fiilen savaşa katılan ve düşmanla çarpışırken esir düşen diğer bir kıymetli müderris de Manisa müderrislerinden Hacı Hilmi Efendi'dir. Hilmi Efendi, Atina'da uzun süre esaret hayatı yaşamıştır.⁵³

⁴⁹ Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları, 1919–1920, Ankara, 1967, s.9–38, 118–120; Rahmi Apak, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Ankara, 1990, Türk Tarih Kur. Yay. s.95, 117–118; Kemal Özer, Kurtuluş Savaşı'nda Gönen, Balıkesir, 1964, s.67–137; Şerafettin Turan, “Kurtuluş Savaşı'nda Kongreler”, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara, 1975, s.151. Ayrıntı için bkz. Mücteba İlgürel, Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri, Ankara, 1999, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

⁵⁰ Sırrı Kardeş, Heyeti Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa Kırşehir'de, Ankara, 1950, s.50; Sankoyuncu, age, s.34.

⁵¹ Mustafa Çalışkan, Kurtuluş Savaşı Sırasında Din Faktörü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. Üni. İnk. Tar. Ens. Ankara, 1990, s.122–123; Sankoyuncu, “Mustafa Kemal ve Millî Mücadelede Din Adamları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 39, Cilt: XIII, Kasım 1997.

⁵² Sankoyuncu, “Yunan Megalo İdeası ve Batı Anadolu'nun Düşman İşgalinden Kurtarılmasında Din Adamları”, Diyanet İlmî Dergi, C. 30, Sayı: 4, s.45; İlhan Tekeli, Selim İlkin, Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Ankara, 1989, Türk Tarih Kur. Yay. s.365–381.

⁵³ Sankoyuncu, “Millî Mücadele'de Afyon Müftüsü Hüseyin (Bayık) Efendi”, 3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyon, 1994, s.74.

Adana, Maraş, Antep ve Urfa'da halka mücadele fikrini aşıl原因 arasında da yine müderrisler vardır. Mesela, Adana'da Müderris Abdullah Faik (Çopuroğlu), Maraş'ta Müderris Dayızade Hacı Mehmet Emin, Müderris İlyas Efendizade, Müderris Seyithanzade Osman, Müderris Leblebicizade Hafız Ali ile Urfa'da Müderris Âlim Asım Efendiler gibi.⁵⁴

Konya'da Millî Mücadele'yi fikirde, şuurda ve vicdanda yerleştiren, bin bir güçlük ve yokluk içinde istikrarlı bir yönetim kuran Müderris Ali Kemali, Mehmed Vehbi, Müftü Ömer Vehbi ve Abdulhalim Çelebi gibi önde gelen şahsiyetler çok kayda değer hizmetler görmüştür.⁵⁵

Buldukları bölgede, Kuvayı Millîye ya da Millî Mücadele hareketinin öncülüğünü üstlenen diğer müderrislerin isimleri de şöyledir:

Antalya; Müderris Rasih (Kaplan) Efendi.

Burdur; Müderris Hatipzade Mehmet Efendi.

İsparta; Müderris Hafız İbrahim (Demiralay) ve Sütçüler'de Müderris İsmail Efendi.

Afyon; Müderris İsmail Şükrü ve Bolvadinli Yunuszade Ahmet Vehbi Efendiler.

Kütahya; Müderris İbrahim Efendi.

Bursa; Müderris Hacı Yusuf, Ömer Kamil, Hacı Sadık, Şeyh Hacı Ahmet, Abdullah, Mehmet Kamil, Ali Rıza ve Mustafa Kamil Efendiler.

Eskişehir; Müderris Veli, Abdullah Azmi, Müftü Salih Efendiler.

Niğde; Müderris Abidin Efendi.

Çorum; Müderris Kazım Efendi.

Yozgat; Müderris Hasan Efendi.

⁵⁴ Hakkı Şenkon, "Maneviyatın Yurt Müdafasındaki Rolü", Sebilürreşad, C.2, s.367 vd.; Bedri Alpay, "İstiklal Savaşının Sarıklı Kahramanları", Sebilürreşad, C. II, s.336 vd.; Adil Bağdatlıoğlu, Uzun Oluk, İstanbul, 1942, s. 53 vd.; Hulusi Yetkin, Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, Gaziantep, 1962, s.20 vd.; Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, s.303-304; Akbiyık, age, s.12 vd.; İstiklal Savaşında Maraş, s.69.

⁵⁵ Hasan Güzel, Konya'da Millî Mücadele'yi Destekleyen Din Adamları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. Ün. İnk. Tar. Ens. Ankara, 1988; Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal ve Millî Mücadelede Din Adamları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 39, Cilt: XIII, Kasım 1997.

Kayseri; Müderris Mehmet Alim Efendi.

Malatya; Müderris Tortumluzade Hacı Hafız Mustafa ve Mustafa Fevzi Efendiler.

Mersin; Müderris Naim Efendi.

Kilis; Müderris Abdurrahman Lami Efendi.

Diyarbakır; Müderris Hasan Tahsin Efendi.

Siirt; Müderris Hoca Ömer Efendi.

Van; Müderris Abdülhakim ve Sıddık Efendiler.

Muş; Müderris İlyas Sami Efendi.

Bingöl; Müderris Fikri Efendi.

Ağrı; Müderris İbrahim ve Abdülkadir Efendiler.

Kars; Müderris Ahmet Nuri Efendi.

Erzurum; Müderris Emin Efendi.

Sivas; Müderris Mustafa Taki Efendi.

Gümüşhane; Müderris Mustafa Efendi.

Bayburt; Müderris İbrahim Şevki, Şeyh İlyas ve Mataracızade Mehmet Şükrü Efendiler.

Trabzon; Müderris İbrahim Cûdi ve Hatipzade Emin Efendi.

Ordu; Müderris Adil ve Ömerzade Hoca Hasan Efendiler.

Kastamonu; Müderris Şemsizade Efendi.

Zonguldak; Müderris Nimet Efendi.

Bolu; Müderris Mehmet Sıtkı Efendi.

Amasya, Müderris Hoca Bahaeddin, Hacı Mustafa Tevfik Efendiler.

İstanbul; Müderris Hacı Atıf, Medreseler Müdürü Hoca Tahsin, Müderris Hacı Süleyman, Abidin ve Abdullah Hilmi Efendiler.⁵⁶

Anadolu'nun hemen her il ve ilçesinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri içinde başkan ve üye sıfatıyla aktif görev alan müderrisler ise şunlardır:

⁵⁶ Hâkimiyet-i Millîye, 5 Mayıs 1920; Mısıroğlu, age, s.109 vd.; Kutay, İstiklal Savaşı'nın Maneviyat Ordusu, s.43 vd.; Sarıkoyuncu, Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi, Ankara, 1993, Kültür Bak. Yay. s.96-120; Sarıkoyuncu "Millî Mücadele'de Amasya Müftüleri Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kâmil Efendiler", Diyanet İlmî Dergi, Cilt: 31, Sayı: 2, s.61-100.

Aydın; Müderris Hacı Süleyman Efendi.

Bolu; Müderris Kürtzade Mehmet Sıtkı Efendi.

Burdur; Müderris Hatıpzade Mehmet Efendi.

Samsun; Müderris Adil Efendi.

Isparta; Müderris Şerif Efendi.

Malatya; Müderris Tortumluzade Hacı Hafız Efendi.

Oltu; Müderris Emin ve Yakup Efendiler.

Denizli-Sarayköy; Müderris Hacı Halilzade İsmail Efendi.

Denizli-Tavas; Müderris Mehmet Ali Bey.

Manisa-Ödemiş; Müderris Mustafa ve Hacı Mümtaz Efendiler.

Balıkesir; Müderris Halil Efendi, Müderris Hasan Basri (Çantay).

Afyon; Müderris Şükrü ve Nebil Efendiler.⁵⁷

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, 19 Aralık 1919'da Kayseri'yi ziyarete geldiğinde şehrin ileri gelenleri tarafından karşılanmıştır. Kayseri'deki medreselerde de aynı karşılama hazırlığının yapıldığını Dar'ü-l Hilafetü'l- Aliye Medresesi öğrencisi olan Hakkı'nın (Demirtaş) şu ifadelerinden öğrenmekteyiz: "Hey'et-i Temsiliye'yi karşılamak için medresede günler evvel hazırlıklar yapıldı. Medresede Miyaszade Nuh Mehmet Efendi, Ekmekyemez Osman Efendi, İmam Ahmet Efendi gibi hocalarımızda bir istek ve sevinç vardı."

Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'nda cephelerden ve esaretten dönen ihtiyat zabitleri Kayseri'de İhtiyat-ı Zabitan Teavün Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Üyeleri arasında Bünyanlı müderris Mehmet Âlim Efendi de bulunuyordu.⁵⁸

⁵⁷ Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, s.119-120; Lütfü Müftüler, "İstiklal Savaşında Ulemanın Büyük Hizmetleri", Sebilürreşad, C.3, Sayı: 158; Tütenk, age, s.6; Toker, age, s.42; Bayar, age, C.6, s.1752; Ayhan, agm, s.64-65; Sarıkoyuncu, Millî Mücadele'de Din Adamları, s.51-57.

⁵⁸ Zübeyir Kars, Millî Mücadele'de Kayseri, Ankara, 1993, Kültür Bak. Yay. s.57-58, 62-66; Ahmet Hilmi Kalaç, Kendi Kitabım, Kayseri, 1960, Yeni Matbaa, s.157; Sarıkoyuncu, "Millî Mücadele'de Kayserili Din Adamları: Müftü Ahmet Remzi ve Müderris Mehmet Âlim Efendiler", II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, 1988, KAY-TAM Yay. s.386.



Cumhuriyetin ilk yıllarında Kayseri

Temsil Heyeti ile beraber Sivas'tan hareket eden Mustafa Kemal Paşa'yı, 27 Aralık 1919'da Ankara'da karşılayanlar içerisinde, Medreseler Müdürü Hoca Hasan Efendi de yer almıştır. Hasan Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya teşriflerinin memlekete hayırlı olması için dua okumuştur.⁵⁹

Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin, işgalci İngilizlerin istek ve baskısıyla, tam da TBMM'nin açılışı arifesinde, Millî Mücadele hareketi ve onu yürüten Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları aleyhinde 11 Nisan 1920'de "Fetva-yı Şerife" ('Uydurma Fetva' olarak da bilinir) yayımlamıştır. Bu fetvayı çürütüp etkisini ortadan kaldırmak, Millî Mücadele'nin önünü açıp halk nezdinde meşrulaştırmak gayesiyle, Ankara Müftüsü Rifat (Böreççi) Efendi başkanlığında beş müftü, dokuz müderris ve medrese müdürü ile altı kişilik ilmiye sınıfınca 19-22 Nisan 1920 tarihlerinde bir fetva hazırlandı. Öğüt, İrade-i Millîye, Açık-söz gibi Millî Mücadele yanlısı gazetelerde neşrolan cevabî fetvada ismi ve imzası geçen Anadolu'nun muhtelif şehirlerinden, tanınmış 155 ci-

⁵⁹ Şapolyo, age, s.375.

varındaki müftü, ulema ve din adamı arasında 45 civarında müderris de yer almıştır.

Bunların isimleri ve görev yerleri şöyledir:

Karahisarî Sâhib Mebusu, Müderris Sivas Mebusu, Ulemadan Mehmed Şükrü Mustafa Tâki.

Ankara Ulemasından, Kocabey Hacı Bayram Medresesi Müderrisi Müsevvit Beynamlı Elhac Mustafa Hacı Süleyman.

Molla Büyük Medresesi Müderrisi, Şehâbiye Medresesi Müderrisi İsmail Sadullah.

Sâriyye Medresesi Müderrisi, Hânekâ Medresesi Müderrisi, Mehmed Şevki Ahmed Şefik.

Zeynelabidin Medresesi Müderrisi, Yeşil Ahi Medresesi Müderrisi Hamza Abidin.

Sarı Kadın Medresesi Müderrisi, Zincirli Medresesi Müderrisi Tevfik Abdullah Hilmi.

Bâyezid Dersiamlarından Reisü'l-kurra Rıfat Hüseyin Hilmi.

Bursa Ulemasından, Reisu'l- Bursa Müfti-i Sabıkı ve Çelebi Sultan Müderrisin, Hacı Yusuf Medresesi Müderrisi, Ömer Kâmil.

Murad-ı Sani Medresesi Müderrisi Cami-i Kebir Mahallesi Şeyhi Elhac Sadık Elhac Ahmed Efendi.

Hüseyin Çelebi Medresesi, Çendik Medresesi Müderrisi, Mehmet Kâmil Mehmed Emin.

Giridî Ahmed Paşa Medresesi, Bâyezid Paşa Medresesi Müderrisi, Süleyman Vehbi Abdulkadir.

Vaiz Medresesi Müderrisi, Mehmed Vâni Medresesi Müderrisi, Hafız Hakkı Mehmed Said.

İvaz Paşa Medresesi Müderrisi, Mekteb-i Sultanî Ulûm-ı Diniye Sadık Muallimi (Galatasaray Lisesi Din Dersi Öğretmeni), Celaledin.

Acıpayam Müderrisinden, Niksar Müftüsü Abdullah Mustafa Fehmi.

Müderrisinden Hacı Süleyman Halil.

Müderrisinden ve Medrese Muallimlerinden Mustafa Rifat.

Kurşunluzade Medresesi Dersiam ve Medrese Müderrisi Ali Rıza.

Ulemadan Darü'l-Hilâfetü'l-Âliyye Medresesi Abdurrahman.

Isparta Mebusu, Ulemadan Müderrisin Hafız İbrahim.

Fazıl Abdurrahman Medresesi Dâr-ı Mezkûr Muallimlerinden Müdürü, Ramazan Hafız Kemal.

Dâr-ı Mezkûr Muallimlerinden Dersiamdan Ahmed İlyas.

Müderrisinden Muallim Müderrisinden Mehmed Naci Mehmed.

Müderrisinden Abdülaziz Hafız Hüseyin.

Müderrisinden Muallim, Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye Medresesi Ahmed Hamdi Muallimlerinden, Elhac Ziya.

Müderrisinden Muallim Esâtizade-i Ulemâdan ve Meşâyih-i Ahmed Rüştü Sa'diyye'den, Erzurumlu İsmail Hakkı.

Hamzabey Medresesi Müderrisi Müderrisinden, Abdurrahman Zühdü ve Ahmed Rüştü.⁶⁰

Yanı sıra, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'nin 337 milletvekilinden kesin olmayan rakamlara göre 24'ü⁶¹ memleketin mümtaz müderrisleri arasından seçilmiştir. Müderris kökenli milletvekillerinin ismi ve kısa biyografisi şöyledir:

Esat (İleri) Efendi: 1882 Gümölcine doğumludur. İdadî ve medrese hocalığı yaparken, 38 yaşında I. Dönemde Aydın, II. Dönemde de Menteşe (Muğla) milletvekili seçilmiştir. Şer'îye ve İrşat Encümenlerinde çalışmıştır. TBMM'nin 21 Kasım 1923 tarihli kararıyla Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. 1928'de vefat etmiştir.

⁶⁰ İrade-i Millîye, 22 Nisan 1920; Hâkimiyet-i Millîye, 5 Mayıs 1920, nr. 27; Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.1, İzmir, 1987, s. 369-370; Selek, age, C.2, İstanbul, 1982, s.768-769; Sakallı, age, s.102-103, 107-108.

⁶¹ Rakam biraz tartışmalıdır, kaynaklarda farklı rivayetler mevcuttur. Kimi kaynaklar bu rakamı 13 olarak zikrederken, kimi kaynaklar 24 (Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu) kimisi de 29 (Cemal Kutay) olarak belirtmektedir. Tarihçi Cemal Kutay'ın aktardığına göre yukarıdaki mebuslar dışında şunlar da (ki bunlarla birlikte sayı 35'e çıkmakta) müderris ya da medrese kökenli mebuslardır: Afyon, Halil Hilmi Efendi; Antalya, Halil İbrahim Efendi; İstanbul, Hacı Arif Efendi; Niğde, Abidin Efendi; Sivas, Ziyaeddin Efendi; Ankara, Hacı Atif Efendi; Çankırı, Tevfik Efendi; Elazığ, Mustafa Şükrü Efendi; Eskişehir, Abdullah Azmi Efendi; Konya, Musa Kazım Efendi; Muş, Hacı İlyas Efendi. Bkz. Kutay, İstiklal Savaşının Maneviyat Ordusu, s.120-128.



Cumhuriyetin ilk yıllarında TBMM

Ahmet Nuri Efendi: 1887 Çoruh doğumludur. İlmîye sınıfından bir müderristir. 33 yaşında iken I. Dönem Batum milletvekili seçilmiştir. Lahiya, Posta ve Şer'îye Encümenlerinde üyelik yapmıştır.

Abdülhamit Hamdi Efendi: 1871 Diyarbakır doğumludur. Diyarbakır Sultanîsi Ulum-u Diniye ve Farisi müderrisi iken, I. Dönem Diyarbakır milletvekili seçilmiştir. 1928'de vefat etmiştir.

Abdullah Azmi (Torun) Efendi: 1869 Eskişehir doğumludur. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bulunmuştur. Müderris ve adliye memuru iken, I.-II. Dönem Eskişehir milletvekili seçilmiştir. Adliye ve Kanunu Esasi Encümenleri başkanlıkları ve TBMM Başkan Vekilliği yapmıştır. İki defa da Şer'îye Vekili (Bakanı) olmuştur. 1937'de vefat etmiştir.

Osman Fevzi (Topçu) Efendi: 1862 Erzincan doğumludur. Erzincan müftüsü ve müderrisi iken, I. Dönem Erzincan milletvekili seçilmiştir. Şer'îye ve İrşâd Encümenlerinde çalışmıştır. 1939'da vefat etmiştir.

Hafız Mehmet (Şahin) Efendi: 1877 Gaziantep doğumludur. Darülmüftat Müdürü ve müderris iken, I. Dönem Gaziantep milletvekili seçilmiş ve bu görevini takip eden yedi dönem boyunca sürdürmüştür. Şer'îye ve Evkaf Encümenlerinde çalışmıştır. Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1959'da vefat etmiştir.

Abdurrahman Lami Hoca (Ersoy) Efendi: 1857 Kilis doğumludur. Evkaf memuru ve müderris iken, 45 yaşında I. Dönem Gaziantep

milletvekili seçilmiştir. Şer'îye, Maarif ve İrşâd Encümenlerinde üyelik yapmıştır. 1930'da vefat etmiştir.

Hafız İbrahim (Demiralay) Efendi: 1883 Isparta doğumludur. Millî Mücadele'nin ilk silahlı birliklerinden olan "Demir Alay"ın kurucusudur. Müderris iken, 37 yaşında I. Dönem Isparta milletvekili seçilmiştir. Takip eden 5 dönemde de aynı görevini sürdürmüştür. Maarif ve İstida Encümenlerinde çalışmıştır. Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası sahibidir. 1939'da vefat etmiştir. (Az sonra ayrıntılı olarak ele alacağız.)

Hüseyin Hüsnü (Özdamar) Efendi: 1875 Isparta doğumludur. Müderris ve Isparta Müftüsü iken, 46 yaşında I. Dönem Isparta milletvekili seçilmiştir. Sonraki 5 dönem boyunca da bu görevine devam etmiştir. Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Şer'îye ve İrşâd Encümenlerinde çalışmıştır. 1961'de vefat etmiştir.

Naim (Ulusal) Efendi: 1874 Anamur doğumludur. Müderris ve avukat iken, I. Dönem İçel milletvekili seçilmiştir. Adliye, İstida ve Kavanin-i Maliye Encümeni üyeliklerinde bulunmuştur. 1938'de vefat etmiştir.

Hacı Süleyman (Bilgin) Efendi: 1859 Nazilli doğumludur. Osmanlı Mebusan Meclisinde bulunmuştur. Nazilli'de müderris iken, 64 yaşında I. Dönem İzmir milletvekili seçilmiştir. Şer'îye, Maarif ve Defter-i Hakanî Encümenlerinde çalışmıştır. 1923'te vefat etmiştir.

Hafız Abdullah (Tezehir) Efendi: 1871 Adapazarı doğumludur. Müderris iken, 49 yaşında I. Dönem İzmit milletvekili seçilmiştir. Muvazene-i Maliye ve İktisat Encümenlerinde çalışmıştır. 1940'da vefat etmiştir.

İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi: 1876 Afyon doğumludur. İstiklâl Harbi'nin ilk askerî birliklerinden "Çelik Alay"ın kurucusudur. Vazilik ve müderrislik yaparken, 44 yaşında I. Dönem Karahisarısahip (Afyon) milletvekili seçilmiştir. Şer'îye ve Evkaf Encümeni mazbata muharrirliğinde bulunmuştur. Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1950'de vefat etmiştir. (Biraz sonra teferruatlı olarak işleyeceğiz.)

Nebil Dehşetî (Yurteri) Efendi: 1877 Afyon doğumludur. Müderris iken, 43 yaşında I. Dönem Karahisarısahip (Afyon) milletvekili se-

çilmiştir. İktisat ve Nizamname-i Dâhili Encümenlerinde çalışmıştır. 1943'te vefat etmiştir.

Ali Sururi (Tönük) Efendi: 1888 Karahisarışarki (Şebinkarahisar) doğumludur. Müderris ve avukat iken, 32 yaşında I. Dönem Karahisarışarki milletvekili seçilmiştir. Şer'îye, İrşâd ve Kanuni Esasi Encümeni başkanlığında bulunmuştur. II. Dönemde TBMM Başkan Vekili iken 1926'da vefat etmiştir.

Abdulgafur (Iştın) Efendi: 1876 Balıkesir doğumludur. Müderris iken, 41 yaşında I. Dönem Karesi (Balıkesir) milletvekili seçilmiştir. Şer'îye ve Maarif Encümenlerinde üyelik yapmıştır. Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Mart 1926-Şubat 1936 tarihleri arasında Balıkesir vazifliği yapmıştır. 1951'de vefat etmiştir.

Remzi (Akgöz) Efendi: 1876 Kayseri doğumludur. Müderris ve müftü iken, 44 yaşında I. Dönem Kayseri milletvekili seçilmiştir. 1920'de müftülük görevine yeniden dönerek istifa etmiştir. 1938'de vefat etmiştir.

Mehmet Âlim (Çınar) Efendi: 1861 Kayseri-Bünyan doğumludur. Meclisi İdare Üyesi ve Müderris iken, 59 yaşında I. Dönem Kayseri milletvekili seçilmiştir. Şer'îye ve İrşâd Encümenlerinde bulunmuştur. 1939'da vefat etmiştir.

Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi: 1862 Konya-Hadım doğumludur. Osmanlı Mebusan Meclisinde bulunmuştur. Mahmudiye Medresesi Müderrisi iken, 58 yaşında I. Dönem Konya milletvekili seçilmiştir. TBMM 2. Başkan Vekilliği, Şer'îye Encümeni Başkanlığı ve Şer'îye ve Evkaf Vekilliğinde (Bakanlığında) bulunmuştur. 1949'da vefat etmiştir.

Ömer Vehbi (Büyükvalvaç) Efendi: 1870 Isparta-Yalvaç doğumludur. Osmanlı Mebusan Meclisinde bulunmuştur. Konya'da İrfaniye Medresesi Müderrisi iken, 50 yaşında I. Dönem Konya milletvekili seçilmiştir. Daha sonra Konya müftülüğünü tercih ederek 1922'de istifa etmiştir. 1927'de vefat etmiştir.

Refet (Seçkin) Efendi: 1863 Maraş doğumludur. Medresede müderrislik yaparken, 57 yaşında I. Dönem Maraş milletvekili seçilmiştir. Maarif, İrşâd ve Şer'îye Encümenlerinde çalışmıştır. Daha sonra müftülüğü tercih ederek istifa etmiştir. 1928'de vefat etmiştir.

Salih (Atalay) Efendi: 1873 Siirt doğumludur. Müderris, Siirt Umumi Meclisi ve Encümeni Daimi Üyesi iken, 47 yaşında I. Dönem Siirt milletvekili seçilmiştir. Şer'iyeye Encümeni kâtipliğinde ve İrşâd Encümeni tutanak yazarlığı görevlerinde bulunmuştur. 1961'de vefat etmiştir.

Mustafa Taki (Doğruyol) Efendi: 1873 Sivas doğumludur. Müderris iken, 47 yaşında I. Dönem Sivas milletvekili seçilmiştir. Dilekçe Encümen Başkanlığında bulunmuştur. 1925'te vefat etmiştir.

Bekir Sıtkı (Ocak) Efendi: 1881 Diyarbakır doğumludur. Osmanlı Mebusan Meclisinde bulunmuştur. Müderris iken, 39 yaşında I. Dönem Siverek milletvekili seçilmiştir. 1936'da vefat etmiştir.⁶²

Öte yandan, 1918'de Sultan Reşad'ın fermanı ile Şeyhülislam Musa Efendi tarafından kurulup 1922'de kapatılmış olan ve azalarını son devrin önde gelen müderris, ulema, şeyhülislam ve müelliflerinin (yazarlarının) teşkil ettiği Osmanlı'nın en önemli "İslam Akademisi" olan Dâri'l-Hikmeti'l-İslamiye'nin, Ceride-yi İlmiye'nin (şeyhülislamlık dergisi) sayfaları arasında, İtalyanlar ve Yunanlılara karşı halkı aydınlatmayı amaçlayan çok sayıda ilmî risale, rapor ve makale yayımlanmıştır.⁶³

Millî Mücadele'nin İlk Birliklerinden Demir Alay ve Komutanı Müderris İbrahim Efendi

Millî Mücadele'nin efsaneleşmiş mücahit müderrisleri deyince ilk akla gelenler içinde kuşkusuz Hafız İbrahim Efendi (Demiralay) yer alır. Müderris İbrahim Efendi, henüz Millî Mücadele başlamadan ve düzenli ordu kurulmadan evvel, ilk silahlı birliklerden olan Demir Alay'ı kurarak adını tarihe yazdırmasını bilmiştir.

Bu birliklerle Isparta ve havalisinde düşmanla mücadelede harikalar sergilemiş ve destansı başarılarla imza atmıştır. İşte Hafız İbrahim Efendi'nin kısa özgeçmişi ve Millî Mücadele'deki üstün hizmetleri: Hafız İbrahim, 1883'te Isparta'da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Isparta'da

⁶² TBMM İsim Defteri, Defter 1, Ankara, 1943; Sarıkoyuncu, Millî Mücadelede Din Adamları, s.58-70; Kutay, age, s.120-128; Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, İstanbul, 1981, Turhan Kitabevi, s.212-213; Mazıcı, age, s.56-58.

⁶³ Cerideyi İlmiye, Sayı: 46, 48, 50, 51; Sadık Albayrak, Son Devrin İslam Akademisi, C.1, İstanbul, 1980, Medrese Yay. s.112-163; Yaşar Sarıkaya, Medreseler ve Modernleşme, İstanbul, 1997, İz Yayıncılık, s.186.

tamamlamıştır. 1902’de İstanbul’a gelerek Fatih Medresesi’ne kaydolmuş ve yedi yıl eğitim gördükten sonra müderrislik icazeti alarak mezun olmuştur. 1911–1912 yıllarında Isparta İdadisi’nde din bilgisi ve ahlâk dersleri okutarak müderrisliğe ilk adımını atmıştır.

Millî Mücadele’nin başlamasıyla, Isparta ve çevresinde nüfuz ve itibarını kullanarak millî hareketin önderlerinden olmuştur. İzmir’in işgaliyle Anadolu’da baş gösteren Yunan fecaati onu derinden sarsmıştır. Bundan dolayı mitingler düzenleyip, Isparta’nın bütün köylerine beyannameler göndererek, halkı millî hareket lehinde bilinçlendirmeye ve bir heyecan kasırgası estirmeye koyulmuştur.

İtalyanların Antalya’dan başlayarak bölgedeki işgal mıntıklarını genişletme çabaları ve Isparta’ya doğru ileri harekâta geçmeleri üzerine Hafız İbrahim Efendi, bunun önüne geçmek ve durum hakkında kesin bilgi elde etmek amacıyla, “Isparta Gönüllü Mücahitleri” namına Harbiye Nezareti’ne şu telgrafı çekmiştir: “Medenî vazifesini ve insaniyetini hakkıyla bilen ve aynı zamanda hiçbir milletin hukukuna tecavüz etmeyerek namus ve asayişine sahip olan Isparta’mıza doğru İtalyanların muntazaman ve askerî bir harekâtla ilerlemeleri ne gibi bir siyasî maksada dayanmaktadır? Hükümetimizden izahat istiyoruz. Vatanımızın selameti, ağır başlılığımızı ve soğukkanlılığımızı muhafaza etmek ise, kabul ediyoruz. Yoksa zillet ve meskenetle yaşamaya mesut şهادeti tercih edeceğiz.”

Ardından İbrahim Efendi, 6 Ağustos, 8 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanan Birinci Nazilli Kongresi’ne Isparta delegesi sıfatıyla eski Müftü Müderris Hacı Hüsnü (Özdamar) ile Uşkurcuzade Ali Efendi’yi göndermiştir. Böylece Ege Bölgesi’ndeki millî faaliyetlerle de irtibata geçmiştir.

Öte yandan başkanı bulunduğu ve Isparta’da millî örgütlenmenin öncülüğünü yapan Cemiyeti İlmiye’yi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında yeniden kurmuştur. Isparta’nın merkez, ilçe ve köylerinden topladığı gönüllü kuvvetleri, “Isparta Mücahitleri” adı altında Nazilli Cephesi’ne göndermiştir.

Müderris İbrahim Efendi, özel olarak yapılmış siyah bayraklar altında kasaba ve köylerde devamlı toplantılar yapıyor ve halkı uyandırıp teşkilatlandırmaya ve cihada hazırlamaya çalışıyordu. Sürekli tekrar-

ladığı sözlerden biri de şuydu: “Başka çare yok silaha sarılmak lazım! Cihat lazım cihat! Allah rızası için gönülden cihat!”

Nazilli Merkezi Heyeti’ne delege olarak gönderdiği Turgut (Akyavaş) Bey’e, İbrahim Efendi’nin verdiği şu direktif de bu noktada çok manidardır: “Bütün arkadaşlara selam söyle. Cephe için ne lazımsa hepsini bulup yetiştireceğiz. Biz aç duracağız, fakat onları doyuracağız. İnşallah ben de yakında gelirim.”

Hafız İbrahim Efendi sözünde durmuş ve 10–15 bin kişilik bu cephenin bütün yükünü düzenli ordu kuruluncaya kadar omuzlarında taşımıştır. Onun bu devrede geceli gündüzlü çalışması, her yere ve her işe koşturması ve insan takatini aşan her türlü fedakârlığı göstermesi gerçekten de Millî Mücadele’nin en görkemli ve en destansı sayfalarındandır.

Bu arada TBMM’ne Birinci Dönem için yapılan seçimlerde Isparta Milletvekili de seçilen Hafız İbrahim, Meclis’in 23 Nisan 1920’deki açılışında hazır bulunmuştur. Isparta’dan ayrılıp Ankara’ya gideceği gün halkın geniş katılımıyla büyük bir veda merasimi düzenlenmiştir. Burada Isparta Milletvekili Hafız İbrahim Efendi kürsüye çıkarak şu müthiş konuşmada bulunmuştur: “Bekâ-yı satveti (ezici gücün yok olmaması) milletlerin seyf-i şehamettir (askerî kahramanlıklarıdır).

Cihanın nizam-ı iclâlî (düzeninin büyüklüğü) ancak hun-i (ezici) gayrettir.

Vatan aşkıyla ifna-yı hayattır (hayatı feda etmektir) gayemiz şimdi.

Gıda-yı ruhumuz âmâlimiz (amellerimiz), zevk-i şehadettir.

Etrafımız ne kadar karanlık, vazifemiz ne derece mühlik (ciddi) olursa olsun İslamiyet’e has olan feyz-i manevî ve azm-i kavi (kuvvetli azim) bütün düşmanlarımızın azamet ve ceberrutunu (kibrini) kıracak, Makam-ı Hilafet ve Saltanata karşı yaptıkları haksızca taarruz, kendilerine elim (kötü) bir akıbet hazırlayacaktır.

Ezeliyet ve ebediyetle mübeşşir (müjdelenmiş) din-i mübinimizin vakar u izzetine böyle sefilane taarruzlarla hiçbir hanel (zarar) gelmez. Âlem-i İslam, şimdiye kadar olduğundan fazla bir kuvvetle çiğnenen izzet-i nefsin müdafaa edecek, namus-u vakar-ı İslam’ı ayaklar altında bırakmayacaktır. Çünkü kıyamete kadar bekası, zıman-ı ilahide (ilahi zararda) bulunan Müslümanlığın imhası mümkün değildir.

Hulefa-yı Raşidin'den sonra teali-i İslamiyet'e (İslamiyet'in yükselmesine) en büyük hizmet eden ve İslam'a İstanbul gibi bir şehir bahşeden Hanedan-ı Al-i Osman'dır. Peygamberimizin hadis-i şerifle tekrim (lütfettiği) ve takrir (ifade ettiği) buyurduğu İstanbul fatihliği şerefi bu muazzam aileye nasip olmuştur.

Bugün bu muhterem ailenin vekili mukaddes Halifemiz, sevgili Padişahımız, İngilizlerin taht-ı esaretinde bulunuyor. Biz vekilleriniz Hilafet'in etrafını saran bu gaddar elleri kıracak ve Anadolu'yu Halife-sine ve Padişahına kavuşturacağız.

Hiçbir kuvvet bizi bu hanedandan ve onun namuskâr birer tâbi'i olmaktan ayıramaz. Din-i muazzam-ı mübeşşirimize layık bir azim ve kuvvetle müdafaa edeceğimiz birinci esas budur. Tevfikât-ı Rabbaniyeye (Allah'ın yardımına) ve Ruhaniyet-i Peygamberiyeye (peygamberin ruhaniyetine) istinaden (dayanarak) atıldığımız bu mücadelede muvaffakun bilhayr olmamızı temenni eder, cümlenize arz-ı veda ederim.”

Temmuz 1920 başlarında Yunan kuvvetlerinin Milne hattını aşarak Anadolu içlerine ilerlemesi; Alaşehir'in kaybı, Nazilli-Köşk Cephesi'nin çökmesi, Denizli-Buldan'a girmesi ve kuzeyde Bursa'ya yaklaşması üzerine, millî teşkilat kurup cepheye gitmesi için Hafız İbrahim Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın onayıyla Isparta ve havalisine gönderilmiştir.

Kısa zamanda topladığı yüz atlı ve iki yüz piyade gönüllü erle bir birlik teşkil eden Hafız İbrahim Efendi Yunan kuvvetleriyle çarpışmaya başlayacaktır. Ekim 1920'de bu kuvvet, üçü atlı, üçü piyade ve biri makinelî tüfek takımından ibaret yedi bölüklü bir alay hâline gelecek ve meşhur “Demir Alay” olarak anılacaktır. Demir Alay, Uşak hattında, bir başka din adamı ve müderris, İsmail Şükrü (Çelikalay) tarafından yürütülen savunma hareketlerine paralel bir tarzda mücadele etmiştir.

Hafız İbrahim Efendi komutasındaki Demir Alay, 28 Ağustos 1920'de Kurban Bayramı'nın üçüncü günü Sarayköy yakınındaki Demirköprü mevkiinde Yunan ordusuyla şiddetli çarpışmalara girmiştir. 5-6 gün süren bu çarpışmalarda Yunanlılar, Demir Alay karşısında bir ilerleme kaydedemeyecektir. 17 Eylül gecesi Yunan kuvvetlerine baskın yapılarak Tepeköy işgalden kurtarılmıştır. Ayrıca Demir Alay'ın varlığı, İtalyanların Isparta ve çevresinde barınmamasını da sağlamıştır.

Demir Alay'ın bu başarıları, TBMM tarafından da yakından takip edilmiş ve Meclis'in takdirleri, Başkan Mustafa Kemal Paşa vasıtasıyla komutan Hafız İbrahim Bey'e bildirilmiştir.



*Atatürk'ün Balıkesir'e gelişi - 6 Şubat 1923
(İstasyon Cumhuriyet alanından, Milli Kuvvetler Caddesi'ne geçişi)*

Mustafa Kemal Paşa, Demir Alay Komutanı Hafız İbrahim'e gönderdiği 14 Ağustos 1920 tarihli telgrafla bu takdir ve tebriki şöyle ifade etmiştir: “12. Kolordu Kumandanlığı vasıtasıyla Isparta Millî Demir Alay Kumandanı Mebus İbrahim Bey'e Isparta livasının vatanın müdafaası hususunda gösterdiği fedakârlık teşekküre şayandır. Bütün alay zevatı (mensupları) ve kendisine Büyük Millet Meclisi'nin takdirlerini ve teşekkürlerini takdim ederim.”

Daha sonra Kuva-yı Millîye kuvvetleri düzenli ordu içine alınırken Demir Alay, düzenli alay olarak 57. tümen içine dâhil edilecektir. Müdafaa-i Millîye Vekâleti'nin 2 Kasım 1920 tarihli emri ile adı 39. alay olacak, Ocak 1921'de de “Menderes Grup Komutanlığı” emrine verilecektir.

Müderris İbrahim Efendi ayrıca şu önemli hizmetleri de yapmıştır: Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendi başkanlığında hazırlanan Ankara Fetvası’nı, “Isparta Mebusu, ulemadan Hafız İbrahim” unvanıyla imzalamıştır. Birinci dönemi takip eden 5 dönemde de aynı Isparta milletvekilliğini sürdürmüştür. TBMM çatısı altında Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Dilekçe Komisyonlarında çalışmıştır.

Daha sonra kendisine cephedeki eşsiz efsanevî hizmetleri için “kırmızı”, cephe gerisindeki hizmetleri için de “yeşil”, yani “kırmızı-yeşil şeritli istiklal madalyası” verilmiştir.

Milletvekili iken, 29 Mart 1939’da vefat etmiştir. Soyadı Kanunu ile “Demiralay” soyadını almıştır.⁶⁴

Afyon-Uşak Hattındaki Kahramanlıklarıyla Çelik Alay ve Sarıklı Müderris İsmail Şükrü

Millî Mücadele esnasında, müderrislerin de içinde yer aldığı din adamlarının, çoğu yerde kendi milis birliklerini teşkil edip, ellerine silahlarını alarak beldelerini düşman işgaline karşı cansiperane koruduklarının, Hafız İbrahim Efendi’den (Demiralay) sonra ikinci en mükemmel misali Müderris İsmail Şükrü Efendi’dir (Çelikalay).

İsmail Şükrü Efendi, bizzat kurduğu “Çelik Alay” isimli gönüllü milis kuvvetlerle, Millî Mücadele içinde fiilen yer almış, Uşak-Afyon Cephesi’nin ve İç Batı Anadolu hattının savunmasında büyük yararlılıklar göstermiştir. Onun kısa biyografisi ve Çelik Alay’ının dillere destan kahramanlık hikâyesi de şöyledir: 1876’da Afyonkarahisar’da dünyaya gelmiştir. Sıbyan ve rüştiyeden sonra öğrenimini medresede sürdürmüştür. Müftü Ali Feyzi Efendi’den derslerine devam etmiş ve ondan 1902’de müderrislik icazeti almıştır.

13 Mart 1909’da Afyon Darülmualim (Öğretmen) Okulu’na atanmış ve 13 Ekim 1911’de okulun müdürlüğüne getirilmiştir. 1 Mart 1912’de medreselerin ıslahı için kurulan komisyonda görevlendirilmiş-

⁶⁴ İkaz Gazetesi, 15 Nisan 1920 tarihli sayısı; Kemal Ünal, “İbrahim Demiralay’a Ait Hatıralar”, Ün Dergisi, C.5, İstanbul, 1939, s.62; Turgut Akyavaş, “İbrahim Demiralay”, Ün Dergisi, C.5, İstanbul, 1939, s.61; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, 1953, Sayı: 6; Mısıroğlu, Sarıklı Mücahidler, s.232–237; Kutay, İstiklal Savaşı’nın Maneviyat Ordusu, s.222–223; Sarıkoyuncu, Millî Mücadelede Din Adamları, s.49.

tir. 20 Ekim 1915'te ise Dar'ül-Hilafe Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir.

İzmir'in işgalinden sonra Millî Mücadele'ye katılmış ve Kuva-yı Millîye teşkilatının kurulmasına öncülük etmiştir. Afyon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetlerinde de aktif görev almıştır. Bu sırada bir yandan topladığı gönüllüleri cepheye sevk ederken, bir taraftan da İngilizlerin denetimindeki depolardan gizlice silah ve cephane tedarik etmiştir. Bunlarla millî kuvvetleri silahlandırmaya çalışmıştır. Ayrıca cami kürsülerinden yaptığı vaazlarla, Millî Mücadele Hareketi'nin amaç ve hedefleri hakkında halkı aydınlatmıştır. Ankara'da toplanan meclisin meşru olmadığı yolundaki propagandalara karşı halkı aydınlatma görevini, Afyon milletvekili seçildikten sonra Hacı Bayram Camii ve Zincirli Camii'ndeki vaazlarıyla da sürdürmüştür.

İsmail Şükrü Hoca, Afyon milletvekili sıfatıyla Ankara'ya geldiği zaman öncelikle Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitmiştir. Paşa, kendisini; "Nerede kaldın Hocam? Dört gözle seni bekliyorduk!" sözleriyle karşılamıştır. Şükrü Hoca da Afyon'daki çalışmalarını anlatarak, Paşa'ya oradaki düşmanın durumu ve yapılması gereken işler hakkında şu bilgileri vermiştir: "İngilizlerin muhafazası altında bulunan silah depolarını, cephanelikleri boşalttık. Geceleri köylere naklettik. Hint askerlerini ikna ettik. İngilizlerin bizi takip emrine itaat etmediler. Dağlarda soba borularından bataryalar kurduk. Bunu gören İngilizler, silahlı imdat kuvvetleri geldiğini zannederek Afyon'u boşalttılar. Eskişehir'e doğru çekilmeye başladılar. Yunanlılara karşı da Binbir Tepeler Mevkii'nde savunma hattı tesis ettik."

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, tekrar, "Var olunuz hocam. Sizin gibi din âlimlerinin bu hususta millete önyak olması memleketin ve dinin muhafazası için elzemdir. Afyon'da nasıl çalıştığınızı, evlerde, camilerde, köylerde halkı düşmana karşı mukavemete nasıl hazırladığınızı işittim. Memleket ve din uğrunda bu mücadeleniz şayanı takdirdir. Din ve vatan sizler gibi ulema ile iftihar eder." diyerek İsmail Şükrü Hoca'nın şahsında tüm din adamları zümresinin Millî Mücadele'deki hizmetlerini takdir ve tayin etmiştir.

Şükrü Hoca'nın bu iltifatlara verdiği cevap son derece mütevazıdır:

“İltifatınıza teşekkür ederim, paşam. Biz vazifemizi yaptık. Dinimizin bize emrettiğini yerine getirmeye çalıştık.”

23 Nisan'da TBMM açıldıktan sonra ise, bu sefer Mustafa Kemal Paşa, İsmail Şükrü Efendi'nin yanına gelerek şu ricalarda bulunmuştur: “Haydi hocam! Afyon'da yaptığın gibi burada da halkı irşat et. Maksadımızın memleketi, dini kurtarmak olduğunu onlara anlat. Davamızın samimi ve kutsî olduğuna inansınlar, itimat etsinler. Bunu sizden rica ederim hocam. Ev ev, dükkân dükkân, cami cami dolaşarak halka bunu anlatmaya gayret ediniz.”

Şükrü Efendi, bu ricayla karışık görevlendirmeye şöyle mukabele etmiştir: “İtimat ediniz paşam, Ankaralılar bizim memleket ve dini müdafaa hususundaki samimiyetimize inanınca bize yardım edeceklerdir.”

Bu arada Ankara yöresinden topladığı milislerle “Çelik Alay” adıyla, Millî Mücadele'nin gönüllü birliklerinden birini teşkil etmiş ve bunlara komuta ederek Kütahya-Eskişehir-Afyon Cephesi'nde önemli görevler üstlenmiş ve İstiklal Madalyası'na layık görülecek çapta destansı kahramanlık şaheserleri sergilemiştir. (Çelik Alay, Düzenli Ordu'nun kurulması üzerine 68. Alay içinde yer alacaktır.)

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, az evvel ele aldığımız Hafız İbrahim Efendi'nin Demir Alayları ile İsmail Şükrü Efendi'nin Çelik Alaylarının Yunan işgaline karşı mücadele etmede nasıl bir görev yükledikleri hakkında şu müşterek değerlendirmeyi yapmıştır: “Anadolu'nun muayyen (belirli) bir kısmını elde tutabilmenin ilk şartı, başında olduğum 20. Kolordu'nun sahası içinde olan Isparta-Afyonkarahisar-Eskişehir hattını muhafaza edebilmektir. Eskişehir'de İngilizler vardı. Eğer Isparta ve Afyon'u muhafaza edebilseniz, Eskişehir'deki İngilizleri atmak mümkündür.”

Isparta ve Afyon'da millî kuvvetleri teşkil edebilme faaliyetimize lüzum kalmadı: Bu iki şehrimizde, iki din adamı, başı sarıklı iki mücahit başa geçmişler ve millî kuvvetleri tecrübeli kumandan siyaset ve basireti ile teşkilatlandırmışlar ve ilk anda yadırganacak bir kararla kumandayı da bizzat ellerine almışlardı. Isparta'da Hafız İbrahim Efendi, Afyonkarahisar'da Hoca İsmail Şükrü Efendi...

Bana büyük bir huzur ve kuvvet veren bu hareketin başında olan bu vatanperver, medenî cesaret, kararlılık ve kudreti ile çoğumuza emsal

olmuş mübarek din âlimleriyle derhal münasebete geçtim... Din adamlarının kumanda ettikleri millî kuvvetlerin, eli silah tutabilen kadın-erkek bütün milleti temsil ettiği hakikatinin en güzel misali Afyon ile Isparta'dır: Düşman buralarda tutunamamış, çekilmişti.

Şükrü Hoca'nın kıyafeti hâlâ gözlerimin önündedir. Kumandan Hocalar veya Hoca Kumandanlar sarıklarını muhafaza ediyorlar, fişeklerini mintanlarının üzerlerine yerleştiriyorlar, cübbelerini kısaltıyorlar ya çizme ya getr giyiyorlardı.

Şunu da itiraf edeyim: Hocaların toplayabildikleri faal kuvveti hiçbir zaman aşamamıştık. Tanınmış ulemaya halktaki hürmet, onları yaşlarına rağmen ellerinde silah at üzerinde dağ-bayır didinirken gören halkta, ayrı kalmanın affedilmez sorumluluğuna katlanabilecek kimse bırakmamıştı.”

Haziran 1920'de Yunan ordusunun Milne hattını aşarak diğer şehirlerle birlikte Alaşehir'i işgal etmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın da hazır bulunduğu meclis toplantısında hararetle tartışılmıştır. Toplantıda Şükrü Hoca da söz almış ve uzunca konuşmasının bir bölümünde görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “...Bugün benim memleketim istilaya maruzdur. Düşman şimendiferle üç saatlik bir mesafededir. Fakat ben meyyus (karamsar) değilim. Beni meyyus edecek diğer mahallerin sükûtudur (sessizliğidir). Bugün Uşak sükût edecek, yarın Karahisar. Bir memleket yanarken diğerinin seyirci kalması İslamiyet'e şindir (aykırıdır).

Efendiler! Bugün yapılacak bir vazife vardır. Öyle nazariyat (teori) peşinde koşulacak zaman değildir. Bundan evvel bizim kölemiz olan ve nüfusu bir buçuk milyondan ibaret bulunan hain bir Yunan, bugün yükselsin, 100-150 bin kuvvetle hücum etsin de bu kadar kuvveti mağlup etsin. Bu İslamiyet'le kabili tevfik (bağdaştırmak mümkün) değildir.

Bugün Millet Meclisi şu derde deva bulmak için toplanmıştır. Biz de onun için buraya geldik. Bunun çaresi umum Anadolu kuvvetlerini tevhit etmek (birleştirmek), cihad-ı mukaddes ilân etmektir... Millet kendini kuvvetli göstermelidir...”

Meclis'teki bu tartışmalar esnasında Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi (Genelkurmay Başkanı) Fevzi Paşa'nın: “Hocam vaziyet tehlike dedir. Bir cephe kurabilmek için bize beş ay zaman lazım.” demesi üzerine Şükrü Hoca, kendisine yeteri miktarda at ve silah verilmesi

hâlinde düşmanı beş ay oyalamak yerine düşmanı durdurabileceğini bildirmiştir.

Bundan sonraki gelişmeleri, Millî Mücadele'nin içerisinde sürüklendiği zorluk ve sıkıntıları, buna karşılık kendisinin hangi destansı fedakârlıklara giriştiği hakkında İsmail Şükrü Hoca şu çarpıcı bilgileri zikretmiştir: "... Paşa bu tekliften memnun kalır. Ne kadar silah ve cephane varsa derhal bana teslim edilmesi için Ankara silah deposuna emir verdiler. Depoya gittim. Ne göreyim, 14 adet martinden muaddel (değiştirilmiş) tek ateşli bekçi silahlarından başka silah yok. Bunları aldım.

Kırka iblâğımı (yükseltmesini) istedim. Ankara Kolordu Kumandanı ve Vali Vekili Nuri Bey'in bunu bulacağını ümit ediyordum. Maalesef buna imkân olmadığı söylendi... Resmi makamlardan ümit kesilince Allah'a dayanarak bir çare düşündüm. Hemen bir gün içinde bir asker elbisesi diktirdim. Başımdaki sarığı muhafaza ederek bu asker elbisesini giydim. Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazından sonra kürsüye çıktım.

Ey cemaati Müslimin! Kapıları kapayınız. Hiçbiriniz camiden dışarı çıkmasın. Sizinle görüşecek mühim meseleler var, dedim... Coştum, söyledim. Evde duvarlarda asılı duran harp silahlarının boşuna asılı kalırsa ev sahibine lânet edeceğimi anlattım.

Memleket ve din tehlikede kalırsa yedisinden yetmişine kadar bütün Müslümanların cihatla mükellef (yükümlü) olduğunu anlattım. Mustafa Kemal Paşa'nın teminatını söyledim. Cemaat ağladı. Ben ağladım. Nihayet arkamdaki ilmiye cübbesini çıkararak asker elbisesiyle başımda sarık olarak kürsüde ayağa kalktım.

Ey cemaati Müslimin! İşte ben asker kıyafetine girdim cepheye gidiyorum. Memleket ve din kurtuluncaya kadar cephelede düşmanla çarpışacağım. Memleketini dinini seven benimle gelsin, dedim... Halk hüngür hüngür ağlıyordu. Ben hıçkırıklar içinde kendimden geçmiştim... Halk müthiş heyecan içindeydi. Sokakları dolduran halk ile birlikte belediye binasına geldik. Herkes sağa sola koştu. O gün akşama kadar 700 silah, 600 mücahit, 120 at toplanmıştı. Ben kâfi miktarda silahşor mücahitlerle Ankara'dan ayrıldım..."

İşte Fevzi Paşa'nın ordu bünyesinden katkıları ve İsmail Şükrü Hoca'nın halkı teşvik ederek topladığı söz konusu 700 silah, 600 mü-

cahit ve 120 atla, İzzettin Bey'in komuta ettiği Uşak Cephesi'nde bir müdafaa hattı tesis edilmişti.

Sarıklı Müderris İsmail Şükrü Efendi'nin komuta ettiği bu Çelik Alay, Yunan ileri harekâtını Dumlupınar'da dokuz ay uğraştırarak düzenli ordunun hazırlanmasını sağladığı gibi, İtalyanların Isparta ve çevresinde barınmasını da imkânsız kılmıştı.

Millî Mücadele'nin zaferle neticelenmesiyle birlikte İsmail Şükrü Efendi hizmetlerine TBMM çatısında altında devam etmiştir. Birinci Dönemde, Defter-i Hakani (Tapu-Kadastro), Adalet ve İrşad Komisyonlarında görev almış; Üçüncü Dönemde ise, Şer'îye-i Evkaf Komisyonu sözcülüğü yapmıştır. Milletvekilliği bu dönemde sona erince memleketine dönerek vaizlik hizmetine tekrar başlamıştır.



Cepheden dönen gaziler

25 Aralık 1950'de, hac farızasını ifadan birkaç gün sonra Afyon'da vefat etmiştir. Şükrü Efendi Millî Mücadele'deki hizmetleri sebebiyle TBMM kararıyla, Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası'yla ödüllendirilmiştir. Kurduğu millî kuvvetin adı olan "Çelikalay" da kendisine soyadı olarak verilmiştir.⁶⁵

⁶⁵ Sebilürreşad, C.2, Sayı: 46, s.334; TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Yay.

Batı Cephesi'nin Savaşçıları: Kahraman Müderrisler ve Esad Hoca

İzmir'in işgali sırasında, Müderris Gözlüklü Hafız Ali Efendi, bir taraftan medresesinde talebe okuturken, bir taraftan da Eşrefpaşa semtinde bizzat teşkil ettiği bir çete ile büyük hizmetler yapmıştır.

Müderris Ali Efendi, kendi milis kuvvetleriyle Yunan çetelerine karşı üzerinde cübbesi, sarığı; elinde tespihi, seccadesi ve mavzeri olduğu halde inanılmaz kahramanlıklar göstermiş, emsalsiz bir cihat numunesi sergilemiştir.

Bununla da kalmamış, Yunanlılarla çarpışan Kuva-yı Millîye birliklerinin ailelerinin "büyük kara gün dostu" olarak geçimlerini sağlamış, hastalıklarına bakmış ve sair iş ve ihtiyaçlarıyla meşgul olmuştur.

Nureddin Paşa'nın İzmir'de topladığı kongreye İzmir delegesi olarak katılan Faik Paşa Medresesi müderrisi Ali Efendi de dersi ve talebeyi bir kenara bırakarak Kuva-yı Millîyecilerle beraber silah kuşanıp muharebelere iştirak etmiştir. Öyle ki Ali Efendi'nin cansiperane hizmet ve gayretleri zafere kadar sürmüştür.

Bir başka sarıklı mücahit de Havranlı Müderris Hoca Osman Efendi'dir. Osman Efendi, Yunan işgali başladığında Havran'da talebe yetiştirmekle meşgulken, düşman istilası ve mezalimi karşısında daha fazla dayanamayıp dersi terk etmiş ve fiili mücadeleye girişmeye karar vermiştir. Yanı sıra, Kuva-yı Millîye ve Millî Mücadele lehinde hararetli vaazlar vermeye de devam etmiştir.⁶⁶

Burhaniyeli Hoca Şükrü Efendi'nin efsanevî mücadelesini, acı ve hüznü dolu trajik şahadetini "Şehit Müderrisler" bölümünde tüm tafsilatıyla bulabilirsiniz.

Daha önce adından ve kısa biyografisinden kısaca söz ettiğimiz, Batı Cephesi'nin kahraman sarıklı müderrislerinden bir diğeri de Nazillili Müderris Hacı Süleyman Efendi'dir.

C.1, Ankara, 1985, s. 38-74; Tekeli, İlkin, age, s.337-338; Mısıroğlu, Sarıklı Mücahitler, s.237-246; Kutay, Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, s.57, 73, 193; İstiklal Savaşının Maneviyat Ordusu, s.223-229; Sarıkoyuncu, Millî Mücadelede Din Adamları, s.45-49.

⁶⁶ Mısıroğlu, age, s.127-132; Kurtuluş Savaşı'nın Sarıklı Mücahitleri, İstanbul, 1992, Sebül Yay. s.114-118.

Müderriş Süleyman Efendi, Nazilli ve çevresindeki millî örgütlenme ve direniş hareketlerinde hayati vazifelerde bulunmuş, hatırı sayılır katkılar ortaya koymuştur. Ayrıca, Demirci Mehmet Efe'nin Millî Mücadele'ye katılması ve önemli hizmetler ifa etmesine de vesile olmuştur.

Müderriş kökenli Birinci Dönem TBMM milletvekilleri hakkında biraz evvel bilgi verirken yine adını andığımız medrese hocalarının mümtaz temsilcileri arasında, aslen Gümölcineli olan Esad Efendi de yer almıştır. Esad Hoca, İzmir'de Yunan işgalinin başlamasıyla, gençlerden topladığı gönüllüler ve zeybekler ile Aydın-Köşk Cephesi'nde düşmanla çetin savaşlara girmiştir.

Aydın Cephesi Komutanı Tahir (Özbek) Bey, Esad Hoca'nın cephedeki kahramanlıkları üzerine şu kıymetli hatırasını nakletmektedir: "Millî Mücadele'de Aydın ve Ödemiş Cepheleeri harp harekâtı reisi bulunduğum cihetle pek muhterem bir hocamızdan bahsetmek vaciptir. O da birinci Büyük Millet Meclisi'nde Aydın mebusu olarak bulunmuş olan Hoca Esad Efendi'dir.

Aydın'da sultanî mektebinde muallim ve Aydın Hilâli Ahmer (Kızılay) reisi iken, işgal üzerine silaha sarılarak cephemize gelmiş, elbisesini çıkarıp hakiki bir muharip (savaşçı) olarak bizimle muharebelere iştirak etmiştir. Yunan, Ödemiş'in Mendegüme üstündeki bayıra açık ordugâh kurmuştu. Biz de Koçak Deresi ağzında yüz elli mevcutlu bir piyade taburu ve bunun sağında kırk kadar zeybek kızarıyla Mendegümeli Hasan Hüseyin Efe, sol taraftaki tepede bir kudretli cebel topu ve benim maiyetimde Muhterem Hoca Esad Efendi de dâhil yedi süvari bulunuyordu. Buna mukabil düşman bir alay piyade ve dört toplu bir cebel bataryasından oluşuyordu.

Fecirle beraber savaş başladı. Her neye mal olursa olsun Mendegüme Havzası'nı düşmandan geri almamız esas gayemiz idi. Bunu da taarruz emirlerimizde bildirmiştik. Fecrin o ıssızlığı sırasında, ordu müftümüz muhterem hocamız Esad Efendi, kendisi ve topçu askerleri tekbirler getirerek ilk mermiyi biricik topumuzun namlusuna yerleştirdi.

Harp kızıştı. Açıkça mevzi alan düşman topçusu Koçak Deresi ağzına doğru dört mermi attı. İşaretimiz üzerine bizim topumuz, açıkta bulunan düşman topçusuna tekbirlerle atış yaptı. Tekbirlerle yerleştirilen

bu mermi tam düşman topunun bir tanesinin ağzına isabet etti. Bunu müteakip de bizim top düşman topları üzerine beş mermi daha yolladı.

Düşman toplarının susup, yalnız bizim topumuzun patlaması Yunanlıları sarstı; mühim zayıatla perişan bir halde geriye çekildiler, bozuldular. Yüzlerce ölü bırakarak kaçtılar. Bizim zayıatımız, biri mülazım (teğmen) olmak üzere üç yaralıdan ibaretti.

İki buçuk saat sonra Başören, Küçükören, Mahmudlu köyleri tamamen düşmandan geri alındı. Biz de zafer kazanmış olarak cephe karargâhı olan Köşk’e döndük. Muhterem hocamızın gerek muharebe gerek siyaset sahalarında büyük hizmetleri vardır. Aydın Muharebesi’nden sonra Yunan mezalimini İstanbul Hükümeti’ne ve İtilaf Devletleri temsilcilerine anlatmak üzere, halk temsilcisi olarak Aydın Belediye Reisi Reşat Bey’le birlikte Rodos yoluyla İstanbul’a gitmesi ve milletlerarası bir inceleme heyetinin gelmesine ve lehimizde rapor verilmesine dair büyük hizmetleri paha biçilmez olup takdir ve yüceltmeye değerdir.”

Aydın ve çevresinde eda ettiği eşsiz millî gayret ve faaliyetlerinin yanında, belki de Millî Mücadele esnasındaki hiçbir kıymetle ölçülemeyecek esas hizmetini, “Millî Ordu Fahrî Müftüsü” sıfatıyla yerine getirmiştir. Bu hizmeti esnasında, düzenli ordu saflarında ve cephelerde düşmanla göğüs göğüse çarpışan Mehmetçik ile omuz omuza verip onların manevî güç, moral ve mukavemetlerini takviye etmiştir.

Öbür taraftan, işgallerin olanca şiddetiyle yaşandığı bu karanlık ve buhranlı devrede yayınladığı, halkı birliğe ve yardımlaşmaya teşvik eden “Verin Zavallılara”, “Ah Aydın!” ve “Hilâli Ahmer” gibi çeşitli risaleleri de fevkalade faydalı olmuştur.

Onun bu destansı hizmetlerinden, başta Mustafa Kemal Paşa (bundan dolayı ona “İleri” soyadını bizzat kendisi vermişti) ve Mareşal Fevzi Çakmak Paşa olmak üzere Millî Mücadele’nin önde gelen komutanları daima hayırla söz etmiş ve büyük bir minnetle yâd etmişlerdir. Ayrıca, TBMM’nin 21 Kasım 1923 tarihli kararıyla İstiklal Madalyası ile de taltif edilmiştir.

Müderris Esad İleri, 15 Nisan 1957’de geçirdiği feci bir trafik kazası sonucunda İzmir Torbalı’da hayata gözlerini kapamıştır.⁶⁷

⁶⁷ Sarıkoyuncu, “Yunan Megalo ideası ve Batı Anadolu’nun Düşman işgalinden Kurtarılmasında Din Adamları”, s.45; Mısıroğlu, Sarıklı Mücahidler, s.340-349; Millî Mücadelede

Manisa'da Mukaddesatın Simge İsmi: Müderris Abdülhamid Efendi

Manastırlı Müderris Abdülhamid Efendi, kendi memleketinde müftü iken düşman işgali ve esarete dayanamayıp Türkiye'ye gelmiş ve bir müddet sonra da Manisa Müftülüğü'ne tayin edilmişti. Ne garip tecellidir ki Manisa'ya gelmesinin üzerinden birkaç yıl geçmemişti ki bu defa da Manisa düşman işgaline maruz kalmıştı.

Abdülhamid Efendi işgal sırasında Darül Hilafe Medresesi'nde talebe yetiştirmekle meşgul bulunuyordu. Medresedeki derslerini aksatmadan bir yandan da Manisa'daki Kuva-yı Millîye teşebbüsleri lehinde vaaz ve irşat faaliyetleri ile halkı aydınlatıyordu.

İşgal döneminde öylesine müthiş bir hadise cereyan etmiştir ki Abdülhamid Efendi'nin cesaret ve kahramanlığının hangi noktalara eriştiğinin çarpıcı misallerinden birini teşkil etmiştir: Azılı bir Türk ve Müslüman düşmanı olan İzmir Metropolitisi Hirisostomos, Yunan işgalinin devam edip etmeyeceği henüz belli olmamışken Ege'deki belli başlı camileri alelacele yakıp yıkmaya ve kiliseye çevirmeye cüret etmişti.

Onun Manisa'daki vekili olan, adaşı Hirisostomos da aynı yolu takip etmiş ve bir gün yerli Rumların yardım ve desteğiyle Ulu Cami'yi tahliye etmeye koyulup kiliseye çevirmeye yeltenmişti.

Bu durumu haber alan Abdülhamid Efendi, derhal dersi keserek beraberindeki 30–40 molla ve kalabalık bir halk kafilesi ile birlikte Ulu Cami'nin yolunu tutmuş ve öncülük ettiği tepki büyük protesto hareketine dönüşmüştü.

Camiye geldiklerinde metropol vekilinin birkaç Yunan askeriyle beraber murdar ayaklarıyla halı ve kilimlerin üzerinde dolaşmakta ve duvarlardaki ecdat yadigârı ayeti kerime levhalarını indirmekte olduklarını görünce kendini kaybeden ve neye uğradığını şaşırان Abdülhamid Efendi, avazı çıktıkınca haykırarak kutsal mekânımıza yapılan çirkin saldırıya karşı tepkisini şöyle ortaya koymuştu: “Utanmaz mısın be adam! Yıllardır adaleti ve semahatı sayesinde huzur içinde yaşadığın bu millete karşı böylesine bir nankörlük ve hıyanetin cezasız mı kalır zannediyorsun? Yazık ki bir din adamısın. Bu zulüm ve şenaatin öncülü-

Din Adamları, s.21; Kutay, İstiklal Savaşı'nın Maneviyat Ordusu, s.254.

ğünü yapmak ruhaniliğin şanından mıdır? Dünyanın neresinde Müslümanların İncil'e hakaret ettiğini gördün? Bütün dünyaya hükmederken bile size ve dininize karşı gösterdiğimiz adalet ve müsamahaya mukabeleliz bu mudur? Fakat şunu iyi bil! Allah sana öyle bir bela verecek ki cesedin sokaklarda kokacak ve ona hiç kimse yaklaşamayacak!"

Abdülhamid Efendi'nin bu sert çıkışı ve müthiş konuşması karşısında eli ayağı titremeye başlayan metropolit, nihayet bu işten vazgeçip camiye terk etmek zorunda kalacaktı.

Gerçekten de metropolitin birkaç gün sonra normal bir biçimde ece-liyle ölmesi üzerine, bundan Abdülhamid Efendi'yi sorumlu tutan Yunan işgal makamları, onu büyük bir baskıyla cenaze merasimine katılmaya mecbur tutmak istemişlerdi. Ancak Abdülhamid Efendi gitmekte üç gün boyunca diretince, cenaze dediği gibi kokmaya başlamıştı.

Yunan işgal makamlarının maksadı, Abdülhamid Efendi'nin merasime iştirak etmesini sağlayıp resimlerini çekmek ve bunu işgalden sonra şehirde hayatın normale döndüğünü ispatlamak için propaganda malzemesi olarak kullanmaktı.

Bunun farkında olan Abdülhamid Efendi, sonunda ağır baskılara ve halka reva görülen eziyetlere daha fazla dayanamamış ve öne sürdüğü şu şartı kabul ettirerek cenaze merasimine katılmaya karar vermişti. Cenazeye bir heyet hâlinde katılacak ve bu heyet Hıristiyanların otuz adım önünde gidecekti. Bu şartla Abdülhamid Efendi, işgal altında bile İslamiyet'in ve Müslümanların izzetini korumayı amaçlamıştı.

Müderri Abdülhamid Efendi, bu olayın da etkisiyle artan Yunan tazyikleri karşısında bir müddet sonra çalışamaz hâle gelmiş ve müftülük görevini bırakarak, önce İstanbul'a oradan da tekrar memleketi Manastır'a dönmüştür.⁶⁸

Karadeniz'in Efsane Müderrisleri: Mehmet Emin ve Hüseyin Efendiler

Kastamonu ve İnebolu çevresindeki müderri ve din adamları da fedakârca çabaları ve gönüllü olarak savaşıma verdikleri destek ve katkıları ile adlarını Millî Mücadele tarihine yazdırmayı başarmışlardır.

⁶⁸ Mırsıoğlu, Sarıklı Mücahitler, s.115-117.

Bunların alemdarlarından biri de Müderris Mehmet Emin Efendi'dir. Millî Mücadele komutanlarından Mustafa (Arslanoba) Paşa, onun millî, dinî samimiyetinden ve muazzam gayretlerinden iftiharla söz etmiştir: "Müderris Çörekçioğlu Mehmet Emin Efendi'nin teşebbüsü ile tertiplenen bir gece toplantısında 15–20 müderris ve hocanın geleceğini ve benim de bu toplantıya gelerek düşman işgali ve kötü emelleri hakkında görüşlerimi söyleyerek bir konferans vermemi rica etmesi üzerine bir hocanın evinde yapılan toplantıya gitmiştim. İstanbul ve İzmir'in işgalinden büyük teessüre (üzüntüye) düşen hocalarımıza, gördüğüm ve işittiğim acı hatıraları anlatarak Mustafa Kemal'in etrafında fikir ve işbirliği yaparak kurtuluşun mümkün olduğunu delilleriyle birlikte izah ve ispat ederek tenvir etmiştim (aydınlattım).

Müderris Mehmet Efendi'nin de izah ve teklifinden sonra millî ve dinî hisleri kabaran hocaların, Millî Mücadele'ye hizmet uğrunda yemin ettiklerini söylemek ve bu vesile ile Mehmet Emin Efendi'nin açık ve ileri görüşlülüğünü tarih huzurunda anmak benim için bir vicdan borcudur. Nitekim büyük zaferin sonuna kadar hizmetten geri kalmamışlardır."

Bir delikanlı azmi, çeviklik ve heyecanıyla cepheden cepheye koşup cihat eden numune müderrislerden Hüseyin Efendi ise, Zonguldak Çaycuma'da yazdığı kahramanlık destanı ile Millî Mücadele'nin altın sayfalarından birisinin baş mimarı olmuştur.

Millî Mücadele'de Zonguldak Cephesi komutanı olan Milis General Cevat Rifat (Atılhan) Bey, onun din, vatan ve bağımsızlık uğrundaki emsalsiz mücadelesi hakkında şu takdir ve övgü yüklü hatıratını aktarmıştır: "Küçük bir köy olan ve şimdi nahiye merkezi olmuş bulunan Beycuma'dan, Müderris Hüseyin Efendi yanıma geldi. "Emrinize amadeyiz. Malen, canen ve bedenem ne yapmak lazım gelirse hiçbir fedakârlıktan geri durmayacağız. Yeter ki düşman bu mübarek topraklardan ayağını çeksin ve vatan sükûn ve selamete kavuşsun." dedi. Küçük bir köyde oturan ve orada kendi kendini yetiştirmiş olan bu sarıklı müderris efendiyi, milletimin tanımasını isterim. Arapçayı anadili gibi bilirdi. Farsça da okur ve yazardı. Fransızcası da mükemmel idi. Bize hizmeti de ilmi kadar geniş oldu...

Yedi bin Türk askeri gibi, İstiklâl Mücadelesi'nin en yüksek rakamını teşkil eden kendi kıtalarımızda, Bartın Müftüsü Hacı Rifat Efendi, Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi, Erzurum Mebusu Hoca Nusret Efendi ve Müderris Hüseyin efendi gibi sarıklıların, bir delikanlı çevikliğiyle saflarımız arasında nasıl dolaştığını; milletin, Türklüğün namus ve şerefi, din-i mübinin siyâneti (korunması), istiklâlimizin kurtarılması için nasıl kahramanca ve asilce çalıştıklarını kendi gözlerimle gördüm.”⁶⁹

Maraş Müdafaası'nın Sarıklı Mücahidi: Kahraman Vezir Hoca

Millî Mücadele'nin hazırlanması, teşkilatlanması ve cephedeki mücadele ile başarıya ulaşmasına hayati önemde katkı sağlayan öncü müderrisler arasında Maraşlı, “Vezir Hoca” lakabıyla anılan Müderris Mehmet Efendi'nin (Alparslan) özel bir yeri vardır.

Vezir Hoca'nın en başta zikretmemiz gereken hizmeti, Maraş Müdafaası-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunun önderlerinden olmasıdır.

Esas hizmetini ise Ocak 1920'de başlayan “Maraş Müdafaası” esnasında sergilemiştir. Söz konusu müdafaanın efsane isimlerinden, dilden dile dolaşan kahramanlık hikâyelerinin baş aktörlerinden olmuştur.

Halkın kendi iradesi, güç ve imkânları çerçevesinde giriştiği bu savunma savaşı sırasında Vezir Hoca, Dar'ül-Hilafe Medresesi'nde hocalık yapmakla ve civar kaza ve köylerden gelen talebeleri okutmakla meşgul bulunuyordu.

Maraş Müdafaası arifesinde, talebeleri arasında kurduğu bir teşkilatla bütün civar köy ve kazalarda savunma tertibatı aldırması; Fatmalıolu Derviş Efendi, Ali Sezai Efendi gibi muhitin ileri gelen hocalarıyla birlikte, halkın silah ve cephane ihtiyacını temin etmiştir.

Mücadele başlayınca da merkezdeki idareci kadronun başında yer almış ve Kayabaşı Mahallesi'nde tesis ve teçhiz ettiği cephenin reisliğini ifa ederek talebeleriyle birlikte fiilen harbe iştirak etmiştir.

⁶⁹ Nureddin Peker, İstiklal Savaşı, İnebolu ve Kastamonu Havalisi, İstanbul, 1955, s.120; Cevat Rifat Atilhan, “Millî Mücadele'nin Dört Sarıklı Kahramanı”, Sebilürreşad, C.2, Sayı: 37, s.187; “Vurun Kahpeye”, Sebilürreşad, C.2, Sayı: 41, s.249; Mısıroğlu, Sarıklı Mücahitler, s.184–185, 203.

O kadar ki yoğun bomba ve kurşun sağanağı altında siperden başı kaldırmanın imkânsız hâle geldiği anlarda dahi, mürit ve talebelerinin ısrar ve yalvarmalarına aldırış etmeksizin siperden sipere atılmaktan zerrece çekinmemiştir.

Bu ve buna benzer kahramanlıklarıyla Vezir Hoca, mücahitleri hayret ve dehşet içinde bırakmayı sayısız defa başarmıştır. Dikkatli olması ve siperden ayrılmaması rica edildiği durumlarda da “Gâvurun kurşunu bize işlemez!” diyerek destansı gayret ve fedakârlıklardan bir an olsun geri durmamıştır.

Hakikaten de zaman zaman cübbesinin eteklerini delip geçen ve sarığını sıyıran kurşunlar asla hocaefendiye işleliyordu. Hocalarının kerametlerine şahadet eden talebeleri ise çoştukça çoşuyor ve efsanevî müdafaa şaheserleri yazıyorlardı.

22 gün 22 gece süren bu ilk halk müdafaası sonunda Vezir Hoca, şehirdeki Katolik Kilisesi, Kümbet Yetimhanesi ve Abarabaşı Kilisesi’nde mahsur kalan Ermeni çeteleri ile Fransız askerleri esir almaya muvaffak olan kuvvetlerin başında bulunuyordu.

Elde edilen büyük miktardaki silah ve cephaneye ile kuvvetlerini daha da güçlendirip takviye eden kahraman hocaefendi, Haruniye ve Antep mücadelelerine de katılarak, dokuz ay daha din ve vatan yolunda yiğitçe çarpışmaya devam etmiştir.

Zaferden sonra bir müddet Maraş merkez vaizliği yapan Vezir Hoca, 1935 yılından itibaren yedi yıl süreyle Göksun müftülüğünü ifa ettikten sonra emekliye ayrılmıştır. 15 Mart 1972’de ise, fani âleme gözlerini kapamıştır.⁷⁰

Millî Mücadele’nin İlk Mehter Takımı ve Müderris Abdullah Azmi ile Yunuszade Vehbi

1920 yılı Temmuz ve Ağustos ayları, Millî Mücadele tarihinin, üst üste acı olayların adeta resmigeçit yaptığı en bunalımlı dilimlerindenidir. Bu dönemde, Mudanya, Edremit, İzmit, Tekirdağ, Lüleburgaz ve daha da mühimi Edirne ve Bursa Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.

⁷⁰ Mırsiroğlu, age, s.176–178.

Hele de Bursa'nın işgali tam bir felaket olmuş, tüm ülkeyi ve bilhassa TBMM'yi derinden sarsmış ve yasa boğmuştur. Millet Meclisi'nde, bu hazin olayın anısına kürsüye siyah örtü serilmiş ve Bursa'nın işgalden kurtulmasına kadar kaldırılmaması gözyaşları içinde kararlaştırılmıştır.



Teğmen Halil Nuri'nin Ankara'da kurduğu ilk Mehter Takımı

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasıyla, milletimizin idam fermanının hazırlanması ve Osmanlı Devleti'nin siyasî bağımsızlığına son verilmesi, bütün bu felaketlerin üzerine tuz biber olmuştur.

İşte tüm bu karanlık tabloya ve kötü gidişata rağmen Millî Mücadele hareketinin hedefinden zerrece sapmayıp yoluna devam etmesi ve ayakta kalması, Anadolu'nun yetiştirdiği sayısız kahramanın varlığıyla mümkün olabilmıştır.

Varlığımızın teminatı bu kahraman kişilerden biri de, geleceğin albaylarından ve Niğde milletvekillerinden, 20 yaşındaki Mülâzim-i Sâni (Asteğmen) Halil Nuri (Yurdakul) Bey ile onun can yoldaşları olan Müderris Abdullah Azmi ve Yunuszade Vehbi Efendiler idi.

Garp Cephesi ve Kuva-yı Millîye Genel Kumandanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa hatıralarında, Halil Nuri Bey'in emrindeki "Nazıfpaşa Müfrezesi" ile birlikte Nazıfpaşa-Bozhüyük-Pazarcık hattındaki olağanüstü kahramanlıklarından büyük övgüyle söz etmiştir.

Halil Nuri Bey'in, adının tarihe geçmesini sağlayacak Millî Mücadele'deki esas büyük hizmeti, Millî Mücadele'nin ilk "Mehter Takımı"nı tarihe sığmaz gayret ve fedakârlıklarla kurmasıdır.

İlk Mehter Takımı'nı nasıl oluşturduğunun, bu uğurda hangi girişimlerde bulunduğunun serüvenini ve Müderris Abdullah Azmi ve Yunuszade Vehbi Efendilerin olayla ilgisini Halil Nuri Bey bizzat şöyle hikâye etmiştir: "Eskişehir'de iken, ismini ve şahsiyetini duyduğum Müderris Abdullah Azmi Efendi'yi ziyaret ettim. Bu zat, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde mebus idi. Muhitte çok seviliyor ve tanınıyordu. Arzu ve gayemi anlattım, şu cevabı verdi: "Eğer Ankara'ya Meclis'e iştirak etmeye mecbur olmasam beraberinde gelirdim. Buraya da aynı maksatla, teşkilat için geldim. Şimdi sana gideceğin muhitte tanıdığım hocalara ismen, birkaç da ismi açık, mektup vereceğim. Hizmetinde fayda umduklarına verirsin. Ye'se (karamsarlığa) kapılma, fütura (korkuya) düşme... Cenabı Hak bu milleti kederde bırakmayacaktır. Paran var mı?"

Sorusuna cevap beklemeden bana 200 lira verdi. Bu miktar, o günün ve bizlerin sahip olduğu imkâna göre büyük para idi. Bu muhterem ve âlicenap (cömert) insan varını yoğunu verirken, daha fazlasını temin edememenin üzüntüsü içindeydi. "Çok yetersiz bir miktar ama mevcudumun hepsi bu!" demişti.

İleride Şer'îye Vekâleti ve Eskişehir Milletvekilliği gibi önemli bir makama gelecek olan bu muhterem müderris efendinin verdiği para ile mehter takımını kurmayı başaran Halil Nuri Bey, o karanlık günlerde bunun ne anlam ifade ettiği ve hangi maksatlara hizmet ettiği hakkında da şu malumatı vermiştir: "Halkın ümitsizliği yenebilmesi için en çok muhtaç olduğu varlığın, tarihî rabitalar (bağlar) olduğunu anlamıştım. Gönülleri harekete geçirmek gerekiyordu. Akıncılık tarihimizin ve fetihler devrimizin yol açıcısı olan mehteri, o mütevazı şartlar içinde kurmayı düşündüm. Abdullah Azmi Efendi'nin verdiği tavsiyelerle Nazıfpaşa-Pazarcık-Bozhüyük'te, din adamlarının gayreti ve yardımı ile kuvvet toplamış, ilk cepheyi kurmuş, düşmanı üzerime çekerek asıl maksadından uzaklaştırmış, 20. Kolordu'nun bu havaliye esaslı kuvvet yağmasını temin etmiştim.

O günün şartları içinde kimsenin düşünmediği, ama gerçekleşmesi hâlinde büyük neticeler vereceğine inandığım manevî kuvvetin şah-

lanmasına döndüm. Hocanın varını yoğunu teşkil eden parasıyla böyle bir eser vücuda getirerek, ona minnetimi de ödemek istedim.”

Halil Nuri Bey’in, genç yaşına ve mütevazı rütbesine rağmen fedakârca gayret ve hizmetleri çevredeki müderris ve din adamları tarafından takdirle karşılanmış ve birçoğu kayda değer yardımlarda bulunmuşlardı. Bunların önde geleni de Bolvadinli Müderris Yunuszade Vehbi Efendi’ydi.

Onun kendisine verdiği destek ve Mehter Takımı’na katkısıyla ilgili, Halil Bey, şu mühim satırları tarihin hafızasına kaydetmiştir: “Çevrede nüfuzu büyük olan Müderris Yunuszade Vehbi Efendi’ye müracaat ettim. Emeklerimi dinledi ve sonra bana dedi ki:

– Oğlum, sana düşüncelerimi nazmen izhar edeceğim (açıklayacağım). Onu çoğaltırız. Hepsinin altını imzalayacağım. İcap ederse namaz seccademi heybeme kor, seninle yola düşer, son nefesimi gazaların bu en ulvisinde irşat yolunda veririm.

Sen karıncanın ibretini bilir misin? Bak, anlatayım da hatırla:

Karıncaya sormuşlar:

– Nereye gidiyorsun?

Cevap vermiş:

– Hacca gidiyorum.

Gülmüşler.

– Bu bacakla mı?

O yürümeye devam etmiş.

– Hiç olmazsa yolunda ölürüm ya, demiş.

İşte biz bu dinin gerçekten mürşitleri isek tutacağımız yol bu.

Gerçekten de bana ertesi gün, naçiz emeklerimi değerlendiren şii-rini verdi; çoğalttık, altlarını imzaladı. Bu benim için açıklamanın en kudretlisi ve inandırıcısı oldu.”

Yunuszade Vehbi Efendi’nin, Halil Nuri Bey’in hizmetlerini met-hettiği o müthiş şiir aynen şöyleydi:

Pek büyük hizmetleri sebketti (geçti) İslamiyet’e,

Cinsinin uğrunda candan vazgeçen imana bak,

Düşman-i Din (Din Düşmanı) karşısında yüz çevirmez bu yiğit,

Sine-i pâkinde (temiz kalbinde) sabit şule-i imana (iman ateşine) bak.

Halil Nuri Bey, son olarak hazırladığı Mehter Takımı'nın Ankara'ya girişindeki muhteşem atmosfer ve katkılarından dolayı Abdullah Azmi Efendi'ye yaptığı vefa ve şükran ziyareti hakkında ise şu hatırasını nakletmektedir: “Mehter Takımı'nın ruhlarda uyandırdığını gördüğüm şevki, böyle hislere en çok muhtaç olan Ankara'ya götürmeyi düşündüm. Bunu, muhtemel tepkileri göze alarak yerine getirdim. Diyebilirim ki Ankara o güne kadar böylesine coşkun hava yaşamamıştı. Belki mevcutla iktifâ eden (yetinen), fakat aslına sadık kalarak düzenlenmiş mehterin, Büyük Millet Meclisi önünden geçişi hadise oldu. Mehterin önünde, siyah zemin üzerine beyaz yazı ile yazılmış, şu satırları okunan büyük bir bayrak taşınıyordu: “Müslümanlar beklediğimiz kıyamet bu günlerdir. Birleşelim. Kurtuluruz! 20 Temmuz 1336 (1920)”

Abdullah Azmi Efendi'yi ziyaretle teşekkür ettim. Bana sadece görevini yaptığını, asıl kendisinin teşekkürü borçlu olduğunu söyledi.

Bu levhadaki ‘Müslümanlar beklediğiniz kıyamet bu günlerdir.’ cümlesini kimin hazırladığını sordu. Bolvadinli Müderris Yunuszade Vehbi Hocaefendi olduğunu öğrenince bir süre düşündü, içini çekti. Koyduğu teşhis doğrudur. Lügat manası olarak ayağa kalkma, ıstılahî olarak da ölümden sonra hayata dönme demektir. Cenabı Hakk'ın inayetiyle (yardımıyla) azim ve irademizi bu gayeye hasrederek (adayarak), devletimizi hayata kavuştururuz, istiklalimize sahip oluruz.”

...Anlıyorum ki o ruh, başka bir esintiydi. Öylesine haşmetle esmiş ki aşılmaz sanılan zorlukları yerle bir etmiş ve zaferin yolunu açmıştı.”⁷¹

Millî Mücadele'nin İlk Şehitlerinden Ali Kemali Efendi

Konya'nın Millî Mücadele saflarında yerini almasına, beldenin çok sevilen ve sayılan önde gelen din adamlarından, Müderris Ali Kemali Efendi öncülük etmiştir.

Ali Kemali Efendi, Sivas'ın Gemerek ilçesinde dünyaya gelmiştir.

⁷¹ Ali Fuat Cebesoy, age, s.435-436; Kutay, Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, s.103 vd; İstiklal Savaşının Maneviyat Ordusu, s.152-162; Kurulay Yılmaz, Geçmişten Günümüze Bozüyük, Ankara, 2004.

Müderris Ömer Efendi’nin oğludur. Küçük yaşta yetim kalan Ali Kemali, hıfza başlamış ve dokuz yaşında ilim tahsili için ailesinden ayrılarak, devrinin en tanınmış ulemasından dersler almıştır. Doğu dillerini, Latinceyi ve Rumca’yı öğrenmiştir. Kısa zamanda ilim, irfan ve feyziyle adından söz ettiren Ali Kemali Efendi, Konya Feyziye Medresesi’ne müderris olarak tayin edilmiştir. Ayrıca Konya İdadisi ve Konya Hukuk Medresesi’nde de dersler vermiştir.

1910 seçimlerinde Osmanlı Mebusan Meclisi’ne Konya mebusu olarak girmiş, ancak Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra tekrar Konya’ya dönmüştür.

Bu arada, 28 Haziran 1919’da Burdur’u ele geçiren İtalyanlar, sessiz sedasız Konya’ya doğru ilerleyerek şehre girmeye muvaffak olmuşlardı. İtalyanlar, askerî karargâh olarak Darülmuallimin (Erkek Öğretmen) Okulu’nu seçmişlerdi.

Ali Kemali Efendi, İtalyan işgalini önlemek için çok büyük gayretler sarf etmiş, şehrin ileri gelen din adamlarını davet edip, bir durum değerlendirmesi yapmış ve atılacak adımlar ve alınacak tedbirler hakkında şu konuşmayı serdetmiştir: “Vali (‘Artin’ Cemal Bey) burada İngilizlere ve İtalyanlara dayanıyor. Bunlar çok azınlıktadırlar. Eğer İtalyan ve İngilizlerin bu kadar az kuvvetle şehirde beldeyi işgal etmelerine müsaade edilirse kendilerine cesaret gelir ve öteki şehirlerimizi de ele geçirirler.

Lakayt kalınmaz, halk toplanmalı ve işgali protesto etmelidir. İcabında fiili mücadele dahi göze alınmalıdır. Eğer kararlı ve cesaretli olursak bunlar defolup gider, onları vali takip eder. İkimizden idare ilmüne aşına, halkın hürmetine sahip, iradesi sağlam bir zatı, asili gelinceye kadar vekil yaparız.

Emin olalım ki bu millet kurtuluşunu temsil edecek layık bir rehber bulacaktır. Mesele, bu mesut ana kadar halkı gafletlere sürükleyecek cehalet tahriklerinden korumak, şartları mümkün olduğunca ıslah etmektir. Cümlemizin bu kadar dostu, ahbabı, bilhassa yetiştirdiğimiz vatanperver gençler var. Onlar vasıtasıyla halkımıza hakikatleri anlatabiliriz.”

Ali Kemali Efendi, bir başka vesileyle, tanınmış romancı ve gazetecilerden, aynı zamanda Müşir Ali Rıza Paşa’nın sekreteri olan Burhan Cahit (Morkaya) Bey’e de aynı doğrultuda şunları söylemiştir:

“Konya halkı, ruhunda vatanperverlik, kafasında haysiyet, kanında Türklük olan memleketin her namuslu ve faziletli ferдинin yapacağı aynı şeyi yapacak, vatanını savunacaktır. Bu hak ve şeref yolunu temsil edecek kıymetli evladını bu halk hiç şüphesiz bulacaktır. Tarihimiz meydandadır. Türk milleti, tarihinin hiçbir devrinde rehberden mahrum kalmamıştır. Vatanperverlik ve fazilet, bu mukadder rehberin gayretine yardımcı olmaktadır.”

Bundan sonra Konya’da olaylar tam da Ali Kemal Efendi ve arkadaşlarının planladığı ve tahmin ettiği istikamette gelişecekti. Konya halkı 12 Eylül 1919’dan itibaren hükümet meydanına toplanarak büyük bir miting gerçekleştirmiş, İngiliz ve İtalyan Komutanlıklarına hiçbir resmi antlaşmaya dayanmayan işgallere derhal son verilmesini bildirmiştir.



Sarayönülü Kuva-yı Milliye süvarileri

Nitekim arka arkaya patlak veren miting ve protestolar sonucunda

işgalciler zor durumda kalmış, önce İtalyanlar sonra da İngilizler şehri terk etmeye koyulmuşlardır. Telaşa kapılan, Ermenilere ve işgalcilere yakınlığıyla tanınan Cemal Paşa da 24 Eylül 1919'da gizlice şehri terk ederek İstanbul'a hareket etmiştir. Yerine, ulema ve halkın onayıyla vekil olarak Müderris Mehmed Vehbi Efendi tayin edilecektir.

Müderris Ali Kemali Efendi, bu hizmetlerinin yanında Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu, teşkilatlanması ve faaliyetlerinde de çok faal rol oynamıştır. Heyet-i Temsiliye, Ankara'ya geldikten sonra bu cemiyetin başına Ali Kemali Efendi'yi başkan olarak atamıştır.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Ali Kemali Hoca'nın başkanlığında Konya'da duruma tamamen hâkim olmuş ve kurduğu Muaveneti Millîye teşkilatı ile millî kuvvetlere para, silah, erzak ve malzeme temin etmiştir.

Konya'da Millî Mücadele lehinde meydana gelen bu atmosfer, maalesef başta İngilizler olmak üzere bazı düşman çevreleri son derece rahatsız etmeye başlamıştır. Bunun önüne geçmek, Konya ve Anadolu'da Millî Mücadele hareketinin güç ve itibarını kırmak için, dış tahrik ve teşviklerle oluştuğu kuvvetle muhtemel olan "Delibaş Hadisesi" tezgâhlanacaktır.

Delibaş lakaplı Mehmet Ağa, etrafına topladığı kuvvetlerle 3 Ekim 1920'de isyan etmiş ve önce hükümet konağını ardından da tüm devlet kademelerini işgal etmeyi başarmıştır. Delibaş'ın Konya'da Millî Mücadele'ye ağır bir darbe indirmek için hedef seçtiği kişilerin başında da ne yazık ki Ali Kemali Efendi geliyordu.

Delibaş, Ali Kemali Efendi'yi öldürürse diğer Millî Mücadele yanlılarını da sindirip dize getirmeyi planlamıştır. Aslında, Delibaş'ın Konya'ya doğru hareket ettiği 2 Ekim günü, ulemeden Hamdizade Hacı Ragıp (Atademir) Efendi, Ali Kemali Efendi'yi uyarılmış, gerçek hedefin kendisi olduğu, bu cahil ve gözü dönmüş güruhun kendisine bir fenalık yapabileceğini hatırlatarak ihtiyatı elden bırakmayıp saklanması gerektiğini tavsiye etmişti. Fakat Ali Kemali Efendi, bu uyarıya aldırış etmemiş ve büyük bir asalet, cesaret ve metanetle şu karşılığı vermiştir: "Biliyorsunuz ki Müdafaa-i Hukuk'un şehrimizde kuruluş ve tutunuşu kolay olmadı. Bu bir vatanî vazifeydi. Memleketin istiklâl ve selameti

bu yolda idi. Ben, kendi irade ve rızamla bu işin başına geçtim. Şimdi ona karşı olan bir hareketin önünden kaçamam. Sonuna kadar fazilet ve vatanperverliğin tercih ettiğimiz yolda olduğunu tekrar edeceğim. Her kanaat bir bedel karşılığıdır. Bu defa bedel hayatım ise memleketim için seve seve feda etmeye amadeyim.”

Aynen söylediği gibi de yapmış, kendisini davası ve gayesi uğrunda feda ederek vatanperverlik ve adanmışlığın ölümsüz kahramanlarından olmuştur. Şehit edildiği 3 Ekim günü evinden ayrılmamış ve evini basan isyancılara direnmemiştir.

Kendisine her türlü eziyet, hakaret ve tartaklama reva görülen Ali Kemali Hoca, düşe kalka sürüklenmek suretiyle Delibaş'ın huzuruna getirilmiş ve isyancılar tarafından çok feci bir şekilde şehit edilmiştir.

Buna rağmen son nefesini verirken bile ağzından şu kelimeler dökülmüştü: “Ben sizleri affettim. Çünkü ne yaptığınızı bilmeyecek kadar cahil ve biçaresiniz. Allah da sizleri affetsin. Hiçbirinizden davacı değilim.”

Bu vahşi cinayet, Konya'nın kalbinde şifasız bir yara açmış ve Ali Kemali Efendi'nin cenazesi, Delibaş Hadisesi'nin hâlâ sürdüğü bir esnada her şeyi göze alan cemaatin gözyaşları arasında toprağa verilmiştir.⁷²

Konya Mahmudiye Medresesi Müderrisi Mehmed Vehbi Efendi

Konya ulemasından Millî Mücadele'ye gönül veren, Konya ve çevresinde bu manada önemli hizmetlerde bulunan seçkin müderrislerden biri de Mehmed Vehbi (Çelik) Efendi'dir.

Vehbi Efendi, 1862 yılında Konya Hadim'de dünyaya gelmiştir. Hadim ve Konya medreselerinde yetiştikten sonra İstanbul'da devrin en yüksek ilahiyat fakültesi sayılan Darül-Hilafe Medresesi'nden en iyi dereceyle icazet almıştır.

Ardından da Konya Mahmudiye Medresesi'nde müderris olarak göreve başlamıştır. Zamanla mesleğinde zirveye ulaşmış ve büyük bir otorite olarak kabul edilmiştir.

⁷² Ögüt Gazetesi, 4 Ağustos 1920, s.426; Babalık Gazetesi, 4 Ağustos 1920, s.528; Önder, Sivaslı Ali Kemali Bey, Konya, 1954, s.56; Delibaş Hadisesi, s.91-92; Kutay, İstiklal Savaşı'nın Maneviyat Ordusu, s.82-106.

Vehbi Hoca daha sonra, son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Konya'dan mebus seçilmiştir. Mebusan Meclisi'nin başkan vekilliğini yapmış ve bu görevdeyken Misak-ı Millî'nin Ocak 1920'de Meclis tarafından onaylanmasında şahsi otoritesi ve gayretleriyle önemli rol oynamıştır. Bu dönemde ayrıca, Millî Mücadele'yi desteklemesi için Meclis tarafından padişaha gönderilen üç kişilik heyette Vehbi Hoca da bulunmuştur.

Mebusan Meclisi'nin İngilizler tarafından basılıp dağıtılmasından ve 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesinden sonra Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'ne en erken katılanlardan birisi olmuştur.

Bir aralık, Ermenilere yakınlığı ile bilinen Artin lakaplı Konya Valisi Cemal Bey'in vazifeyi bırakıp şehri terk etmesi üzerine halkın ve ulemanın arzusuyla valiliği üstlenmiştir.

Konya'nın, İngilizler ve İtalyanlar tarafından işgalini önlemede hayati katkısı dokunmuştur. Vehbi Efendi'nin, şehirde bulunan İngiliz ve Fransız temsilcileriyle görüşerek güvenliğin temin edileceğini, fakat şehir işgal edilirse nereden ve kimden gelirse gelsin böyle bir harekete tüm Konyalıların silahla karşı koyacağını bildirmesi ve sergilediği kararlılık bunda son derece etkili olmuştur.

Sivas Kongresi'nin (4-11 Eylül 1919) ardından İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti'nin bağlantısı kesildiğinde Vehbi Efendi aynı zamanda Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başında da bulunuyordu.

Bu anlamda Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk kurulduğu yerlerden birisi de Konya olmuştur ve kurucularının başında da Mehmed Vehbi Efendi gelmiştir.

Müderris Vehbi Efendi, din duygusu ile vatan ve millîyet duygusunu gönlünde birleştirmiş, zamanının üstadı olarak tanınan büyük din adamlarından biriydi.

Konya'da Millî Mücadele'nin başlaması ve teşkilatlanmasında, Konyalıların Millî Mücadele hareketine katılması ve maddî manevî katkılarını seferber etmelerinde Vehbi Hoca'nın hatırı sayılır bir hissesi olmuştur.

Mehmed Vehbi Efendi bunların dışında, ülkemizin işgalciler tarafından tarumar edilmemesi için, herkesin elinden geleni yapmaya çalıştığı ve gücüne ihtiyaç duyulduğu bir esnada, sorumluluk gereği gecesini

gündüzüne katarak köy köy, kasaba kasaba dolaşarak etkileyici ve teşvik edici konuşmalarıyla halkın uyanmasına ve bilinçlenmesine de katkıda bulunmuştur.

1. ve 4. dönemde TBMM Konya milletvekili de seçilen Mehmed Vehbi Efendi, TBMM 2. Başkan Vekilliği, Şer'iyecümeni Başkanlığı, Şer'iyecü ve Evkaf Vekilliği (Diyanet ve Vakıflar Bakanlığı) yapmıştır.

Ayrıca, ilkanayasayı hazırlayanlar arasında da bulunmuştur. Meclis'te mutedil sağ kanadın tabii başkanı olarak yeni Türk Devleti'nin kuruluşunda önemli hizmetler ifa etmiştir. Mehmed Vehbi Çelik, Kasım 1949'da vefat etmiştir.⁷³

Şehit Müderrisler ve Ateşe Verilen Medreseler

Millî Mücadele'de şehit ve gazi olan veya işgal kuvvetlerine esir düşen, her nevi zulüm ve işkenceye maruz kalan ismini tespit edebildiğimiz bazı müderrisler ve başlarından geçen işler acısı hallerden bazı örnekler şöyledir:

Evvela Burhaniyeli Hoca Şükrü Efendi'nin destansı cihadını ve hazin dramını zikredelim: Hoca Şükrü Efendi, Burhaniye'de talebe okutmak ve halkı irşat etmekle meşgulken, vatanın işgal tehlikesine maruz kaldığını görünce, derhal rahlesini terk etmiş ve eline silahını alarak harekete geçmiştir. Ayvalık camilerinde halkı ağlatıp coşturan heyecanlı vaazlar vermiş ve halktan topladığı askerlerle beraber cepheye gitmiştir.

Yunan işgaline karşı ilk defa Ayvalık Cephesi'nde elde edilmiş muvaffakiyetlerde, bu hocaefendinin çok büyük hissesi olmuştur. İhtiyarlığına rağmen, düşman birliklerinin içine kadar sarkan akınları büyük bir enerji ve çeviklikle idare etmiş ve etrafındaki genç çetecileri coşturmuştur.

Şükrü Hoca, bu tehlikeli akınlardan birinde ne yazık ki esir düşmüştür. Yunan palikaryaları (barbar çetecileri), bu piri fani hocaya akıl ve havsalanın alamayacağı ölçülerde eza ve cefa etmiştir.

⁷³ Sadi İrmak, Millî Mücadelede Atatürk'ün Çevresi İlk Mücahitler, İstanbul, 1986, Genç Yay.; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.28, İstanbul, 2003; Kutay, İstiklal Savaşının Maneviyat Ordusu, s.85, 89-90; Sarıkoyuncu, Millî Mücadelede Din Adamları, s.67.

Nihayet Şükrü Efendi, kendisine reva görülen ağır işkence ve hakaretlere daha fazla tahammül edemeyerek hapsedildiği zindanda, inme inmek suretiyle şehadet mertebesine erişmiştir.⁷⁴

Millî Mücadele tarihine adını büyük bir şeref ve iftiharla yazdıran, türlü eziyet ve hakaretlere maruz kalan bir başka müderris Hacı Hilmi Efendi’dir. Manisa’da müderrislik etmekle meşgul olan Hacı Hilmi Efendi, millî kuvvetler ve mücadeleleri lehinde heyecanlı vaazlar vermiş ve bu maksatla Ege’deki tüm şehir ve kasabaları dolaşmıştır. Vaazları, halkta, Millî Mücadele hareketi lehinde büyük bir heyecan ve infialin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Bununla da kalmayıp, diğer pek çok müderris gibi o da cephenin yolunu tutmuş ve Yunan işgalcilerine karşı göğüs göğüse çarpışmıştır. Nitekim katıldığı bir askerî harekâta esir düşecek ve Atina’ya sürgün edilecektir. Esir kampındayken, Yunan resmi makamlarıyla temas imkânı bulmuştur. Onlara ateşli bir nutuk çekerek, hapishanede gördüğü mezalimi bütün dehşeti ve çıplaklığıyla anlatmıştır.

Bu durum karşısında mahcup olan Yunan idarecileri, Hacı Hilmi Efendi’nin hatırına hem kendisini hem de birçok sivil tutukluyu serbest bırakmışlardır. Hilmi Efendi ise, kurtulur kurtulmaz tekrar Manisa’ya dönmüş ve Millî Mücadele’ye kaldığı yerden devam etmiştir. O kadar ki hizmet ve faaliyetleri Millî Mücadele sonuna değin kesintisiz bir biçimde sürmüştür.⁷⁵

Yunanlılar, 1 Nisan 1921’de Denizli Çivril’i ikinci kez işgal ettiklerinde pek çok mezalim işlemiş ve yine ilk hedef aldıkları şahıs ya da kesimlerin başında öğretmenler ve medrese hocaları gelmiştir. Yunan askerleri Çivril’de müderris Rüştü Hoca’yı, birkaç gün sonra da Kayserili Ömer Hoca’yı şehit etmişlerdir.⁷⁶

Eskişehirli Medrese Müdürü Ali Osman Efendi, Millî Mücadele’de Yunanlılara esir düşmüş ve esir kampına gönderilmiştir. Ali Osman Efendi, hatıralarında, esaretin acı günleri hakkında şu hüznü satırlara yer vermiştir: “Müthiş bir dizanteri başladı. Hastalığa yakalananlar çamur

⁷⁴ Mısıroğlu, Yunan Mezalimi, s.127–128; Sarıklı Mücahitler, s.114–115; Sarıkoyuncu, “Millî Mücadele’de Afyon Müftüsü Hüseyin (Bayık) Efendi”, s.74.

⁷⁵ Mısıroğlu, Yunan Mezalimi, s.131; Sarıklı Mücahitler, s.117; Sarıkoyuncu, “Millî Mücadele’de Afyon Müftüsü...”, s.74.

⁷⁶ Bütün Yönleriyle İlçemiz Çivril, Denizli Kaymakamlığı Yay. Denizli, 1985, s.31–32.

içine yatırılır, hastaneye kabul edilmezdi. Bazen günde 10 kişi ölüyordu. Bu şekilde kamp çevresinde büyük bir İslam mezarlığı meydana geldi.

Lutiye’de 1 yıl 6 ay 19 gün kaldım. Senelerce bir fırının alevleri karşısında çalıştırılıp bir gün olsun temiz hava almasına müsaade edilmeyen arkadaşlarımız vardı.”⁷⁷

Maraş Müdafaası esnasında, 20 Ocak 1920’de şehadeti yudumlayan müderrislerden bir başkası da Mustafa Efendi olmuştur.⁷⁸

Yunan birlikleri tarafından yakılıp yıkılan medreselerden, kaynaklarda kaydı geçen birkaçı ise şöyledir: Yunanlıların Aydın, Nazilli, Söke kazalarının merkezinde, Tafracısü nahiye merkezinde ve Bucak ve Karapınar köylerinde ateşe verdikleri toplam 140 okul içinde medreseler de vardır.

İzmir çevresinde yakılan medreseler arasında tek tespit edebildiğimiz Değirmendere’deki 5 medresedir. Öte yandan, Bursa Orhangazi’de 12 medrese, Bilecik Söğüt’te de 1 medrese yakılarak kullanılmaz hâle getirilmiştir.

Eskişehir’de ise Dursun Fakih Medresesi’ni ve Sazak, Kızılcaören, Sarıöküz, Sarıkavak, Kaymaz, Beylikahır, Akköprü, İkipınar, Üçbaşlıkuyu köyleri ile daha pek çok köy ve kazadaki medreseleri yakıp yerle bir etmişlerdir.⁷⁹

⁷⁷ Eyüp Sabri, age, s.145; Apuhan, age, s.99.

⁷⁸ Kutay, İstiklâl Savaşı’nın Maneviyat Ordusu, s.219.

⁷⁹ Hocaoğlu, age, s.70–84; 140–146.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTİKLAL HARBİ'NDE TEKKELER VE
KAHRAMAN DERVİŞLER

İSTİKLAL HARBİ'NDE TEKKELER VE KAHRAMAN DERVİŞLER

Millî Mücadele'deki Büyük Hizmetleriyle İstanbul Tekkeleri

İstiklâl Harbi'nin zaferle neticelenmesinde medreseler ve müderrislerden sonra yaygın bir manevî eğitim müessesesi olan tekkeler ve onların kahraman şeyhleri ve dervişleri de büyük rol oynamıştır.

Maneviyat ocakları tekkeler, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve siyasî otoritenin zaafa uğradığı fetret dönemlerinde, mütemadiyen ifa ettiği fonksiyonu aynen İstiklâl Harbi'nde de yerine getirmiş, bağımsızlığın kazanılması ve yeni devletin tesisinde muazzam tesir icra etmiştir.

Milletimizin böyle felaket günlerinde maruz kaldığı zorlu badireleri aşmasında, yerine getirdiği eşsiz hizmetlerle tekkeler adeta paratoner vazifesi görmüştür. Bu yönüyle, varlığımızı perçinleyen en sağlam istinat direklerinden ve en hayatî sigortalardan birisini teşkil etmiştir.

Tekkeler, Anadolu Müslümanlarının sarsılan manevî kuvvetini onarmak ve yeniden takviye etmek için iltica ettiği yine en birinci kaynaklardan ve sığınaklardan olmuştur.

Sönme kertesine dayanmış ümitlere fer, azim ve cehde kamçı; her şeyden önemlisi de kitlelerin ortak amaç etrafında kenetlenmesi ve yekvücut halde yeniden şahlanmasında zarurî olan dinamiklerden dinî heyecanı ateşleyen motor güç vazifesi görmüştür.

Millet nezdindeki itibar ve teveccühünü, onu söz konusu ulvî gayeye yöneltmek için kullanmış ve hayırlı bir yatırıma dönüştürmüştür.

Konunun akademik uzmanlarından Mustafa Kara, tekkelerin Millî Mücadele'ye katılımı ve bu harekete olan psiko-sosyal ve manevî kat-

kıları hakkında şu isabetli tespitleri yapmaktadır: “İstiklal Savaşı’nın yapıldığı günlerde tekkelere musallat olan durgunluk ve vurdumduymazlığın son safhada olmasına rağmen, büyük mücadele onları uykularından uyandırmış, başka bir deyimle eski safiyet ve gücünü kaybetmeyen dergâhların gayretleri diğerlerini de bu mücadelenin içine sokmuştur.”⁸⁰

Millî Mücadele’yi destekleyen İstanbul ve Anadolu’daki çeşitli tekkelerin şeyhleri, bu hareketin meşrulaşması, halk desteği ve maddî kaynakların seferber edilmesi, Saray ile TBMM ve Ankara ile İstanbul Hükümetleri arasında aracılık etmede mühim görevler üstlenmişlerdir.

Ayrıca bu kritik devirde Millî Mücadele’nin şiddetle ihtiyaç duyduğu her türlü desteği sağlamaya yönelik konuşmalar, vaazlar yapmışlar, mevlitler düzenlemişler, müdafaayı hukuk cemiyetlerine katılıp aktif vazifeler almışlardır.

TBMM açıldıktan sonra da değişik şehirlerden mebus olarak seçilmişler ve Meclis çatısı altında genellikle Şer’iye ve Evkaf Komisyonu ile İrşad Komisyonunda çalışmışlardır.

Bu dönemde Nakşibendî şeyhi ve Erzincan mebusu Fevzi Efendi, Halvetiye şeyhi ve Bolu mebusu Abdullah Sabri Ayaç, Halvetiye şeyhi ve Kırşehir mebusu Yahya Galib Kargı Bey, Nakşî Özbekler Tekkesi şeyhi Mehmed Ata Efendi, bir Kadiriye Dergâhı olan Hatuniye Tekkesi şeyhi Saadeddin Ceylan Efendi, Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nın Nakşî şeyhi Hacı Hasan Efendi Millî Mücadele’ye verdikleri destekle dikkat çeken, önde gelen tekke şeyhlerindedir.⁸¹

Millî Mücadele’nin cephe gerisinde eda ettiği emsalsiz görevden ötürü, bahsini ettiğimiz maneviyat ordusu sarıklı mücahitlerin de destansı kahramanlıkları tarihî önemi haizdir. Şimdiye kadar, üzerinde fazla durulmayan bu müesseselerin eşsiz hizmetleri ve rolleri, Millî Mücadele’nin gerektiği ölçüde dikkat çekilmeyen farklı bir cihetini oluşturmaktadır.

Bilhassa da işgal dönemi İstanbul’undaki Özbek, Mevlevî, Hatuniye ve diğer bazı tekkelerin faaliyetleri mühim bir mevkiye sahiptir.

⁸⁰ Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul, 1990, s.212.

⁸¹ Hülya Küçük, *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*, İstanbul, 2003, Kitap Yay., s.95.

Özbekler Tekkesi ve Şeyh Mehmed Ata Efendi

Özbekler Tekkesi denilince karşımızda, bütün himmetini Millî Mücadele uğrunda sarf etmiş meçhul mücahit Şeyh Ata Efendi, olanca haşmet ve azametiyle boy göstermektedir. O dönemde, işgal kuvvetlerinin Anadolu'ya kuş uçurtmayacak derecede İstanbul'u sıkı kuşatma altına aldıkları hesaba katılacak olursa, Üsküdar sırtlarındaki tekkesinde Şeyh Ata'nın ne ölçüde bir kahramanlık ve fedakârlık örneği sergilediği daha iyi takdir edilecektir.

Halide Edip Adivar'ın da belirttiği gibi, hem de bütün şehirde, herhangi bir surette Anadolu'daki Kuva-yı Millîye hareketine yardım edenlerin ölümüne mahkûm edileceğinin, İngilizce ve Türkçe olarak büyük klişelerle afişe edildiği⁸² düşünülürse, kelle koltukta ifa edilen bu destansı feragatin boyutu iyice ayan beyan olacaktır.

Böylesi çetin şartların hüküm sürdüğü bir zamanda Şeyh Ata'nın eda ettiği görevi, o günleri aktif olarak yaşayan Rıza Yalkın, şu çarpıcı tahlil ve tespitleriyle vurgulamaktadır: “Temsil ettiği dinî ve manevî kıymetleri, vatanın selamet ve istiklâline vakfetmiş olan kendisi gibi ulema ile el ele vererek, en ateşli gençlerin gösteremediği cesareti izhar etmiş, kapı kapı dolaşmış, birçoklarının ağızlarının açılmadığı o günlerde ruhlara ümit telkin etmiş, başında sarındığı yeşil destarı, üzerindeki siyah cübbesiyle bizlere istinat olmuştur.”⁸³

Şeyh Ata Efendi, kendisini kahramanlık tahtına oturtacak kadar acaba ne yapmıştır? İstanbul'da Anadolu Hareketi'ni desteklemek için kurulan “Karakol Cemiyeti”⁸⁴ ve “Müdafaayı Millîye Grubu” (Mim

⁸² Adivar, age, s.61

⁸³ Kutay, age, s.49.

⁸⁴ Bu cemiyetin kuruluş amacı ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara, 1988, s.3-50; Atay, age, s.212; Erik Jan Zürcher, Millî Mücadelede İttihatçılık, Çev: N. Salihoglu, İstanbul, 1987, Bağlam Yay. s.147-155. Teşkilatı Mahsusa'nın, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım neticesinde dağılmasından sonra 1919'da oluşturulan “Kara-Kol Örgütü” Millî Mücadele hareketine büyük destek sağlamıştır. İstanbul'un işgali ile faaliyetlerine son verilen Karakol Örgütü'nün yerini alan “Müsellâh Millî Müdafaa Grubu/Müdafayı Millîye Grubu”nun (Mim Mim Grubu/M.M.) çalışmaları 1921'de TBMM'ce onaylanmıştır. Mim Mim Grubu tarafından İstanbul işgal kuvvetleri karargâhına sızılarak, birçok önemli belge elde edilmiştir. Bkz. Tevetoğlu, age, s.3; Tevetoğlu, “Gizli Gruplar Maddesi”, Türk Ansiklopedisi, C.17, s.393-394; Bülent Çukurova, “Kurtuluş Savaşında İstanbul Gizli Grupları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 1986, Sayı: 5, s.519-526; Çukurova, Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları, Ankara, 1994, s.33-48; Zürcher, age, s.218-219.

Mim Grubu) gibi daha birçok gizli teşkilatlarla işbirliği yaparak; özellikle de Ankara'ya silah sevkiyatı, insan nakli ve yüksek mevkideki önder kadronun kaçırılması işine büyük bir gizlilik ve dikkat içerisinde ön ayak olmuştur.

Bilhassa Karakol Cemiyeti ile giriştiği işbirliği hakkında, bir dönem milletvekilliği yapmış olan Hasene Ilgaz şu enteresan bilgileri vermektedir: "Karakol Cemiyeti, tekkelerden çok faydalanmıştır. Merdiven köyündeki Bektaşî Tekkesi, Sultan Tepesi'ndeki Özbek Tekkesi bunlardan ikisidir. Bu tekkeler, Anadolu'ya giden ve gelenlere menzil vazifesi görürdü. Bu tekkelere merkezin parolasıyla giden herkes hüsnü kabul görür, icap eden mahalle gönderilirdi."⁸⁵

Anadolu'ya Silah ve İnsan Sevkiyatındaki Hayati Faaliyetleri

Anadolu'nun cephaneye ihtiyacı önemli ölçüde, söz konusu tekkeler kanalıyla düşman karakollarından nakledilen silah ve her türlü askerî malzemeye karşılanmıştır. Doğu Ergil'in, İtilaf Devletlerinin silah depolarından zorla ya da gizlice kaçırılan askerî mühimmatın, İstiklâl Harbi'ndeki ehemmiyeti hakkındaki değerlendirmesi kayda değerdir: "Türk Ulusal Savaşı için gereken silah ve cephaneleri almak için Kuvayı Millîye destansı girişimlerde bulundu. Birçok silah deposu ustaca planlanmış baskınlarla boşaltıldı; diğerleri zaman içinde parti parti boşaltılıp içerilere taşındı. İstanbul'daki depolardan hem silah ve cephaneye hem de Anadolu'dan İtilaf Devletlerince toplanan, top kamaları ve makineli tüfek kapak takımları derlendi."⁸⁶

Bu konuda, Millî Mücadele komutanlarından Miralay Mehmet Arif Paşa'nın hatıratında geçen şu rakamlar, ne denli muazzam bir başarıya imza atıldığının ispatıdır: "İngilizlerin kontrolleri altında bulunan ambar ve depolardan geceleyin aşırılamak suretiyle muhtelif tarihlerde İstanbul'dan 56.000 mekanizma, 320 makineli tüfek, 1.500 tüfek, 1 batarya top, 2.000 sandık cephaneye, 10.000 takım elbise, 100.000 gem, nal ve mih, 15.000 matara, 1.000 tona yakın malzeme ve muhtelif askerî

⁸⁵ Hasene Ilgaz, Millî Mücadelede Varlığı Gizli Kalan Bir Cemiyet: KARA-KOL Cemiyeti, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, 1 Ocak 1981, Sayı: 193, s.11 vd.

⁸⁶ Doğu Ergil, Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Ankara, 1981, s.83-84; Kafkas, age, s.15.

eşya Anadolu'ya geçirilmiştir.”⁸⁷

Bundan dolayıdır ki, işgal kuvvetleri tarafından hiç dikkat çekmediği ve kuşku uyandırmadığı için en emin yerler olarak, başta Özbek Tekkesi olmak üzere çoğu tekke âdeti bir silah deposu hâline getirilmişti. Şeyh Ata Efendi, kendisine gönderilen silâh ve cephaneleri tekkeye büyük bir sükûnetle ve Üsküdar meydanında bulunan Nakkaşî Karakolu'nu işgal etmiş bulunan İtalyan jandarmasının dikkatini çekmeden taşınmasını temin ediyordu.⁸⁸

Aynı mevzuda, o sırada faaliyet gösteren gizli cemiyetlerden Mim Mim Grubu'nda çalışan Rıza Yalkın ise şu önemli bilgileri aktarmaktadır: “Gündüz çevresine ümit telkinleri yapan bu insanlar, gece silahlanırlar, Nakkaş Karakolu'ndan tekkeye kadar yolları tutarlar, silah ve cephaneler tekkeye taşınır oradan Karakol Cemiyeti'nin fedaileri eliyle Büyük Çamlıca'nın arkasından dolandırılarak Libadi'deki göz doktoru Esat Paşa'nın çiftliğine aktarılmak üzere Kısıklı İmamı Nuri Hoca'nın Libadi'deki evinin yanındaki mezarlığın içinde saklanır, munasip zamanlarda tomruk taşıyan arabaların alt bölümüne yerleştirilerek Alem Dağı'nda gizli karargâh kuran millî kuvvetlere iletilirdi...”⁸⁹

Uzun bir müddet, İngilizlerin akıllarına bile getiremedikleri bu ustaca yol ve yöntemle Anadolu'ya silah ve cephaneye sevkiyatı devam edecektir. Ta ki işgal birlikleri tarafından, yapılan sıkı kontrol ve takibata rağmen bir türlü keşfedilmeyen bu gizli kaynak ve kanalın bulunmasına kadar.

⁸⁷ Mehmet Arif, Anadolu İnkılabı, Haz: B. Demirbaş, İstanbul, 1987, Arba Yay., s.70-71. Millî Mücadele Döneminde, İstanbul'daki gizli cemiyetler (özellikle Mim Mim ve Felâh Grupları) aracılığıyla Anadolu'ya kaçırılan silah ve cephanenin miktarı, olağanüstü yüksek düzeylere ulaşmıştı: Çanakkale Akbaş'tan kaçırılan 8.000 tüfek, 5.000 sandık cephaneye ve 200 ağır makineli tüfek. İstanbul'dan toplam kaçırılanlar ise: 5.300 tüfek, 8.000.000 kadar hafif makineli tüfek, 120 ağır makineli tüfek, 450.000 çeşitli çap ve markada top mermisi, 4.000 sepet çeşitli çap ve markada top mermisi, 70.000 el bombası, 160 sandık el bombası, 5 uçak, 200 yataklı seyyar hastane, 8.000 kılıç, 20.000 sandık piyade cephanesi, 10 top, 500 uçak bombası, 500 aydınlatma tabancası ve bunların yanında yüz binlerce çadır, palaska, top kamasi, başlık, kütüklük, tonlarca barut, kar gözlükleri, mermi kapsülü, dürbün, telefon kablosu, matara, ekmek torbası, telefon santrali, kasatura ve haritalar. Bkz. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.7, Ankara, 1975, s.54-55, 109-110, 250, 311, 344-399, vd.; Kafkas, age, C.2, s.172-173.

⁸⁸ Mısıroğlu, Sarıklı Mücahitler, s.256; Kutay, age, s.49.

⁸⁹ Kutay, age, s.49.



İstanbul'dan Anadolu'ya cephane nakli esnasında silahların saklandığı Çamlıca Mezarlığı

O dönemde İngiliz işgal kuvvetlerinde istihbarat görevlisi olarak çalışan Harrison Armstrong bu gerçeği şu sözlerle itiraf etmiştir: “Anadolu’da başlamış olan direniş kırımının en kestirme çaresi, İstanbul’dan Anadolu’ya asker-sivil hareketini devam ettirecek şahsiyetlerin gitmesine engel olmaktı. Anadolu’da silah ve malzeme zaten yok denecek kadar azdı...”

Denizden ve karadan, bilinen bütün yolları kontrol altına almıştık. Buna rağmen İstanbul'dan ayrılmalar devam ediyordu... Tedbirlere rağmen ayrılmaların temposunda esaslı azalma olmayınca, dikkatimizi ilk anda hiç de şüphe çekmeyecek şahıs, yer ve müesseselere çevirdik...

İlk anda doğruluğuna asla ihtimal vermediğimiz bir ihbar devam edince Üsküdar'da, çok tanınmış bir dinî müessese olan Özbekler Tekkesi'ne ani bir baskın yaptık. Buranın şeyhi olan Ata Efendi'yi tev-kif ettik. Hayretle öğrendik ki İstanbul'dan Ankara'ya karayolu ile insan ve malzeme kaçırmalar burada düzenlenmektedir ve yol devamınca başlıca gizlenme yerleri camiler, mescitler, tekkeler ve benzeri dinî müesseselerdir.

Bu Şeyh Ata ile birçok defalar konuştum. Kendisinde vazifesini ifa etmiş ve etmeye kararlı sakin, azimli, cesaret ve irade sahibi bir insan şahsiyeti vardı. Nitekim ifadelerinde bütün mesuliyeti şahsen üzerine aldı ve şunu da söyledi ki bu yapılmış olanı kendisi olmasa dâhi yapacaklar birbirini takip edecektir.”⁹⁰

Şeyh Ata Efendi'nin büyük hizmetleri, Armstrong'un sözlerinden de anlaşılacağı üzere sadece silah nakliyle sınırlı kalmamıştır. Millî Mücadele hareketine katılmak isteyen herkesi gizli yollardan Anadolu'ya gönderme işinde de çok önemli görevler üstlenmiştir.

Hatta kaynakların belirttiğine göre, gündüzleri Üsküdar'ın çarşı ve kahvelerinde dolaşiyor, tespit edilmiş parola ile Anadolu'ya kaçacak kişileri bulup tekkesine topluyordu. Sonra da bunları, 15-20'şer kişilik kabileler hâline koyup gerekli emniyet tedbirlerini aldıktan sonra, Çamlıca'nın eteklerinden işgal muntıkası dışına çıkarıyordu.⁹¹

Şeyh Ata'nın asıl himmet ve hizmeti işte bu noktada kıymet ve ehemmiyet kazanmaktadır. Şeyhin tekkesi aracılığıyla hangi önemli şahsiyet Anadolu'ya geçmemiştir ki? Millî Mücadele'ye önderlik edecek olan Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Nurettin Paşa, Mehmet Akif, Halide Edip ve kocası Dr. Adnan gibi daha nice kumandan ve şahsiyet, Ankara'nın millî devletin merkezi olmasını sağlayan, feshedilen Mebusan Meclisi'nin hemen hemen bütün mebusları, evvela Özbekler Tekkesi'nin gizli mi-

⁹⁰ Harrison Armstrong, *Yeni Türkiye Nasıl Doğdu?*, Tercüme: Ömer Rıza (Doğrul), İstanbul, 1926, İkbâl Küt.; Kutay, age, s.41-42.

⁹¹ Mısıroğlu, age, s.255-256.

safiri olmuşlar, daha sonra uygun vakitlerde gizlice Anadolu yolunu tutmuşlardır.⁹² Görüldüğü üzere tekke, Kuva-yı Millîyeciler için emin bir toplanma ve sığınma merkezi hâline gelmiştir.

Kendisi de Özbekler Tekkesi kanalıyla Anadolu'ya geçen Halide Edip, tekkenin ve şeyhi Ata Efendi'nin Millî Mücadele hareketine büyük katkıları dokunan söz konusu hayati hizmetleri hakkında şu hatırasını nakletmiştir: “Kemalettin Sami ile Anadolu'ya kaçmak meselesini konuştum. Şayet, ihtiyaç hâsıl olursa, ilk sığınılacak yer Sultantepe'deki Özbekler Tekkesi'di. Oraya kabul edilmek için parola “Beni İsa yolladı” idi. Fakat benim için, o tekkeye sığınacak olursam, parola gerekli değildi...”

Sonunda en yüksekte olan tekkeye vardık. Kapının önüne gelince ipi çekip çingırağı çaldık. Yukarıdan biri seslendi:

– Kim o?

– Bizi İsa yolladı.

Bizi, bir derviş karşıladı. Elindeki feneri indirerek yüzümüze baktı.

Bu, çocuklarımın adını koymuş olan ihtiyar şeyhin damadı Kahraman'dı. Merdivenlerden çıkarken şeyhin damadı diyordu ki:

– Sizi salıdan beri bekliyoruz. Dün adeta yakalanmış olduğunuza hükmettik.

Bu aralık şeyh de koşarak gelip bizi karşıladı. Orada, Anadolu'ya gitmek isteyen dört tane daha mebus vardı. Şeyh bizi Boğaziçi'nin parlak manzarasına bakan bir odasına götürdü. Hemen hareket etmemiz gerektiğini söylüyordu. Celalettin Arif, bir gün önce, Albay İsmet Bey de iki gün önce birkaç subayla birlikte hareket etmişti...

Artık Dr. Adnan'ı bu tarafa geçirdikten sonra, ertesi gün yine İstanbul'a giderek birkaç kişiyi daha beraberimize almaya karar verdim. Şeyh, bizim adımızı kadınlardan sakladı. Yalnız Kahraman'la şeyhin küçük kardeşi Şemsettin biliyordu.

Aynı gün, bütün şehirde İngilizce ve Türkçe olarak, herhangi bir millîyetçiye yardım edenin ölüm cezasına çarptırılacağını ilân eden afişler asılmıştı. İstasyonda bu afişlerin birinde ölüm kelimesinin kos-

⁹² Kutay, age, s.50; Mısıroğlu, age, s.256-264; Paul Dumont, Mustafa Kemal, Terc: Zeki Çelikkol, Ankara, 1994, Kültür Bak. Yay., s.49; Zürcher, age, s.151.

koca harflerle yazılmış olduğunu gördüm. Buna General Wilson imza atmıştı. Eğer sırf bize yardım edecekler ölümle korkutuluyorsa acaba bizlere ne ceza vereceklerdi?

Biraz sonra dört mülteci yanımıza geldi. Bunlardan biri meşhur Çerkez Ethem'in kardeşi Binbaşı Reşit'ti. Kendisi, Anadolu'daki millî hareketin en kudretli şeflerinden biri olduğu gibi, aynı zamanda Saruhan mebusuydu. Mavi gözlü, çok zeki ve iyi tavırlı bir adamdı. Dedi ki:

– Bize şimdi gerekli olan şey, adamakıllı bir harita, bir de kılavuz...

Şeyhin odasında Adnan'la bana yere yatak serdiler. Ötekiler hemen çekildi. O gece hareket ettiklerini haber aldım. Ben kendim İstanbul'da bir gece daha kalmak tehlikesini göze alıyordum. Çünkü bir yandan her türlü ihtimale karşı çocuklarım için bir şeyler yapmak zorundaydım. Fakat bir saat için bile güven içinde olmadığımızı biliyordum.

Dr. Adnan'ı yatırdıktan sonra ben o gece uyumadım, bekledim. En küçük tehlike işaretine karşı tekkenin arkasındaki kapıdan çıkıp geniş ve ıssız arsadan kaçmaya karar vermiştik. Pencerede oturmuş, uzaktaki ışıkları ve Sultantepe'si'nin karanlık evlerini, aynı zamanda tekkeye çıkan dar ve küçük yokuşu gözden geçiriyordum."⁹³

Tekkenin Diğer Hizmetleri ve Mehmed Akif ile Şeyh Ata

İstiklâl Marşı şairimiz Mehmed Akif'in, Anadolu'ya geçerken Şeyh Ata Efendi'ye sarf ettiği şu sözler, onun ne denli müstesna bir hizmet ifa ettiğinin tescilidir:

– Ne mutlu sana şeyhim! Kurtuluş savaşçılarına yaptığın bu büyük hizmetler inan ki hiçbir zaman unutulmayacak ve milleti istiklâle kavuşturacak yıldızlar arasında Şeyh Ata adı da daima hürmetle anılacak. İmreniyorum bu mazhariyetine ve seni bekleyen şerefli istikbaline...

Şeyh Ata ise:

– Buradaki vazifemin tamamlandığı an aranızdayım inşallah, sözle-riyle mukabelede bulunmuştur.⁹⁴

⁹³ Adivar, age, s.54, 60-61, 62.

⁹⁴ Rıza Yalkın, Tarih Hazinesi, C.5, İstanbul, 1951, s.218; Mısıroğlu, age, s.259; Kutay, age, s.50.



Mehmet Akif Ersoy

Bunun yanı sıra tekke, şeyhin kurduğu şebeke vasıtasıyla âdetâ bir posta merkezi gibi de çalışmıştır. İtilaf Devletleri temsilcilerinden edinilen çok önemli istihbarat bilgileri, tekke kanalıyla Anadolu'ya ulaştırılmıştır. Dolayısıyla İstanbul ile Anadolu arasındaki her türlü haberleşmede bir santral vazifesi görmüştür.⁹⁵

Aynı zamanda yine bu tekke, hastane olarak da kullanılmış, bu sayede düşman işgali altındaki cephane depolarını basarken yaralanan direnişçilerin tedavisi, kahraman dervişler ve hamiyetli doktorlar tarafından gerekli ihtimam ve hizmet layığıyla yerine getirilmiştir.⁹⁶

Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Efendi'nin, sırf Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik yaptığı bu hizmetlerdeki ihlâs, hasbîlik, diğerkâmlık ve tevazuunu, Rıza Yalkın şu sözleriyle şahikalaştırmaktadır: “Şeyh Ata'nın, ancak kendisinin başarabileceği görevi zafere kadar bitmedi.

⁹⁵ Mısıroğlu, age, s.256.

⁹⁶ Kutay, age, s.50; Mısıroğlu, age, s.256.

Zaferden sonra da tekkesinden çıkmadı. Çünkü o ve onun gibiler himmetlerini sadece ve yalnızca vatanın kurtuluşu için yerine getirmişlerdi. Gayelerine erdikten sonra da yine başlarını şükran seccadesinden kaldırmadılar.”⁹⁷

Burada, Mehmed Akif ve İstiklal Marşı'nın yazılmasıyla bağlantılı olan Ankara'daki Taceddin Dergâhı'ndan da kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

Taceddin Dergâhı, Ankara Hacettepe'de Taceddin Sultan Camii Külliyesi içindeki, adını Celvetî Şeyh Taceddin İbrahim'den alan bir dergâhtır. Burası, Mehmed Akif'in Ankara'ya gelişinde kaldığı ve İstiklal Marşı'nı yazdığı mekândır.

Bu tekke, sadece Mehmed Akif'in değil, birçok Millî Mücadeleci önemli şahsiyetin uğrağı ve kaldığı bir yerd. Eşref Edip (Fergan), Hasan Basri (Çantay) ve Şeyh Ahmed Senusi dergâhın mühim ziyaretçileri arasındaydı. (Günümüzde burası, Mehmed Akif Ersoy Müzesi olarak kullanılmaktadır.)⁹⁸

Eyüp Hatuniye Tekkesi ve Saadeddin Efendi

Kurtuluş Savaşı'nı desteklemek ve zafere ulaştırmak amacıyla, en hayatî hizmetleri her türlü tehlikeyi göze alarak ifa etmek şerefine mazhar olan tekkelerden bir diğeri de Eyüp sırtlarındaki “Hatuniye Tekkesi”dir.

Burası, silâh ve cephaneye depolarına gayet yakın bir mıntıkada bulunmasından ötürü, kaçakçılık işinde en aktif çalışan tekkelerden birisi olmuştur. Bu tekkenin dindar ve vatansever mensupları, düşman askerlerinin kontrolündeki silah depolarını boşaltarak İnebolu'ya nakle muvaffak olmuşlardır.⁹⁹

Tekkenin şeyhi Saadeddin Efendi, zaferden sonra tekke hizmetlerinin yazılması ve anlatılmasına şiddetle muhalefet etmiş, hatta kendisi ve müritlerine İstiklâl Madalyası verilmesi yönündeki taltifkâr teklifleri “Biz bu işi, madalya almak için yapmadık! Biz derviş adamları. Bize, din

⁹⁷ Kutay, age, s.50.

⁹⁸ Küçük, age, s.80.

⁹⁹ Mısıroğlu, age, s.266; Küçük, age, s.80.

ve vatan yolunda vacip olan, bir hizmetin karşılığı olarak madalya almak yakışmaz.”¹⁰⁰ sözleriyle geri çevirmiştir. Ancak buna rağmen, tarihçi Kadir Mısıroğlu'nun ısrarlı girişimleri üzerine, o zamanki faaliyetlere bilfiil iştirak etmiş olan oğlu Nazmi Ceylan Efendi, tekkenin hizmetleri hakkında özetle şu kıymetli bilgileri vermiştir: “Biz Eyüp Grubu'nda çalıştık. O zaman İstanbul'da bu silah kaçırma işini idare etmek üzere Mim Mim Grubu adıyla gizli bir cemiyet vardı. Bizim tekke ile bu gizli teşkilat arasında irtibat sağlayan ve Eyüp'teki faaliyetin reisliğini yapan edebiyat muallimi Hafız Kemal Bey'di.. Beyazıd'da şimdi yıkılmış bulunan bir kahvehanede herhangi bir müşteri gibi oturur ve teşkilatı idare ederdi. Ben de gazete satmak bahanesiyle o kahvehaneye girer, kendisine istediği bir gazeteyi verirken içine iliştirilmiş veya bir kenarına şifreli olarak not edilmiş bulunan haberi böylece ona ulaştırırdık.

Gazete satarak bir müddet dolaştıktan sonra tekrar yanına geldiğimde 'Al oğlum, bu gazeteyi okudum. Sen bunu satarsın' diyerek bana iade ederdi. Bu iade edilen gazetenin iç sahifelerinin münasip bir yerine cevabını veya yeni emirlerini not etmiş bulunurdu.

...

Civar sırtlarındaki silah depolarından kaçırdığımız silah ve cephaneleri önce dergâhın bitişiğindeki küçük caminin minaresine doldurup saklardık. Aşağıda Haliç kenarında ise İplikhane Askerî Kışlası vardı...

Bu silâhları etrafı gözetleyerek تنها bir zamanda ve ekseriye geceleyin arka tepeye geçip Kaşgari Tekkesi'nden aşağıya doğru indirirdik. O zaman orada İplikhane Hastanesi vardı. Pederim Saadeddin Ceylan Efendi, aynı zamanda oranın da imamıydı. Onun bu vazifesi işimize çok yarıyordu.

Esasen ben de Harbi Umumi'de tabur imamı olarak vazife görmüştüm. Bu hastaneden temin ettiğimiz tabutlar içine silahlar yerleştirir, güya birisinin cenazesini taşıyormuş gibi tekkenin bitişiğindeki camiye getirirdik.

...

Silahları depolardan çalabilmek için tatbik ettiğimiz çeşitli usuller vardı. Kaval çala çala hayvanları otlatmak bahanesiyle silah depolarına

¹⁰⁰ Mısıroğlu, age, s.267-268.

yaklaşıyorduk. Kel Şükrü'de (mahallenin çobanı) bir Bulgar kasaturası vardı. Silah depolarının kerpiç duvarlarını bu kasatura ile delerek içindeki silâh ve cephaneyi boşaltmaya başladık...

Depolardan aşırığımız silahları çuvallara doldurarak merkebe yüklerdik. İçinde silah bulunduğunun anlaşılmasında için de tırnav kökü çıkararak çuvalların üzerine sarardık. Bu kök odun gibi yakmak için kullanılmaya yarardı. Bu suretle civarda odun toplamış gibi bir tavır alarak tekkenin yolunu tutardık.

...

Bir defasında da ramazan münasebetiyle, ramazan davulu çalıyormuş gibi bir mana vererek davulun içinde el bombalarını kaçırdım... Bu faaliyeti bir hayli devam ettirdikten sonra fiilen cepheye çalışmak üzere, silah kaçıran motorlardan biriyle Anadolu'ya geçmeye teşebbüs ettik. Fakat yakalanarak Arabyanhan'a götürülüp hapsedildik... Fakat kurtulur kurtulmaz, eski vazifeme daha hırslı olarak yeniden başladım. Bu hizmeti sevk ve idare ettiği için merhum Saadeddin Ceylan Efendi'yi vazifesinden attılar... Epey müddet açıkta kaldığı için bir hayli sıkıntı çektik. Fakat hamd olsun hizmeti aksatmadan yürütebildik..."¹⁰¹

Mevleviler ve Abdülhalim Çelebi Efendi

Millî Mücadele hareketine gönülden destek veren ve her türlü yardımını seferber eden tekkelerden birisi de "Mevlevî Tekkesi" idi.

Merkezi Konya'da bulunan Mevleviler, daha Birinci Dünya Savaşı'nda başta İstanbul'un muhtelif semtlerindeki tekkelerin şeyh ve dervişleri olmak üzere hemen hemen bütün tarikatların mensuplarından oluşan gönüllü bir "Mücahidin-i Mevleviye Alayı" teşekkül ettirmişler ve Veled Çelebi (İzbudak) Hazretleri'nin komutasında cepheye iştirak etmişlerdi.

Bu mana erleri, iş başa düşünce birer delikanlı azim ve kararlılığı içerisinde öne atılarak cepheye koşmak hasbiliğinden kaçınmamışlardı.¹⁰² Aynı çizgiyi, vatan topraklarının işgalini bertaraf etmek amacıyla ortaya koydukları himmet ve mücadele ile Millî Mücadele'de de devam ettirmişlerdir.

¹⁰¹ Age, s.268-273.

¹⁰² Ayırtılı bilgi için bkz. Age, s.25-28.

Mevlevî postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi, Konya'nın ilk müdafaayı hukuk cemiyetinin kuruluşuna önderlik etmiş ve başkan yardımcılığını yapmıştır. Aynı zamanda, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin de ilk iki başkan vekillerinden birisi olmuştur.¹⁰³ Abdülhalim Çelebi Efendi, 1920 yılında yayınlanan bir yazısında Anadolu'daki Kuva-yı Millîye hareketine karşı desteğini şu ifadelerle göstermiştir: "...Cümlesinin temel fikirleri vatan hissi ile doludur. Buna imanım kadar kanaat hâsıl ettim..."¹⁰⁴

Konya Müdafayı Hukuk ve Muavenet-i Millîye Riyaset-i Val'âsı'na gönderdiği ve millî kuvvetleri ayakta tutacak her türlü yardımı vaat eden mektubunun bir bölümü ise şöyledir: "Efendim, çelebîyân-ı kiramın da muavenet-i millîyede bulunması tabî ve samimi arzularından olup kısmı ekserisinden istifa edilmiş olan mebâlig hemen birkaç güne kadar tamamlanacak ve tarafından îtâ ve ihdâ edilecek miktarla beraber derdesti irsal bulunduğumun beyânıyla teyid-i müvâlat olunur efendim. 25 Mayıs 1336."¹⁰⁵

Diğer Tekkeler ve Harbin Namsız Kahramanları

Emekli General Kemal Koçer, M. M. Grubu'nun faaliyetlerine ait hatıralarında İstanbul'daki Şeyh Enver Tekkesi'nin hizmetleri hakkında şu malumatları vermektedir: "Şeyh Enver Tekkesi'ni grup emrine tahsis eden ve gözlenmesi veya kaçırılması icap eden bazı kişileri âşiyanesinde barındıran bir fedakârdır... Şeyh Enver grubun vefalı bir üyesiydi. Tekkesi Grup emrine daima amadedir. Orada barınmak, orada silahları saklamak ve ihtifâ etmek, gizlenmesi zarurî bazı arkadaşları da şeyhin cenab-ı himayesine tevdi etmek mümkün olmuştur..."¹⁰⁶

Yine emekli General Kemal Koçer'in eserinde, Şeyh Visali Tekkesi ile alakalı ise şu malumatlar geçmektedir: "Visali Dergâhı Postnişini Hüsnü, merkezde çok büyük hizmetler etti. Evi Millî Müdafaa Merkez Heyeti'ne daima açıktı. Birçok toplantılar burada yapılmıştı. Bu Heyet-i Merkeziye içtima yeri olarak Şehremini civarında Taşkasap

¹⁰³ Kutay, age, s.112.

¹⁰⁴ Kara, age, s.214.

¹⁰⁵ Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, s.76.

¹⁰⁶ Kemal Koçer, Kurtuluş Savaşımızda İstanbul, İstanbul, 1946, s.46,181; Mısıroğlu, age, s.191,193.

Mahallesi'nde Gülşeni Tarikatı'na mensup Şeyh Visali Dergâhı'nın تنها bulunan bir mahallede kaim oluşundan ve postnişini Şeyh Hüsnü Efendi'nin de bizden olmasından da faydalanarak burayı onlara öğretmiştik."¹⁰⁷

Millî Mücadele'nin zaferle neticelenmesinde tekkelerin rolü bahsini, Teşkilât-ı Mahsusa mensubu ve aynı zamanda o dönemde Millî Müdafaa Grubu Reisliği de yapmış olan Albay Hüsameddin Ertürk'ün hatıralarından, gayet çarpıcı bir alıntıyla sona erdirelim: "Mütareke yıllarının isimsiz kahramanları içinde başı sarıklı din adamlarını, imam ve müezzinleri, kürsü vaizlerini, tekke mensuplarını, medrese hocalarını da ithal etmek mecburiyetindeyiz. Bunlar dinî mefkûreler sevkiyle Millî Mücadele'nin muvaffakiyetine canı gönülden çalışmışlar kavlen ve fiilen bu uğurda ellerinden geleni yapmışlardır..."¹⁰⁸

Mustafa Kemal Paşa ve Tekkeler

Mustafa Kemal Paşa, toplumda manevî nüfuz ve itibarlarıyla sivrilmiş önde gelen şeyh ve tarikat ehli mümtaz şahsiyetlerin âli himmetlerini, Kuva-yı Millîye hareketine kanalize edebilmek gayesiyle işe ilk zamanlarda davet mektuplarıyla başlamıştır.

Daha sonra bu yazışma usulünü terk ederek bizzat tekkeleri ve şeyhleri ziyaret etmek yolunu tutmuştur.¹⁰⁹ Enver Behnan Şapolya'nın da belirttiği gibi: "Mustafa Kemal Paşa bütün bu insanların da itimatlarını kazanmak, ruhlarını elde etmek üzere bu ziyareti zaruri görmüştür."¹¹⁰

Bu münasebetle ilk ziyareti, 23 Aralık 1919'da Hacı Bektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'ye yapacaktır. Bir diğer önemli ziyareti ise Cumhuriyet'in ilanından birkaç ay önce (20 Mart 1923) Konya Mevlana Tekkesi Postnişini Abdülhalim Çelebi'ye gerçekleştirecek ve Mevlevî sikkesi giyerek birlikte fotoğraf çecktireceklerdir.¹¹¹

Gelişen sıcak ilişkiler sonucundadır ki Birinci Büyük Millet

¹⁰⁷ Koçer, age, s.194; Mıroğlu, age, s.193.

¹⁰⁸ Koçer, age, s.194; Mıroğlu, age, s.193.

¹⁰⁹ Hüsameddin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1958, s.520; Mıroğlu, age, s.187.

¹¹⁰ Şapolyo, Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, s.354.

¹¹¹ Mehmed Önder, "Mevlana Müzesinden Notlar", Türk Yurdu Mecmuası, Mevlana Özel Sayısı, Temmuz 1964, s.68; Kara, age, s.319,322; Şapolyo, age, s.354.

Meclisi'nde Mevlevî, Bektaşî ve Nakşibendî tarikatlarından 10 ileri gelen şeyh bulunacaktır.¹¹² Bu şeyhlerden bazılarının isimleri şöyledir: Hacıbayram Postnişini Şemsettin Efendi, Nakşî Şeyhi Servet Efendi, Tavas Bektaşî Postnişini Mazlum Baba, Erzincan Nakşî Şeyhi Feyzi Efendi, Mevlana Dergâhı Postnişini Abdülhalim Çelebi ve Bektaşî Dergâhı Postnişini Cemaleddin Efendi.”¹¹³

¹¹² Tuna'ya, TBMM Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri, İstanbul, tarihsiz, s.5.

¹¹³ Kara, age, s.323.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞANLI OKULLAR VE
KAHRAMAN ÖĞRENCİLER

ŞANLI OKULLAR VE KAHRAMAN ÖĞRENCİLER

Okullarda Aşılana Milli Şuur ve Büyük Vatan Sevgisi

Osmanlı'nın son dönemi Cumhuriyet'in ilk evresinde İstanbul ve Anadolu'daki bütün okullarda verilen eğitimin en bariz özelliklerinin başında, bağımsızlık duygusunun, hür yaşama şeklinin, millî-tarihî şuurun ve vatan sevgisinin en yüksek seviyede verilmesi yer almıştır.

1922 ilkbaharında Anadolu'da incelemeler yapan Fransız gazeteci-yazar J. Schliklin, Paris gazetesine gönderdiği mektupta, Kastamonu'da bir ilkokulu ziyaret ettiğini ve öğrencilerin kendisine, büyük bir heyecan ve hararetle vatan sevgisi içeren şiirler okuduklarını anlatmıştır.

Yazara göre, yurtseverlik duygusu okul üzerinde o denli hüküm sürmektedir ki vatanına ve hürriyetine bu derece bağlı olan bir milletin yakın zamanda mucizeler meydana getirmesi kaçınılmazdır.

Başka bir Fransız gazeteci-yazar Madame Gaulis de 1921 sonlarında Akşehir'de gezdiği ilkokullarda çocukların "Millîyetçiler" gibi giyindiklerini, hepsinin de kendisine, ağız birliği etmişcesine vatan ve hürriyet sevgisinden bahseden şiirler okuduklarını zikretmiştir.

Bunun farkında olan millî hareketin önderi konumundaki Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa gibi komutanlar, Millî Mücadele sırasında sık sık okulları ziyaret ederek, öğrencilerdeki millî heyecanı, vatan sevgisini ve geleceğe dair ümitlerini sürekli canlı tutup, daha da kamçulamaya ve kuvvetlendirmeye çalışmışlardır.¹¹⁴

Bu asil duygu ve düşüncelerle kendisini donatan gençler, bir taraftan

¹¹⁴ Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919–1922), Ankara, 1988, Türk Tarih Kur. Yay. s.175, 204; Türk Eğitim Tarihi, s.278.

vatana hizmet aşkıyla cepheye koşmanın yollarını arayıp hazırlıklarını yaparken, diğer taraftan da üzerinde yaşadıkları toprakların işgale maruz kalmaması için kendi çaplarında çareler düşünüyor, kendi aralarında çeşitli gençlik teşkilatları kuruyorlardı.

Millî Mücadele komutanlarından Miralay Mehmet Arif Bey anılarında, mektepli çocukların savaşa katılma istiyakları ve onlardaki yüksek kahramanlık ruhu hakkında şu manidar müşahedesini aktarmıştır: “Kuva-yı Millîye arasında, milletin ruhundan doğan galeyanın doğal bir ürünü olan millî savaşa manen ve madden katılmayı, her vicdan ve hamiyet (özveri) sahibi, namus gereği kabul eden çok genç çocuklar da vardı.”¹¹⁵

İşte buna verilebilecek çarpıcı misallerden iki tanesi: Memleketin genel gidişatından derin keder ve üzüntü duyan, geleceklerini bu şartlar altında hiç de parlak görmeyen Kırşehirli elliden fazla genç, 1918 yılında “Kırşehirli Gençler Mahfili (Derneği)”ni kurmuşlardır. Askerlik vazifesinden ayrılan genç yedek subayların katılımıyla cemiyet daha da güçlenmiştir.

24 Aralık 1919’da Kırşehir’e gelen Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye üyeleri Kırşehir Gençler Derneği’ni de ziyaret etmişlerdir. Mustafa Kemal ve arkadaşları derneğin hatıra defterine yazdıkları yazıda, gençlerin vatansever gayret ve faaliyetlerinden şu övgü dolu sözlerle bahsetmişlerdir: “Kırşehir gençlerinin, vatanımızda gençliğin kıymetli enmuzeci (numunesi) olduklarını ispat edecek efkâr-ı metine ve musîbe ile mütehalli (sağlam ve isabetli fikirlerle ahlâklanmış) buldukları kanaatiyle vaz’ (koyar) ve imza eyleyiz.”¹¹⁶

Öte yanda 11 Mart 1919’da, Erzurum’un Ruslardan kurtuluşunun birinci yıldönümü münasebetiyle, bütün mekteplerin katıldığı muazzam bir gösteri düzenlenmiştir.

Şehirde misafir olarak bulunan Şehzade Abdulhalim Efendi’nin kaldığı evin önüne gelen gençler: “Neye mal olursa olsun vatan savunulacak!” şeklinde slogan atmışlardır.¹¹⁷

¹¹⁵ Miralay Mehmet Arif, age, s.23.

¹¹⁶ Kırşehir Gazetesi, 30 Ağustos 1336; Kansu, age, C.2, s.496; Kardeş, age, s.50; Sakallı, age, s.22; Sarıkoyuncu, Millî Mücadelede Din Adamları, s.33–34.

¹¹⁷ Ali Osman Eğilmez, Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş, İstanbul, 1998, Kitabevi Yay. s.22.

Millî Mücadele’de Galatasaraylılar ve Cumhuriyetin Kuruluşundaki Misyonları

Galatasaray Lisesi, temelleri Sultan İkinci Beyazid döneminde “Galata Sarayı Ocağı” ismiyle atılmış, modern şeklini Sultan Abdülaziz zamanında alarak, resmî anlamda 1 Eylül 1868’de “Mektebi Sultanî” ismiyle eğitim hayatına başlamıştır. 1924 yılından sonra da “Galatasaray Lisesi” ismiyle eğitim ve öğretimine devam etmektedir.

1912 Balkan Savaşları’ndan 1922 Millî Mücadele sonuna kadar okul, öğretmenlerin ve yetişkin öğrencilerin ekseriyeti silâh altına alındığından ötürü, mevcudu ve personel sayısı en aza inmiş bir halde hizmet vermek durumunda kalmıştır.

Kayıtlara göre, 1912’de 60 mezun veren okuldan, 1913’te 34, 1914’te 21, 1915’te 18, 1916’da 4, 1917’de 5 öğrenci ancak mezun olabilmıştır. Mezuniyet sayılarının düşüklüğünün tek sebebi, arka arkaya patlak veren savaşlar ve buralarda öğrencilerin büyük kısmının şehit düşmesidir.

Galatasaray Lisesi öğrenci ve mezunları, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı, Millî Mücadele gibi savaşlara katılarak geride toplam 45–50 şehit, 150 kadar da gazi bırakmıştır. Öyle ki, Balkan Savaşı’nda Bulgarlar Silivri’ye dayanıp da top sesleri İstanbul’a kadar gelince, Galatasaray Liseli 86 kahraman öğrenci, “Hamama gidiyoruz.” diyerek okuldan kaçıp cepheye koşmuştur.

“Donanma Mecmuası”nın Ekim 1915 sayısının spor ilavesinde “Şerefli İdmancılar” başlığıyla yayınlanan bölümde ve diğer kaynaklarda geçen kayda göre Galatasaray Lisesi, Çanakkale Savaşı’nda 20–25 şehit vermiştir.

Osmanlı Devleti’ni çöküşe sürükleyen büyük savaşlar nihayet 1918’de sona ermişti; ancak bu sefer de ülkeyi, Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla birlikte daha tehlikeli bir süreç etkisi altına almıştı: İşgal Dönemi ve Millî Mücadele. Bu çerçevede, İstanbul’un 13 Kasım 1918’de İtilaf Devletlerince gayri resmi bir biçimde işgal edilmesi, ardından da 15 Mayıs 1919’da İzmir’e Yunanlıların asker çıkarması, kapıda bekleyen daha feci felaketlerin ilk önemli habercileri olmuştu.

İstanbul’un işgali, vatanlarına yürekten bağlı olan Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) öğrencilerini derinden sarsmış, hemen ardından

gelen İzmir'in işgali de keder ve ıstıraplarını doruğa çıkarmıştı. O gün mektep; idarecisi, öğretmenini ve öğrencisi ile baştan aşağıya kaynamış ve galeyana gelmişti. Dersler iptal edilmiş, herkes hayattan kopmuş, kimsenin yüzünde neşe ve tebessümden eser kalmamıştı.

Bu iç karartıcı matem havası altında öğrenciler, her sınıftan birer temsilci seçerek toplantı yapma ve nasıl bir tepki göstereceklerini belirleme yoluna gitmişlerdi. Bu haksızlığı protesto edecek bir bildiri metni hazırlanmış ve tüm öğrenciler tarafından imzalanmıştı. Metnin Türkçesi sadrazama, Fransızcası ise işgal kuvvetleri kumandanına, seçilen temsilciler aracılığıyla gönderilecekti.

Bildiride, Mekteb-i Sultanî'nin vatansever çocukları, işgalleri şiddetle kınayan ve Türk Milleti'nin gasp edilen hak ve hürriyetlerini haykıran şu güçlü ifadelerle, paramparça olmuş küçük yüreklerindeki acı feryadı, İtilaf Devletlerine duyurup bir teselli aramaya çalışmışlardı: "Sinesinde ecdadımızın mukaddes kemiklerini saklayan ve bugün nüfusundaki yoğunluk ile Türk ve İslam olduğunu her surette ispat eden İzmir'imizin, bütün millî hukuk ve medeniyet icaplarına ve özellikle son dönemde sırf adalet ve millîyet hislerinin gereği olarak ortaya atılan pek haklı Wilson Prensipleri'ne aykırı olarak, Yunanlılara verilmek istenilmektedir. Bu, mektebimizde duyulduğu zaman matem yaşlarımızla ıslattığımız sıralarımız üzerinde karaladığımız ve doğrudan doğruya saf ve samimi ve bununla beraber pek rencide edilen kalplerimizden dökülen satırları ihtiva eden şu protestomuz dikkate alınmalıdır. Millî ve mukaddes haklarını korumak için her şeyi feda etmeye hazır olan biz vatan çocuklarının feryadını kabul buyurmanızı ve bu kabulünüzü İtilaf hükümetleri aracılığıyla Barış Konferansı Heyeti'ne ulaştırmanızı masumane olduğu kadar hararetle istirham ve temenni ederiz."

Bunun haricinde Sultanî öğrencileri, değişik zamanlarda çeşitli protesto gösterileri düzenlemiş, ayrıca Mayıs 1919'da Sultanahmet'te gerçekleşen büyük mitinge de iştirak etmişlerdir. Bu arada, farklı dönemlerde tertipleedikleri yardım kampanyaları ve müsamerelerle Millî Mücadele hareketine destek çıkmışlardır. Elbette, gerçekleştirdikleri bunca faaliyetle, vatanlarına olan borçlarını ödediklerini ve kendilerinden beklenen vazifeleri yerine getirdiklerini düşünmeyen Galatasa-

raylı öğrenciler, bizzat cepheye giderek fiili mücadele içerisinde de girmişlerdir.

Millî Mücadele sırasında da pek çok Galatasaray Liseli öğrenci gönüllü olarak cepheye yerlerini almış ve bir kısmı yine geri dönemeyerek şehit olmuştur. Mesela bunlardan, 1921 yılında Sakarya Savaşı'nda şehit düşen Galatasaraylı Sadi ile 1920'de Gelibolu'da şehit düşen Mehmet Nazım, kayıtlarda adı geçen sadece seçkin iki numunedir. Ancak bugün elimizde, ne kadar öğrencinin savaşa katıldığı ve ne kadarının şehit ve gazi olduğuyla ilgili kesin bir kayıt mevcut değildir.

Burada biraz da, Mütareke ve işgal döneminde okulun hangi durumda bulunduğundan söz etmek lüzumlu olacaktır. İstanbul, 13 Kasım 1918'de fiilen işgal edilince, İtilaf Devletleri bilhassa kışla olmaya müsait binalara el koymaya başlamış ve bu amaçla birçok devlet müessesesini işgal etmişti. Bu esnada Mekteb-i Sultanî binasını da işgal söz konusu olmuş, önce İngilizler okulun tahliye edilip kendilerine verilmesini talep etmiş, ardından da İtalyanlar işgal girişiminde bulunmuştu.

Okul müdürü Salih Arif Bey, bu vaziyet karşısında derhal harekete geçerek muhtemel bir işgali önlemek amacıyla Fransa Sefareti'ne (Elçiliğe) müracaat edecekti. Arif Bey, mektebin Fransızca tedrisat (eğitim) yaptığını, oysa herhangi bir işgal durumunda bu faaliyetin kesintiye uğrayacağını etkili bir dil ve üslupla anlatarak elçiliği ve Fransız işgal komutanlığını ikna etmeyi başarmıştı. Fakat Fransa Elçiliği'nin, okulu işgalden kurtarma formülü işgalden pek de farklı değildi. Elçilik, okulu bir Fransız müessesine dönüştürüp başına da bir Fransız müdür tayin etmeyi öngörüyordu.

Bunun üzerine okul müdürü Arif Bey tekrar teşebbüse geçerek, böyle bir uygulamanın meydana getireceği sakıncaları, bunun bütün Türklerin izzet-i nefsinin rencide edeceğini vurgulamak suretiyle yine Fransız makamlarını iknaya muvaffak olmuş ve okulun mevcut durumunu korumasını sağlamıştı.

Mütareke müddetince, bir işgale maruz kalmamak düşüncesinden hareketle zaman zaman Fransız yetkilileri mektebe davet etmiş ve onlarla iyi ilişkiler kurmaya büyük önem vermişti. Bunu sağlama yolunda attığı en önemli adımlardan biri de Fransız işgal kuvvetleri komutanı

General Françe d'Esperey'in, 26 Kasım 1918'de mektepte ağırlanması idi. Ziyaret esnasında, gerek okul müdürü ve öğretmenlerin gerekse öğrencilerin, komutanı karşılamada gösterdikleri nezaket, yakın ilgi ve güzel muamele ile merasim esnasında yaptıkları Türk-Fransız dostluğunu pekiştirici konuşmalar, general üzerinde hoş ve yapıcı bir izlenim bırakmıştı.

Kurulan bu iyi ilişkilerin semeresini okul her zaman topladığı gibi birkaç yıl sonra İtalyanların yeni işgal teşebbüsünü önlemede de son derece etkili olacaktı. İtalyanlar, 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması sonrasında Mekteb-i Sultanî'yi işgal etme arzusuyla yeniden harekete geçmişlerdi. Salih Arif Bey, devreye bir defa daha girerek, işgale mani olmak için Fransız Elçiliği'ne yazılı müracaatta bulunmuştu.

Elçilik ise, durumu hükümetine bildirerek, işgalin gerçekleşmesi hâlinde bunun Fransa için siyasî yenilgi anlamına geleceğini dile getirmiş ve işgalin önlenmesini istemişti. Bir hafta sonra elçilik, okul müdürlüğüne bir yazı gönderip, Mekteb-i Sultanî'nin Fransa'nın manevî himayesinde bulunduğunu ve başka bir devlet tarafından işgaline müsaade edilmeyeceğini kesin bir dille ifade etmişti.

Böylelikle Arif Bey, bütün işgal yılları boyunca ortaya koyduğu isabetli tutum ve stratejilerle Mekteb-i Sultanî'ye yönelik herhangi bir yabancı müdahalesinin, işgalinin önüne geçmiş, mektebe sahip çıkarak eğitimde en ufak bir aksaklığın meydana gelmesine izin vermemiş ve daha da önemlisi mektepte her daim şanlı Türk bayrağının şerefle dalgalanmasına vesile olmuştu.

O kadar ki işgalin İstanbul semalarına adeta bir karabasan gibi çöktüğü o uğursuz günlerde dahi, Mekteb-i Sultanî'de dalgalanan Türk bayrağı, karamsarlık ve ümitsizliğin pençesinde can çekişen insanların yüreklerini bir nebze olsun ferahlatıyor, teselli ve umut kaynağı oluyordu. Bu sebeptendir ki Mektebi Sultanî, bu zor dönemlerde bile eğitim öğretimini sürdürmüş, az da olsa öğrenci yetiştirip mezun etmeye muvaffak olmuştur.

Anadolu'da düşman işgalinin yoğunlaştığı 1918'de, okuldan 4 öğrenci mezun olurken, 1 öğrenci Türkçe, 5 öğrenci de Fransızca Ehliyetnamesi almıştır. Millî Mücadele'nin hazırlık safhasının sürdüğü 1919 yılında sayı biraz daha artmış, 7 öğrenci mezuniyet diploması, 12 öğrenci

Türkçe, 7 öğrenci de Fransızca Ehliyetnamesi almaya hak kazanmıştır.

Millî Mücadele'nin olanca şiddetiyle sürdüğü 1920, 1921, 1922 yıllarında ise bu rakamlar hemen hemen korunmuştur: 1920'de 8 öğrenci mezuniyet belgesi, 7 öğrenci de Türkçe Ehliyetnamesi almıştır. 1921'de 10 öğrenci diploma alırken 4 öğrenci de Fransızca Ehliyetnamesi almıştır. 1922'ye baktığımızda da sadece 5 öğrencinin Türkçe, 2 öğrencinin de Fransızca Ehliyetnamesi elde ettiğini görüyoruz.

Millî Mücadele'nin zaferle taçlandığı 1923 yılında ise 9 öğrenci diploma, 8 öğrenci Türkçe, 2 öğrenci de Fransızca Ehliyetnamesi almıştır. 1922–1923 mezunları diplomalarını “TBMM Hükümeti” adına almışlar ve Mekteb-i Sultanî ismi son defa diplomalarında yer almıştır.

Diğer yandan Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği Millî Mücadele hareketinin örgütlenme sürecinde, pek çok Galatasaray Lisesi mezunu asker, bürokrat, gazeteci, yazar ve lisenin bir kısım eski ve yeni idareci-leri aktif rol oynamış ve önemli görevler üstlenmiştir.

Bu sırada, Mustafa Kemal'in yakın çevresinde bulunarak, onun yürüttüğü bağımsızlık mücadelesine ve cumhuriyet idaresine dayalı yeni bir devlet kurma çabasına büyük katkıda bulunan Galatasaray kökenli önemli şahsiyetleri şöyle sıralayabiliriz: Abdurrahman Şeref Efendi, Ruşen Eşref (Ünaydın), Bekir Sami (Kunduh) ve Hamdullah Suphi (Tanrıöver).

Bunlardan, eski okul müdürlerinden Abdurrahman Şeref Efendi'yi, Osmanlı Ayan Meclisi üyesi iken Ankara'ya davet edip, hükümetin, Cumhuriyetin ve devletin kurulmasında faal görevler üstlenmesini sağlayan bizzat Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Hamdullah Suphi, zaten Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşlarından olmuş ve çeşitli hükümetlerde başta maarif vekâleti (eğitim bakanlığı) olmak üzere önemli vazifelerde bulunmuştur.

Ruşen Eşref ve Bekir Sami ise daha Samsun'a çıkarken Mustafa Kemal Paşa ile birliktelikleri başlamış, Erzurum, Sivas Kongreleri ve tüm Millî Mücadele boyunca en üst düzeyde devam etmiştir.

Ruşen Eşref, bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ile ilk röportajı yapıp, onu ve başlattığı hareketi dünyaya duyuran ilk gazetecilerden olmuştur. Bekir Sami Bey de Ankara Hükümeti'nin ilk hariciye vekili (dışişleri bakanı) pozisyonunu üstlenmiştir.

Bernard Lewis bu noktada, modern Türkiye'nin kuruluşunu hazırlayan zaferlerin pek çoğunun Galatasaray sınıflarında kazanıldığına şu şekilde temas etmiştir: "Modern Türkiye'nin yükselişinde Galatasaray Lisesi'nin etkisi büyük oldu. Batılı idare cihazını yürütecek, yetenekli ve Batılı eğitim görmüş idareci, diplomat ve diğerlerine ihtiyaç giderek arttıkça Galatasaray mezunları, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve ondan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin siyaset ve idaresinde hâkim bir rol oynar duruma geldiler. Mektebi Sultanî'nin oyun meydanları yoktu. Fakat modern Türkiye'nin zaferlerinin birçoğu onun sınıflarında kazanıldı."

Büyük zafer her yerde olduğu gibi okulda da büyük bir sevinçle karşılanmıştır. TBMM hükümetinin ve Türk ordusunun temsilcisi sıfatıyla Ekim 1922'de İstanbul'a gelen Refet Paşa'yı karşılayan mektepliler arasında Galatasaray Sultanîliler de yer almıştır. Hatta Refet Paşa daha sonra okulu da ziyaret etmiş ve olağanüstü bir coşkuyla karşılanmıştı ki bir sonraki bölümde bunu ayrıntılı bir biçimde konu edeceğiz. Millî Mücadele bittikten sonra artık okul "Galatasaray Lisesi" adıyla anılmaya başlayacak ve genç cumhuriyetin çağdaş eğitim kurumlarından biri olarak yerini alacaktır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu uyarınca, eğitimde birlik sağlanması için sıbyan mektepleri, medreseler ve azınlık okulları arasında dini eğitim verenler kapatılırken Galatasaray Lisesi, "yenilikçi fikirleri" sayesinde bazı değişikliklerle ayakta kalmış ve eğitim hayatını sürdürmeyi başarmıştır.

Bu dönemde Galatasaray Lisesi, yeni Türk Devleti'nin esasını oluşturan "aydınlanma felsefesinin" doğup filizlendiği ilk "çağdaş" eğitim kurumlarından biri konumunu işgal etmiş ve dolayısıyla Cumhuriyet'in "temel direklerinden" olma fonksiyonu kazanmıştır. Eğitime ve Galatasaray Lisesi'ne büyük önem veren Atatürk, liseyi üç kez (2 Aralık 1930, 28 Ocak 1932 ve 1 Temmuz 1933) ziyaret ederek kuruma verdiği önemi ortaya koymuştur. Dahası, çevresindeki mebusların çoğunluğunu ve kurduğu devletin, ilk bakanlıkları başta olmak üzere pek çok üst düzey kadrolarını Galatasaray Lisesi mezunlarından seçmesi, bu eğitim kurumuna cumhuriyetin kuruluşunda nasıl müstesna bir rol biçtiğini anlatmaya fazlasıyla yetmektedir.

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk dönemlerine damgasını vuran, Galatasaray Lisesi mezunu nice ünlü ve önemli simadan, az önce bir kısmına değindiğimiz, seçkin birkaç ismi şöyle zikredebiliriz: Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilk Adalet Bakanı Celaleddin Arif, ilk Dışişleri Bakanı Bekir Sami (Konduk), ilk meclisin geçici başkanı Şerif Avkan, ilk Millî Savunma Bakanı, aynı zamanda Çanakkale Cephesi Müstahkem Mevki Komutanı Cevad Paşa (Çobanlı), ilk Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Atatürk'ün genel sekreteri Ruşen Eşref (Ünaydın).

Gazeteci Metin Toker, Cumhuriyetin ve yeni rejimin kurulup güçlendirilmesinde Galatasaray Lisesi'nin vazifesine şöyle parmak basmıştır: “Hiçbir lise, Atatürk'ten böyle bir ilgi görmemiştir. Galatasaray, sadece ‘Türkiye'nin Batı'ya açılan penceresi’ değil, Atatürk devrimlerinin en önemlilerinden laikliğin kilometre taşlarından biri olmuştur. Nasıl Harp Akademisi, Harbiye ve Mülkiye sıradan eğitim müesseseleri sayılmazsa Galatasaray da sıradan bir lise sayılmaz.”¹¹⁸

Refet Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve Galatasaray Lisesi'ni Ziyareti

Millî Mücadele'nin kazanılması neticesinde, TBMM Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi olarak atanan Refet Paşa, hem bu yeni vazifesinin başına geçmek hem de hükümeti adına Trakya'yı işgal kuvvetlerinden devralmak üzere 19 Ekim 1922'de İstanbul'a hareket etmişti.

Ancak İstanbul'a geldiğinde kendisini öylesine bir mahşeri kalabalık karşılamış ve öylesine görülmemiş bir coşku ve tezahürata maruz kalmıştı ki payitahtın İtilaf Devletleri'nin kontrolüne geçtiği 1918 yılından bu yana başşehir ilk defa böylesine muhteşem bir hadiseye şahitlik etmişti.

Paşayı karşılayan o muazzam kalabalığı oluşturan geniş halk kesimleri arasında İstanbul'daki sultanî mekteplerinin idareci, öğretmen ve

¹¹⁸ Donanma Mecmuası, Ekim 1915 Sayısı, Spor İlavesi, s.118–119; Tasvir-i Efkâr, 13 Nisan 1913 tarihli 725. sayısı; Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1968, Sayı: 44, s.40; Vahdetin Engin, Mektebi Sultanî, İstanbul, 2003, s.231–242; 243–251; Çolak, age, s.24–32; Suat Aray, Bir Galatasaraylının Hatıraları, Ankara/İzmir, 1959, s.117, 212; Niyazi Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, İstanbul, 1973; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev: M. Kıratlı, İstanbul, 1988, s.121–122, 180–181; Kafadar, age, s.101; Galatasaray Dergisi, Kasım 2004, Sayı: 27, s.34–38.

öğrencileri de bulunuyordu ve karşılama merasimine okullarıyla birlikte katılmışlardı.

Karşılamanın, İstanbul halkı için nasıl bir kurtuluş bayramına dönüştüğünü, insanların üzerindeki karamsarlık havasının ve ölü toprağının birden bire nasıl dağıldığını, huzur ve mutluluğun herkesin sureti-ne saadetten mest olmuşçasına nasıl sınırsızca yansıdığını, yaşanan bu müthiş hadisenin tanıklarından olan, Mekteb-i Sultanî'nin 1922–1923 mezunu Suat Aray, anılarında Galatasaray özelinde şöyle tasvir etmiştir: “Müdür bir gün beni çağırttı ve tatlı sözlerden; vatan, millet, memleket gibi talebenin tutkunu olduğu mevzulardan söz açarak benim mektebi temsildeki tecrübemden istifade etmek istediğini ve Refet Paşa'nın İstanbul'a geliş merasimine iştirakte idareyi bana tevdi ettiğini söyledi ve lazım gelen salahiyeti verdi...”

Evvla paşaya hediye edilmek üzere o günün azametine uygun güzel bir bayrak hazırlamak faaliyetine geçtik. Talebeden para topladık ve 105 liraya atlastan sırma saçaklı güzel bir bayrağı süratle hazırladık. Rahmetli Faik (Üstünidman) hocamızın eşi, bayrağı bizzat kendi eliyle dikti. Ayrıca izcileri hazırlamaya, gerekli diğer işleri de yapmaya başladık...

Nihayet paşanın İstanbul'a geleceği mesut günün sabahı oldu. Mektepte hazırlıklar tamamlanmıştı. Sabahleyin, önde bayrağımız levent bir izcinin elinde, arkasında izciler, onun arkasında mektebin sancağı ve arkada bütün mektep talebesi Kabataş iskelesine gitmek üzere Beyoğlu'na çıktık... O sabah bütün cadde kan kırmızıya boyanmıştı. Şanlı bayrağımız her tarafta, her kapı ve pencerede nazlı nazlı dalgalanıyordu. O rengârenk, bir türlü hazmedemediğimiz, içimizdeki nefreti zor zapt ederek önlerinden geçtiğimiz o yabancı bayraklar birden yok olmuşlardı...

Karaköy, mahşeri bir hal almıştı. Ta Kabataş'a kadar saadetten mest olmuş, coşmuş, senelerdir zapt ettiği hislerine geniş serbesti ve cereyan vermiş bir insan selinin ortasından ağır ağır yürüdük. Herkes birbirini alkışlıyor, herkesin gözlerinden sevinç yaşları akıyordu. Tarihinde tek kere işgal görmemiş, düşman çizmesi altına girmemiş koca bir başşehir bugün tekrar serbestisine, istiklaline kavuşuyordu. Kabataş'ta iskelenin tam karşısına dizildik. Bizimle beraber birçok mektepler de orada yerlerini almışlardı. Böylece bir-bir buçuk saat kadar bekledik. Bu bekleme

anında en ufak hadiseler bile alkışlanıyor, herkes sevincini göstermek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu.

Nihayet Refet Paşa'yı getiren vapur iskeleye yaklaştı. Liman, vapur seslerinden inliyor, denizlerdeki vasıtalarından 'yaşa' sesleri her ciğerin en son hücrelerinden bütün kuvvet ve kudreti ile yükseliyordu. Paşa vapurdan çıktı. Derhal eller üzerine yükseldi ve tam önümüzde duran bir otomobile kadar bu vaziyette geldi. Diktiğimiz sancağı önüne doğru uzattık. Paşa, sancağı hürmetle öptü ve başına götürdü.

Heyecan, sürur, vecd (coşku) artık son hadlerini bulmuştu. Saflarda, sıralarda intizam kalmamıştı. Bütün kalpler, bu büyük anı kutlamak için ne yapacağını şaşırılmış haldeki insanları bir şeyler yapmaya sevk ediyordu. Ben de kendimi paşanın hareket hâlindeki otomobilinin çamurluğunda buldum. Oraya nasıl bindiğimi hiç hatırlamıyorum... Araba ağır ağır insan seli ortasından yoluna devam etti.”

Refet Paşa, karargâhını Divanyolu'na kurmuştu. Kısa süre içinde dinamizmi, sempatikliği, etkili hitabeti ve karizmatik kişiliğiyle kendini İstanbullulara sevdirmeyi başarmıştı. Herkes her yerde ondan bahsediyor, onu daha yakından görmek ve mümkünse tanışıp görüşmek için can atıyordu. Paşa, adeta hürriyet ve bağımsızlığın, uğur ve bereketin, ümit ve mutluluğun sembolü hâline gelmişti.

Bu ruh hali, paşanın resmi yerlere ve mekteplere sık sık davet edilmesine yol açmıştı. Paşa'yı davet edip ağırlamak için tüm kurumlar adeta yarışıyor. Karargâh muazzam bir şekilde ziyaretçi akınına uğruyor, davet almak için müracaatta bulunanlarla dolup taşıyordu.

Paşa, önemli ziyaretlerinden birini de Mektebi Sultanî'ye gerçekleştirmişti. Karşılama töreni ve ziyaret esnasında yaşanan heyecan ve sevinci, dikkat çekici anları dilerseniz yine olayın şahitlerinden Suat Aray'ın ağzından dinleyelim: “Paşa'yı davet etmek, bayrağı paşaya nasıl hediye edeceğimizi anlamak üzere Divanyolu'ndaki karargâha gittik. Davet için bizi kabul ettikten sonra nihayet, bir gün verdi. Bunu müdüriyete müjdeledik. Paşaya mektepte çay verecektik. Bir de tabii müsameremsi bir şeyler tertip edilecekti. Hazırlıklar esnasında mektebin konferans salonunda takviyeler yapıldı. Salondaki sahnenin ampullerini, Müdür Salih Arif Bey'e bir kırmızı bir beyaz olmak üzere değiştirmeyi teklif ettim, derhal kabul etti.

Davet günü mektep ta sabahtan galeyan hâlinde idi. Esasen temiz tutulan bina o gün yeniden cilalandı, parlatıldı. Öğleüstü her şey hazır-
dı. Paşa ikinci zamanı geldi. Hepimiz kendisini dış kapının önünde kar-
şıladık. Yolun iki tarafına izciler dizilmişti. Müdür, paşayı kapıda büyük
bir nezaketle karşıladı. Paşa da müdüre iltifat etti.

Paşa bin bir tezahürat arasında ilerledi ve doğruca konferans salonu-
na çıkıldı. Salon inliyordu. O zamana kadar böyle muazzam, candan ve
kalpten tezahürata sahne olmamış olan salonda herkes bütün gücüyle
ve yüksek seslerle muzaffer Anadolu'nun muzaffer kumandanını alkış-
lıyordu.

Ortalık biraz sükûnet bulduktan sonra evvela Müdür Salih Arif Bey
tumturaklı bir konuşmayla paşaya hoşâmedi (hoş geldiniz) yapmış, ar-
dından da talebelerden biri İbrahim Nemci Hoca'nın hazırladığı şu mu-
azzam nutku okuyarak tüm mekteplilerin ruhlarına tercüman olmuştu.

Uzun hicran ve elem senelerinden sonra İstanbul gençliği ilk bay-
ramını sizin şerefli gelişinizle idrak etmiş oldu. Yüce şahsınızda bütün
milletin istiklâl ve istikbal emellerini mütecessim (cisimleştirmiş) gö-
ren biz gençler, bu dakikada tahakkuku yaklaşan o emellerin önünde
terkim (saygı) ve fedakârlık hisleriyle eğiliyoruz. Uzun hicran ve elem
seneleri! Ah bunlar, bizim bilhassa tatlı ümitlere muhtaç genç yürekle-
rimizde ne unutulmaz acılar bıraktı bilseniz...

Millî istikbaline nâfi (yararlı) birer uzuv olmak gayretiyle ders rahle-
leri üzerinde bir ilim zerresi almak, bununla tenevvür etmek (aydınlan-
mak) hazırlığında bulunduğumuz dakikalarda, pencerelerimizin nazır
olduğu (baktığı) vatan sokaklarında ya bir düşman bayrağının mağrur
temevvüçleri (dalgalanması) gözlerimizi iğneler yahut bir düşman mızı-
kasının müstehzi nağmeleri kulaklarımızı tırmalardı.

Mukaddes anayurduna karşı irtikâp edilen (işlenen) gaddarca teca-
vüzlerin ıttılaimıza (bilgimize) intikal edenleri, bizi bazen tahsil sırala-
rını bırakıp millî ordu saflarına koşmak iştiyakını (şevkini) hissedecek
kadar hiddete, bazen de millî matemlerimize şahit olmaktan ise intiha-
ra karar verecek derecelerde meyusiyete (üzüntüye) sevk ederdi.

Bu geçen matem ve elem senelerinde okuduklarımızın yarısını anla-
yamadık, anladıklarımızın yarısını belleymedik. Yüreklerimiz o kadar
dolu, o kadar müteheyyiç (çoşkun) idi. Zannediyorduk ki, bu millet

mücahede (savaşı) daha senelerce sürecek, zavallı anavatanın son kalmış kuvvetleri de bu uğurda yıprana yıprana kırılacak, neticede muzaffer bile çıksak gençliği atıye (geleceğe) hazırlamak kuvvet ve kabiliyeti sönmüş bir halde kalacağız.

Uzun süren intizar (bekleme) devresinin bu bedbin (karamsar) bulutlarını millî azmin dehşetli bir şimşeği dağıttı. 26 Ağustos'ta, kahraman millet ordusunun vücuda getirdiği o büyük mucize, o ilahi harika, birden bire Türklüğü evc-i şerefe (şerefın en yüksekine) çıkardı, düşmanları haziz-i mezellele (alçaklığın en aşağı noktasına) serdi.

O vakit senelerden beri için için bugünü özleyen İstanbul gençliği birden coştı. Cehennemî tazyiklere uğrayan göğsünden semalara eren ilahi halas nefhası (kurtuluş esintisi) çıktı. Yoksulluklar içindeki milletten böyle muazzam ve muzaffer bir varlık çıkararak kahramanlara karşı yüreklerimizde, en derin en gayr-ı kabil-i tasvir (tarif edilemez) bir perestiş ihtiyacı duyduk.

Sevgili Paşamız, ziyaretinizle müşerref ettiğiniz Galatasaray Sultanîsi talebesi, İstanbul gençliğinin bu müşterek hissiyatını en ziyade şiddet ve heyecanla duyanlardandır. Düşman nümâyişlerinin en büyük merkezlerinden birinde bulunan mevkimiz bizi o hicranlara o kadar yakından aşına kılmıştı ki, bugün sizin parlak ve nurani nasiyenizde (alınınızda) milletin muzafferiyetini tebci (yüceltme) ederken fazla coşuyor ve hissiyatımızı büyük heyecanlarla ifade ediyorsak lütfen bizi mazur görünüz.

Siz geldiniz ve sizinle beraber mahzun gönüllerimize teselli geldi. Artık nur, ümit ve neşve (neşe) içindeyiz. Artık mazi ile değil istikbal ile meşgulüz. Sizden aldığımız bu büyük ve tarihi dersi tatbik etmek, icabında millet uğrunda kendimizi feda eylemek azmiyle çalışmak, daima çalışmak... Önümüzdeki büyük vazifeyi böyle tanıyoruz ve bunu sizin huzurunuzda, muzaffer Türk Milleti'nin büyük ve muazzem mümessili önünde vaat ve temin eyliyoruz paşa hazretleri."

Yukarıdaki etkili konuşmalardan sonra bazı talebeler vatan, vatanseverlik ve şehitlik, kahramanlık ile ilgili şiirler okumuş, nihayet hitabet sırası Refet Paşa'ya gelmişti.

Paşa, heyecanlı ve tesir gücü yüksek nutuklarından birini gerçekleştirerek Mekteb-i Sultanî'nin Türkiye'nin Batı'ya açılan ilk penceresi olduğu, mektebin birçok vatansever evlat yetiştirdiği ve bundan sonra

da devam edeceği, millî zaferin kazanıldığı; artık vatanın imarına, kalkınması ve yükselmesine çalışılması gerektiğini anlatmıştı.

Ardından çaylar içilmiş ve aynı merasimle paşa, mektepten uğurlanmıştı.¹¹⁹

Çanakkale Ruhlu İstanbul Liseliler ve Sakarya Oymağı

İstanbul Lisesi, Osmanlı Devleti'nin "ilk özel okulu" olarak 1882'de "Şems'ül-Maarif" adıyla açılmıştır. 1913 yılında lisenin adı "İstanbul Sultanîsi"ne çevrilmiştir.

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle İstanbul Liseli öğrenciler, cepheden cepheye koşmaktan ve o körpe bedenlerini vatan müdafaasına siper etmekten zerrece çekinmemişlerdir.

Çanakkale Savaşı'nın patlak verdiği 1915 senesinde liseden 50–55 civarında öğrenci gönüllü olarak cepheye gitmek amacıyla Harbiye Nezareti'ne başvurmuş, ardından da harbin en kanlı çatışmalarının yaşandığı Kanlısirt'teki meşhur "19 Mayıs Taarruzu"na katılarak hepsi de şehit düşmüştür.

Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasıyla birlikte, başta payitaht İstanbul olmak üzere Anadolu'nun dört bir yanında baş gösteren işgal yılları, tüm Türk Milleti'ni nasıl etkilemişse, İstanbul'daki bütün okulları ve bu arada (Numune-yi Terakki İdadisi) İstanbul Erkek Lisesi'ni de derinden etkilemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarının önemli yazarlarından Enver Behnan Şapolyo "Sakarya Yılığ"ında, lise dönemine rastlayan bu karanlık yıllara dair anılarını büyük bir üzüntüyle etraflıca anlatmıştır.

İstanbul Sultanîsi, İstanbul'un, önce fiilen sonra da resmen işgal edilmesi ve İtilaf Devletlerinin sıkı kontrolüne geçmesiyle, çok zorluk ve sıkıntılara göğüs germek durumunda kalmıştır.

Evvla, okul binası Saint Benoit'ten Saraçhane'deki Münir Paşa Konağı'na nakledilmiştir.

Bu yeni binada ısınma, barınma, su ve aydınlanma gibi temel ihtiyaçlardan çoğu kez mahrum düşmüşlerdir. Öyle ki Köprülü Fazıl Paşa Mektebi'nin suyunu paylaşmaya mecbur kalmışlardır. Bu arada,

¹¹⁹ Aray, age, s.207–212; Engin, age, s.276–279.

İstanbul'daki, Sultanahmet ve tüm protesto mitinglerine, diğer okullar gibi İstanbul Liseliler de katılmıştır.

Halide Edip, Sultanahmet Mitingi'ne mekteplilerin katılımıyla ilgili şu müşahedelerini zikretmiştir: “Mitinge bütün mektepler iştirak etmişti. Örneğin Darülmualimin, Mekteb-i Sultanî, Darüşşafaka, Darü'l-Hilâfet-i Aliye ve Darülmualimat mektebi talebe ve talibatı hususi bayraklarıyla nazar-ı dikkati celbediyordu (dikkati çekiyordu).”

Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Savaşı sona erip Millî Mücadele seneleri başladığında, İstanbul Liselilerin yolu yine cepheye düşecektir. Özellikle, Çanakkale'de olduğu gibi, son sınıf öğrencilerinin bir bölümü Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmıştır. Bu öğrencilerin de ezici çoğunluğu Sakarya Savaşı'nda şehit olmuştur.

Şehitlik haberleri okula ulaşınca öğrenciler, bu anı ve şehitlerin hatırasını sonsuza kadar yaşatmak için İstanbul Sultanîsi İzci Oymağı'nın adını, “Sakarya İzci Oymağı” olarak değiştirmişlerdir.

Millî Mücadele'nin zaferle neticelenmesi, tüm Anadolu sathında olduğu gibi İstanbul Lisesi'nde de coşkun bir sevinç ve heyecanla karşılanmış ve okul, normal faaliyetlerine 1914'ten beridir ancak o zaman başlayabilmiştir.

İngilizler ve diğer düşman kuvvetlerinin İstanbul'u boşaltması üzerine Ankara Hükümeti'nin temsilcisi sıfatıyla şehre gelen Refet Paşa'ya karşılamaya gelen kalabalık gruplar arasında İstanbul Lisesi öğrencileri ve lisenin “Sakarya Oymağı İzcileri” de yer almıştır.

Millî Mücadele sırasında çekilen tüm sıkıntılar büyük zaferle birlikte nihayet tamamen sona ermiş ve okul, Atatürk'ün emriyle, 1933'te son durağı olan eski Düyunu Umumiye (Genel Borçlar İdaresi) binasına taşınmıştır.¹²⁰

Vatanın Vefakâr Bekçileri Vefa Lisesi

Vefa Lisesi, 1872 yılında yüksek okullara ve özellikle Mekteb-i Mülkiye'ye (Siyasal Bilgiler Fakültesi) öğrenci yetiştirmek üzere “Der-saadet İdadi-yi Mülkiye-i Şahane” adıyla eğitime başlamıştır.

¹²⁰ Çolak, age, s.33–36; Lale Uçan, “İstanbul Erkek Lisesi”, Popüler Tarih Dergisi, Şubat 2005, Sayı: 54, s.56–58; www.sakaryaizcigrubu.org/biz.asp; Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele, s.152.

1881 yılında okulun adı “Vefa İdadisi”ne, 1910’da da “Vefa Sultanîsi”ne çevrilmiştir. 1910 ile 1920 arasındaki dönem, tüm ülkede olduğu gibi Vefa Lisesi adına da tam bir umumî felaketler devri olmuştur.

Balkan Savaşı’nda, Bulgarlar Çatalca’ya dayandığında Vefa Sultanîsi’nde eli silah tutan herkes, öğrencisi ve öğretmeniyle, gönüllü olarak cepheye koşmuştur.



Bir Mekteb-i Mülkiye-i Şahane (Siyasal Bilgiler Fakültesi) diploması

1915’te, bu defa Çanakkale Savaşı kapıyı çalınca, öğrenciler ve öğretmenler asker üniformasını giyip marşlar söyleyerek cephenin yolunu tutmakta yine tereddüt göstermemiştir.

1917’de eski binasına geri dönen (Mekteb-i Aliye İdadisi) Vefa Lisesi, Birinci Dünya Harbi, Çanakkale Harbi derken bu defa kendini 1919’da Anadolu’da başlayan Millî Mücadele içinde bulmuştur.

Öğrenci ve öğretmenlerin bir kısmı birer ikişer Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa'nın yanında kurtuluş hareketine katılmıştır.

Vefa'nın “vefalı çocukları”, Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş sürecinde yaşanan tüm karanlık dönemlerde ve savaşlarda, vatanlarına olan “vefanın” bedelini fazlasıyla ödemesini, ülkeleri için şehit ve gazi olmasını bilmiştir.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ilan edilen eğitim seferberliği neticesinde okulun adı 1924'te “Vefa Lisesi”ne dönüştürülmüştür.¹²¹

Siyahlara Bürünen Kabataş Lisesi ve İşgal Yıllarındaki Durumu

7 Mart 1908'de, Sultan İkinci Abdülhamid'in fermanıyla, Kabataş semtinde “Kabataş Mektebi İdadisi” adıyla, o dönem İstanbul'unun beş büyük idadisinden biri olarak kurulmuştur.

Devrin yöneticilerini ve aydınlarını yetiştiren Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) büyük ölçüde Fransız kültürünün etkisinde kalırken, Kabataş Mekteb-i İdadisi millîyetçilik akımının etkisinde kalmış ve bu yüzden flamasına kırmızı-beyaz renkleri seçmiştir.

276 öğrenciyle eğitim hayatına başlayan okul, ilk mezunlarını 1910 yılında 23 kişiyle vermiştir. 1913'te okul, flamasının rengini kırmızı-siyah olarak değiştirecektir. Zira Balkan Savaşlarında lise, öğretmen ve öğrencileriyle çok fazla şehit vermiştir. Ayrıca, ülke genelindeki büyük yas ve zorlu şartlar da etkili olmuştur. Zaten o dönemde Beşiktaş ve İstanbul Lisesi gibi birçok kulüp ve okul renklerini siyaha bürümüştü. Bundaki amaç, memleketin geçirdiği ağır şartların gelecek nesillerin hafızasında iyice yer etmesi ve bu ruhun daima diri tutulmasıydı.

Kabataş Sultanîsi, daha 1 yaşına girmişti ki bu sefer de Birinci Dünya Savaşı felaketi ortaya çıkacaktı. Sultanînin, 11. ve 12. sınıf öğrencileri askere alınmış, Çanakkale ve diğer cephelerde çarpışarak şehit ya da gazi olmuşlardır. Öyle ki 1914–1919 yılları arasında mezun olanların sayısı ortalama yılda 3'e düşmüştür.

Yaşanan sıkıntı ve eziyetler bunlarla da bitmemiş, 1918'de İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgal edilmesiyle birlikte öncekilere

¹²¹ Çolak, age, s.37–39; Hayat Tarih Mecmuası, Aralık 1968, Sayı: 47, s.37; Ersin Kalkan, “Vefalı Olmak Buna Denir”, Hürriyet Gazetesi, 11 Mayıs 2002.

nazaran çok daha karanlık yıllar başlamıştır. Kabataşlılar bu felaket günlerinde okullarını, işgal kuvvetleri tarafından kapatılan Nişantaşı Sultanîsi öğrencileri ile paylaşmak zorunda kalmıştır.

Millî Mücadele'nin kazanılmasıyla birlikte, 1923–1924 öğretim yılında okul normal eğitimine tekrar geçmiş ve Cumhuriyet'le beraber adı “Kabataş Erkek Lisesi” olarak değiştirilmiştir.¹²²

Samsun Yolunda Bir Vatanseverlik Öyküsü: Heybeli Deniz Okulu'nun Kaçak Öğrencileri

Yakup Kadri'nin (Karaosmanoğlu) “Vatan Yolunda”sında geçen anekdottan uyarlanan, Samsun yollarında yaşanan çarpıcı bir vatanseverlik tablosu: Millî Mücadele'nin soluk, fersiz ve iç karartıcı sıradan günlerinden biriydi. Yemek salonu köylüler ve taşralı tüccarlarla dolmuştu. Yolcular durgun, yemekler baştan savmaydı.

Madam Amiel'in canı sıkılmıştı. Oysa Marsilya'dan İstanbul'a, savaştan sonra bütün Avrupa'yı sarmış olan o çılgınca hava içinde eğlenerek, türlü gösteriler seyrederek gelmişti. Erkenden kamaralarına çekildiler. Sabah geç uyanacaklar, kahvaltılarını yapıp güverteye çıkmaları öğleyi bulacaktı. Sıralara, yerlere, tahta çantalara oturmuş, küpeşteye yaslanmış yolcular hiç konuşmadan kıyıyı seyrediyorlardı.

Madam Amiel, sağında duran buruşuk fesli, kirli gocuklar giymiş, gözleri uykusuzluktan kanlı adamlara bakarak yüzünü buruşturmuş ve “Ne kadar çok köylü var bu gemide...” diye yakınmıştı. Fransızca anlamayacakları için de sesini alçaltmadan devam etmişti: “Ne kadar da çirkin insanlar.”

Dr. Hasan, “Madam bizi beğenmedi” diye homurdanınca Yüzbaşı Faruk gülmüştü: “Haklı. Hepimiz manda leşi gibiyiz.” Uğurlamaya gelen İhsan tanıştırmıştı ikisini. Az sayıdaki kamaralar dolu olduğu için Faruk'la doktor, geceyi birçok son dakika yolcusuyla birlikte, pireli ve küf kokan, başaltının tahta döşemesi üzerinde geçirmişler ve sabaha kadar gözlerini kırpmamışlardı.

Madam Amiel başını öbür yana çevirdiğinde makine dairesinde geceledikleri için kömür tozuna ve yağa bulanmış delikanlıları görmüştü. Utanacakları yerde bu hallerinden pek hoşlanmış gibiydiler.

¹²² www.kabataserkeklisesi.net/tarih.htm

Onların bu hâli karşısında öğrenerek şöyle dedi: “Çok da pisler Jean. Güzelim İstanbul’u gerçekten bu ilkel insanların elinde bırakmamalı.”

Yan güvertenin sonunda Yakup Kadri, tel gözlüklü, eski elbiseli bir memur ve tek başına Ankara’ya gitmeyi göze almış sıkma başlı, iskarpinli, adının Nesrin olduğunu öğrendiği bir genç kızla sohbet ediyorlardı.

Nesrin heyecanını belli etmemeye çalışarak,

– Yunan savaş gemileri yolumuzu kesemez, değil mi, diye sordu.

Tel gözlüklü memur, kızı yatıştırdı:

– İtalyan gemisi bu küçük hanım, cesaret edemezler.

Sonra bir delikanlı heyecanla haykırdı:

– İnebolu!

Kerempe Burnu’nu dönmüşlerdi. Ufukta İnebolu kıyısı bir çizgi hâlinde görünüyordu. Herkes canlanmıştı.

Kömürcü çırağına benzeyenlerden biri, “Haydi toparlanalım. İnebolu’da inip biraz gezeriz.” dedi. Gençler hiç itiraz etmeden kalkıp güverteden ayrıldılar.

Madam Amiel “Pisler gidiyor...” diye müjde verdi, sağına göz attı, “Oo! Çirkin adamlar da gidiyor.”

Dr. Hasan bir an önce kılığını değiştirmek için acele eden Faruk’u durdurdu ve Madam Amiel’e dönerek Fransızca, “Aziz Madam, size ve eşinize iyi yolculuklar diliyoruz,” dedi. Yürüyüp gittiler.

Madam Amiel sersemlemişti. “İşittin mi?” diye feryadı bastı: “...Çirkin köylü Fransızca konuştu. Aman Tanrım! Bunlar gerçekten acayip adamlar.”

İtalyan kamarot ve tayfaların dostça davranışları Yakup Kadri’nin ilgisini çekmişti. Tel gözlüklü memur,

– Ee, bu hatta kaçak silah, cephane ve subay taşıya taşıya Türklerle içli dışlı olmuşlar, dedi.

– Acaba bu gemide de kaçak silah var mıdır?

– Az da olsa mutlaka vardır.

– Ama bu defa subay yok galiba.

Memur gülümsedi:

– Olmaz olur mu?

– O kadar dikkatle baktım ama ayırt edemedim.

– İşgal denetimi çok sıkılaştı. Biz de denetimden geçebilmek için geçici kimliğimize uygun şekilde giyinmek ve davranmak için günler önce hazırlığa başlıyoruz.

Yakup Kadri ile kız şaşırdılar:

– Yoksa siz de mi subaysınız?

– Evet efendim. Talimat uyarınca İnebolu'ya kadar kimseye gerçeği açıklamamamız gerekiyordu. Askerî doktorum.

Yakup Kadri

– Çok iyi, dedi sevinçle. Tek doktor da şu sıra Anadolu için büyük kazançtır.

Doktor güldü:

– Biz 40 doktor, 10 eczacıyız.

Yakup Kadri'nin ağız açık kaldı.

İnebolu sularına girmişlerdi. Neşeli bir uğultu yükselmişti, o yana döndüler.

Temizlenip üniformalarını ve başlıklarını giymiş kırk kadar genç, martı sürüsü gibi bembeyaz, güverteye çıkmışlardı.

– Bunlar kim, dedi Yakup Kadri.

– Heybeli Deniz Okulu'nun kaçak öğrencileri. Onlar da damla damla oluşan deniz kuvvetlerimize katılmak için Samsun'a gidiyorlar.

Madam Amiel bu sürprize bayılmıştı. Az sonra güvertelere, üniformalarını giymiş subaylar, askerî doktor ve eczacılar da çıkınca kendini tutamadı, el çırpmaya başladı. Bugüne kadar hiç böyle çarpıcı bir gösteri görmemişti.

Yakup Kadri de heyecan içindeydi. Genç kıza,

– Bir romanda yaşıyor gibiyim, diye fısıldadı.

Birkaç heyecanlı delikanlı şarkıya başlamıştı:

“Karadeniz, Karadeniz

Gelen düşman değil, biziz...”

Şarkıya katılanlar gittikçe arttı. Şişman kaptanın her zamanki işare-

ti üzerine tayfalardan biri, dostluk jesti olarak, isten kararmış, buruşuk bir Türk bayrağını direğe çekmeye koyuldu.

Yükseldikçe bayrağın buruşukları düzeliyor, rengi açılıyordu. Nesri- nin gözleri doldu.

İnebolu'nun Yarbaşı'na doğru set set yükselen beyaz evleri, denize açılmaya hazırlanan büyük kayıklar, yalıda toplanan halk görünüyordu artık.

Gemideki bütün Türklerin katıldığı şarkı Anadolu'nun en hareketli deniz kapısı İnebolu'ya yansımaktaydı:

“Onun sana selamı var,

Diyor ki düşmanın ne canı var?

Kovsun onu sularından

Orada Türk sancağı var!”¹²³

Mustafa Kemal'e Namazgâh'ta Karşılama ve TBMM'nin Açılışında Mektepliler

Anadolu'da ortaya çıkan Millî savaş, kendisine hareket merkezi olarak Ankara'yı seçince, bu durum her anlamda en fazla da bu şehirdeki okulları ve eğitim camiasını yakından etkilemiştir.

1920–1922 yıllarında, Batı Cephesi'nde kızışan Millî Mücadele sebebiyle hemen hemen tüm okullarda eğitim öğretime ara verilmiş ve yaz tatiline normalden çok daha önce geçilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa yüz bine yakın Ankaralının “yaşa” sesleri ve alkışlarıyla 27 Aralık 1919'da Namazgâh Tepesi'nden şehre girerken, kendisini dondurucu soğuk altında karşılamaya gelenler arasında Ankara'nın kız ve erkek talebeleri de vardı.

Mektep talebeleri, ellerinde bayraklar, başlarında öğretmenleri, ikişerli sıra hâlinde diğer karşılama alaylarını takip ediyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa onlara yaklaşıp, “Arkadaşlar, buraya niçin geldiniz?” diye sorduğunda, gençlerden aldığı cevap çok manidardı: “Millet yolunda kanımızı akıtmaya geldik. Ant olsun!”¹²⁴

¹²³ Karaosmanoğlu, age, s.86; Sarıhan, age, C.3, s.488; Utkan Kocatürk, Atatürk ve T.C. Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1988, Türk Tarih Kur. Yay., s.251; Özakman, s.83-86.

¹²⁴ Şapolyo, Kemal Atatürk ve Mücadele Tarihi, s.357, 368–369; Atatürk ve Seymen Alayı,

Millî Mücadele Dönemi'nde, Ankara'daki pek çok eğitim kurumu ya karargâh ya hastane ya da TBMM milletvekillerinin barınma ihtiyacını karşılamak maksadıyla yatakhaneye dönüştürülmüştür.

TBMM'nin açılışı için 10 Nisan 1920'den itibaren Ankara'da toplanmaya başlayan milletvekillerine, yatakhane olarak Ankara Darülmuallimin (Öğretmen) Mektebi hazırlanmıştı.

Okullardaki her türlü araç ve gereç, TBMM ve milletvekillerinin kullanımına hasredilmişti. TBMM, İttihatçıların kulüp binasında çalışacaktı, ancak henüz tamamlanmamıştı, pek çok eksiği bulunuyordu. Öyle ki çatısının kiremitleri dahi noksandı ve bunun için Ulucanlar'da yapımı süren bir ilk mektebin kiremitleri getirilmişti.

Meclis'in içinde ne kürsü ne de sıra vardı. Bu ihtiyacı gidermek için de Darülmuallimin Mektebi'nin ve Ankara Mekteb-i Sultanîsi'nin sıraları taşınacaktı. İşte ancak böylelikle TBMM'nin açılması ve faaliyetlerine başlayabilmesi mümkün olabilmışti.

23 Nisan 1920'deki açılışa ise Ankara'daki hemen hemen tüm okullar, öğretmen, öğrenci ve idarecileri ile birlikte katılmış ve merasimdeki yerlerini almışlardır.

Yeni Meclis'in ihtiyaçlarının, Ankara'daki mektepler kanalıyla giderilmesi bunlarla da kalmamış, idareci ve öğretmenlerin büyük ekseriyeti TBMM'de milletvekili, memur ve kâtip olarak görevlendirilmişti. Hatta öğrencilerden de epeyce kâtiplik ve memurluk yapanlar da olmuştu.¹²⁵

TBMM Milletvekillerini Ağırlayan Ankara Darülmuallimin Mektebi

Ankara Darülmuallimin Mektebi'nin (Öğretmen Okulu), açılacak yeni Meclis'in milletvekilleri için yatakhane olarak ayarlandığına az önce değinmiştik.

Yatakhane, büyük bir koğuştaki yerlere yataklar serilerek meydana getirilmişti. Milletvekilleri, mektepte, memleketin vahim durumu ve kurtuluş çareleri üzerine aralarında sık sık özel toplantılar yapıyorlardı.

Ankara, 1971, s.12; Naşit Hakkı Uluğ, Hemşehrimiz Atatürk, İstanbul, 1973, s.76-79; Kansu, age, C.2, Ankara, 1988, Türk Tarih Kur. Yay. s.497-501, 570; Cebesoy, age, s.48-76, 246-267; Kamil Erdeha, Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul, 1975, s.231-238.

¹²⁵ Şapolyo, age, s.392-393; Sacit Karaibrahimoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara, 1968, s.39.

Okulda, mebusların yemeği için de Mebus Cevdet (Izrap) Bey ve bir arkadaşı görevlendirilmişti ve 70 kuruşa üç kap yemek çıkarılacaktı.

İşin enteresan tarafı, mektepte, vilayet tarafından tutulmuş bir müezzin günde beş kere ezan okuyor ve tüm milletvekilleri koridorda cemaat hâlinde namaz kılıyorlardı.

Milletvekillerinin yatakhanelerinde şu iki levha özellikle dikkat çeyiyordu: “Tavla vesaire oynamak yasak, namaz kılmak mecburi.”

Bu esnada devletin, milletin ve Ankara'nın içinde bulunduğu hal ve Darümuallimin özelinde okulların gördüğü işlev hakkında, Birinci TBMM'de Trabzon mebusu olan Hüsrev Bey şu hatırasını aktarmıştır: “Büyük Millet Meclisi'nin, İngilizlerin elinden kurtulup gelebilen mebus arkadaşlarla Anadolu'nun her tarafından gelmeye başlayan aza, Darümuallimin binasının konferans salonunda, şu hengâmeyi tarihide milletin kurtulması için tevessül olunacak çareler hakkında aralarında hususi içtimalar akdediyorlar idi.”¹²⁶

Yunus Nadi ise milletvekillerinin ikametine tahsis edilen Darümuallimin binası ve oradaki yaşantıyla ilgili şu anısını bizimle paylaşmaktadır: “İstanbul'dan çıkıp gelebilecek mebuslar ile Anadolu'dan intihap olunarak (seçilerek) gelecek mebuslara ikametgâh olarak Darümuallimin binası tahsis edilmiştir. İlk gelen arkadaşlarla bu bina koşullarının ilk misafirlerini teşkil edenlerdeniz. Mektebin bütün takımları, mesuliyetimin altında olarak emrimize tevdi olunmuştur (sunulmuştur).

Muayyen (belirli) saatlerde cemaatle kahvaltıya inmek ve yemekler yemek arkadaşlara bir nevi mektep hayatı yaşatıyordu.”¹²⁷

Millî Mücadele Dönemi'nde Ankara Darümuallimin Mektebi ile ilgili buraya kaydetmemiz gereken son önemli iki not şudur: Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya geldikten sonra Ocak 1920'de, Darümuallimin binasına gelmiş ve okulun konferans salonunda memleketin eşraf ve ileri gelenlerine önemli bir nutuk vermiştir.

¹²⁶ Hâkimiyeti Millîye, nr.100, 22 Ocak 1921; Kansu, age, s.570; Lord Kinross, Atatürk, C.1, Türkçesi: Ayhan Tezel, İstanbul, 1967, Sander Kit. s.337; Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele, s.443; Mırsiroğlu, Sarıklı Mücahitler, s.244-245; Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, İstanbul, 1980, s.177; Millî Mücadelede Ankara, TBMM Basımevi, 1986, s.61.

¹²⁷ Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, 1955, Sel Yay. s.100-101.

15-21 Temmuz 1921 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilen Birinci Maarif Kongresi, Darümuallimin Mektebi’nde toplanmıştır. ¹²⁸

Millî Ruh ve Mücadele Azmiyle Ankara Mekteb-i Sultanisi

1886 yılında beş yıllık idadî olarak eğitim ve öğretime başlayan Ankara Lisesi, 1908’de “sultanî” hâline getirilmiştir.

Millî Mücadele’nin, büyük bir millî heyecanla karşılandığı, gönülden desteklendiği ve cepheye gönüllü katılımın en fazla olduğu okulların başında gelenlerinden biri de ‘Taş Mektep’ olarak bilinen Ankara Mekteb-i Sultanîsi (Lisesi) idi.

Mustafa Kemal Paşa’nın, Ankara’da ilk ziyaret ettiği okul Mektebi Sultanîydi. Kemal Paşa, 29 Aralık 1919’da burada öğrencilere etkili bir konuşma yapmıştır: “Mektepli Efendiler; sizler millî çıkarlarımızın bilincinde olan birer aydın sayılırsınız. İçinde bulunduğumuz tehlikeli durumu sizlere açıklamayı gereksiz bulurum. Gerçi güçlükler çok büyüktür. Fakat bezginliğe düşmemek gerekir.

Millette ve gençlikte savaşma isteği sürdükçe, güçlükler göğüslenilecek ve saldırganlar kutsal vatanımızın bağrında yenilip bozguna uğrayarak kutsal topraklarımızdan sürülüp çıkarılacaktır. Millî sınırlarımız içinde tam bağımsız olarak yaşacağız. Buna güvenerek, iç rahatlığıyla çalışınız. Vatan sizden görev beklediği zaman bu çağrıya koşarak geleceğinize güveniyorum.”¹²⁹

Mustafa Kemal Paşa’nın, Sivas’tan Ankara’ya hareket ettiği ve İstanbul’un İngilizlerce işgal edildiği 1920 yılında, lisenin 10. sınıfında bulunan ve Yozgat Sultanîsi’nden nakil gelen Hıfzı Veldet (Velidedeoğlu) kaleme aldığı hatıralarında o felaket günleriyle ilgili şu satırlara yer vermektedir: Okul binasının bir bölümünün askerî hastane olarak kullanılması zorunluluğu doğmuştu. Bu nedenle dersler 1920 yılında erken kesildi ve Nisan başında başlayan sınavlar 15 Nisan’da bitirilip okul tatil edildi... Okulumuzun tatili sırasında, 23 Nisan 1920’de ilk açıldığı günden başlayarak 2 Ekim 1920 tarihine kadar 5 ay 9 gün TBMM’de

¹²⁸ Şapolyo, age, s.382.

¹²⁹ Age, aynı yer; Turan Tanyer, Taş Mektep, İstanbul, 2005, Yapı Kredi Yay. s.10–85; <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=31035>

memur olarak çalıştım ve lise öğrenimimi bitirmek amacıyla 2 Ekim’de memurluktan çekilip okula döndüm.”

Hıfzı Veldet, Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’ya gelişi ve başlattığı kurtuluş mücadelesinin Ankara semalarında nasıl yankılandığıyla alakalı izlenimlerinden de şöyle bahsetmektedir: “Mustafa Kemal Paşa’nın, Sivas’tan yola çıktığı ve yakında Ankara’ya geleceği haberi okulda yıldırım hızıyla yayıldı, arkadaşlar arasında büyük bir sevinç ve coşku doğurdu... Bu haberi duyunca sanki paşa doğrudan doğruya bize konuk geliyormuş gibi sevindik. Hemen müdür yardımcısına başvurup Mustafa Kemal Paşa geldiğinde onu karşılamaya gitmek için izin istedik. ‘Zaten okulla gidip karşılayacağız, ayrı izin olmaz’ dedi.

Birkaç gün sonra paşanın 27 Aralık 1919 günü Ankara’da olacağı haberini aldık. O gün büyük bir telaş, sevinç ve coşku ile hazırlanıp aşağı holde toplanarak sıraya girdik. Mustafa Kemal Paşa’nın geçeceği yola kadar gidip, arka arkaya iki saf hâlinde yol kıyısına dizildik. Ben ön sıraya düştüğüm için duyduğum sevinci hiç unutamam...”

Ankara Sultanîsi’nin genç mekteplilerindeki savaşa gönüllü yazılma arzusu, bir an önce vatan müdafaasına koşma heyecanı, duygu yüklü cepheye uğurlama merasimi ve cepheden gelen şehadet haberlerinin meydana getirdiği derin üzüntü hakkında ise, Veldet Velidedeoğlu tanık olduğu şu etkileyici olayları nakletmektedir: “Biz ‘genç mektepliler’ ruhlarımız, kurulmuş birer çelik zemberek gibi gergin, aynı savaş isteği doğrultusunda, her an fırlayıp düşmana atılmaya hazır bir ruhi durumdaydık. İşte bu ruhi durum ve vatan aşkı ile Ankara Sultanîsi’nde benden daha yüksek sınıflardan ve benim sınıfımdan kimi arkadaşlar, 1920 yazında okulun yaz tatili aylarında gönüllü olarak Kuva-yı Millîye’ye yazılıp “Demirci Savaşları”na katıldılar.

Kuva-yı Millîye’ye gönüllü yazılmak için onlarla birlikte bizler de başvurmuştuk. İçimizden birkaç arkadaşla beni, on sekiz yaşında olduğumuzdan kabul etmediler. İki yıl önce dünyaya gelmediğimize çok üzüldük. Bizim de adımız savaşçılar arasında okunsun, gerekirse bizim de kanımız bu vatan uğrunda dökülsün istiyorduk...

Arkadaşlarımızı cepheye uğurlamadan bir gün önce, giysi ve başlık değiştirip Kuva-yı Millîye erleri kılığına giren Salih ile birlikte Tevfik, Nuri ve ben, Bent Deresi’ne bir fotoğrafçıya gidip hatıra resmi

çektirdik... Üzüntümüz büyüktü. Belki de bir daha görüşemeyecektik. Birlikte gitseydik ne iyi olurdu. Gidenlerden ikisi şehit düştü ve gerçekten onları bir daha göremedik. Bunlar on ikinci sınıftan Salih Ağabey ve on birinci sınıftan benim sınıf ve sıra arkadaşım Ahıskalı Tahsin idi.”

Ahıskalı Tahsin’in, gönüllü yazılıp cepheye gideceği günlerde, sanki şehit olacağı içine doğmuşçasına anasına hitaben yazdığı mektubunda vatansever bir şehidin vasiyeti vardır. Tahsin, şehit düşmesi hâlinde yazdığı mektubun ve yüzüğünün annesine ulaştırılmasını istemiştir. Velidedeoğlu’na bırakılan mektuptan bir parça şöyledir: “Anne, vatan için çarpışmaya gidiyorum. Dönersem görüşürüz. Şehit olursam, arkamdan sakın ağlama. İftihar et. Kafkasya’da savaşmış olan Şeyh Şamil’in yanına cennete gidiyorum. O zaman bu mektubumu ve kendisine emanet ettiğim gümüş yüzüğümü sana sınıf arkadaşım ve kardeşim Hıfzı gönderecek. O da senin bir evladındır. Eğer Türkiye’ye gelirsen onu ara, bul.”

1921’de, Millî Mücadele’nin, Sakarya Savaşı öncesinde içerisine girdiği zorlu dönemeçte, diğer resmi dairelerle birlikte Kayseri’ye nakledilen Ankara Sultanîsi, bir yıl sonra 1922’de tekrar Ankara’ya taşınarak eski binasında hizmetine devam etmiştir.

Millî Mücadele’nin hüküm sürdüğü yıllarda okulun öğretmen ve öğrencileri cephelerde savaşlara katılmış, gazilik ve şehitlik mertebesine yükselmişlerdir.

Vatan müdafaasında gösterdikleri üstün gayretleri ve vatanperver çalışmaları sebebiyle okula, Millî Mücadele sonunda bizzat Atatürk tarafından “ay yıldızlı sancak” hediye edilmiştir.

Velidedeoğlu, kanlı çatışmalara katılıp da geri dönen genç gazileri okulda nasıl kahraman gibi karşıladıklarından ve onların bitip tükenmek bilmez hatıralarını ne coşkun bir heyecan ve his tufanı ile dinlediklerinden ise anılarında şöyle söz etmiştir: “Öğretim başlayınca cepheden okula dönen gönüllüleri birer kahraman gibi karşıladık. Gözlerimiz boş yere Salih Ağabey ile Tahsin’i arıyordu. Dönerlerden Memduh (Payzın) savaş alanında Salih Ağabey’i nasıl aradığını, onun henüz soğumamış cesediyle karşılaşınca nasıl üzüldüğünü, ailesine göndermek üzere alıp getirdiği tek serveti olan saatinin o dakikada henüz işlemekte

olduğunu anlattığı zaman hepimizin gözleri dolu dolu olmuştu. Sınıf arkadaşım Lütfü (Erçin), sol el orta parmağının yarısını kurşun götürdüğünü söyleyip sarılı parmağını bize gösterince, bizim sınıftan Raif'in (Gündoğdu) ona dönerek,

– O parmağındaki şey bir eksiklik değil, Allah'ın sana armağan ettiği ebedi bir zafer halkasıdır. Ne mutlu sana. Bu millet muzaffer olacaktır, diye gürlemesi bugün hâlâ kulaklarımda çınlar...

Bizim sınıftan Cemal (Gökçe), cephede çarpışma başladığı zaman ilkin nasıl korktuğunu, birkaç dakika geçince nasıl “aslan kesildiğini”, kendi kendisini karikatürize ederek tatlı şivesiyle anlatıyor, bizleri üzüntüden kurtarıp güldürmeye çalışıyor, ‘Gelecek tatil belki sizleri de kabul ederler, hep birlikte gideriz’ diye de teselliye uğraşıyordu. Hafif keke-me olan Salih Orhan, Yunanlıların nasıl saldırdıklarını ve sonra nasıl kaçtıklarını, çarpışma bitip Ahıskalı Tahsin'i şehitler arasında görünce nasıl ağladığını anlatırken heyecandan büsbütün kekeleyor, heceler ve sözcükler her defasında, gerilmiş bir yaydan fırlayan oklar gibi ağızdan teker teker çıkıyor, sarsılıyor, yoruluyor, terliyor, fakat anlatıyor ve yine anlatıyordu. Bizler de onu sabır ve saygı ile hiç sıkılmadan, bıkmadan dinliyorduk. Mehmet (Doğan), yaptığı kutsal işi, kendine özgü alçak-gönüllülükle:

– Ne anlatayım yahu, işte gittik, çarpıştık, geldik. İki kurban vermedik, hiç kederimiz olmayacaktı, diye kısa konuşuyordu.”

Veldet Velidedeoğlu hatıralarında ayrıca, Yozgat Sultanîsi'nde iken kendisinden daha üst sınıflarda olduğu için Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak askere alınan ve üzerindeki subay üniformasıyla dolaşan “Memduh” adlı yaşça akranlarından biraz büyük gösteren eski bir öğrenciden de bahsetmektedir.

Bu öğrencinin, sonraki yıllarda Millî Mücadele'de de görev aldığını ve Konya istasyon komutanlığı yaptığını bunlara eklemektedir.

Ankara Sultanîsi'nin ismi, 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle “Ankara Erkek Lisesi” olarak değiştirilmiştir.¹³⁰

¹³⁰ Velidedeoğlu, İlk Meclis, İstanbul 1990, Çağdaş Yay. s.156–161, 180, 210–211; Tanyer, age, s.85–276.

Trakya'nın Kurtuluşunun Öncüleri: Edirne Sultanisi ve Darülmuallimin Mektebi

Edirne Sultanîsi (Lisesi), 1882 yılında İstanbul dışında açılmış olan Trakya'nın ilk lisesidir.

Balkan ve Çanakkale Savaşlarındaki cansiperane çabalarını ve hizmetlerini bildiğimiz Edirne Sultanîsi idareci ve öğretmenleri, Mütareke Dönemi'nde düşman işgaline karşı mücadele etmiş, halkı örgütleyip bilinçlendirmiş ve çok daha mühimi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunun temel taşlarından olan Trakya-Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyetinin kurucuları arasında yer almışlardır.

7 Kasım 1918'de Edirne'de kurulan Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin beyannamesinde imzası olan sekiz kurucu içinde, Edirne Sultanîsi tarih ve coğrafya öğretmeni Kızanlıklı Muhsin ve Öğretmen Okulu Müdürü Rıdvan Nafiz (Edgüer) Beyler de vardı.

Edirne'deki mektepler içerisinde bilhassa Edirne Sultanîsi, Darülmuallimin (Öğretmen) Mektebi ile Sanat Mektebi, Millî Mücadele Dönemi'nde, sergiledikleri fedakârca gayretler ve bazı öğretmenlerinin oldukça faal hizmetler içerisine girmesi ile daha fazla dikkat çekmiştir.

16 Mart 1920'de İstanbul'un, İngilizler tarafından işgaliyle birlikte, 5. Ordu'ya bağlı 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa seferberlik emri vermiş; kamaları, İngilizler tarafından alınmış olan sahra topları için "Edirne Sanat Mektebi" atölyesinde yeni kamalar yapılmış ve söz konusu toplar Yunanlılara karşı kullanılmıştır.

9-14 Mayıs 1920'de Trakya Türklerince tertiplenen tarihi Edirne Kongresi'ne de Erkek Öğretmen Okulu ev sahipliği yapmış ve kongre, Trakya'nın Türk'e kalacağı ve bu konudaki müdafaa azminin tüm dünyaya duyurulmasına aracılık etmiştir.

Kongrede, Öğretmen Arif Şükrü (Öget) ve Öğretmen Sıdkı Beyler, zabıt heyetine seçilmiştir.

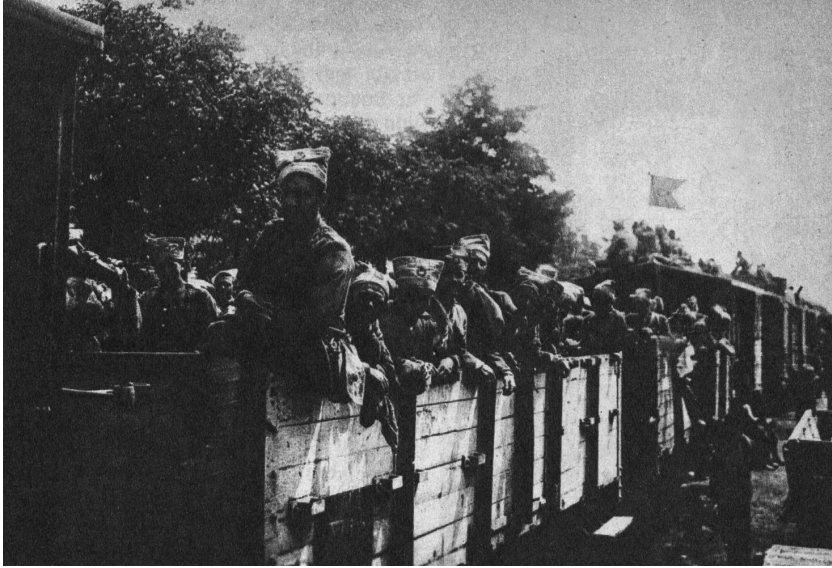
Rıdvan Nafiz Bey'in teklifi üzerine kongre, Trakya Cemiyeti adına Trakya mebusları vasıtasıyla, Trakya'nın muhtemel bir Yunan işgaline karşı Osmanlı hâkimiyetinde kalması amacıyla üç delege seçip Avrupa'ya gönderilmesi (daha önce seçilen bir heyet 20 Mart 1919'da

Roma'ya gönderilmişti) ve İtilaf Devletleri nezdinde girişimde bulunulmasını karara bağlamıştır.

Ne var ki 24 Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'ndan çıkan izin gereğince Yunanlıların 22 Mayıs 1920'de Batı Trakya'yı, 25 Temmuz 1920'de de Edirne'yi işgal etmelerini engellemeye tüm bu yurtsever çabalar yeterli olamayacaktı.

Yunan işgali, Trakya-Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'nde büyük bir sarsıntı meydana getirmiş; cemiyet reisi Şevket Bey dışındaki bütün merkez heyeti üyeleri ile liva ve kaza heyetlerinin ileri gelenleri, kollarıyla birlikte ya Bulgaristan'a geçmişler veya İstanbul'a gitmişlerdir.

Öğretmen Okulu müdürü Rıdvan Nafiz ve Edirne Sultanîsi öğretmeni Muhsin Beyler de Bulgaristan'da Kızanlık'a yerleşmişlerdir.¹³¹



Millî Mücadel'de cepheye giden askerler

Esaret ve Zulme Boyun Eğmeyen İzmir Sultanisi

İzmir Mekteb-i Sultanîsi (Lisesi), 5 senelik idadî mektebi olarak 1888 yılında 120 öğrenci ile derslere başlamıştır. Okulun ilk müdürü, tarih ve coğrafya öğretmeni Abdurrahman Bey'dir.

¹³¹ İkdam, 9 Mayıs 1920, No: 8346; Bıyıklıoğlu, age, s.133, 200, 250-252, 263, 379-380, 530; <http://www.mik-el.com/edirmelisesi/thistory.htm>.

1890'da 7 senelik idadî, Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı (Millî Eğitim Bakanlığı) zamanında, 29 Ekim 1910 tarihinde sultanî (lise) olmuştur. Cumhuriyet Devri'ne kadar da "mektebi sultanî" olarak eğitimi sürdürmüş ve İzmir'in gençlerini yetiştirmeye devam etmiştir.

Yunan işgalinin başladığı 15 Mayıs 1919 günü, İzmir'de ve Mekteb-i Sultanî'de korkunç olaylar yaşanmıştır. Mateme bürünen İzmir'de keder verici hadiselerin en fazla yoğunlaştığı yerlerden biri de İzmir Sultanîsi idi. Şehir, Yunan boyunduruğu altına girmesine rağmen, Sultanî öğrencilerinin genç yürekleri hâlâ dipdiriydi ve vatan sevgisi ve millî heyecanla atmaktaydı.

Millî Mücadele'nin önde gelen komutanlarından Miralay Arif Bey bununla ilgili şöyle bir anısını nakletmektedir: "İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal olunacağını öğrenmiş olan İzmir'in uyanık gençleri, işgalden bir gün evvel toplanarak, İzmir'in savunma biçimi hakkında uzun uzadıya müzakerelerde bulunmuş ve içlerinden bir heyeti merkeziye seçmişlerdir. Yazık ki bu heyet, hiçbir hazırlık yapmaya muvaffak olamadı. Çünkü ertesi gün İzmir'in işgali bir emri vaki olmuştu."

Yunan askerleri öğle vakti Mekteb-i Sultanî'ye (İzmir Lisesi'ne) gelmiş, okulu soyup, indirdikleri Türk bayrağıyla ayaklarını silmişlerdir. O sırada 9 yaşında bir çocuğun şöyle dediği duyulmuştur: "Biz olsaydık böyle yapmazdık!"

Okulda bulunan bir Kurân-ı Kerim'i de ayaklar altında çiğneyen Yunan askerleri, en küçüğü 7, en büyüğü 16 yaşında olan bazı çocukları okuldan döverek çıkarmışlardır.

Okuldan çıkarılan çocukları başka bir felaket daha bekliyordu. Bir kısım Yunan askerleri 8 yaşındaki çocukların sırtında dipçiklerini denerken, yerli Rumlardan bir grup da esirleri bıçaklıyordu.

Kaymakam Arif Bey, aşağıda zikrettiğimiz raporunda, Mekteb-i Sultanî talebelerinin, maruz kaldığı Yunan mezalimi hakkında şu tüyler ürpertici bilgileri vermiştir: "Yunanlılar içlerinde 7-8 yaşlarında çocukların bulunduğu 200 kadar Mekteb-i Sultanî (İzmir Lisesi) talebesini izci oldukları bahanesiyle hakaret, işkenceler ve saldırılarla bulduğumuz gemiye getirdiler. Sivil tutukluların arasına koydular. Bu zavallı yaralıların içerisinde başlarından, kollarından ve bacaklarından kurşunla yaralanmışların bulunduğunu gördüğümüz gibi birçoğlarının da

katledildiklerini işittik.”

Millî Mücadele’de, eli silah tutan her vatan evladı gibi, İzmir Lisesi öğretmen ve öğrencileri de yurtlarını kahramanca savunmuştur. Kimi zaman cepheye mermi taşımış, kimi zaman habercilik yapmış ve kimi zaman da ön saflarda düşmanla vuruşmuşlardır.

Nitekim o devirde İzmir Lisesi, öğrencileri ve öğretmenlerinden pek çok şehit vermiş, hatta okul iki dönem tek bir öğrenci bile mezun edememiştir. İzmir Lisesi, işgal sırasında, Yunanlılar tarafından Adliye binası hâline getirilmiştir.

9 Eylül 1922’de Türk ordusu, İzmir’i Yunanlılardan boşalttıktan sonra da Adliye binası olarak kullanılmaya devam edilmiştir.

Yeni okul binası, Rumlar tarafından gündüzlü kız okulu olarak inşa edilip kullanılan bugünkü binada hizmete başlamıştır.

Cumhuriyet devri ile beraber, 1922-1923 ders yılı sonunda sultanîlerin adının lise olmasıyla okul, sırasıyla İzmir Erkek Lisesi, İzmir Birinci Erkek Lisesi ve nihayet 1942’de İzmir Atatürk Lisesi adlarını almıştır.

Yıllar sonra Mayıs 2006’da, kahraman öğretmen ve öğrencilerini unutmayan İzmir Atatürk Lisesi mezunları, Millî Mücadele Dönemi boyunca tüm öğrencilerini şehit verdikleri gerekçesiyle “İstiklal madalyası” alabilmek için talepte bulunacak ve harekete geçecektir.

Böylelikle ilk defa bir okul, böylesi farklı bir talebe ve girişime imza atmış olacaktır.¹³²

Erzurum Kongresi’nin Ev Sahibi: Erzurum Lisesi

Erzurum Sultanîsi (Lisesi), 1889 yılında “Erzurum İdadisi” adıyla kurulmuştur.

1913 yılında Erzurum Sultanîsi, 1922 yılında da Erzurum Lisesi adını almıştır.

23 Temmuz–7 Ağustos 1919 tarihleri arasında İkinci Meşrutiyet’in

¹³² Mehmet Arif Bey, age, s.14; Hocaoğlu, age, s.160–161, 169; Kamil Su, “İşgal Yıllarında İzmir Sultanîsi”, Türk Kültürü Dergisi, Kasım 1977, Sayı: 181, s.51-60; Kurnaz, Ahmet Talat Onay, s.195; <http://www.izalev.com/>; http://tr.wikipedia.org/wiki/İzmir_Atatürk_Lisesi; TRT Haber, 07 Mayıs 2006, <http://www.trt.net.tr/wwwtrt/hdevam.aspx?hid=149535&k=6>

ilân yıldönümündeki bayramlaşmadan sonra 50'yi aşkın, muhtemelen 54 ya da 56 delegenin iştirakiyle başlayan Erzurum Kongresi, Erzurum Mekteb-i Sultanî'nin (Lisesi'nin) salonunda toplanmıştır.

Burada bilhassa Muallim Cevat Bey'in kongrenin toplanmasındaki rolünün ve hizmetlerinin altını önemle çizmemiz gerekmektedir.

Cevat Bey 1918'de, merkezi İstanbul'da bulunan Vilayeti Şarkîye ve Müdafaa-i Hukuk u Millîye Cemiyeti'nin Erzurum şubesini açma iznini alarak Erzurum'a gelmişti.

Erzurum Kongresi'nde, Erzurum delegesi olan Cevat Bey istifa etmiş ve kendi yerine Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye katılmasına ve kongre başkanı seçilmesine ön ayak olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, Doğu Vilayeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum şubesinden aldığı 10 Temmuz 1919 tarihli yazıda, kendisine “cemiyetin başına geçmesi” teklif ve ricasında bulunulduğunu ve cemiyetin yönetim kurulu adına bu talepte bulunan üyelerden birinin de Cevat Bey olduğunu nakletmiştir.

Nihayet, Atatürk'ün başkanlığında gerçekleşen kongrede, Cumhuriyet'in temelleri atılmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne giden yol açılmıştır. Dolayısıyla bu bina, bütün bu önemli gelişmelere tanıklık ve mekânlık ettiğinden, Cumhuriyet tarihinde çok önemli bir yere sahiptir.

Mütevazı mektep binasının salonu kongre için önceden güzel bir şekilde hazırlanmış, bir de kürsü yerleştirilmişti. Gelen delegeler mektebin sıralarına oturmuşlardı. Ayrıca, gerek Mustafa Kemal Paşa, gerek kongre heyeti ve gerekse misafir delegeler, ikamet ve istirahatları için, kongre müddetince okul binasında kendilerine ayrılan yatakhaneleri kullanmışlardı.

Millî Mücadele sırasında, Erzurum Lisesi birçok öğretmen ve öğrencisini şehit vermiştir.

Burada son olarak, az önce, Erzurum Kongresi'nin tertiplenmesindeki fedakârca gayretlerini zikrettiğimiz, aynı zamanda 1921–1924 döneminde Erzurum Lisesi'nin müdürlüğünü de yapan ve doğuda eğitim alanında pek çok üst düzey görevler üstlenen Cevat (Dursunoğlu) Bey'i...

1917'de başlayıp uzun yıllar Erzurum Lisesi'nde Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği yapan, Erzurum'da çıkan “Albayrak” gazetesine ateşli

ve dinamik yazılarıyla katkıda bulunan ve Cevat Bey'in de biraderi olan Müştak Sıtkı (Dursunoğlu) Bey'i...

Erzurum Numune Mektebi müdürlüğü yapan ve Albayrak gazetesinde yazdığı yazılarla gençlere millî ruh kazandırıp öncülük eden Süleyman Necati Bey'i de, Millî Mücadele'ye ve başta Erzurum olmak üzere doğu eğitimine olan eşsiz hizmetleri dolayısıyla hayırla yâd etmeden geçemeyeceğim.

(Bu şahıslar hakkında ayrıntılı tafsilat için Birinci Bölüme bakılabilir.)¹³³

Millî Mücadele'nin Doğduğu Yer: Sivas Lisesi

Sivas Lisesi (önce idadî, sonra mekteb-i sultanî), 1894 yılında eğitim ve öğretime açılmıştır.



Müze haline getirilen Sivas Sultanî'sinin (lisesinin) günümüzdeki hâli

Millî Mücadele hareketinin hazırlık aşamasında Sivas'ta toplanan ilk büyük ve ulusal kongre olan "Sivas Kongresi" 4-11 Eylül 1919'da, 38 delegenin katılımıyla Sivas Sultanîsi binasında toplanmıştır. Toplantı için okulun müsamere salonu hazırlanmış, Anadolu'nun dört bir yanından, iş-

¹³³ Kızıoğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi, s.2, 14-21; Özalp, Millî Mücadele, C.1, s.43; Kansu, age, C.1, s.69, 78-79; Dursunoğlu, Millî Mücadele'de Erzurum, s.92-94; http://www.erkurumbt.org.tr/erkurum/erz_sahsiyet2.htm; <http://www.geocities.com/yunkuz2/yetistirdigisahsiyetler.html#dursunoglu>; http://www.kenthaber.com/Arsiv/IzBirakanlar/Erzurum/IzBirakan_1187.aspx.

gallerin doğurduğu bin bir müşkülât içinde şehre gelen delegelerin, yemek ve barınma ihtiyacı da yine okul binasında karşılanmıştır.

Mektebin, 12 adet olan bütün dersaneleri delegeler için yatakhane hâline getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey için ayrı ayrı odalar açılmıştır. Delegelere yemek okulda çıkmış ve yemek zamanı, mektebin çingırağı ile duyurulmuştur. Yemekler rahleler üzerinde yenmiştir. Azalar toplantı ve diğer çalışmalarında yemek salonundaki kare masaları kullanmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından Mazhar Müfit Kansu anılarında, kongre günlerine ve ikamet adresi olan Sivas Sultanîsi'ne dair şu önemli satırlara yer vermiştir: "Otomobillerimiz, ikametimize ve Kongre'ye tahsis edilen (ayrılan) sultanî (lise) binasına kadar aynı coşkunlukla uğurlandı. Vali Reşit Paşa, mektebin kapısında idi... Hepimiz yorgun olduğumuz için geceyi yarılar yarılamaz yattık. Mekteb-i Sultanî binasındaki yerlerimiz şöyle ayrılmıştı. Büyük, iki taraflı tahta merdivenden yukarıya çıkılınca, sağ taraftaki birinci oda Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin ikameti için hazırlanmıştı. Bu odanın mefruşatı (eşya ve mobilyaları) da iyi idi.

Yanındaki büyük salon Kongre'ye tahsis edilmişti ve kürsü hazırlanmış gibi, aza için mektep sıralarından gayri sandalyeler de dizilmişti. Kongre salonunu takip eden oda da Rauf (Orbay) Bey için hazırlanmıştı. Merdivenin solunda ve köşedeki büyük dersane de paşanın maiyet memurlarına tefrik edilmişti (ayrılmıştı)... Hulasa, Sivas'ta karşılanışımızdan, gördüğümüz derin muhabbet ve iyi kabulden, tahsis edilen binadan ve mefruşattan en küçük bir şikâyet hakkımız olamaz. Siyasî şansımız da böyle giderse istikbale büyük ümitlerle bakmamak ve bağlanmamak için hiçbir sebep kalmıyor."

Kongre müddetince okulun yedi sınıfı Paşabostan'da Burhaneddin Efendi'nin konağında, ilk beş sınıfı ise taşlı sokakta Abidin Bey'in konağının karşısındaki eve taşınmış ve eğitimlerini orada sürdürmüştür. Kongrenin ardından Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları (Heyet-i Temsiliye), Sivas'tan Ankara'ya hareket edecekleri ana kadar, 2 Eylül-18 Aralık 1919 tarihleri arasında hep bu binada kalmışlardır.

Bu anlamda, bir dönem "Millî Mücadele Karargâhı" olarak kullanılan Sivas Lisesi ve binası, Cumhuriyet tarihinde çok müstesna bir yere

shahiptir. Okul, 1924-1925 ders yılında, Atatürk'ün direktifi üzerine "Sivas Lisesi" adını almıştır. Bugün bu tarihî bina, (1970-1971'den beridir) Kongre Müzesi olarak hizmet vermektedir. ¹³⁴

Çukurova'nın Özgürlük Meşalesi: Adana Lisesi ve Diğerleri

Adana Valisi Abidin Paşa, Adana Sultanîsi'nin (Lisesi'nin) temellerini, "Askerî İdadi" adı altında 1883 yılında atmıştır. Hem rüştiye ve hem de idadi eğitim verecek olan okulun orta kısmı, 1885 yılında 90 civarında talebeyle eğitime başlamıştır.

1889 yılında ise 5 sınıflı idadi statüsünde öğretim hayatını sürdürmüştür. Ancak idadi, kuruluş amacında belirtilen askerî nitelikli öğrenci yetiştirme fonksiyonunu yerine getirememiş, daha ziyade eğitim alanında öğrenci yetiştirmiştir. Bu sebeple okul, 1908'de "sultanî" ismini almıştır. Okul, Adana'da medreselerin yanı sıra Avrupaî tarzda eğitim yapan "ilk mektep" olarak eğitim tarihine geçmiştir.

Adana Sultanîsi (şimdiki eski vilayetteki Kız Lisesi), tarihteki esas vazifelerinden birini de Millî Mücadele Dönemi'nde yerine getirmiş ve Çukurova Bölgesi'nin kurtuluş mücadelesinin en mühim meşalelerinden biri hâline gelmiştir. Hemen önemle temas etmeliyiz ki aslen Tarsuslu olan okul müdürü, tarih öğretmeni Niyazi Bey'in (Ramazanoğlu), düşman propagandasına karşı yaptığı etkili çalışmalar, Adana ve çevresinde millî iradenin güçlenmesi ve direniş hareketlerinin yaygınlaşmasında oldukça mühim bir rol oynamıştır.

Adana'da, Kuva-yı Millîye hareketinin başlamasını ve bunda Adana Lisesi'nin idareci, öğretmen ve öğrencisi ile payını kısaca şöyle özetleyebiliriz: Ekim 1918'deki Mondros Mütarekesi sonrasında Adana işgal edilecekti ve İngilizler bunun hazırlıklarını yapmakla meşguldü. Adana'nın haksız yere işgalini kabullenmeyen, bunu gurur ve şereflerine yediremeyen Adanalı bir avuç "aydın genç" bir araya gelmiş, Çukurova'nın işgal edilmemesi için neler yapabileceklerini düşünmüşlerdi.

¹³⁴ Hulki-Tosun Saral, Vatan Nasıl Kurtuldu, Ankara, 1970, İş Bankası Kültür Yay. s.19; Kansu, age, s.205-207; Şapolyo, age, s.331-333; Goloğlu, Sivas Kongresi, Ankara, 1969, Goloğlu Yay., s.81-83; Selek, age, s.296-300; Belen, age, s.103-116; <http://www.sivas-lisesi.k12.tr/tarihce.asp>; http://tr.wikipedia.org/wiki/Sivas_Lisesi; www.kulturturizm.gov.tr/TR/yonlendir.aspx?F6E...

Esaret ve düşman baskısı ile eli kolu bağlanan İstanbul hükümetinin sahip çıkamadığı, bereketli Çukurova toprakları işgalci güçler tarafından paylaşılmıyordu. İngilizlerin, Fransızların ve Ermenilerin gözü Çukurova'daydı. Adana Lisesi müdürü Niyazi Bey, Belediye Başkanı Tevfik Kadri (Ramazanoğlu), Sabih Hoca ve Adana'nın önde gelenleri, işgali durdurabilmek için bir gece gizli bir toplantı yapmış ve toplantıların devam etmesi için gün kararlaştırmışlardı.

Tevfik Kadri Bey'in evinde, şehrin ileri gelenleri, üniversite ve yüksek okul mezunu kültürlü adamlar, çitçi, tüccar ve esnaf temsilcileri tekrar biraya gelecek ve protesto kararı alacaklardı. Alınan kararı uygulamak için bir heyet oluşturulmuş ve protesto mektubunun hazırlanması için harekete geçilmişti.

Protesto metni, Adana Lisesi müdürü tarihçi Niyazi Bey tarafından kaleme alınmış ve başta İstanbul olmak üzere tüm kamuoyuna duyurulması için Sadrazamlık, Ayan ve Millet Meclisi ile İçişleri Bakanlığı'na gönderilmişti. Gazetelerin "Feryatnâme" dedikleri, Çukurovalının duyularına tercüman olan protesto metninde:

Çukurova topraklarının haksız yere işgal edilmesinin hiçbir hukuki dayanağı olmadığı, yüz yıllardır yaşadıkları topraklarının bir oldu-bittiyle tahliye edilmesine razı olmayacakları, yüz yıllardır şanla ve şerefle dolu olan saltanatın esas temsilcilerinin kendileri oldukları halde böyle bir durumla karşı karşıya kalmalarına akıl erdiremedikleri, daha önemlisi İstanbul hükümetinin bu duruma sessiz kalarak Çukurova insanını ateşe atmasına anlam veremedikleri, işgal kararının kendilerini yasa boğduğu, geleceklerinin tehlikeye düşürülmemesi, millî ve vatanî haklarının korunması Adana ahali adına bildirilmişti.

Ne var ki bütün bu girişimler, çırpınışlar bir çare olmamış ve Fransız birlikleri beraberlerinde Ermeni gönüllüleri olduğu halde, Mondros'un 7. maddesine dayanarak 21 Aralık 1918'de Yarbay Remieu komutasında Adana'yı işgal etmiştir.

9 Ocak 1919'da Fransız Komutanı Albay Bremond, Adana bölgesi işgal valiliğine baş sorumlu olarak atanmış ve işte esas hadiseler, halkı patlama noktasına getirecek asıl millî infial de o zaman başlamıştır. Tam bir Müslüman ve Türk düşmanı olan Bremond, ilk geldiği günden

itibaren Ermenilere yüz vermiş; Ermeniler de onun verdiği cesaretle köy basmaya, çiftlik yakmaya koyulmuşlardır.

Bremond içindeki kini kusar gibi Adanalıların üzerindeki baskıyı arttırdıkça arttırmıştır. Vatansever öğretmen ve memurları görevinden uzaklaştırmıştır. Valilik makamı, görevlerine iadesini istediye de kabul ettirememiştir. İşgal yönetimi, Adana Darülmualimin Mektebini (Erkek Öğretmen Okulu) kapattığı gibi, Darülmualimat Mektebi'nin (Kız Öğretmen Okulu) de kadrosunu değiştirmiştir.

Bunlarla da kalmamış, kimsesiz ve bakıma muhtaç Türk çocuklarını barındırmak amacıyla Adana'da bir Dar'ül-eytam (Yetimler Yurdu) açmıştır. Burada barınan çocuklara, Fransız ordusuna ve Hıristiyanlığa ait bilgiler verip, sinema filmleri göstermiş ve Fransızca öğretmiştir. Daha da yetinmemiş, ana dili Fransızca yapmış, posta pullarına Kilikya damgası vurmuş, kalpaklardaki ayı çıkarttırmış, Türk jandarmaların yerine Ermenileri getirmiştir. Verilen bu tavizlerle Ermeniler daha da azmıştır.

Adanalılar, durumdan rahatsız olduklarını Fransızlara iletmiş, fakat Fransız işgal valisi Albay Bremond, tüm bu şikâyetler karşısında Ermenileri durdurmak şöyle dursun, onları daha fazla şımartacak kararlara imza atmıştır. İlk iş olarak da resmî dairelere ve sokaklara Türk bayrağının asılmasını yasaklamıştır. Bunun gerekçesi, Allenby'nin hiçbir bayrak çekilmemesi için verdiği emirdi. Esas amaç ise halkı tamamen sindirmek, millî ruhu çökertmek ve iç direnişi tamamen kırmaktır.

Fransızların bayrak asılmaması yasağına rağmen, Adana Erkek Lisesi binasında Türk bayrağı dalgalanmaya devam ediyordu. Albay Bremond, lisede Türk bayrağının dalgalanmasından ve Niyazi Bey tarafından vatansever öğrencilerin yetiştirilmesinden son derece rahatsızdı. Bu olay karşısında Vali Nazım Bey'i sıkıştırmış, lisenin müdürü Niyazi Bey'i vilayete çağırtmıştı. Derhal bayrağın indirilmesi emrini vermiş, ancak Niyazi Bey hiç oralı olmamıştı.

Daha da ileri giden Niyazi Bey, Albay Bremond'a şu haysiyetli cevabı vermekten çekinmemişti: "Lise resmi bir daire değil, kutsal bir kültür yuvasıdır. Bayrak indirilirse Türklerin millî duygularına büyük bir darbe vurursunuz. Bayrağı indirmeyeceğim!" Bu cevap üzerine Niyazi Bey'in görevine son verilecekti. Bu arada Bremond, diğer Türk öğretmenlerden de kendileri için tehlikeli gördüklerini görevlerinden uzaklaştırmıştı.

Fedakâr, cesur ve vatansever Niyazi Bey, bu durum karşısında çok üzülmüş ve günlerce kahrından ve kederinden uyuyamamıştır. Adana'nın işgalinden sonra işgal kuvvetlerine karşı ilk günlerden itibaren fikri mücadeleye başlayan birkaç insandan biri de yine Niyazi Bey olmuştur. Adanalı öğretmen Ahmet Remzi Yüreğir ile birlikte "Adana" adlı bir gazete çıkarmışlardır. Niyazi Bey, gazetede daha ilk andan itibaren işgal güçlerine karşı tavır almış, Adana'nın işgalinin haksızlığını işleyen yazılar yayınlamıştır. Bu yüzden Adana gazetesi pek uzun ömürlü olmamış ve Fransızlar tarafından kapatılmıştır.



Ahmet Remzi Bey'in çıkarttığı Yeni Adana gazetesinin ilk sayılarından biri. Yeni Adana gazetesi arşivinden.

Kapatmaya neden olan olay da tarihçi Niyazi Bey'in makalesidir. Niyazi Bey, gazetenin 8 Ocak 1919 günlü sayısında "Mehmet Yüreğir" takma adıyla "Devletimizin Kuruluş Günü Münasebetiyle" başlığını taşıyan yazısında, özetle şu konulara değinmiştir: "Komşularıyla daima namuskarâne ilişkiler kuran köklü ve yüce bir milletiz. Muhtelif din ve ırka mensup bulunanların asırlarca birlikte yönetmekte olduğu büyük

kabiliyet gösteren; vatanın her köşesini kendine özgü uygarlığı ile değerlendiren; namusunu, istiklalini, millî haysiyetini her şeyden üstün tutan bu millet her zaman saygıya layıktır. Bu asil milletten mertlikten başka ne gördüler? Evini barkını bırakarak cephelere koşan, kanlarını döken bu aslanlar yurdunun kimler elinde kaldığını nereden bilsinler? Allah için söylensin, bu halkın ne günahı var? Kadınlar dul, yavrular yetim kaldı. Okullar boşaldı. Ocaklar söndü. Köyler viraneye döndü. Yüreklere onulmaz yaralarla doldu. Türk'ün de elbet soracak hesabı var. Fakat ne günahı var?"

Dert, tasa ve fikri mücadelelerin mengenesinde kıvranan Niyazi Bey, nihayet bir gece bavulunu toplayıp, içinde vatan derdiyle Adana'dan ayrılmaya karar verecektir. İstanbul'a gitmiş ve orada Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kuruluna girerek, bu cemiyet çatısı altında millî faaliyetlerini yürütmüştür.

Niyazi Bey'in yanı sıra Adana'nın kurtuluşunda çıkardığı gazeteler ve yayınladığı yazılarla müstesna bir tarihi rol oynayan önemli bir şahsiyet de öğretmen Ahmet Remzi Bey'dir. Mütarekenin ilk günlerinde Suriye'den Adana'ya gelen Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mustafa Kemal'in, Adanalı gençlerle yaptığı konuşmaya katılan Öğretmen Ahmet Remzi Bey, daha o günden düşmana karşı verilecek mücadelenin hazırlıklarına soyunmuştu.

Nitekim 25 Aralık 1918'de, Adana Gazetesi'ni yayınlamaya başlamış, fakat Çukurova'nın işgalinden üç ay sonra gazete kapatılmıştır. Yılmayan Ahmet Remzi Bey, yayına beş gün sonra Yeni Adana gazetesi adıyla tekrar başlamış, bu defa da Fransızlar matbaayı basıp gazeteye kilit vurmuştur.

Ahmet Remzi Bey, hakkında verilen ölüm fermanı üzerine, çarşaf giyip kadın kılığına bürünerek Pozantı'ya kaçmış, oradan da Boğazlıyan'a gitmiştir. Bir süre orada kaldıktan sonra Pozantı'ya tekrar dönmüştür. 9 Eylül 1919 sabahı, Yeni Adana gazetesinin ilk Pozantı nüshasını yayınlamıştır. 8 sayı sonra matbaa tekrar kapatılmış, yazarlar tutuklanıp sürgün edilmiştir. Kaçmayı yine başaran Ahmet Remzi Bey, büyük bir inatla Adana'da dağıtılacak bir gazete çıkarmak için Kayseri'ye geçmiştir.

Ahmet Remzi Bey'in Kayseri'de çıkardığı Adana Gazetesi, 8 Ocak 1919 günlü beşinci sayısında "Kanuna Riayet" başlığı altında bir baş-

makale yayınlamıştır. Makale, Adana Lisesi öğretmeni “Avni Doğan” imzasını taşımaktaydı. İnsan haklarını savunan ve mevcut mevzuatın çiğnenmemesini içeren bu yazı işgal makamlarını harekete geçirecekti. Öğretmen Avni Doğan’ın aleyhinde gelişen bir başka olay da öğrencilerine: “Fransızlar Adana’yı işgal ettiğinde nasıl bir acı duydunuz?” konulu bir kompozisyon ödevi vermesidir. Bu olay adeta bardağı taşırmış ve Avni Doğan’ın önce tutuklanmasına, öğretmenlikten azledilerek Adana sınırları dışına sürülmesine yol açmıştır.

Adana Lisesi ile ilgili son derece ilginç hatıralardan biri de şudur: Temmuz 1919’da Doğu orduları Başkomutanı General Guro’nun Adana’yı ziyaretinde şehir Fransız, Ermeni ve Yunan bayrakları ile süslenmişti. Bu kez Türkler, evlerine çekilerek ve sokakları terk ederek sessiz bir protestoya girişeceklerdi. Türk mahallelerinden geçerken her tarafın kapalı olduğunu gören general oldukça şaşırılmıştı. Protestolar bununla da bitmemiş, generalin Adana Lisesi’ni ziyaretinde, öğrenciler bütün zorlamalara rağmen alkışlamamış ve Fransız Millî Marşı’nı söylememişlerdir.

Görüldüğü üzere, mütareke ve işgal dönemi, Adana ve çevresinde zaten yetersiz olan eğitim öğretimin iyice kötüye gitmesine sebep olmuştur. Bu sebeple işgal yıllarında Adana Sultanîsi, Darülmuallimin Mektebi, Darülmualimat Mektebi ve Ziraat Mektebi, eğitimine ara vermek zorunda kalmıştır.

Adana Sultanîsi, 1912 yılında, hepsi yüksek öğretime devam eden 15 talebe mezun etmişken, sonraki 10 yılda toplam 6 öğrenci ancak mezun edebilmiştir. Adana’nın Türk yönetimine geçmesinden sonra, TBMM, 22 Aralık 1921 tarihinde, Adana Sultanîsi’nin 1 Aralık 1921 tarihinden geçerli olmak üzere yeniden açılması için ödenek ayrılmasına karar vermiştir.

Ayrıca, Ziraat Mektebi’nde eğitimlerine devam edemeyen öğrenciler için Ankara Amelî Ziraat Mektebi’ne devam etme imkânı sağlanmıştır. Numune Mektebi bünyesinde, ilk tahsilini tamamlamış çocuklar için de 3 ay süreli gece mektebi açılmıştır. Adana Sultanîsi ile alakalı son bir not: 1924 Tevhidi Tedrisat Kanunu’ndan sonra “Adana Lisesi”, 1927–1928 öğretim yılında “Erkek Lisesi” ismini almıştır.¹³⁵

¹³⁵ Özoğuz, age, s.22–24; Ayhan, age, s.13–14; Ener, age, s.25–32; Toros, age, s.14, 125–133; Delikoca, age, s.108–118; Dalkır, Millî Mücadelede Çukurova, aynı yerler; Selma Aktan, Dünkü ve Bugünkü Adana, Adana, 1967, s.211; Çelik, Millî Mücadelede Adana ve

Mustafa Kemal Paşa'yı Karşılayan Konya Okulları

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele yıllarında önemli ziyaretlerinden birini de 3 Ağustos 1920'de Konya'ya yapmıştır. Ziyaret sebebiyse Kuva-yı Millîye'ye karşı bazı olumsuz hadiselerin cereyan etmesi, sık sık Millî Mücadele'ye karşı isyanların çıkması münasebetiyle Konyalılarla ve önde gelen kişilerle görüşüp halkı aydınlatmaktı.

Kendisini, Konya Valisi Haydar Bey, Mevki Kumandanı Sabri Bey, Belediye Başkanı Mehmet Muhlis Bey, Mevlana Dergâhı Postnişini Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi, Müdafai Hukuk Cemiyeti Konya Merkez Heyeti Başkanı Sivaslı Müderris Ali Kemali Hoca ile askerî ve idari erkân, şehrin ileri gelenleri, kalabalık bir halk topluluğu ve tabii ki “şehrin tüm mektep talebeleri”, Sanayi Mektebi bandosu eşliğinde coşkun bir tezahüratla karşılamıştı.

Atatürk önce Darümuallimat'ı (Kız Öğretmen Okulu) teftiş etmiş, Okul Müdürü Zehra Hanım'ın, diğer idarecilerin, öğretmenlerin ve talebelerin hatırını sormuştu. Onlar da “Teşekkür ederiz Paşa Hazretleri” diye cevap vermişlerdi. Darümuallimat'ın teftişinden sonra Atatürk, yol güzergâhı üzerinde sağlı ve sollu bir şekilde sıralanmış bulunan Leyl-i İdadi (Yatılı Lise) Askerî Rüştiye (ortaokul) talebeleri ile İlmiye Medresesi, Darülrifan, İntibah gibi özel okulların talebelerini, Darümuallimin, Darümuallimat ve diğer kız okullarının talebelerini selamlamış, talebeler de Atatürk'e tezahüratta bulunmuşlardır. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, bugün Atatürk Müzesi olarak kullanılan, Konyalıların kendisine hediye ettikleri köşke gitmiştir. Bu arada, kız ve erkek okullarının geçit töreni devam etmekteydi.

Halkın büyük tezahüratı ve Sanayi Mektebi Bandosu'nun coşkulu nağmeleri etrafı çınlatmaktaydı. Sanayi Mektebi Bandosu İzmir Marşı'nı çalarak Atatürk'ün önünden geçmiş, o da, onlar geçene kadar bandoya resmi selamla karşılık vermişti.

Havalisi, Ankara, 1999; Hatipoğlu, age, s.14–16, 21–25; Yeni Adana Gazetesi, 30 Ekim 1920, Sayı: 290; 3 Mayıs 1921, Sayı: 77; 19 Haziran 1921, Sayı: 108; 4 Eylül 1921, Sayı: 148; 14 Ocak 1922, Sayı: 201; 14 Haziran 1922, Sayı: 290; TBMM Zabıt Ceridesi, C.15, s.204; İbrahim İslam, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 58, Cilt: XX, Mart 2004;
http://www.ansiklopedi.turkcebilgi.com/Adana_Erkek_Lisesi; http://tr.wikipedia.org/wiki/Adana_Erkek_Lisesi.

4 Ağustos sabahı ise Atatürk ve beraberindekiler Mekteb-i Sultanî'yi (Konya Lisesi) ziyaret etmişlerdi. Sultanî'yi ziyareti esnasında, o yıllarda Konya Sultanîsi'nin son sınıfında okuyan ve okulun en çalışkan talebesi olan, geleceğin başbakanlarından Sadi Efendi (Irmak), bu ziyaretle ilgili anılarını daha sonraları şöyle anlatmıştır: “Hava ümitsizlikler ve iç ayaklanmaların verdiği derin çalkantıyla dolup taşıyordu. Atatürk'ün Konya'ya geldiği ve okulumuzu ziyaret edeceği söylendi. İdealizmi daima gerçekçiliğiyle birlikte yürüten Mustafa Kemal Paşa, Konya'ya bir Karadenizli taburun refakatinde gelmişti. Okulumuzun tedbirli müdürü, o zamanın âdetince bir karşı-lama konuşmasını rahmetli edebiyat öğretmeni emekli Hasan Rüşdi Efendi'ye hazırlatarak, onu okumak için okul birincisi olan beni görevlendirmişti...

Atatürk gelince bizi, kendisini karşılamak için cümle kapısının önüne diktiler. Ata'nın kapıya doğru yürüdüğünü görür görmez hocamın hazırladığı demeci söylemeğe başladım. İlk cümleleri dikkat, sevgi ve gülümseme ile izledi. Fakat ‘Tarih seni Fatihler, Yavuzlar ve Kanuni’lerin yanına koyacak’ ibaresine gelince, mavi kıvılcımlar saçan bakışlarının çekildiğini ve biraz da acılaştığını hemen fark ettim... Konuşmanın geri kalan kısmını isteksiz mırıldandım. Zaten o da konuşmamı dinlemiyordu. Derken bir yerde konuşmamı kesti ve bize hitaben bir konuşma yaptı. Hafif sevimli bir Rumeli şivesi ile konuşuyordu... ‘Gençler’ diye söze başladı. Bugün hala hiç bir kelimesini unutmadığım bu konuşmasında şu cümle yer almıştı: ‘Sizi bu millet yetiştiriyor, göreviniz büyük hizmetlere hazırlanarak bu göreve layık olmaktadır.’

Aynı ziyarette okulun felsefe ve edebiyat öğretmeni, halk arasında “kel şair” olarak bilinen Hasan Rüşdi Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı “Destan” isimli şiiri okumuştur.”¹³⁶

¹³⁶ Öğüt Gazetesi, 31 Temmuz 1920, s.422-426; Babalık Gazetesi, 4 Ağustos 1920, s.528; Önder, Sivaslı Ali Kemal Bey, s.56; Delibaş Hadisesi, s.323; Günaydın, Kök, Göğer, Ceran, Atatürk Konya Okullarında, s.2-6, 13; Arabacı, Millî Mücadele’de Konya Öğretmenleri, s.6, 36; Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, c.3, s.96; Sadi Irmak, Atatürk’ten Anılar, Ankara, 1982, s.46; Osman Akandere, “Atatürk’ün Konya’yı Ziyaretleri ve İlk Ziyareti ile İlgili Gözlemler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 40, Cilt: XIV, Mart 1998.

Millî Mücadele ve Sakarya Savaşı'nda Kayseri Liselilerin Kahramanlığı

Kayseri Sultanîsi (Lisesi), 13 Eylül 1893 tarihinde bugünkü Kurşunlu Camii civarında Seyfullah Efendi Konağı'nda "Dereceyi Ula Mekteb-i Mülkiye İdadisi" adıyla üçü rüştiye, ikisi İdadi olmak üzere beş sınıflı olarak öğretime başlamıştır.

1915–1916 öğretim yılında "sultanî" olmuş; 1921 yılında Ankara Sultanîsi ile birleştirilerek üç dönemli 12 yıl süreli yatılı sultanî durumuna getirilmiştir.

1921 Ağustos'undaki Sakarya Savaşı öncesinde, her türlü ihtimali düşünen Ankara hükümeti, Kütahya-Eskişehir Muharebelerindeki yenilgiden ötürü Kayseri'ye çekilme kararı vermiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin toplantıları için Kayseri Lisesi'nin binası uygun görülerek gerekli tedbirler alınmıştır. Lise binasında bütün hazırlıklar tamamlanmış, Büyük Millet Meclisi'nin toplanabilmesi için bir salon ile kürsü hazırlanmıştır.

Lise, Millî Mücadele'ye yaptığı bu katkı yanında, Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı verilen savaşın bizzat içinde, talebeleriyle birlikte yer alarak da bu kutsal mücadeleye desteğini devam ettirmiştir. Savaşa katılan öğrenciler önemli görevler üstlenmiş ve büyük kahramanlıklar göstermiştir.

Lisenin son sınıf öğrencileri, Anadolu'daki pek çokları gibi Sakarya Savaşı sebebiyle okullarını askıya alıp gönüllü olarak cepheye gitmiş ve tamamı vatanları uğrunda şehit düştüğünden dolayı o sene okul mezun verememiştir. Genelkurmay Başkanlığı arşiv kayıtlarına göre, Kayseri Lisesi'nin Sakarya Savaşı'nda verdiği şehit öğrenci sayısı 62'dir. Onların bu emsalsiz kahramanlığını tarih, lisenin 1920–1921 öğretim yılı mezuniyet defterinde kendilerine ait kısma düştüğü şu ibarelerle ebedileştirmiştir: "Lise son sınıf talebeleri, Sakarya Savaşı için cepheye gidip hepsi cepheye şehit düştüğünden bu öğretim yılında okulumuz mezun verememiştir."

Millî Mücadele ve eğitim tarihi açısından çok önemli olan bu bilgiyi, ilk defa, müfettiş iken okul kütüğünü incelerken ortaya çıkaran Şair Cahit Külebi olmuştur. Ayrıca, 19 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Kayseri'ye gelişinde onu karşılayanlar arasında diğer mektep ve medreselerin yanında Kayseri Lisesi öğrenci ve öğretmenleri de hazır

bulunmuştur. Bunun dışında bir grup öğrenci de Kayseri'deki Kuva-yı Millîye birliklerine katılarak Güney Cephesi'nde Adana'ya bağlı Saimbeyli (Haçın) yakınlarında Fransızlar ve işbirlikçi Ermenilere karşı girişilen çetin savaşlarda yer almıştır.

Kayseri Lisesi daha sonraki yıllarda bir vefa ve kadirşinaslık örneği göstererek şehit öğrencilerin anısına 2003 yılında bir anıt dikmiş, isimlerini ve hatırlarını ebediyete kadar yaşatma yoluna gitmiştir.¹³⁷

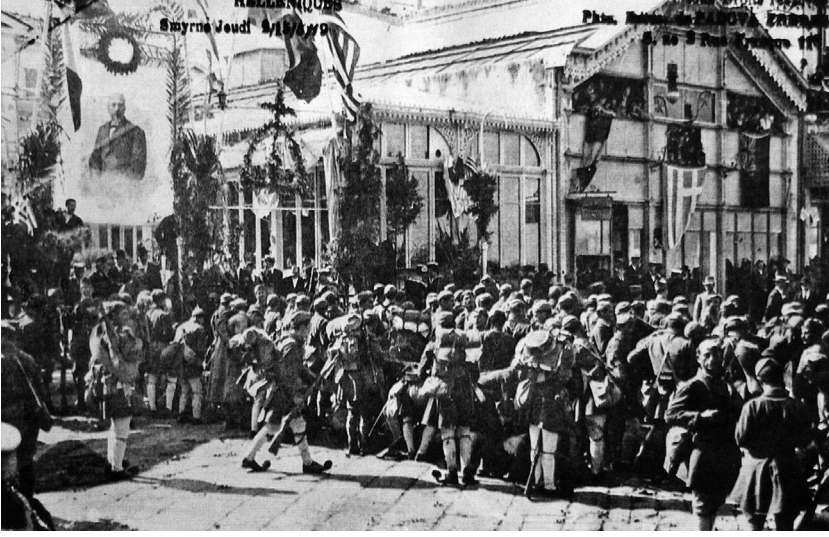
Zulme Uğrayan ve Şehit Olan Öğrenciler

Yunanlılar, İzmir'in işgali sırasında akla hayale gelmedik insanlık dışı zulüm ve katliamlarda bulunarak tarihin en karanlık sayfalarından birinin baş mimarı olmuşlardır. Bu tarifsiz mezalimden İzmir'deki her kesimden insan hissesine düşen payı almıştır. Tabi genç mektepliler, masum çocuklar da estirilen bu vahşet ve zulüm kasırgasından kendilerini kurtaramamış ve onlar da en feci şekilde nasiplenmişlerdir.

Kaymakam Arif Bey'in raporunda geçen şu ifadeler İzmir'in işgalinde yaşanan dehşetin ve 200 civarındaki İzmir Sultanî talebesinin karşılaştıkları zulüm ve katliamların boyutlarına bir nebze olsun ışık tutmaktadır: “Yunanlılar içlerinde 7–8 yaşlarında çocukların bulunduğu 200 kadar Mekteb-i Sultanî (İzmir Lisesi) talebesini izci oldukları bahanesiyle hakaret, işkence ve saldırılarla bulunduğumuz gemiye getirdiler. Sivil tutukluların arasına koydular. Bu zavallı yaralıların içerisinde başlarından, kollarından ve bacaklarından kurşunla yaralanmışların bulunduğunu gördüğümüz gibi birçoklarının da katledildiklerini işittik. Bu durumda artık kendimizi düşünmeyi unuttuk. Patris vapurunda birkaç saat karşılaştığımız bu cehennemî azabı duyan İngiliz ve Fransız temsilcilerinin ısrarıyla, komutan ve subayları erlerden ayırdılar. Öğrencilerin küçüklerini de serbest bıraktılar. Duyduğumuza göre, Yunanlıların bize tatbik ettikleri işkence ve mezalim, subay ve memur ailelerine yaptık-

¹³⁷ Kars, age, s.15–66; Şapolyo, age, s.422; Süleyman Beyoğlu, “1914–1922 Yıllarında Kayseri’de Yaşanan Bazı Sıkıntılar”, II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, 1988, KAYTAM Yay.; Kayseri Lisesi 100. Yıl Şeref Belgeseli, C.I, Ankara, 1997; Mehmet Çayırdağ, “Orta Anadolu’da 1920’de Ermeni-Fransız Cephesi ve Ermenilerin Haçın’da Yaptığı Katliam”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Şubat 2005, Sayı: 218, s.50; [196](http://www.kayserilisesi.com/picture/kayserilisesi_1.gif&imgrefurl=http://www.kayserilisesi.com/&h; Zaman Gazetesi, 30 Nisan 2003; Yeni Şafak Gazetesi, 13 Eylül 2005.</p></div><div data-bbox=)

larının yanında çok önemsiz kalmış olduğundan, kalplerimizde derin ve unutulmaz yaralar açılmıştı.”



Yunanların İzmir'i işgali

Tüyler ürperten benzer ifadelere İl Jandarma Komutanı Albay Ali Kemal Sırrı Bey'in raporunda da yine dehşetle tanık olmaktadır: “Yunanlılar, subay ve memurları tutuklamakla yetinmeyip dışarıda rastladıkları Türkleri ufak çocuklara varıncaya kadar toplayıp türlü hakaret ve rezaletle çeşitli yerlerde hapsedmişlerdir. Hükümet Konağı'nın bitişindeki Mekteb-i Sultanî'nin küçük öğrencilerini de tutuklamışlar, memur ve subayları, vapurların hayvan doldurdukları pis ambarlarına, zahire borsasına, odun depolarına ve boş dükkânlara hapsederek 2-3 gün aç ve susuz bıraktıktan sonra serbest bırakmışlardır. Subay, memur, öğrenci ve ahaliden birçoklarının tutuklandıkları günün akşamı yerli Rumlar, izci çocuklarının kılavuzluğuyla subay, memur ve zenginlerden birçoklarının evlerine saldırıp yağmalamışlardır.

Yaşanan diğer münferit bir dram da Sanat Mektebi talebesi İhsan Efendi'nin, Yunan askerlerince Ziraat Bankası önünde boğularak vahşî bir biçimde öldürülmesidir.”¹³⁸

¹³⁸ İzmir, Aydın, Ayvalık ve Havalisi Yunan İşgali Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevcut Raporlar, 2. Kitap, İstanbul, 1335, Askeri Mat. s.7-17; Hocaoğlu, age, 160-161, 169; Mıstroğlu, Yunan Mezalimi, s.188.

Harbiye Nazırlığı'nın 6-7 Aralık 1920 tarihli raporuna göre Yunanlılar, İnegöl'de de mektepli çocuklara saldırmış ve 5 çocuğu şiddetle dövmüşlerdir. Yunan askerleri, 8 ve 10 yaşlarındaki 2 çocuğun boğaz ve kaburgalarına kesici aletler sapladıktan sonra elleri ve ayaklarını bağlayarak Çukur Hendek göllerine atmışlardır. Birkaç saat sonra oradan geçen köylüler, çocukları Yenice Köyü'nün sağlık ocağına kaldırmışlar, ağır yaralı olan çocuklar ölmemişlerse de konuşamayacak derecede hasta ve halsiz bir vaziyete düşmüşlerdir.¹³⁹ Ayrıca, az önce de ifade ettiğimiz gibi, Genelkurmay Başkanlığı arşiv kayıtlarına göre, Kayseri Lisesi'nin Sakarya Savaşı'nda verdiği şehit öğrenci sayısı 62'dir.¹⁴⁰

Millî Mücadele'de en fazla şehit veren ilin Ankara (2.317, bağlı livalarla beraber 4.300 kişi) olduğu hesaba katıldığında, Ankara Lisesi başta olmak üzere, Ankara içindeki ve bağlı kazalardaki okulların, çok daha fazla şehit verdiği kuvvetli bir ihtimaldir. Sadece Hıfzı Velidedeoğlu'nun anılarından anladığımız kadarıyla (Ahıskalı Tahsin, Salih ve diğerleri bunlardan birkaçıdır) son sınıf öğrencisi onlarca liseli harbe katılmış ve ekseriyeti şehit düşmüştür.¹⁴¹

Aynı şekilde İzmir Lisesi, Konya Lisesi, Adana Lisesi, Erzurum Lisesi ve burada ele almaya çalıştığımız Anadolu'daki ve İstanbul'daki pek çok okulun, cepheye giden özellikle son sınıf öğrencilerini şehit verdiklerini ve bu yüzden de Millî Mücadele'nin hüküm sürdüğü 1920–1922 yılları arasında, burada zikrettiğimiz ve zikredemediğimiz pek çok lisenin ve medresenin neredeyse mezun veremediğini genel bir bilgi olarak rahatlıkla dile getirebiliriz.

Misal vermek gerekirse Adana Sultanîsi, 1912 yılında hepsi yüksek öğretime devam eden 15 talebe mezun etmişken sonraki 10 yılda toplam 6 öğrenci ancak mezun edebilmiştir.¹⁴² Fakat diğer pek çok okulun mezuniyet durumu ve ne kadar şehidinin olduğu konusunda elimizde işe yarar bir verinin, belge ve kaynağın olmadığını da itiraf etmek zorundayız.

¹³⁹ Hocaoğlu, age, s.293.

¹⁴⁰ Hocaoğlu, age, s.293.

¹⁴¹ Velidedeoğlu, age, s.180, 210–211; Sakallı, age, s.117.

¹⁴² Yeni Adana Gazetesi, 14 Haziran 1922, Sayı: 290; İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 58, Cilt: XX, Mart 2004.

Kurtuluş Savaşı'nın Meçhul Çocuk Mücahitleri Düşman Komutanının Gönderdiği Şekerleri Reddeden Onurlu Talebeler

Antep Müdafaası'nı süsleyen göz kamaştırıcı tablolardan bir başkası da “Şeker Olayı”dır. Bu ilginç ve hayret uyandırıcı olayı Araştırmacı-Yazar Adil Dai, hadisenin şahidi Muallim Emin Ayhan Bey'in ağzından naklediyor: Harpten önce, Antep'i İngilizlerden devralan Fransız işgal komutanı Albay Sen Mari, şehirdeki okulları gezmek istemişti. Şehri temsil eden Maarif-i İslamiye Cemiyeti de bir yazı ile komutanın okulumuza geleceğini bildirmişti.

O gün okul kapısına birkaç otomobil geldi. Biz derste idik, istifimizi bozmadık. Komutan arkasındaki subaylarla sınıflara girdi, gezdi, çıktı... Ne bir şey söyledi, ne de biz karşıladık... Derslerimize devam ettik.

Zil çalınca öğretmen odasına geldik. Fransız komutan arkasındakilerle beraber oradaydı. Okulumuz, eğitim-öğretim, araç-gereçler yönünden iyi idi. Kütüphanemize baktı, beğendiğini söyledi. Biraz sonra gitmek üzere ayağa kalktı. Misafir olarak gelmişti, biz de uğurlamak için merdiven başına kadar yürüdük. Orada tercümana bir şeyler söyledi. Tercüman cebinden bir cüzdan çıkardı. 30 kadar altın lirayı bize uzattı:

– Kumandan hazretleri okulunuzu beğendiğini söylüyor ve bu altınları size ikram olarak veriyor!

Böyle bir şey beklemiyorduk. Ama şaşırmadık. Hemen bir ağızdan cevap verdik:

– Millet var olsun. İhtiyacımız yoktur!

Kumandan mırıldandı, tercüman çevirdi:

– Kumandan hazretleri ihtiyacınız olmadığını biliyor, size ikram diye veriyor.

– Okulumuzdan güzel intibalarla ayrılması bize yeter, dedik, almadık. O zaman tercüman şöyle dedi:

– Öyleyse yarın okula bolca şeker göndereceğim, lütfen çocuklara dağıtsınlar, diyor.

Merdivenlerden inip otomobillere yürüdüler. Bu sırada halktan bazılarıyla 5-10 çocuk okulun kapısında toplanmış, onları seyrediyorlardı.

Fransız komutan, bu kez onlara doğru bir avuç para saçtı. Dikkat ettim, ne büyükler, ne küçükler eğilip yerden para almadılar. Kumandan bu olayı da asık bir suratla izledikten sonra, öfkeyle arabasına binip gitti.

Ertesi gün, iki Fransız subay, 4 büyük sepet içinde şeker getirdi. Biz olayı, Cemiyet-i İslamiye'ye bildirmiştik. “Şeker gelirse almayınız” talimatını almıştık. Kabul etmedik. Fransız subaylar, “Kumandandan böyle emir aldık” diye şekerleri okulun kapısına bırakıp gittiler. Biz de arkalarından bir araba tattuk, bir hademeye şekerini tekrar gönderdik. Almamışlar, şeker geri geldi.

Bu kere, arabacı ile hademeye, “almazlarsa siz de kapının önüne bırakıp geliniz” dedik. Öyle yapmışlar. Fransız komutan çok kızmış. Cemiyete ve mutasarrıfa şikâyet etmiş. Bir olay olmasın diye cemiyet tarafından, şekerin kabul edilip çocuklara dağıtılması bildirildi.

O mini mini yavrular:

– Biz düşmanın şekerini istemeyiz, diyerek şekerleri almadılar.

Bu kez biz sınıflarda konuşma yaptık ve şöyle diyerek şekerleri dağıtabildik:

– Bu şekerleri size Cemiyet-i İslamiye hediye ediyor...

Çocuk kalbi ve kafası, düşmanın şekerini bile kabul etmemişti.¹⁴³

Gençlik Cemiyetlerinin Milli Gayret ve Faaliyetleri

Anadolu'nun birçok yerinde, vatansever gençler tarafından, “mahfel/mahfil, cemiyet veya kulüp” gibi değişik isimler altında kurulan bazı gençlik kuruluşları da millî bağımsızlık ve hürriyet mücadelesinde büyük gayret, hizmet ve fedakârlıklara imza atmışlardır.

Burada, kaynaklardan tespit edebildiğimiz bir kısım gençlik cemiyetlerinden ve faaliyetlerinden misal teşkil etmesi bakımından kısaca söz edeceğiz. Daha önceki bölümlerde Kırşehirli yaklaşık elli gencin, 1918 yılında “Kırşehirli Gençler Mahfili”ni kurduklarından bahsetmiştik. İsminden de anlaşılacağı üzere farklı yaşlardaki gençlerden oluşan dernek, askerlik vazifesinden ayrılan genç yedek subayların katılımıyla daha da güçlenmiştir.

¹⁴³ Dai, age, s.194-195.

Derneğin temel amacı ve faaliyeti, memleketin kötü gidişatının önüne geçmek için mahalli çerçevede de olsa birtakım gayret ve hizmetlerde bulunmak ve bilhassa yöredeki gençlerin bilinçlenmelerini, kendi imkân ve kabiliyetleri çerçevesinde Millî Mücadele'yi desteklemelerini sağlamaktır.

Cemiyet, faaliyetleriyle öylesine dikkat çekmiş ve adından söz ettirmiştir ki, 24 Aralık 1919'da Sivas'tan Ankara'ya geçerken Kırşehir'e de uğrayan Mustafa Kemal Paşa, beraberindeki Heyet-i Temsiliye üyeleri birlikte bu şehirde ziyaret edip görüşme yaptığı kişi ya da kuruluşlardan biri de Kırşehir Gençler Mahfeli olmuştur.¹⁴⁴

Millî Mücadele sürecinde kurulup faaliyet icra eden gençlik cemiyetlerinden bir diğeri de "İnebolu Gençler Mahfeli"dir. 27 Temmuz 1919'da İnebolu'da temeli atılan cemiyet, İnebolu gençliğini tek bir çatı altında toplamayı ve örgütlemeyi hedeflemiştir.

Cemiyetin öncelikli amacı, evvela gençleri sonra da halkı, millî bağımsızlık davası uğrunda aydınlatmak ve bilinçlendirmek olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, İnebolu yöresinde önemli faaliyet ve hizmetler ifa eden cemiyet, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İnebolu Şubesi ile müşterek hareket etmiştir.

İnebolu Gençler Mahfeli'nin, bahsi geçen Müdafaa-i Hukuk Şubesi ile ortaklaşa gerçekleştirdiği en önemli faaliyet, çeşitli şenlikler düzenleyerek, elde edilen gelirleri Millî Mücadele'ye bağışlamak olmuştur.

Mahfel, İnebolu'ya yönelik muhtemel bir düşman saldırısı ve işgaline karşı gençlerin de üzerlerine düşen görevleri yerine getirebilmeleri maksadıyla, yalnızca gençlere hitap eden askerî nitelikli bir eğitim de vermiştir. Yüzbaşı Osman Nuri idaresinde gençlere askerî talim yaptıran İnebolu Mahfeli, onların temel savunma eğitimi almalarını sağlamıştır.

Düzenli Ordu'nun kurulmasıyla birlikte askere alınan gençler, bağımsızlık savaşının kazanılması uğrunda bizzat mücadele etme şeref ve mazhariyetine de nail olmuşlardır.

Cemiyetin, Millî Mücadele'deki en önemli özelliklerinden biri de

¹⁴⁴ Kırşehir Gazetesi, 30 Ağustos 1336/1920; Kansu, age, C.2, s.496; Kardeş, age, s.50; Sakallı, age, s.22; Sarıkoyuncu, Millî Mücadelede Din Adamları, s.33-34.

Kastamonu, Çankırı ve Çerkeş'te kurulan gençlik cemiyetleri veya kulüplerine öncülük etmesidir.¹⁴⁵

Batı Karadeniz Bölgesi'nde tesis edilen mühim gençlik cemiyetlerinden bir diğeri de "Kastamonu Gençler Kulübü"dür. 24 Ocak 1920'de kurulan kulüp, memur ve halktan pek çok genç aydını bünyesinde toplamıştır. İdare heyetinde, Kastamonu'nun seçkin eğitimcilerinden, Kastamonu Sultanîsi Edebiyat Öğretmeni Talat Bey de görev almıştır.

7 Şubat 1920'de faaliyetlerine başlayan kulüp, ilk toplantısını Dar'ül-Kura Medresesi'nde yapmıştır. Burada hazırlanan nizamnamesinde kulübün gayesi şöyle tayin edilmiştir: "Gençler arasında tesanüt (dayanışma) ve uhuvveti (kardeşliği) tesis ve temin ile içtimai terbiyenin, dini, ahlaki, millî esaslar dairesinde teali (yükselmesi) ve tekâmülüne (gelişmesine) ve memleketin maddî ve manevî her türlü asri (modern) ihtiyacını temine çalışmaktır."

Kastamonu Gençler Kulübü zamanla pek çok genç aydının uğrak, toplantı ve sohbet yeri hâline gelmiş ve bölgede faaliyet yürüten önemli millî merkezlerden birisi olmuştur. Kulüp, varlığını sürdürdüğü Ağustos 1922'ye kadar çeşitli alanlarda birçok sosyal faaliyet yürütmüştür.

Bu faaliyetlerin en fazla dikkat çekenlerinin başında, Kastamonu Mektep-i Sultanî salonunda tertiplenen, gençleri ve halkı Millî Mücadele lehinde bilinçlendirmeyi ve gayrete getirmeyi amaçlayan konferanslar gelmiştir. Konferanslara konuşmacı olarak iştirak edenler arasında, şehir dışından getirilen ünlü yazar ve devlet adamlarının yanı sıra Kastamonu'nun önde gelen âlimleri, aydınları, yöneticileri ve eğitimcileri de yer almıştır.

Kulübün gerçekleştirdiği mühim sosyal faaliyetlerden bir başkası da, Millî Mücadele'ye maddî destek sağlamak amacıyla düzenlenen bir dizi musiki konseri olmuştur. Kulüp adına konser veren, zamanın en tanınmış musiki adamlarından birkaçının ismi şöyledir: Azerbaycanlı Hafız İsmail hakkı Bey, Ali Dede Süleyman Sani, Mehmet Ömer, Zühtü, Kadir Bey. Konserlerde toplanan bilet paraları ve bağışlar, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne teslim edilmiştir.

¹⁴⁵ Açık Söz, 27 Temmuz 1335/1919; 23 Eylül, 11 Kasım 1336/1920; Peker, ...İnebolu ve Kastamonu Havalisi, s.47-49; Rahmi Çiçek, agm, s.693-694.

Ağustos 1922’de yapılan bir toplantı neticesinde kulübün adı, “Memleket Yurdu”na çevrilmiş ve bundan sonraki dönemde bu isimle faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁴⁶

Son olarak bu gençlik cemiyetlerinden, 5 Temmuz 1920’de Çankırı’da kurulan “Çankırı Gençler Mahfeli” ile 12 Temmuz 1920’de Çerkeş’te kurulan “Çerkeş Gençler Mahfeli”nin sadece adlarını burada zikretmekle yetineceğiz. Zira bu derneklerin, yörelerindeki Millî Mücadele faaliyetlerine ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çalışmalarına katkıda bulunmak dışında elimizde fazla bir kayıt mevcut değildir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Açık Söz, 25 Ocak, 8 Şubat, 28 Haziran 1336/1920, 31 Ağustos 1338/1922; Hüsnü Açık-sözcü, İstiklal Harbinde Kastamonu, Kastamonu, 1933, s.72-73; Çiçek, agm, s.694.

¹⁴⁷ Açık Söz, 5 Temmuz, 12 Temmuz 1336/1920; Peker, age, s.197-198; Açık-sözcü, age, s.80; Çiçek, agm, s.694-695.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ESİR ŞEHRİN
YURTSEVER ÜNİVERSİTELİLERİ

ESİR ŞEHRİN YURTSEVER ÜNİVERSİTELİLERİ

Payitahttaki Mekteplilerin Ortak Sesi: Milli Kongre

29 Kasım 1918'de, İtilaf Devletlerinin payitahta asker çıkarmalarından 16 gün sonra, İstanbul'da Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'nde yapılan ve birçok üniversite mensubunun katıldığı bir Millî Kongre gerçekleştirilmiştir.

Kongre'nin yapılmasında bilhassa 1916'da kurulan Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti ile 1911'de açılan Türk Ocağı büyük rol oynamıştır.

Millî Kongre'ye katılan, "mektepli" tabiriyle niteleyebileceğimiz cemiyetlerin isimleri şöyledir: Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti, (Darülfünun) Edebiyat Fakültesi, Tıp Fakültesi, Hukuk fakültesi, Talebe-i Hukuk Cemiyeti, Fünun Fakültesi, Darülfünun ve Mekâtib-i Âliye Heyeti, İnas (Kız) Darülfünun Cemiyeti, Tıp Mezunin Cemiyeti, Darülmualiminler Mezunları Cemiyeti, Muallimler Cemiyeti, Cemiyeti Tedrisiye-i İslamiye, Aydın Muavenet-i Millîye Cemiyeti, Millî Hususi Mektepler Cemiyeti, Galatasaraylılar Yurdu, Amerika Talebeleri Cemiyeti, İspatı Sanayi Nefise Mektebi İnas Cemiyeti, Ticaret Mektebi İnas Cemiyeti, Kolej Mezunin Cemiyeti, Muhtelit (Birleşik) Talebe Cemiyeti, İhtiyat Zabıtları Teavün (Yedek Subay Yardımlaşma) Cemiyeti, Türk (Üsküdar Türk) Ocağı.

Kongre, 7 Aralık 1918'de yayınladığı bildiride millî kuvvetleri birleştirmeyi, millî birliği sağlamayı, devlet ve milletin haklarını hukukî yollardan savunmayı ön planda tutacaklarını beyan etmiştir. Yaklaşık 51 adet cemiyet, dernek, fırka ve heyeti içinde barındıran bir federasyon hâline gelen bu örgüt, yayınladığı bir ilanla İstanbul'da faaliyet hâlinde

olan bütün kuruluşları yine “Millî Kongre” adıyla kendi bünyesinde toplayıp birleştirdiğini duyurmuştur. Millî Kongre, Kuva-yı Millîye hareketinin “fikri temellerini” oluşturması bakımından Millî Mücadele tarihinde önemli bir yere sahiptir.



İstanbul Üniversitesi'nin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki görünüşü

Bu anlamda Millî Kongre, “Kuva-yı Millîye” deyimini kullanan ilk siyasî teşekkül olmuştur.

Nitekim bu örgütün yüksek tahsilli üyelerinin birçoğu ilerde Millî Mücadele'ye fiilen katılmışlardır. Kongre toplantı amacını ortaya koyarken bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Devlet ve milletin geçirdiği bu en müşkül ve tarihi anlarda, vatanın yüksek menfaatlerini ve hukukunu müdafaa etmek üzere faaliyete geçen Kuva-yı Millîye'nin birleşmesi, bütün faaliyetlerinin düzenlenmesi, müşterek gayeye doğru sevk ve idaresini sağlamak için İstanbul'daki bütün müesseseler, cemiyet ve fırkaları (dernek, parti) bir araya getirmektir.”

Ayrıca Millî Kongre, 1918'den 1919'a kadar birçok millî hizmette bulunmuş, faaliyetlerini daha etkili bir biçimde yürütme ve propaganda amacıyla yabancı dillerde pek çok kitap, gazete, broşür ve harita yayınlarken Avrupa'ya göndermiştir. Cemiyet, “İzmir'in Facia-yı İşgali”, “Türk-Ermeni Meselesi (İngilizce)”, “İrak'ta Türkler” gibi kitapları bas-

tırıp parasız olarak dağıtmıştır. Yanı sıra Cemiyet, Nisan 1919'da Türkler lehinde yazdığı makalelerle tanınan Fransız yazar Pierre Loti'ye bir teşekkür mektubu da göndermiştir.”¹⁴⁸

Darülfünun'da Sancılı Yıllar ve Sönmeyen Millî Heyecan

Millî Mücadele sürerken İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgal etmeleri ve yoğun kontrol altında tutmaları, Darülfünun'un (İstanbul Üniversitesi)¹⁴⁹ uzun yıllar zor anlar geçirmesine sebep olmuştur. Buna rağmen yine de Darülfünun, hocaları ve talebeleriyle bir bütün olarak millî istiklâl davasına duyarsız ve ilgisiz kalmamış, her türlü desteği sağlamıştır.

Ocak 1918'de Paris'te başlayan ve Osmanlı'yı paylaşma ve yıkma çabalarını kalıcı bir çözüme bağlama amacı güden Paris Barış Konferansı esnasında, İtilaf Devletlerinin İstanbul ve Boğazları tarafsız bir statüye dönüştürme çabalarının hararetle devam ettiği bir sırada Darülfünunlular, bir uyarı mektubu hazırlamışlardır. Bu uyarı mektubunda: “Yapılmak istenenin büyük haksızlık olduğunu ve İstanbul'suz bir Türkiye'nin bağımsız kalamayacağını” vurgulamışlardır.

Diğer taraftan, İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, saray, payitaht ve tüm yurttaki olduğu gibi Darülfünun'da da büyük bir tepkiye yol açmıştır. Öncelikle, 4 bin üniversite ve mesleki okul öğrencisi dersleri boykot etmiştir.

Müteakiben, 18 Mayıs'ta Darülfünun Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane

¹⁴⁸ Arıburnu, age, s.39 vd; Zürcher, age, s.141-142; Gökbilgin, age, s.17-19; Bayar, age, C.5, s.1628-1692; Tunaya, Osmanlı İmparatorluğundan TBMM Hükümetine Geçiş, İstanbul, 1996, s.378-383; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1992, s.382, 419; Seleke, age, s.96-98; Mazıcı, age, s.30-35; Sarıhan, age, s.63; Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İzmir, 1984, C.1, s.131; Aydınel, age, s.25-26; Kafkas, age, s.18-19.

¹⁴⁹ İstanbul Darülfünunu (Üniversitesi) Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılında, 1 Eylül 1900 tarihinde kurulmuştur. Dârülfünun-i Şahane olarak adlandırılan üniversitenin şubeleri (fakülteleri) “ulûm-u âliye-i dinîye”, “ulûm-u riyaziye ve tabiiye” ve “edebiyat” olarak belirlenmiştir. Ayrıca, faaliyette olan Hukuk Fakültesi (Mektebi Hukuk) ve Tıp Fakültesi (Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye) Dârülfünun-i Şahane'nin birer şubesi olarak kabul edilmişlerdir. II. Meşrutiyet'in ilânı sonrasında Dârülfünun-i Şahane adı 1912'de, İstanbul Dârülfünunu olarak değiştirilmiştir. Şube yerine de “Fakülte” adı kullanılmaya başlanmıştır. İstanbul Üniversitesi'ne 24 Ekim 1919 yılında çıkan bir tüzük ile yine Dârülfünun-i Osmanî adı verilmiştir. Fakültelelere de medrese denmeye başlanmıştır. Bkz. Aslan, age, s.10-72; Mehmet Ali Ayni, Darülfünun Tarihi, İstanbul, 2007, Kitabevi Yay. s.13-90.

(Haydarpaşa Tıbbiyesi) konferans salonunda, Darülfünun Emiri (Rektörü) Tıbbiyeli Müderris (Öğretim Üyesi) Dr. Besim Ömer Paşa başkanlığında, binlerce kişinin ve bu arada tüm öğrenci birliklerinin katıldığı ilk protesto mitingi olarak “Darülfünun Mitingi” yapılmıştır. Mitingde, kalabalık, salona sığmaz olmuş, binlerce öğrenci üniversitenin bahçesini de doldurmuştu. Heyecan doruktaydı ve dizginlenemiyordu.

Salonun ön sıralarında oturan, çeşitli medreselerden (fakültelerden) gelen temsilci öğretim üyeleri, öğrencileri sakin olmaya çağırıyor, ama kimse sakinleşecek gibi durmuyordu. Ev sahibi, Tıp Fakültesi Meclisi Reisi Müderris Akil Muhtar Bey, ortamı sakinleştirmek için kürsüye çıkmış: “Benim en şüpheli gördüğüm nokta, bütün ümidi istikbalimizi bağladığımız ilkelerin karanlık içinde kalmasıdır. Üniversiteler bu yurdun ruhudur, bilincidir...” demeye kalmadan duygulanarak kürsüden inmek zorunda kalmıştı.



Darülfünun hocalarının toplu fotoğrafı. Şehbal dergisinden

Toplantı öncesi, her okul ya da fakülte adına bir temsilcinin konuşması kararlaştırılmıştı. Sırasıyla her fakülteden bir hoca kürsüye gelerek ateşli konuşmalarda bulunmuştu.

Kürsüye önce Darülfünun emiri Dr. Besim Ömer Paşa çıkmış ve şunları söylemiştir: “Felaket o kadar derindir ki mütehassis olmayan (hüznlenmeyen) ne bir Osmanlı ne bir Müslüman vardır. Ve Darülfünun bu milletin ruhu, dimağıdır. Hissiyatımızın ulviyeti, şiddeti, zamanında makul teşebbüsler lazımdır.”

Hukuk Fakültesi adına kürsüye çıkan Muhiddin Adil Bey, alkışlar ve sloganlar arasında şu müthiş sözleri sarf etmişti: “Şerefli tarihimizde, yedi asırlık uzun bir zaman içinde çok şevketli, çok felaketli zaman geçirdik. Fakat bugünkü kadar elim (üzücü), hazin hiçbir lahza (an) yaşamadık. Felaket zamanları, insanları tesanüde (dayanılmaya), vahdete (birliğe) sevk eder. Bizim itidal (ölçülü hareketimiz) ve basiretimiz (sağduyumuz), azmimiz mukadderatımızı tespit edecektir.

Bu zamanda bütün teşkilat-ı millîyeden istifade etmek lazımdır. Bu teşkilatın başında Darülfünun’u görüyoruz. Memleketin dimağı (bilinci), mütefekkeri Darülfünun’dur. Darülfünun’u olan bir memleket bağımsızdır ve bağımsız olmayan bir memlekette Darülfünun yoktur.”

Muhiddin Adil Bey kürsüden indikten sonra, sırasıyla Dr. Esat, Dr. Süleyman Numan, Dr. Fevzi Beyler gelmişti. Bunların ardından Darülfünunlulara son olarak Yusuf Rıza Bey seslenmişti: “Burada birçok arkadaşımız, ‘Kanımızı son damlasına kadar akıtacağız, canımızı feda edeceğiz’, gibi sözler söyledi. O halde, şimdi iş görmekten başka çare yoktur. Bizim maddî kuvvetimiz yoksa manevî kuvvetimiz vardır.”

Mitingde söz alan fakülte temsilcisi talebeler de duygularını birer cümle ile ifade etmişlerdi.

Fen Fakültesi adına konuşan Gıyaseddin isimli öğrenci: “Asıl mücadele bundan sonra başlıyor!” demiş, Tıp Fakültesi 3. sınıftan Sırrı adlı öğrenci: “Eğer hakkımızı teslim etmezlerse buradan bağıryorum ki dünya barış yüzü görmeyecektir!” diye haykırmıştı. Hukuk Fakültesi’nin temsilcisi olan öğrenci de: “Bütün varlığımızla isyan ediyoruz. Gereken maddî ve manevî teşkilatı yaptıracağız.” demişti.

Toplantıda bütün gençler adına söz alan Servet Bey ise gençliğin teklif ve tavsiyelerini şöyle dile getirmişti:

1. İşgali protesto etmek.
2. Vazifesinin kutsiyetini bilerek, amil (etkili) etkili olacak bir kuvvet, bir talebe heyeti teşkil etmek.
3. Müderris ve muallimleri bu işte önde görmek.
4. Milletın vicdanı için hakiki seferberlik ilan ederek hudutta, içeri girmişse orada mücadele etmek.
5. Mektepleri tatil etmek.

Gençliğin bu teklifleri toplantıda okunduktan sonra Tıp Fakültesi'nin şu teklifi katılımcılara sunulmuştur: “Kan dökerek kahramanlıkla ölmeyi tercih ediyoruz. Gösteri düzenlenmesini istiyoruz.

Umum Darülfünunlulara, âlem-i insaniyete (insanlık âlemine) hitap edilmesini istiyoruz.”

Darülfünun'da yapılan mitingi, İstanbul'daki gazetelerin hemen hepsi sayfalarında haber olarak geçmiştir. Mesela Vakit gazetesi mitinge; “Darülfünun'da heyecanlı bir içtima”, “İzmir beşiğimiz, yatağımız ve mezarımızdır” başlıkları altında geniş yer ayırmıştır.

İleri gazetesi ise “Gençlik vazifesini hissediyor”, “Tezahürat-ı millîye vuku bulmuştur” başlıkları altında mitingi, tam iki sayfa hâlinde işlemiştir.

Toplantıya katılanlar, gösteriler yaparak, ne pahasına olursa olsun işgale karşı durulacağına tüm dünyaya duyurulmasına karar vermişlerdi. Bunun ilk yolu, mitingler yapmaktı. Fakülte temsilcileri, mitinge katılımın yüksek olması için Darülfünun'u tatil etme kararı almıştı. Mitingleri, Tıp Fakültesi öğrencilerinden oluşan bir komite organize edecekti.

1919 yılı Mayıs ayı boyunca İstanbul'da yapılan pek çok mitinge Darülfünun hocalarından yoğun katılım olmuş, birçok hoca da kürsüye çıkıp coşkulu konuşmalar yapmıştır.

Bu konuşmacıların en meşhurlarından birkaç ismi burada zikrederim: Selahaddin Bey, Hüseyin Ragıp Bey, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey, Milaslı İsmail Hakkı Bey ve Hamdullah Suphi Bey.

Darülfünun bununla da kalmayıp, tepkisini fiiliyata dökerek bir cemiyet kurma yoluna gidecektir. Hocaların ve öğrenci derneklerinin temsilcilerinin katılımıyla oluşan bu cemiyet, bir protesto hazırlayarak İtilaf Devletleri temsilcilerine göndermiştir.

Dahası, 23 Nisan 1920'de Millet Meclisi açılınca, Darülfünun'u temsilen altı kişilik bir kafile Ankara'ya hareket etmiş ve TBMM'ne karşı saygı ve bağlılıklarını sunmuştur. Böylece Darülfünunlular, Millî Mücadele'yi gönülden desteklediklerini alenen ilan etmiş olacaktıdır.

Devrin yazarlarından Celal Nuri, bu ziyareti ve Darülfünunlular açısından taşıdığı anlamı şu cümlelerle açıklamıştır: “Darülfünunlularımız-

dan altı kişilik bir heyet-i münevvere (aydın heyeti) Ankara'ya teşrif ettiler (geldiler, şereflendirdiler)... Bir kısmı büyük, öteki kısmı küçük bir kabile Büyük Millet Meclisi'ni ta'zim etmeye (saygılarını sunmaya) gelmiş oldular... Darülfünun da bu mücahedeye (cihada) bâligan-ma-belag (yetişir yetişmez) iştirak etmiştir... Ankara'da, bunların altı mümessilini (temsilcisini) görmekle be-kâm oluyoruz (hazdan haza giriyoruz).

Darülfünunlularımız müteşebbis bizatihidirler. Bunlar düşünecek ve duyacak bir çağda olduklarından dava-yı millîyi hâhişle (arzuyla), aşkla, müsâraatla (süratle) telakki etmişlerdir.

Bundan böyle Darülfünunumuzun istikbali emindir; çünkü talebe kendiliğinden Darülfünun vechesini (istikametini) veche-i millîyeyi (millî istikameti) tayin ve tesbit etmişlerdir... Bu şeyda-yı millîyet (millîyet tutkusuyla), Darülfünunluların dilhahı vechi (gönlünün istediği istikamet) üzre memleketin müntehi (son) talebesi tensik eylenecek (nizama sokulacak) olursa artık korkumuz kalmaz.”

Bu arada, Yunan birliklerinin Marmara Bölgesi'nde yaptıkları korkunç vahşetin haberleri bir taraftan Anadolu'ya yayılıyor, bir taraftan da Türk gazeteleri kanalıyla dünya kamuoyuna duyuruluyordu. Büyük yankı uyandıran, yürek dağlayıcı mezalim haberlerine Darülfünun Edebiyat Medresesi (Fakültesi) talebeleri de duyarsız kalmamış ve 6 Haziran 1921'de müthiş bir beyanname hazırlayarak, bütün dünyaya ve dünya gençliğine şöyle seslenmişlerdi: “Bugün felaketlerin en büyüğüne duçar olmuş (uğramış) insanlık âleminin bir parçası namına sizlerin merhamet ve insanlık duygularınıza hitap ediyoruz. Belirtmek istediğimiz nokta üç yıldan beri silahsız, müdafaasız Türk halkının, Yunan zulmünden neler çektikleridir. Ege ve Marmara kıyılarında Yunanlılar bir ölüm fırtınası estirmektedirler.

“Türk Milleti'nin içine düşmüş olduğu ıstırap ve felaketleri fırsat bilen Yunan Milleti, Türkiye'yi iyi tanımayan diğer milletlerin bilgisizliğinden istifade ederek akla hayale gelmeyen zulümler yapmaktadırlar. Onlar, dünyayı kandırmak için her türlü zulmü yaptıkları halde bunları Türklere yüklemek için yoğun bir propaganda yapmaktadırlar. Bu propagandanın altında Anadolu'da Müslüman ve Türk halkın imhası projesi vardır. Süngülerle öldürülen, başı kesilen, ateşlerde yakılan ve parça parça doğranan Türklerin ıstırabını size anlatmak pek güçtür.

Bu vahşet, müttefikler arası bir tahkikat (inceleme) komisyonu tarafından da doğrulanmıştır. Büyük Britanya delegesi General Franks, Fransız delegesi Albay Vick, İtalyan delegesi Albay Roletta bu vahşete şahit olmuşlardır. Raporlarında, bu vahşeti, ikinci Yunan ordusu kumandanı Leonardonulas'un üzerine atmaktadırlar. Her türlü ıstırap ve mahrumiyet içinde ilim ve irfan aşkı ile çalışmakta olan Türk üniversiteli kardeşleriniz, bu müthiş cinayetleri sizin pek saf ve ulvi olan vicdanınıza sunmayı bir vazife bilir.”

Bunların dışında Darülfünun'un kendi içinde de bazı karışıklıklar yaşanmış ve bunlara tepkiyle karşılık veren kimi millî hareketler de görülmüştür. Bu manada, Edebiyat Medresesi'nde, İngiliz edebiyatı tarihi okutan Ermeni Barsamyan'ın başını çektiği beş hoca Millî Mücadele aleyhinde fikirler neşredip, faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine, Edebiyat Medresesi Talebe Cemiyeti ve Fen Medresesi Talebe Cemiyeti, 12 Nisan 1922'de bu hocaları “istenmeyen hoca” ilan edip derslere girmemiş ve Türkiye'nin, Cumhuriyet Dönemi'ndeki ilk üniversite boykotunu gerçekleştirmiştir.

Olayın büyüme istidadı göstermesi karşısında Maarif Nezareti (Millî Eğitim Bakanlığı), duruma el koymuş ve tedbir olarak 25 Nisan 1922'de Darülfünun'u geçici olarak kapatma kararına varmıştır. Bunun üzerine Darülfünun'daki talebe dernekleri “Darülfünun ve Mekâtib-i Aliye Müdavimleri Heyet-i Müttehidesi” adı altında tek bir örgüt çatısı altında toplanmıştır. Örgüt, öğrencilerin esas maksatlarının, ilim ve feyizden uzak kalmak olmadığını, millî vicdanda nefret uyandıran beş kişi yüzünden Darülfünun'un kapatılmasından büyük üzüntü duyduğunu açıklamıştır.

Sözünü ettiğimiz talebe cemiyetinin ve bünyesindeki öğrencilerin, millî dava uğrunda gösterdikleri yüksek duyarlılık, ulvî heyecan ve göz dolduran faaliyetleri vesilesiyle, TBMM Hükümeti Maarif Vekâleti 17 Nisan 1922'de adı geçen cemiyete bir tebrik telgrafı çekerek desteğini belirtmiş ve cüretkâr hocaları da nefretle kınamıştır.

Nihayetinde, 2 Haziran 1922'de beş hocanın görevine son verilmesiyle birlikte Darülfünun yeniden açılacak ve boykot da sona erecektir. Son olarak burada, içerisinde kuvvetle muhtemelen Darülfünunlu ya da Darülfünundan mezun gençlerin de yer aldığı bir grup İstanbullu

genç aydının teşkil ettiği Dergâh Mecmuası'ndan da kısaca bahis açmak büyük eksiklik olacaktır.

Mecmuanın ilk nüshası, Türk ordusunun İkinci İnönü zaferini kazandığı ve İsmet Paşa'nın Metristepe'den "Düşman leşlerini seyrediyorum!" dediği 1921 yılında neşredilmiştir. Yakup Kadri'nin ifadesiyle, millî heyecan, Anadolu'da yüksek ve ulvi bir fiil, Millî Mücadele hareketi hâline gelirken, Dergâh Mecmuası'nda ileri bir fikir kıvamına ve ebedi şuur mertebesine çoktan ulaşmış bulunuyordu.¹⁵⁰

Delişmen Tabiatlı ve Yürekli Darülfünunlu Gençler

İşgal ve Millî Mücadele devirlerinde İstanbul Darülfünunu, Balkan Harbi'nden Çanakkale Harbi'ne uzanan süreçte kökleşmiş olan geleneğini, usulünü bozmamış ve millî ruha sahip, delişmen tabiatlı vatansever gençler yetiştirmeye devam etmiştir. İstanbul'daki işgalleri protesto amaçlı büyük mitinglerin tertip heyeti başta olmak üzere her aşamada, meydanlarda, bildirilerde; kısacası aktivite, dinamizm, cesaret ve yürek gerektiren her işte onlar başı çekmiştir.

Bu dönemde öğrenciler, çeşitli talebe cemiyetlerinin çatışı altında toplanmış, örgütlenmiş ve faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Millî Kongre bünyesine dâhil olan bu talebe cemiyetlerini burada bir kez daha zikretmekte fayda görüyorum: (Darülfünun) Edebiyat Fakültesi, Tıp Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Talebe-yi Hukuk Cemiyeti, Fünun Fakültesi, Darülfünun ve Mekâtib-i Âliye Heyeti, İnas Darülfünun Cemiyeti, Tıp Mezunin Cemiyeti, Millî Hususi Mektepler Cemiyeti, Galatasaraylılar Yurdu, Amerika Talebeleri Cemiyeti, İspat-ı Sanayi Nefise Mektebi İnas Cemiyeti, Ticaret Mektebi İnas Cemiyeti, Kolej Mezunin Cemiyeti, Muhtelit (Birleşik) Talebe Cemiyeti.

İstanbul Fatih, Üsküdar, Kadıköy ve Sultanahmet'te gerçekleştirilen bütün mitinglerde, Çanakkale'de (19 Mayıs Taarruzu'nda) büyük

¹⁵⁰ Vakit, 19 Mayıs 1919, s.1; İleri, 19 Mayıs 1919, s.1; Memleket, 19 Mayıs 1919, s.1; İkdâm, 19 Mayıs 1919, s.1; Zaman, 19 Mayıs 1919, s.1; Sabah, 19 Mayıs 1919, s.1; Aslan, age, s.73-75; Ayni, age, s.30-70; Arıburnu, Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, s.9, 12-25, 34-37; Celal Nuri, "Ankara'da Kazım Karabekir Paşazadeler ve Darülfünunlular", İleri, nr. 174, 12 Kasım 1922; İlkadım, nr. 9002, 8 Nisan 1922; Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele, C.2, Ankara, 1992, s.829-830, 1095-1096; Şapolyo, Kemal Atatürk ve Millî Mücadele, s.354; Mısıroğlu, Sarıklı Mücahitler, s.133-134; Yunan Mezalimi, s.140-142; Aydınel, age, s.40.

kahramanlıklar gösterip eşsiz bir destana imza atan başta Tıbbiyeliler ve tüm öğrenci birlikleri büyük rol oynamıştır. Miting alanlarında konuşmalar sürerken, herkesi direnişe çağıran bildiriler de dağıtılıyordu. Mesela 20 Mayıs 1919'da, Üsküdar'daki mitingin tertiplenmesinde mühim rol oynayan Darülfünun'lu gençler, "Darülfünun Gençleri" imzasıyla hazırladıkları davetiyede, halkı mitinge katılmaya şöyle çağırmışlardı: "Memleketimizin, her gün bir parçası düşman ayakları altında çiğnenirken biz Türkler ve Müslümanlar, bu aziz topraklarımızı kurtarmanın çarelerini düşünüyoruz. Bunun için İslam namını taşıyan kardeşler ve hemşirelerimizin bugün saat üçte Üsküdar Meydanı'na gelmelerini bekleriz."

Bildiri dağıtılardan biri de tüm gösterilere katılan hukuk fakültesi öğrencisi, 1946'da İstanbul Üniversitesi'ne seçimle gelen ilk rektör olan Siddık Sami (Onar) idi.

İstanbul mitinglerine İngilizlerin verdiği tepkiler üzerine Halide Edip, bunların tertibinde hatırı sayılır bir rol üstlenen "Tıbbiye Öğrenci Kuruluşu" başkanı Dr. Reşit Galip Bey ile protesto gösterilerinden vazgeçip daha etkili yöntemlere başvurulması gerektiği noktasında gerçekleştirdikleri görüşme hakkında hatıratında şu malumatı vermektedir: "Reşit Galip, öğrencileri bu alanda da harekete geçirmeye karar verdi. Reşit Galip'le birlikte daha tehlikeli bir hareket düşünüyorduk. Bu da sokaklara ilanlar koydurarak Paris Barış Konferansı toplanmadan önce, bizim teşkilat adına padişahın seçim yaptırmasını istemektir... İki gün sonra, İstanbul baştanbaca bu ilanlarla dolmuştu. Hükümet heyecana geldi, ilanları bir bir toplattırdı..."

Darülfünunlular sadece İstanbul mitinglerinde değil, Millî Mücadele'nin her önemli kilometre taşında kendilerinden, faaliyetlerinden ve yurtsever gayretlerinden söz ettirmişlerdir.

Biraz sonra hikâyeye edeceğimiz, (askerî) tıbbiyelileri temsilen Sivas Kongresi'ne katılan ateşli genç Hikmet Bey'in vatanperver tutumu, sözleri, kongre ve hatta Millî Mücadele boyunca adından söz ettirmesi, Darülfünunun numune gençlerine verebileceğimiz en çarpıcı misaldir. Ayrıca az evvel bahis konusu ettiğimiz, Büyük Millet Meclisi'nin açılması üzerine Darülfünun adına Ankara'ya hareket eden ve TBMM'ne bağlılıklarını ve desteklerini sunan altı aydın gencin anlamlı teşeb-

büsünü ve bunun taşıdığı millî manayı bu konu dâhilinde yeniden hatırlamakta ve değerlendirmekte fayda görüyorum. Diğer taraftan, Yunanistan'ın İzmir'i işgalinden sonra Muğla'da temelleri atılan millî direniş cephesinin öncü isimlerden biri de İstanbul Hukuk Fakültesi talebesi İskender Alper olmuştur.

Hukuk Fakültesi'ni tamamladıktan sonra Birinci Dünya Savaşı'nda cepheden cepheye koşmaktan, Millî Mücadele'de Adana Saimbeyli'yi Ermeni işgalinden kurtarmaya; bir şehre adını vermekten o vatan parçası uğruna düşmanla yaka paça olup 18 Kasım 1920'de kahramanca şehit düşmeye kadar uzanan destansı hayatın sahibi olan Saim Bey'in, tarihe sığmayan hikâyesini ise ileriki sayfalarda tüm tafsilatıyla anlatacağız.

Dahası var: Hukuk Fakültesi'nden Necip Ali Bey'in kahramanlığı ve tek başına bir gencin vatan sevgisi, inanç ve azim ile neler yapabileceğinin işte keskin bir örneği: Darülfünun Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencilerinden Necip Ali Bey, Sivas Kongresi'ne gizlice gitmiş ve daha da mühimi, Ankara'nın Sivas delegesi Ömer Mümtaz ve Bursa delegesi Nuri Beyler ile beraber Ankara'da bir miting tertiplemiştir.

Hükümet konağının önünde toplanan halka Necip Ali Bey, Yunanlıların İzmir ve Aydın'da yaptıkları mezalimi anlatarak büyük heyecan uyandırmıştır. Bu kişiler, ertesi gün bir toplantı daha yaparak Ankara'da bir Kuva-yı Millîye teşkilatı teşkil edilmesine karar vermişlerdir. Son olarak, belki de buraya kadar zikrettiğimiz vatansever gençler içerisinde, öyküsü en fazla dikkat çeken ve insanı büyük hayrette bırakan, istikbalin parlak Millî Eğitim Bakanlarından meşhur ve meçhul Hasan Ali'nin (Yücel) öyküsüdür: Hasan Ali, Vefa Lisesi son sınıfta okurken, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi üzerine askere çağırılmış ve öğrenimine ara vermek zorunda kalmıştır. Genç Hasan Ali'nin, askerlik görevi, Pendik'te yedek subay olarak başlamış, Dünya Savaşı'nın sonuna değin üç buçuk yıl sürmüştür. 2 Aralık 1918'de de terhis olmuştur.

Hasan Ali, askerlikle ilgili izlenimlerini şöyle dile getirmiştir: "Talimgâh benim için hakiki bir hayat üniversitesi oldu. Çocuk denecek yaşta girdiğimiz askerlik ocağında bize verilen en ağır işleri gördük. Orada çekiçle örs arasında farkında olmadan çelikleştik."

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, liselerin son sınıfından askere alınan tüm gençlere Darülfünun'da öğrenimlerini tamamlama imkânı tanınınca, Hasan Ali önce Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuş, ancak bir müddet sonra öğrenim alanını değiştirip, eğilimlerine daha uygun olan Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kaydolmuştur. Ayrıca, Darülmualimin-i Aliye'nin öğrenci kadrosuna da dâhil olmuştur. Bu sırada Hasan Ali, Akşam gazetesinde çalışmaya başlamış, özellikle İnönü Muharebeleri hakkında gazetesine ve İstanbul basınına önemli haberler aktarmıştır. Hasan Ali bu dönemde, İstanbul'da cephe haberleri veren gazetecilerin başında gelmiştir.

Hasan Ali ile Darülfünun'dan tanışan Ahmet Hamdi Tanpınar bu dönem üzerine şunları yazmıştır: “Hasan Ali'ye ait ilk hatıralarım arasında, gazeteye dönüşlerinin mühim yeri vardır. Geceleri geç vakit ve daima havadisle dönerdi. Millî Mücadele'nin o sıkışık günlerinde toplandığımız kahvelerde, yatakhane, bize mütalaa (toplantı) salonu olarak ayrılan odada hep bu dönüşü beklerdik. Çünkü beraberinde en yeni cephe ve Ankara haberleriyle gelirdi. Yorgunluğunu, geceden çalıştığı bu sohbet saatlerinde geçirmeden uyumazdı.”

Hasan Ali, hocaları arasında, özellikle Millî Mücadele sırasında Akşam gazetesindeki yazılarıyla Millî Mücadele hareketini destekleyen Necmettin Sadak'a büyük bir hayranlık ve saygı duymuştur.

Hasan Ali, “Ruh ve Beden” üzerine yaptığı bir çalışmayla 1921 yılında Darülfünun'u bitirecektir.¹⁵¹

Mitinglerin Vazgeçilmez İsmi: Darülfünunlu Halide Edip

Millî Mücadele'nin mert ve fedakâr kadın eğitimcilerinin karşı cinsten meslektaşlarının gayret ve hizmetlerini aratmayacak ölçüde, bilhassa cephe gerisinde, miting ve protestolarda önemli aktiviteler gösterdiklerine değinmiştik. Bu dönemde, hanım öğretmenlere, aydınlara kalemiyle, konuşmalarıyla ve girişkenliğiyle öncülük eden, özellikle

¹⁵¹ Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler, s.419; Selek, age, s.96–98; Mazıcı, age, s.30–35; Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1987, Atlas Kit. s.30, 39–40; Arıburun, age, s.12-25, 34-37; Kansu, age, C.1, s.247–248; Devrin Yazarlarının Kalemliyle Millî Mücadele, s.1095–1096; Şapolyo, age, s.354; <http://www.mugla.gov.tr/2/2200.asp>; <http://www.payidar.net/148142-mesaj2.html>

İstanbul'daki mitinglerin ve Anadolu'daki kimi faaliyetlerin vazgeçilmez ismi, hiç şüphesiz eğitimci-yazar Halide Edip (Adıvar) Hanımefendi olmuştur.

Halide Edip, ateşkes İstanbul'unda Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde, 1918–1919 arasında Batı edebiyatı okuttuğu sırada, İzmir'in işgaliyle birlikte yurt genelinde baş gösteren büyük protesto ve mitinglerin İstanbul ayağında müstesna bir rol üstlenmiştir. İstanbul'da düzenlenen bir dizi mitingde hep ön planda olmuş, hemen her mitinge katılmış ve onsuz tertiplenemeyecek kadar mitinglerin aranan kişisi hâline gelmiştir.

Bu mitinglerde yaptığı fevkalade coşkulu ve etkili konuşmalarla meydanları ayağa kaldırmış, halkın hissiyatına tercüman olmuş, millî, manevî duyguları galeyana getirerek, işgallere karşı İstanbul'dan Anadolu'ya doğru çıkış gibi büyüyen muazzam bir tepki selinin oluşmasına ve millî uyanışın, duyarlılığın doruğa çıkmasına bir hayli katkıda bulunmuştur. Böylece, henüz hazırlık merhalesinde olan Millî Mücadele'nin fikri, manevî alt yapısının oluşmasına ve halkın bu hareketi anlayabilecek ve ona aktif destekte bulunabilecek bir kıvama gelmesine ciddi anlamda hizmet etmiştir.

Mitinglerin önemli bir hususiyeti de Halide Edip'in, Darülfünun'daki meslektaşları, talebeler ve başta "Tıbbiye Öğrenci Kuruluşu" olmak üzere çeşitli öğrenci cemiyet ya da birlikleri ile birlikte hareket etmesi ve onlarla devamlı işbirliği içerisinde olmasıdır. Halide Edip'in ve İstanbul'un, işgallere ve işgalcilere karşı adeta gövde gösterisine soyunup meydan okuduğu ilk büyük miting, 19 Mayıs'taki Fatih Mitingi'dir. Bu miting, İzmir'in işgalinden sonra Millî Mücadele'nin ilk önemli halk mitingi olma niteliğine sahiptir.

Mitingi, İnas (Kız) Darülfünun öğrencileri ile Asrî Kadınlar Cemiyeti üyeleri düzenlemiştir. 50 bin kişinin katıldığı mitingde ilk sözü Halide Edip almış ve yaptığı müthiş konuşmayla adeta efsaneleşmiştir. Halide Edip'in konuşmasındaki en can alıcı nokta, işgallere tepki göstermenin ve millî dirençle karşı koymanın herkesin ortak tavrı ve davası olması gerektiğine işaret eden sözleriydi: "Müslümanlar, Türkler! Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece, fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın

bu korkunç geceyi yırtıp, parlak bir sabah gerçekleştireceğiz...Bugün elimizde top, tüfek denilen alet yok; fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var: Hak var, Allah var. Tüfek ve top düşer, Allah baki-dir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlatlar, analar; kalbimizde aşk ve iman, milliyet duygusu var. Biz dünyada millet sınıfına lâıyk bir millet olduğumuzu, erkek, kadın, hatta çocuklarımıza kadar ispat ettik!”

Fatih Mitingi’nde, Halide Edip’ten başka, Darülfünun Hukuk Fakültesi profesörü Selahaddin Bey ile Profesör Hüseyin Ragıp Bey de etkili bir konuşma sunmuştur. Profesör Hüseyin Ragıp Bey’in konuşmasındaki en can alıcı cümle şuydu: “Hiçbir milletin bize efendi olmasına tahammül edemeyiz!”

Ayrıca, Meliha ve Naciye Hanımlar da topluluğa hitap etmişlerdir. İnas Darülfünunu’ndan Meliha Hanım, vatanın içine sürüklendiği vaziyetten kurtulabilmesi için bazı canların feda edilmesi gerektiğini belirterek: “Vatanımızı kurtarmak için yaşayacağız; kuvvetle iman ediyoruz ki, büyük Allah’ımıza sığınarak, cebirle (zorla) alınan bir hak elbette iade edilecektir,” demiştir.

Miting sonrasında Halide Edip, iki öğrenci ile beraber, padişahla görüşmek ve ondan birtakım isteklerde bulunmak üzere temsilci olarak görevlendirilmiştir. Padişah VI. Mehmed Vahdeddin’e sunulan dilekçe özetle şöyledir: “Bizi kutsal beşiğimizden, aziz yurdumuzdan yoksun bırakmak isteyenlere, biz, son defa olarak göstermek istiyoruz ki, kalplerimiz çarptıkça burada, Türk elinde yaşayacağız; biz varız ve burada kalacağız.”

Halide Edip, anılarında Fatih Mitingi’nin hazırlık safhası ve kendilerine verilen bu vazife ile ilgili şunları anlatmıştır; “Türk Ocağı’ndan telefon ettiler. Bir ses: “İzmir boğazlaşmasını protesto etmek üzere hemen gel! Bu amaçla bir miting hazırlıyoruz. Bütün öğrenci birlikleri bunun içindedir.”

Ocakta bütün gençler heyecan içindeydiler. Bir tanesi: “Cebimde 30 lira olsa hemen İzmir dağlarına çıkacağım.” dedi...

Darülfünun hukuk profesörü Selahaddin Bey, mitingin özetini yaptı ve halkın padişaha giderek milletini tutmasının istenmesini diledi.

Mitingi hazırlayanlar, padişaha gidecek kimseleri seçmek üzere Beyazıt’a, üniversiteye döndüler. Ben, iki öğrenciyle birlikte zat-ı şaha-neye (padişaha) gitmeye memur edilmişim.”

Halide Hanım, Darülfünun'un genç mekteplileriyle beraber Yıldız Sarayı'na gidişleri ve huzura çıkıp, Sultan Vahdeddin ile olan görüşmeleri hakkında da şu bilgileri vermektedir: "Yıldız'a çıkan yokuşun sonundaki saraya geldiğimiz zaman lambalar yanmıştı. Padişahın birinci mabeyni (saray görevlisi) Yaver Paşa, sanki özür diler gibi ellerini ovuşturarak yanımıza geldi. Özellikle genç öğrencilerden çekinir görünüyordu. Yaver Paşa, huzuru şahaneye (padişahın huzuruna) birkaç kere girip çıktı. Nihayet büyük bir esefle, padişahın hasta olduğunu, bundan dolayı bizi kabul edemeyeceğini, fakat evlatlarının isteklerini dikkate alacağını söyledi. Yaver Paşa, kendi adına da gayet nazik sözler ekledi. Fakat öğrenci, "Bizi halk gönderdi, mutlaka kabul edilmek isteriz," diye birkaç kere ısrar etti. Bu, Yaver Paşa'yı tabi çok üzüyordu. Ona, padişaha emir verir gibi haber gönderen bir gençlik çok kötü etki yapmıştı. Ben sadece, halkın arzusunu söyledikten sonra hep birlikte saraydan ayrıldık."

Son tahlilde Fatih Mitingi, kendisinden sonraki mitinglere zemin hazırlaması, işgallere karşı millî uyanışın canlanması ve Anadolu'daki Kuva-yı Millîye hareketine manen ve fikren destek vermesi bakımlarından, İstanbul'daki protesto mitinglerinin en fazla ses getirenlerinden olmuştur.

Halide Edip, Fatih Mitingi'ni izleyen Cuma günü Kadıköy'de tertiplenecek mitingde de konuşma yapması için Haydarpaşa Tıp Fakültesi öğrencileri ve Kadıköylüler tarafından davet edilmiştir.

Halide Hanım'ın bu mitingle ilgili izlenim ve değerlendirmesi şöyledir: "Fırtınalı ve yağmurlu bir gündü. Fakat bu, halkın orada toplanmasına engel olamadı. Ben gene belediye binasının balkonundan konuştum. Önümde bir şemsiye denizi çalkalanıyordu...Halk üç saate yakın oradan ayrılmadı. Bu miting de Fatih Mitingi'nin hemen tekrarından ibaretti."

Kadıköy Mitingi'nden bir hafta sonra da Sultanahmet'te, 200 bin kişilik mahşeri bir kalabalık karşısında, çok daha muhteşem bir miting gerçekleşecekti.

Kemal Tahir, "Esir Şehrin İnsanları" adlı kitabında, gösteriye katılanlar içerisinde kadınların oluşturduğu tablo hakkında şu ilginç, bir o kadar da dikkat çekici tasviri yapmıştır: "Kadınların kara başörtüleri, kara sancaklar gibi başlar üzerinde dalgalanıyordu."

Sultanahmet Mitingi'nin de vazgeçilmez hatibi Halide Edip olmuştu. Halide Edip, Sultanahmet Mitingi'nin detayları, gözüne çarpan ilginç anlar ve manzaralarla alakalı hatıralarında şu çarpıcı tasvirlere yer vermiştir: “Bu aylar benim için hep açıkta konuşmakla geçti. Fakat o ayın daha sonraki cuma günü Sultanahmet Mitingi yapıldı. Bu, 6 Haziran 1919'a rastlar... Yalnız meydan değil, ta Ayasofya'ya kadar insan doluydu. Halk o kadar sıkışmıştı ki hareket edemeyecek haldeydi. Askerler, kalabalığın 200 bin kişi olduğunu söylüyorlardı...Kürsüden aşağıya baktığım zaman, önümde bir sakat asker kalabalığı gördüm. Hepsini özenle giyinmişlerdi. İçlerinden bir genç grup, kürsünün önünü almış, kalabalığın oraya girmesine engel oluyordu... Türk gençliğinin gözlelerinden yaşlar akıyordu.”

Mitinge, İstanbul'daki muhtelif mekteplerin katılımıyla ilgili de şu müşahedelerini aktarmaktadır: “Mitinge, bilcümle (bütün) mektepler iştirak etmişti. Ezcümle (en başta), Darümuallimin, Mekteb-i Sultanî, Darüşşafaka, Darü'l-Hilâfet-i Aliye ve Darümuallimat mektebi talebe ve talibatı hususi bayraklarıyla nazar-ı dikkati celbediyordu (dikkatleri çekiyordu).”

İşgal kuvvetlerinin havadan takip ettiği mitingde Halide Edip, artık gemileri yakmaya karar vermiş ve halkı resmen fiilî mücadeleye davet etmiştir: “Davamızı ilân ediyorum. Bu davamız da Türkiye'nin hak ve istiklâlidir. Türkler, Türkiye'nin ebedî hakkına asla dokundurmayacaklar, yarın Hakk'ın Mahkeme-yi Kübra'sı (büyük mahkemesi) önünde zalimlerin hepsi mahkemeye çekilecek, onlara bizim kanlarımızı döktürdünüz diyecekler...”

İşte kardeşlerim, işte evlâtlarım, davanızdan kaçmayın. O gün size hak verecekler, bugün iki dostunuz vardır. Birisi, kalbi ve mabetleri bizimle bir olan Müslüman dünyası, birisi zalimleri yakasından sürükleyecek hak sahibi büyük milletlerdir. Kardeşlerim! Evlatlarım! Osmanlı toprağında böyle muazzam, böyle tarihî bir gün belki bir daha idrak etmeyeceğiz. Evlatlarım, öyle bir gün olur da bir daha toplanamazsak, içimizde ölenler olursa, Türk'ün istiklâl bayrağı ile mezarı üzerine geliniz.”

İstanbul'daki zikri geçen seri mitinglerin, İtilaf Devletleri, özellikle de İngilizler nezdinde meydana getirdiği tepkiler üzerine Halide Edip, bir müddet sonra “daha fazla adamın Malta'ya sürgüne gönderilmesine

bahane olacağı” endişesine düşmüştür. Bu sebeple mitinglerin tertip-lenmesinde büyük rol oynayan Tıbbiye Öğrenci Kuruluşu başkanı olan ve Tıbbiye öğrencileri üzerinde büyük tesiri bulunan Dr. Reşit Galip Bey’den bu faaliyetlerden artık vazgeçilmesini istemiştir.

Daha başka ve daha etkili yollara başvurulması gerektiğini, ille de bir miting yapılacaksa kendisi değil de az tanınmış bir kişinin hatip olarak seçilmesini ve daha sessiz bir miting tertiplenmesini talep edecekti. Zira başta Halide Edip olmak üzere, mitinglerin tertipçileri ve İstanbul’daki tüm Millî Mücadele yanlısı kimseler işgal kuvvetleri tarafından aranmaktaydı.

İşgal kuvvetleri, İstanbul Hükümeti’ne baskı yaparak, 25 Mayıs 1919’da bütün gösterileri yasaklatmış; üç gün sonra da 67 devlet adamı, aydın, asker evlerinden yaka paça alınarak Malta’ya sürgün ettirmişti. Ancak her şeye rağmen eylem ve protestoların arkası hiç kesilmeyecek, İstanbul’da dükkânlar beş gün süreyle kepenklerini kapatacağı.

Bundan sonra cereyan eden gelişmelerle ilgili olarak Halide Edip, hatıralarında şunları nakletmektedir: “Reşit Galip, öğrencileri bu alanda da harekete geçirmeye karar verdi. Reşit Galip’le birlikte daha tehlikeli bir hareket düşünüyorduk. Bu da sokaklara ilanlar koydurarak Paris Barış Konferansı toplanmadan önce, bizim teşkilat adına padişahın seçim yaptırmasını istemeydi... İki gün sonra, İstanbul baştanbaza bu ilanlarla dolmuştu. Hükümet heyecana geldi, ilanları bir bir toplattırdı... Bundan sonra küçük bir miting daha yapıldı. Fakat artık mitinglere ilgi azalmıştı ve biz üniversite salonunda toplanıyorduk.”

Halide Edip, Sultanahmet Mitingi’nde yaptığı konuşmadan sonra tevkif kararı çıkınca, eşi ile birlikte Anadolu’ya geçmeye ve Millî Mücadele’ye fiilen katılmaya karar vermiştir.

16 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekerek gönüllü olmak istediğini bildirmiş ve onun emriyle Batı Cephesi’ne tayin edilmiştir. Bundan sonra mücadelesine, onbaşı rütbesiyle cepheden devam eden Halide Edip, önemli hizmetleriyle Millî Mücadele tarihine damgasını vuran önde gelen mühim simalardan biri olmuştur.

Halide Edip, mitinglerde yaptığı ateşli konuşmalardan, cephedeki gayretlerinden başka, İstanbul gençliğine ve bütün Türk milletine Anadolu’dan kalemiyle seslenmeyi de ihmal etmemiştir.

Bu yazıların, korku ve tereddüt yaşayan İstanbullu gençleri, eğitimci ve aydınları Anadolu'ya çekmede büyük etkisi olduğu ve Millî Mücadele'ye katılmış olanların da azim ve inancını kuvvetlendirdiği muhakkaktır.

Halide Edip, "İstanbul Gençlerine" başlıklı bir yazısında onlara düşen vazifeleri şöyle hatırlatmıştır: "Hani siz miydiniz, bir gün Sultanahmet'in ebedî minarelerinden sarkan siyah bayraklar altında, Allah'ı şahit tutarak benimle yemin eden! Değil bir fırka olacak kadar, beş bin, on bin kişi, belki yüz bin kişi birden, semadanî (semadan gelen) gelen bir gök gürültüsü gibi, bayrağınızı yere indirmeyeceğinize, aziz Türkiye'yi, topraklara geçmiş bir tarih harabesi gibi gömdürmeyeceğinize ağlayarak yemin eden!

Şimdi neredesiniz? Sultanahmet'le ve Fatih'le birlikte yemin ettik. Hissediyorum ki bu güzel ve ebedî aşkı size anlatamazsam, ben de o günkü yeminime sadık kalmamış olacağım. Kalbimin gözleri İstanbul'da, Fatih'ten gelecek arkadaş fırkanın (takımının) ayak seslerini dinliyorum."¹⁵²

Halide Edip ve Anadolu Kadınının Tarihe Sığmaz Feragati

Birinci İnönü Savaşı'nın cereyan ettiği, Anadolu'da ve Ankara'da sancılı ve sıkıntılı anların yaşandığı bir kara günde daha, Ankara Darülmualimin (Öğretmen) Okulu'nun konferans salonu bu defa kadınlarla hınca hınç dolmuştu. Salonun önünde başörtülü, uzun mantolu, iskarpinli İstanbullu hanımlar, onların arkasında da rengârenk çarşafı, potinli, mest lastik giymiş Ankaralı hanımlar oturuyordu. En arkada ise köylü kadınlar vardı.

Ankaralı hanımlar, ilk defa böyle bir toplantıya katıldıkları için çok terdirgindiler. Ama Halide Edip ismine duydukları güven ve merak çekingenkliklerini bastırmaya yetmişti. Gözleri kapıda, pür heyecan Halide Edip'i bekliyorlardı.

¹⁵² Halide Edip Adıvar, *The Turkish Ordeal*, London, 1928, (Türkçesi: *Türk'ün Ateşle İmtihanı*), s.28, 30, 33, 39-40; Enginün, *Cumbur*, Özdemir, age, s.8-38; Arıburnu, age, s.5-69; Şapolyo, *İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi*, s.17-32; Halide Edip, "İstanbul Gençlerine", *Hâkimiyeti Millîye*, 7 Eylül 1921; *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2958, 14 Ocak 1920; Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele, s.152; Çaka, age, s.26-110; Celasin, age, s.158-159; Kurnaz, "Millî Mücadele'de Türk Kadını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 34, Mart 1996.

O ise sahnedeki masada yer alan Kızılay Kadınlar Kolunun Başkanı Zehra Müfit Hanım ile Belediye Başkanı Kütükçüzade Ali Bey'in eşi Cazibe Hanım'ın arasında oturuyordu. Başkan Zehra Müfit Hanım, toplantıyı kısa bir konuşmayla açtı ve sözü, kürsülerin ve meydanların büyük hatibesi Halide Edip'e bıraktı. Halide Edip, çok tutumlu olduklarını duyduğu Ankaralı hanımları yardıma çağıracaktı. Sesinde hafif bir heyecan ve titreme olduğu halde sözlerine başladı: "Tarih, Türk'ü ateşle imtihan ediyor. Bu imtihandan, yalnız erkeklerimizin cesareti ile başarılı çıkamayız. Artık biz kadınlar da bu ateşe yüzümüzü çevirmek, ellerimizi uzatmak zorundayız. Ordumuzun hepimize ihtiyacı var."

Kadınların, büyük bir dikkat ve ilgi ile kendisini dinlediğini fark edince heyecanı azaldı ve daha sakin bir sesle konuşmasına devam etti: "Bir hafta önce Eskişehir'deydim. Gördüklerimden birini sizlere de anlatmak istiyorum.

Uçakların gövdesi ve kanatları, özel bir keten kumaşla kaplanırmış. Bulunamadığı için bizimkiler, kaput beziyle kaplıyorlar. Özel yapıstırıcısı olmadığı için kaput bezini uçakların gövdelerine, kanatlarına nal mihı ya da zamkla tutturuyorlar. Bezin gerginliği ve kayganlığı emayit denilen özel bir sıvı ile sağlanırmış.

Getirmedikleri için beze, kaynatılmış patates kabuğu ve paça suyuna tutkal, kola karıştırarak yaptıkları bir pelteyi sürüyorlar. Sonra da gözlerini bile kırpmadan bu uçaklara binip uçuyorlar.

Kardeşlerim! Sizleri, milletinin şerefini ve namusunu canından aziz bilen bu genç ve yoksul orduya yardıma çağırıyorum!"

Kısa süren derin bir sessizlikten sonra, kadınlar ağır ağır ayağa kalkmaya başladılar. Sessizce ilerleyip masanın önünde sıraya girdiler.

Masanın üstü parayla dolmaya başlamıştı. Yanında para olmayanlar, yüzüklerini ve bileziklerini çıkarıp veriyorlardı. Bu sırada gözleri görmeyen, beyaz başörtülü yaşlı bir kadın çevresinden yardım isteyerek şöyle seslendi:

– Bana ne olur Halide Hanım'ı bulun!

Halide Edip, bu yakaran sesi duyup yaklaşmış:

– Benim, buradayım, buyurun, demişti.

Kadın, eliyle Halide Edip'in yüzünü okşayarak insanı can evinden vuran şu ibret ve mana yüklü sözleri sarf etmeye başlayacaktı:

– Çamaşırcılık yaparak geçiniyorum, kızım. Bunu, zor günüm için saklamıştım. Ama sözlerinden anladım ki ordumuz benden daha zor-daymış.

Göğsüne bastırıldığı sol elini açtı, uzattı ve

– Al bunu, dedi.

Derisi nasır tutup çatlamış avucunda bir lira vardı.

Bu dokunaklı manzara karşısında Halide Edip Hanım dayanamamış ve gözyaşları içinde kadına sarılmıştı.

Anadolu'nun bağıri yanık, çile ve ıstırap yüklü, ama bir o kadar da yiğit, hasbi ve cömert bu Müslüman Türk kadınına teşekkür sadedinde Halide Edip içi titreyerek şu son sözleri söylemişti:

– Ah anam! Bir kere daha iman ettim. Kurtulacağız!¹⁵³

Çanakkale Ruhuna Sahip Kahraman Tıbbiyeliler

İstanbul'daki büyük mitinglerde, Tıbbiyeli öğrencilerin ve bilhassa Dr. Reşit Galip başkanlığındaki Tıbbiye Talebe Cemiyeti'nin olağanüstü gayret ve fedakârlıklarda bulduklarından, bundan önceki bölümlerde biraz bahsetmiştik. Burada Tıbbiyelilerin Millî Mücadele'deki rolünü ve katkılarını biraz daha derinleştirmeye çalışacağız.

1915'teki Çanakkale Savaşı'nda binlerce Tıbbiye mensubu, özellikle kanlı 19 Mayıs Taarruzu'nda büyük kahramanlıklar gösterip eşsiz bir destana imza atmış ve bu savaşta verilen kayıplar yüzünden Darülfünun Tıp Fakültesi o yıl mezun verememişti.¹⁵⁴

İşte sözünü ettiğimiz “Çanakkale ruhu” ile hareket eden, esaretin ezeli düşmanı ve direnişin öncüsü olan Tıbbiyeli hocalar ve öğrencileri, aynı kahramanlığı ve gayreti, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'de de sürdürmüşlerdir.

İtilaf Devletlerinin İstanbul'a asker çıkardığı Kasım 1918'den sonra, pek çok devlet kademesi gibi Mekteb-i Tıbbiye de 3 Şubat 1919'da ne

¹⁵³ Adivar, Türkün Ateşle İmtihani, s.167; Uluğ, Hemşerimiz Atatürk, s.186 vd.; Özakman, age, s.45-47.

¹⁵⁴ Bkz. Çolak, age, s.44-63.

yazık ki işgal edilmiştir. İşgal kuvvetleri, askerî karargâh için kendilerine Tıp mektebini seçmişlerdi; doğal olarak okulu da kapatmak istegindeydiler.

Tıbbiye mektebinde, koridorların hiç bu kadar soğuk, kasvetli ve de sessiz olmadığı böylesi bir atmosfer altında, İngiliz Bahriye Komutanı Williams, arkasında Darülfünun emiri (rektörü) tıbbiyeli müderris Dr. Besim Ömer Paşa olduğu halde, büyük salonda toplanan Tıbbiyelilerin önünden geçerek onlara gözdağı verecekti.

General Sir Williams: “Bundan böyle mektebin uçan kuşundan, aklınızdan geçene kadar, her şeyde hüküm bizde!” demiş ve arkasına bakmadan gitmişti.

Bu üzüntü verici vahim durum üzerine Tıbbiyeli öğrenciler, hocalarının gözetiminde, okullarının 92. kuruluş yıldönümünü kutlama bahanesiyle, işgal kuvvetlerine ve binalarının zapt edilmesine karşı tepkilerini dile getirmek için bir toplantı düzenlemek istediklerini Darülfünun Emiri Dr. Besim Ömer Paşa'ya bildireceklerdi.

Darülfünun Emiri'nden: “İngilizler bütün her şeyi takip ediyorlar, sizin için tehlikeli olabilir,” cevabını almalarına rağmen, bugün tıp bayramının kutlandığı, 14 Mart 1919 günü büyük salonda tüm tıbbiyeliler büyük bir toplantı tertiplemişlerdir.

Toplantıda üçüncü sınıf öğrencilerinden Sırrı Efendi, tıbbiyelinin inkılâpçı hususiyetlerinden bahsederek, İngiliz işgaline karşı fevkalade etkili bir hitabette bulunmuştur. Fakat İngiliz bahriyelileri (donanma askerleri) şiddet kullanarak toplantıyı dağıtmış ve yakalayabildiklerini tutuklamıştır. Kaçabilenlerse hemen Anadolu'ya geçip Millî Mücadele'ye dâhil olmuşlardır.

Millî Mücadele'de tarifsiz yararlılıklar gösteren binlerce yurtsever tıbbiyeliden biri olan Hikmet Bey, günlüğünde Tıbbiyede yaşanan gelişmeleri şöyle aktarmaktadır: “17 Mart 1919. Kuşluk vakti. Pencere-min önünde karanfil ve zakkum çiçekleri arasından turkuaz renkte akıp giden boğaza bakmaktayım. Yük takaları ve yelkenliler usul usul seyir hâlindeyken İngiliz bahriyelisinin çizmeleri sokakları mahmuzluyor. Dört aydır işgal yaşanıyor şehrimde. Eminönü'nde güvercinler edasız, Galata'nın başı taşsız, yüksek kaldırım ahenksiz. Sandalcıların bilekleri kuvvetsiz, genç kızların gözleri fersiz, tulumbacılar sessiz, hüznün içinde

İstanbul'um çaresiz... 43 gün önce, 3 Şubat 1919 Mekteb-i Tıbbiye de işgal gördü. Sular durdu, hava ağırlaştı o gün. Mektep koridorları hiç bu kadar soğuk, kasvetli ve de sessiz olmamıştı. Dersler dışında üç mektep-
linin bir araya gelmesi yasaklanmıştı.”

Tıbbiyeliler de Haydarpaşa binası koridorlarında yürüyen ıstıraptlılar, tıpkı esir şehrin diğer insanları gibi. Üçüncü sınıf şakirdanlarından (öğrencilerinden) Sırrı, Kazım, İsmail, Yusuf, Müfit Beyler ve ben deniz müdavele-i efkârda (düşünce alışverişi) bulduk. İngiliz işgaline karşı itirazımızı yükseltmek için protesto toplantısı düzenlemeyi kararlaştırdık. Darülfünun emirine, bu güne kadar kutlanmayan, 1827'de Tıphane-yi Amire ve Cerrahhane olarak eğitime başlayan Tıbbiyenin doksan ikinci yılını anma toplantısı düzenleyeceğimizi bildirdik.

1 Mart 1335 (14 Mart 1919) günü büyük salonda tüm tıbbiyeliler toplandık. Sırrı Bey tıbbiyelinin inkılâpçı hususiyetlerinden bahsederek İngiliz işgaline karşı fevkalade etkili bir hitabette bulundu. Hepimizin yüreği kabardı. İşte hem 14 Mart gününü andık hem de işgali protesto ettik. Ancak İngiliz bahriyelileri şiddet kullanarak toplantıyı dağıttı, tevkifat (tutuklama) başlattı. Kaçabilenler kaçtı. İki gündən beri Galata'da Milaşlı muallim akrabamın evinde gizlenmekteyim. Bugün İstanbul'dan ayrılıyorum. Yusuf Bey ile Eminönü'nden bir yük yelkenlisine tayfa olarak binip Mudanya'ya gideceğiz. Sonra da ver elini Sarı Paşa kuvvetleri.

Gözlerimde yaş, yüreğimde kederle bakıyorum karanfil ve zakkum çiçekleri arasından Boğaz'a. Tıbbiye eğitimimi hürriyet içinde tamamlamak için, döneceğim. Bekle beni İstanbul...”

Tıbbiyeli Hikmet

Sadece Darülfünun Mitingi değil, daha önce de zikrettiğimiz gibi İstanbul'da düzenlenen pek çok mitinge, Tıbbiye Talebe Cemiyeti ve başkanı Dr. Reşit Galip Bey öncülüğünde tıbbiyeli öğrenci ve öğretim üyeleri katılmış ve organizasyonlarda mühim vazifeler üstlenmişlerdir.

Mitinglerde konuşmacı olarak yer alan iki tıbbiyeli hocanın ismi şöyledir: Dr. Fahrettin Hayri Bey (Kadıköy ve Sultan Ahmet Mitingi), Dr. Süleyman Sırrı (Sultan Ahmet Mitingi).

Mitingler sonrasında işgal kuvvetleri tarafından sürgüne gönderilen-

lerin arasında, Tıp Fakültesi'nde 25 Mayıs 1919'da etkili bir konuşma yapan öğretim üyesi Dr. Süleyman Numan Bey de vardı.

Bu mitinglerden sonra pek çok tıbbiyeli savaşmak için Anadolu'ya geçmiş ve Millî Mücadele saflarına katılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, tıbbiyelilerin Millî Mücadele'ye katılmalarıyla ilgili şunları söylemiştir: “Mekteb-i Tıbbiye talebeleri, hocalarıyla birlikte İstanbul'dan buraya firar ediyorlar. Bayağı bir müfreze hâlinde Kandıra'ya vasıl olmuşlar.”

Millî Mücadele yolunu tutanlardan biri de Tıbbiye Talebe Cemiyeti başkanı, mitinglerin baş mimarlarından Dr. Reşit Galip Bey idi. Reşit Galip Bey'in bu süreçteki hizmetleri onu ilerde milletvekilliğine (Aydın Milletvekili) ve Millî Eğitim Bakanlığına (1932 yılında, 11 ay) kadar götürecekti. Ayrıca, Sivas Kongresi'ne Askerî Tıp Okulu'nun öğrencisi Hikmet (Boran), asker sivil bütün tıp öğrencileri adına da İsmail Fazıl (Cebesoy) ve İsmail Hami (Danişment) katılmıştır.

Netice itibarıyla, tıbbiyeliler, İstanbul'un işgalinden Millî Mücadele'ye uzanan süreçte, yılmadan ve korkmadan çalışmışlar; mitingler düzenleyerek halkı ayaklandırmışlar, silah depolarına baskınlar yaparak düşmanlara ait silahları ele geçirmişler ve savaşa fiilen katılarak çarpışmışlardır.¹⁵⁵

Sivas Kongresi'nin Ateşli Genci: Tıbbiyeli Hikmet Bey

Millî Mücadele'de, Darülfünunluların ve vatansever talebelerin katkı, tepki ve hizmetlerine değinmişken Askerî Tıbbiye'den Hikmet (Boran) Bey'in bağımsızlık mücadelesi yolunda sergilediği olağanüstü gayretinden ve coşku dolu hissiyat ve alakasından bahsetmemek büyük eksiklik olur.

O sırada henüz 19 yaşında olan tıbbiye talebesi Hikmet Bey, 1919'da askerî tıbbiyelilerin temsilcisi olarak Sivas Kongresi'ne katılmış ve imanı, vatanseverliği, kabına sığmazlığı ve ateşli konuşmaları dolayısıyla, başta

¹⁵⁵ Metin Özata, Atatürk ve Tıbbiyeliler, İstanbul, 2007, Umay Yay, s.15-406; Elhaç Rıza Tahsin, Tıp Fakültesi Tarihçesi, İstanbul, 1991, C.1-2, Çağrı Yay. s.20-385; Arıburnu, age, s.34-37; Sadık Özen, “Cumhuriyetimizin Temel Taşları Arasında Tıbbiyeliler ve Türk Hekimleri”, http://www.tibbiyelilercemiyeti.com/modules.php?name=Kose_Yazilari&op=printpage&artid=47.

Mustafa Kemal Paşa olmak üzere tüm delegelerin dikkatini çekip etkilemeyi başarmış ve kongrenin unutulmaz anılarından birini teşkil etmiştir.

Mazhar Müfit Kansu'nun anılarından öğrendiğimize göre, Hikmet Bey, Mustafa Kemal'in odasına gelip büyük bir cesaretle karşısına dikilmiş ve yüksek sesle şu ateşli sözleri sarf etmiştir: "Paşam, murahhası bulunduğum tıbbiyeliler, beni buraya istiklâl davamızı başarmak yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler. Mandayı kabul edemem... Kabul edecek olanlar varsa, bunlar her kim olursa olsun, şiddetle reddeder ve takbih ederiz (kınarız) Farzı muhal, manda fikrini siz kabul ederseniz sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i 'vatan kurtarıcısı değil, vatan batırıcısı' olarak adlandırır ve tel'in (lanet) ederiz!"

Hikmet Bey'in gönlünden kopup gelen bu samimi ve mertçe sözleri karşısında orada bulunanların büyük bir kısmının yürekleri kabarmış, gözleri yaşarmıştı. Aynı şekilde Mustafa Kemal Paşa da büyük bir heyecana kapılmış ve aynı coşkunlukla genç talebeye dönüp şu karşılığı vermişti:

"Arkadaşlar, gençliğe bakın, Türk millî bünyesindeki asil kanın ifadesine dikkat edin. Evlat, müsterih ol! Gençlikle iftihar ediyorum ve gençliğe güveniyorum. Biz, ekalliyette (azınlıkta) kalsak dahi mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez: Ya istiklâl ya ölüm!"

Bunun üzerine tıbbiyeli genç hemen yerinden fırlayarak, "Var ol paşam!" deyip Mustafa Kemal Paşa'nın elinden öpmüş; o da aynı şekilde mukabelede bulunup şu son sözle Hikmet Bey'i alnından öpmüştü: "Gençler, vatanın bütün ümit ve istikbali size, genç nesillerin anlayış ve enerjisine bağlanmıştır."

Yıllar sonra Mustafa Kemal Paşa Ankara'da "Acaba bizim Sivas Kongresi'ndeki biricik, ateşli genç tıbbiyelimiz nerede?" diye soracak ve Hikmet Bey'i milletvekili yapma arzusunu ortaya koyacaktı. "Bulunamadı, ölmüş..." cevabını alınca bu isteğinden vazgeçmek mecburiyetinde kalacaktı. Ancak, birkaç sene sonra Müfit Kansu, hayatta olduğunu, Millî Mücadele sonrasında İstanbul'a dönerek eğitimini tamamladığını ve albay rütbesiyle bir askerî hastanede başhekimlik görevine yükseldiğini memnuniyetle öğrendiğini kaydetmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Kansu, age, C.1, s.247-248; Mehmet Alpagu, "Sivas Kongresi'nde Bir Portre Tıbbiye Temsilcisi Hikmet Bey", Sivas Kongresi I. Uluslar arası Sempozyumu, Sivas, 2002.

Darülfünun Hukuk'tan Şehir Fedailiğine Kahraman Saim Bey

Saim Bey, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede çarpışan ve Millî Mücadele'de Kozan'da sergilediği efsanevî mücadeleden dolayı adını tarihe altın harflerle yazdırmayı başarmış, Maraşlı Sütçü İmam, Antepli Şahin Bey, Hatay Dörtayollu Mehmet Çavuş, Adanalı Tahir Bey, Çankırlı Ahmet Bey gibi bir vatan kahramanıdır.

O dönemde işgal günlerinin en acı surette yaşandığı yerlerden biri de Adana'nın Kozan İlçesi idi. Kozan'da yüzlerce Müslüman ağır işkence, hakaret ve saldırılara uğrayarak katledilmiştir. O kadar ki birçok insan toplu halde fırınlarda yakılmıştır. Kozan'da yürek dağlayan hadiselerin yaşanması ve Saim Bey adlı kahramanın ortaya çıkması şöyle tezahür etmişti: Büyük bir Fransız bölüğünün Kozan'a geleceğini haber alan Ermeniler, günler öncesinden her tarafı Ermeni bayrakları ile süslemeye başlamışlardı. Yürüyüşleri, konuşmaları iyice değişmiş, hakaret ve saldırılarının boyutları daha da artmıştı.

Bunlara dayanamayan Saim Bey: "Ermeni bayrağı, değil çekilmesi görülmesi dahi esef verici hadiselerle sebep olabilir; burası Türkoğlu Türk olan Kozanoğulları'nın yurdudur!" diyerek bayrakların toplatılmasını istemiştir. Fakat Ermeniler, Fransız bölüğünün geldiği 8 Mart 1919 günü, tüm Çukurova'da yaptıkları gibi türlü taşkınlıklar çıkarmış ve üstelik her yeri bayraklarla donatmaktan geri kalmamışlardı.

Bunu gören Saim Bey, hemen oturduğu kahvehaneden dışarı fırlayacak ve etrafına toplanan kalabalığı da arkasına alarak ilçenin büyük köprüsünün üzerine çıkıp Ermenilere yüksek sesle şöyle haykıracaktı: "Burası Türk yurdudur. Burada her istediğinizi yapamazsınız!"

Bunun üzerine Komiser Hamdi Bey ve Fransızlar olayların büyümesi için Ermenilerden bayrakların toplatılmasını istemişlerdir. Ermeniler de Saim Bey'i, Adana'daki Fransız İşgal Valisi Albay Bremond'a şikâyet edecektir.

Nitekim artan şikâyetler sonucunda Saim Bey tutuklanıp hapse atılmış ve sürgüne gönderilmiştir. Adana'da Fransız İşgal Komutanı Bremond'un huzuruna çıkarılmış ve Bremond'un yüzüne karşı, yapılan zulüm ve işkenceleri protesto etme mertliğini göstermiştir.

Bremond, Saim Bey'i sürgün etmeden önce son bir kez paylamak isteyecek, fakat ondan vatansever bir yiğide yaraşır asalet ve haysiyet yüklü şu karşılığı alacaktır: "Albay, biz vatanseverler, sizin zulmünüzden değil, adaletinizden korkarız! Elinizden geldiği kadar zulüm ve işkence yapınız. Bunlar bizi ancak güçlendirir."

Adana'dan İstanbul'a hareket eden Saim Bey, orada Yedek Subay Okulu'na girmiştir. Kısa bir eğitimin ardından mezun olduktan sonra, İstanbul'daki durumun kötüye gitmesi üzerine, önce Ankara, sonra Kayseri'nin Develi ilçesi üzerinden Adana Saimbeyli'ye (Haçın) dönmüştür.

Burada Kuvayı Millîye komutanı olmuş ve Ermenilere karşı aylarca başarılı bir biçimde mücadele etmiştir. 16 Ekim 1920'de Haçın'deki Ermeni direnişi kırıldıktan sonra, Haçın Kaymakamlığı'na Üsteğmen Saim Bey atanmıştır.

Daha sonra Saim Bey'in emrindeki kuvvetlere, Ceyhan millî kuvvetleri de dâhil edilerek Ceyhan-Osmaniye arasındaki demiryolu istasyonlarına baskınlar düzenlemek amacıyla, Osmaniye-Mamure kesimine görevlendirilmiştir.

Bu sırada Saim Bey, bir durum değerlendirmesi yapmış, millî müfreze kumandanlarından Topaloğlu Halil Efendi ve Recep (Dalkır) Bey, Mamure'ye yapılacak baskının fayda getirmeyeceğini söylemelerine rağmen fikrinde ısrar etmiştir.

Saim Bey, emrindeki kuvvetlere, Mamure'ye doğru ilerlemelerini ve tesadüf edecekleri devriye ve nöbetçileri ateş etmeden sessizce yok etmelerini ve düşmanı kışlasında silaha davranmadan gafil avlamalarını emretmiştir.

Bu planı fark eden düşman birlikleri hemen silah başı yaparak ateşe başlamış, yalnızca Mamure'deki değil, Osmaniye'deki topları bile faaliyete geçmiştir.

Olayların şahidi Recep Bey anılarında bu durumdan şöyle söz etmektedir: "Önümüzde hemen 50-60 metre kadar uzağımızda ve trenin makasçı kulübesi olduğunu tahmin ettiğim bir yerde, düşmanın kuvvetli bir karakolu vardı. Sağımızdan solumuzdan makineli ve otomatik tüfekler durmadan işliyordu. Fakat bize hiç zarar vermiyordu. Saim bize ateş kestirdi.

Düşmanla konuşmak ve anlaşmak istedi: ‘Müslüman ülkeden misiniz?’ diye bağırdı. Karşıdan, ‘Elhamdülillah’ cevabı verildi. Saim Bey ise, ‘Evet kardeş, ben de Müslüman’ım!’ dedi.

Saim Bey, düşman karakolunda bulunan Cezayirli Arap Müslümanların saf değiştireceğini umut etmişti. Bu sırada Fransız karakolunda bir kargaşa yaşanmış ve bunu fırsat bilen Mevlüt Çavuş düşman tarafına üst üste iki bomba fırlatmıştı.

Mevlüt Çavuş’un bu hareketine Fransız birliklerinin cevabı çok sert olmuş ve millî kuvvetleri yoğun bir top atışına tutmuşlardır. Bu durum, millî kuvvetler arasında panik meydana getirmiş ve Recep Bey’in talimatıyla 40–50 metre geriye çekilmeye yol açmıştır.

Bu arada Saim Bey’in vurulduğu ve baygın yattığı haberi müfrezeler arasına adeta bir bomba gibi düşmüştü. Beklenmedik bir anda Üsteğmen Saim Bey’in 18 Kasım 1920 tarihinde şehit olması millî kuvvetlerin geri çekilmesine ve kısmen dağılarak Ceyhan Nehri’nin kuzeyine yönelmesine sebebiyet vermiştir.

Şehit Saim Bey’in ismi 1922’de, eski adı Haçın olan Adana’nın Saimbeyli ilçesine verilmiş ve kahramanlık hatırası, adına dikilen bir şehitlik anıtıyla ebedileştirilmiştir.”¹⁵⁷

¹⁵⁷ Türk Kurtuluş Savaşı, Güney Cephesi, C.4, Ankara, 1966, s.201; Dalkır, age, s.20, s.31–32, 171–175; Toros, age, s.216; Süleyman Hatipoğlu, Doğu Meselesi ve Millî Mücadele’de Osmaniye, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 43, Cilt: XV, Mart 1999; Kuvayı Millîye Dergisi, Sayı:19, Mersin, s.25–28; Delikoca, “Kuvayı Millîye Topyekûn Bir Mücadeledir”, <http://www.saimbeylim.com/docdetay.aspx?id=1290>.

KAYNAKLAR

- Açık Söz Gazetesi, 27 Temmuz, 30 Ekim, 21 Aralık 1335/1919, 25 Ocak, 8 Şubat, 7 Haziran, 28 Haziran, 5 Temmuz, 12 Temmuz, 28 Haziran, 23 Eylül, 11 Kasım 1336/1920, 26 Haziran, 26 Temmuz, 31 Ağustos 1338/1922.
- Adil Bağdatlıoğlu, Uzun Oluk, İstanbul, 1942.
- Adil Dai, Harbin Kahraman Çocukları, Gaziantep Ü. Vakfı Yay., Gaziantep, 2000.
- Adil Dai, Olaylarla Gaziantep Savaşı, Gaziantep, 1992.
- Afet İnan, "Anadolu Kadınları Müdafai Vatan Cemiyeti", Büyük Zafer'in 50. Yıldönümüne Armağan, İstanbul, 1972.
- Afet İnan, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, İstanbul, 1982.
- Ahmet Avanas, Millî Mücadele'de Konya, Ankara, 1998, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Ahmet Eyicil, "Maraş Savunması", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 61, Cilt: XXI, Mart 2005.
- Ahmet Eyicil, "Çukurova ve Maraş'ta Fransız İşgali Döneminde Ermeni Mezalimi", Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, C.3.
- Ahmet Günaydın, Hasan Kök, Mustafa Göğer, Ahmet Şeref Ceran, Atatürk ve Okullarımız Atatürk Konya Okullarında, Konya 1988.
- Ahmet Hilmi Kalaç, Kendi Kitabım, Kayseri, 1960, Yeni Matbaa.
- Ahmet Talat Onay, Millî Mücadele Yazıları, Haz: Cemal Kurnaz, Şefika Kurnaz, İstanbul, 1995.
- Aksiyon Dergisi, 27 Nisan 2006 Tarihli Sayısı.
- Akşam, nr. 1420, 6 Eylül 1922.
- Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıralarım, İstanbul, 1953, Vatan Mat.
- Ali Nadi Ünler, Türk'ün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması, İstanbul, 1969.
- Ali Orhan İlkurşun, Millî Mücadele Keles ve Bozdağ Cepheleleri. (Orijinali Ankara Üni. İnkılâp Tar. Ens. Arşivinde).

- Ali Osman Eğilmez, Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş, İstanbul, 1998, Kitabevi Yay.
- Ali Sarıkoyuncu, “Millî Mücadele’de Afyon Müftüsü Hüseyin (Bayık) Efendi”, 3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyon, 1994.
- Ali Sarıkoyuncu “Millî Mücadele’de Amasya Müftüleri Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kâmil Efendiler”, Diyanet İlmî Dergi, Cilt: 31, Sayı: 2.
- Ali Sarıkoyuncu, Millî Mücadele’de Din Adamları, Ankara, 1995, Diyanet İşleri Bşk. Yay.
- Ali Sarıkoyuncu, “Millî Mücadele’de Kayserili Din Adamları: Müftü Ahmet Remzi ve Müderris Mehmet Alim Efendiler”, İkinci Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, 1988, KAYTAM Yay.
- Ali Sarıkoyuncu, Millî Mücadele’de Zonguldak ve Havalisi, Ankara, 1993, Kültür Bak. Yay.
- Ali Sarıkoyuncu, “Mustafa Kemal ve Millî Mücadelede Din Adamları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 39, Cilt: XIII, Kasım 1997.
- Ali Sarıkoyuncu, “Yunan Megalo İdeası ve Batı Anadolu’nun Düşman işgalinden Kurtarılmasında Din Adamları”, Diyanet İlmî Dergi, C. 30, Sayı: 4.
- Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu’da Ermeni Mezalimi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Dairesi Başkanlığı, C.3, Ankara, 1997.
- Asaf Gökbel, Millî Mücadelede Aydın, Aydın, 1956, Coşkun Matbaası.
- Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri, İstanbul, 1985, Millî Eğitim Bas.
- Atatürk’ün Söylev Demeçleri, C. 2, Ankara, 1981.
- Aydın Ayhan, “İzmir’in İşgali Sırasında Balıkesir”, Millî Mücadele’de Balıkesir, İstanbul, 1986.
- Aynur Mısıroğlu, Kuvayı Millîye’nin Kadın Kahramanları, İstanbul, 1976.
- Babalık Gazetesi, 4 Ağustos 1920, 2 Temmuz 1921.
- Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı’nın Kuvayı Millîye Hatıraları, 1919–1920, Ankara, 1967.
- Bayram Sakallı, Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler, Ankara, 1998, Kültür Bak. Yay.
- Bedri Alpay, “İstiklal Savaşının Sarıklı Kahramanları”, Sebülürreşad, C.2.
- Bekir Sıtkı Baykal, “Anadolu Kadınları Müdafai Hukuk Cemiyetleri” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 3.
- Bekir Sıtkı Baykal, Millî Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafai Vatan Cemiyeti, Ankara, 1996, Atatürk Araştırma Merk. Yay.

Kaynaklar

- Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev: M. Kırıtlı, İstanbul, 1988.
- Bilal N. Şimşir, Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu, Ankara, 1988.
- Bilge Umar, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara, 1974.
- Birinci, A. Uçman, C.1-2, Ankara, 1991, Kültür Bak. Yay.
- Burhan Bozgeyik, Tarih Boyunca Şehit Öyküleri, İstanbul, 2008.
- Burhan Göksel, "Atatürk'ün Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Misakı Maarif", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 3, Cilt: I, Temmuz 1985.
- Bülent Çukurova, "Kurtuluş Savaşında İstanbul Gizli Grupları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 1986, Sayı: 5.
- Bülent Çukurova, Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları, Ankara, 1994.
- Bütün Yönleriyle İlçemiz Çivril, Denizli Kaymakamlığı Yay. Denizli, 1985.
- Can Alpgüvenç, Osmanlı'da Abidevî Şahsiyetler, İstanbul, 2008, Kaynak Yayınları.
- Caner Arabacı, Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri, (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1991, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Ens.
- Caner Arabacı, "Millî Mücadelede M. Muhlis Koner", Yeni Gazete, 5 Nisan 2000.
- Celal Bayar, Ben de Yazdım, C.6, İstanbul, 1967-1972.
- Celal Nuri, "Ankara'da Kazım Karabekir Paşazadeler ve Darülfünunlular", İleri, nr. 174, 12 Kasım 1922.
- Cemal Kutay, İstiklâl Savaşı'nın Maneviyat Ordusu, İstanbul, 1977.
- Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları, Ankara, 1973.
- Cemal Kutay, Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, C.2, İstanbul, 1963.
- Ceride-i İlmîye, Sayı: 46.
- Cevat Dursunoğlu, Millî Mücadele'de Erzurum, İstanbul, 1998, Dergâh Yay.
- Cevat Rifat Atilhan, "Millî Mücadele'nin Dört Sarıklı Kahramanı", Sebilürreşad, C.2, Sayı: 37.
- Cevat Rifat Atilhan, "Vurun Kahpeye", Sebilürreşad, C.2, Sayı: 41.
- Çaka, Cahit, Tarih Boyunca Harp ve Kadın, Ankara, 1948.
- Çorum İl Yıllığı, 1967.
- Damar Arıkoğlu, Millî Mücadele'de Çukurova ve Fransız İşgali Hatıralarım, 1961.
- Devrin Yazarlarının Kalemîyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Haz: M. Kaplan, İ. Enginün, B. Emil, N. Erol Doğu Ergil, Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Ankara, 1981.
- Donanma Mecmuası, Ekim 1915 Sayısı, Spor İlavesi.

- Dr. Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C.3, İstanbul, 1967, Altındağ Yay.
- Elhaç Rıza Tahsin, Tıp Fakültesi Tarihçesi, İstanbul, 1991, C.1-2, Çağrı Yay.
- Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.1, İzmir, 1984.
- Erik Jan Zürcher, Millî Mücadelede İttihatçılık, Çev: N. Salihoğlu, İstanbul, 1987, Bağlam Yay.
- Erol Güngör, Dünden Bugünden, İstanbul, 1986, Ötüken Yay.
- Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul, 1987, Ötüken Yay.
- Ersin Kalkan, "Vefalı Olmak Buna Denir", Hürriyet Gazetesi, 11 Mayıs 2002.
- Enver Behnan Şapolyo, Atatürk ve Seymen Alayı, Ankara, 1971.
- Enver Behnan Şapolyo, İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1967.
- Enver Behnan Şapolyo, Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, İstanbul, 1958, R. Zaimler Yay.
- Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.1, İzmir, 1987.
- Esat Özoğuz, Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları, İstanbul, 1935, Ülkü Mat.
- Eyüp Sabri, Esaret Hatıraları, Haz: N. Sefercioğlu, İstanbul, 1978, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Fahrettin Kırzioğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi, C. 2, Ankara, 1993, Ziraat Bankası Kültür Yay.
- Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1983.
- Falih Rıfıkı Atay, Çankaya, İstanbul, 1980.
- Falih Rıfıkı Atay, "On Yaşında Kahraman ve Gazi", Yeni Mecmua, 1 Nisan 1923, sayı: 73.
- Fethi Tevetoğlu, Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara, 1988.
- Fethi Tevetoğlu, "Gizli Gruplar Maddesi", Türk Ansiklopedisi, C.17.
- Galatasaray Dergisi, Kasım 2004, Sayı: 27.
- Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.7, Ankara, 1975.
- Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Çev: C. Köprülü, Ankara, 1971.
- Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, C.1, Ankara, 1986.
- Hâkimiyeti Millîye, nr.21, 13 Nisan 1920; nr.27, 5 Mayıs 1920; nr. 129, 10 Mart 1921, nr. 202, 3 Haziran 1921; nr.100, 22 Ocak 1921.
- Hakkı Şenkon, "Maneviyatın Yurt Müdafasındaki Rolü", Sebilürreşad, C.2.
- Halide Edip Adıvar, 'İstanbul Gençlerine', Hâkimiyeti Millîye, 7 Eylül 1921.

Kaynaklar

- Halide Edip Adivar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1987, Atlas Kit.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, 1953, Sayı: 6.
- Harrison Armstrong, Yeni Türkiye Nasıl Doğdu? Tercüme: Ömer Rıza (Doğrul), İstanbul, 1926, İkbâl Küt.
- Hasan Güzel, Konya'da Millî Mücadele'yi Destekleyen Din Adamları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. Üni. İnk. Tar. Ens. Ankara, 1988.
- Hasene Ilgaz, Millî Mücadelede Varlığı Gizli Kalan Bir Cemiyet: KARA-KOL Cemiyeti, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, 1 Ocak 1981, Sayı: 193.
- Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1967, Sayı: 9; Eylül 1968, Sayı: 44; Aralık 1968, Sayı: 47.
- Haydar Rüştü, Mütareke ve İşgal Anıları, Haz: Zeki Arıkan, Ankara, 1991.
- Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İlk Meclis, İstanbul 1990, Çağdaş Yay.
- Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Millî Mücadele Anılarım, İstanbul, 1983, Can Mat.
- Hulki-Tosun Saral, Vatan Nasıl Kurtuldu, Ankara, 1970, İş Bankası Kültür Yay.
- Hulusi Yetkin, Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, Gaziantep, 1962.
- Hulusi Yetkin, Gaziantep Tarihi ve Davaları, Gaziantep, 1968.
- Hülya Argunşah, Şukufe Nihal, Ankara, 2002, Akçağ Yay.
- Hülya Küçük, Kurtuluş Savaşında Bektaşiler, İstanbul, 2003, Kitap Yay.
- Hürriyet Gazetesi, 15 Nisan 2007.
- Hüsameddin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1958.
- Hüsnü Açıközcü, İstiklal Harbinde Kastamonu, Kastamonu, 1933.
- İbrahim İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 58, Cilt: XX, Mart 2004.
- İkaz Gazetesi, 15 Nisan 1920 tarihli sayısı.
- İlhan Tekeli, Selim İlkin, Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Ankara, 1989, Türk Tarih Kur. Yay.
- İlkadım, nr. 9002, 8 Nisan 1922.
- İnci Enginün, M. Cumbur, C. Özdemir, Millî Mücadelede Türk Kadını, Ankara, 1983.
- İrade-i Millîye, 22 Nisan 1920.
- İsmail Çolak, Mahşerin İrfan Ordusu Okuldan Çanakkale'ye, İstanbul, 2008, Nesil Yay.
- İsmail Gölbaş, Kurtuluş Savaşı'nda Öğretmenler, İstanbul, 1981, Öğretmen Dünyası Yay.

- İsmail Şalvuz, Kurtuluş Savaşı'nda Kahraman Çukurovalılar, İstanbul, 1938, Aydınlık Bas.
- İstiklal Savaşında Maraş, Hazırlayanlar: Yaşar Alparslan, Serdar Yakar, Kahramanmaraş, 2008, Ukde Yayınları.
- İzmir, Aydın, Ayvalık ve Havalisi Yunan İşgali Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevcut Raporlar, 2. Kitap, İstanbul, 1335, Askerî Mat.
- Kadir Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Sarıklı Mücahitleri, İstanbul, 1992, Sebil Yay.
- Kadir Mısıroğlu, Yunan Mezalimi, İstanbul, 1979, Sebil Yay.
- Kamil Erdeha, Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul, 1975.
- Kamil Su, Manisa ve Yöresinde İşgal Acısı, Ankara, 1986, Kültür ve Turizm Bak. Yay.
- Kamil Su, "İşgal Yıllarında İzmir Sultanîsi", Türk Kültürü Dergisi, Kasım 1977, Sayı: 181.
- Kamil Su, Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti, Ankara, 1981, Kültür Bak. Yay.
- Kasım Ener, Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi, Ankara, 1970, San Mat.
- Kayseri Lisesi 100. Yıl Şeref Belgeseli, C.I, Ankara, 1997.
- Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1990.
- Kazım Özalp, Millî Mücadele, C. 1, Ankara, 1988, Türk Tarih Kur. Yay.
- Kemal Arıburnu, Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, Ankara, 1975.
- Kemal Çelik, Millî Mücadelede Adana ve Havalisi, Ankara, 1999, Türk Tarih Kur. Yay.
- Kemal Koçer, Kurtuluş Savaşımızda İstanbul, İstanbul, 1946.
- Kemal Özer, Kurtuluş Savaşı'nda Gönen, Balıkesir, 1964.
- Kemal Ünal, "İbrahim Demiralay'a Ait Hatıralar", Ün Dergisi, C.5, İstanbul, 1939.
- Kırşehir Gazetesi, 30 Ağustos 1336.
- Kurulay Yılmaz, Geçmişten Günümüze Bozüyük, Ankara, 2004.
- Kuvayı Millîye Dergisi, Sayı:19, Mersin.
- Lale Uçan, "İstanbul Erkek Lisesi", Popüler Tarih Dergisi, Şubat 2005, Sayı: 54.
- Lohanlızade Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafaası, Gaziantep, 1974.
- Lord Kinross, Atatürk, C.1, Türkçesi: Ayhan Tezel, İstanbul, 1967, Sander Kit.
- Lütfü Müftüler, "İstiklal Savaşında Ulemanın Büyük Hizmetleri", Sebilürreşad, C.3, Sayı: 158.
- M. Abadi, Gaziantep Fedailer, Yeni Kültür Yay., İstanbul, 1970.
- M. Abadi, Türk Verdünü Gaziantep, Gaziantep, 1959.

Kaynaklar

- M. Özgen Küçükkoner, İhsan Kayseri, Mehmet Muhlis Koner “Doğumunun 120. yılına Armağan”, Konya, 2006.
- M. Akif Tüfenk, Millî Mücadelede Denizli, İzmir, 1949.
- M. Ali Uz, Konya Kültürüne Hizmet Edenler, Büyükşehir Belediyesi Yay. Konya, 2003.
- M. Tayip Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken, C.1, Ankara, 1959.
- Madam Gaulis, Türk Milliyetçiliği, İstanbul, 1981.
- Mahir İz, Yılların İzi, İstanbul, 1975.
- Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet (1920), Ankara 1970.
- Mahmut Goloğlu, Sivas Kongresi, Ankara, 1969, Goloğlu Yay.
- Mazhar Müfit Kansu, Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber, C.1-2, Ankara, 1988, Türk Tarih Kur. Yay.
- Mehmet Ali Ayni, Darülfünun Tarihi, İstanbul, 2007, Kitabevi Yay.
- Mehmet Hocaoğlu, Belgelerle Yunan Barbarlığı, İstanbul, 1985, Berekat Yay.
- Mehmet Alpargu, “Sivas Kongresi’nde Bir Portre Tıbbiye Temsilcisi Hikmet Bey”, Sivas Kongresi Birinci Uluslar arası Sempozyumu, Sivas, 2002.
- Mehmet Çayırdağ, “Orta Anadolu’da 1920’de Ermeni-Fransız Cephesi ve Ermenilerin Haçın’da Yaptığı Katliam”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Şubat 2005, Sayı: 218.
- Mehmet Kafkas, Millî Mücadelede Öncüler, C.1, İzmir, 1991, Nil Yay.
- Mehmet Önder, Delibaş Hadisesi, Konya, (tarisiz).
- Mehmet Önder, “Mevlana Müzesinden Notlar”, Türk Yurdu Mecmuası, Mevlana Özel Sayısı, Temmuz 1964.
- Mehmet Önder, Sivaslı Ali Kemali Bey, Konya, 1954.
- Mehmet Solmaz, Şehit Kamil, İstanbul, 1991.
- Mete Tuncay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931), İstanbul, 1989.
- Metin Özata, Atatürk ve Tıbbiyeliler, İstanbul, 2007, Umay Yay.
- Millî Mücadelede Ankara, TBMM Basımevi, 1986.
- Miralay Mehmet Arif, Anadolu İnkılabı, Haz: B. Demirbaş, İstanbul, 1987, Arba Yay.
- Muhittin Nalbantoğlu, Kurtuluş Savaşı’nın Küçük Fedailerini, İstanbul, 1973.
- Murat Sertoğlu, “Kendini Kurtaran Şehir Kahraman Maraş’ın Destanı”, Tercüman Gazetesi, 19 Mart 1970.
- Mustafa Baydar, Atatürk ve Devrimlerimiz, Ankara, 1973, Türkiye İş Bank. Yay.
- Mustafa Çalışkan, Kurtuluş Savaşı Sırasında Din Faktörü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. Üni. İnk. Tar. Ens. Ankara, 1990.

- Mustafa Kara, Tekkeler ve Zaviyeler, İstanbul, 1990.
- Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Ankara, 1927.
- Mustafa Özdamar, Mahir İz Hoca, İstanbul, 1994, Marifet Yay.
- Mustafa Turan, Yunan Mezalimi, Ankara, 1999, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Mücteba İlgürel, Millî Mücadele’de Balıkesir Kongreleri, Ankara, 1999, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Naşit Hakkı Uluğ, Hemşehrimiz Atatürk, İstanbul, 1973.
- Necdet Sakaoğlu, Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul, 2003, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Niyazi Ahmet Banoğlu, Atatürk’ün İstanbul’daki Hayatı, İstanbul, 1973.
- Nurdoğan Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1970.
- Nureddin Peker, İstiklal Savaşı, İnebolu ve Kastamonu Havalisi, İstanbul, 1955.
- Nuri Köstüklü, “Kazım Karabekir, Kültür ve Eğitim”, Türk Kültürü Dergisi, Şubat 1992, sayı: 336.
- Nuri Köstüklü, “Kazım Karabekir Paşa’nın Açtığı Okullar I, II.” Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Temmuz 1985, sayı: 5, Ağustos 1985, sayı: 6.
- Nuri Köstüklü, “Kazım Karabekir ve Okul öncesi Eğitim”, S.Ü. Eğitim Fak. Dergisi, 1989, sayı: 3.
- Nuri Köstüklü, Millî Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Ankara, 1990, Kültür Bak. Yay.
- Nuri Köstüklü “Millî Mücadele’de Türk Çocukları ve Bir Destan”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 37, Cilt: XIII, Mart 1997.
- Nurşen Mazıcı, Atatürk Döneminde Muhalefet, İstanbul, 1984, Dilmen Yay.
- Osman Akandere, “Atatürk’ün Konya’yı Ziyaretleri ve İlk Ziyareti ile İlgili Gözlemler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 40, Cilt: XIV, Mart 1998.
- Osman Kafadar, Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Ankara, 1997, Vadi Yay.
- Ö. Faruk Huyugüzel, İzmir Fikir ve Sanat Adamları, Ankara, 2000, Kültür Bak. Yay.
- Öğüt Gazetesi, 31 Temmuz 1920, 4 Ağustos 1920.
- Paul Dumont, Mustafa Kemal, Terc: Zeki Çelikkol, Ankara, 1994, Kültür Bak. Yay.
- Pontus Meselesi, Matbuat Umum Müd. Kısım 1.
- Rahmi Apak, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Ankara, 1990, Türk Tarih Kur. Yay.
- Rahmi Apak, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Ankara, 1988.

Kaynaklar

- Rahmi iek, “Milli Mücadelede Batı Karadeniz”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c.15.
- Recep Dalkır, Yiğitlik Günleri Millı Mücadelede Çukurova, Adana, 1963.
- Recep Őikr Apuhan, Son Kahramanlar, İstanbul, 2005, TımaŐ Yay.
- Rıza Yalkın, Tarih Hazinesi, C.5, İstanbul, 1951.
- Sadettin Gömeç, Millı Mücadelede Gaziantep, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1989.
- Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, C.1–2, İstanbul, 1987, Kastaş Yay.
- Sacit Karaibrahimoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara, 1968.
- Sadık Albayrak, Son Devrin İslam Akademisi, C.1, İstanbul, 1980, Medrese Yay.
- Sadık zen, “Cumhuriyetimizin Temel Taşları Arasında Tıbbiyeliler ve Türk He- kimleri”, http://www.tibbiyelilercemiyeti.com/modules.php?name=Kose_Yazilari&op=printpage&artid=47.
- Sadi Irmak, Atatürk’ten Anılar, Ankara, 1982.
- Sadi Irmak, Millı Mücadelede Atatürk’ün evresi İlk Mücahitler, İstanbul, 1986, Genç Yay.
- Sahir zel, Gaziantep Savunmasının İ Yüzü, Ankara, 1952.
- Sahir zel, Gaziantep Yollarında Kahramanların İzinde, Haz: Orhan Topuğlu, T.B.M.M Basımevi, Ankara, 1987.
- Salahi R. Sonyel, “Mondros’tan Samsun’a Türk Kurtuluş Mücadelesinin Doğuşu”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c.15,.
- Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara, 1987, Türk Tarih Kur. Yay.
- Sebilürreşad, C.2, Sayı: 46.
- Selahattin Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya, C.1, Ankara, 1973.
- Selma Aktan, Dünkü ve Bugünkü Adana, Adana, 1967.
- Sırnı Kardeş, Heyeti Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa Kırşehir’de, Ankara, 1950.
- Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu’da Kuvayı Millıye Harekâtı, Ankara, 1990, Kültür Bak. Yay.
- Staney E. Kerr, The Lions of Marash, Albany 1973.
- Suat Aray, Bir Galatasaraylının Hatıraları, Ankara/İzmir, 1959.
- Süleyman Beyoğlu, “1914–1922 Yıllarında Kayseri’de Yaşanan Bazı Sıkıntılar”, İkinci Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, 1988, KAYTAM Yay.
- Süleyman Hatipoğlu, Doğu Meselesi ve Millı Mücadele’de Osmaniye, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 43, Cilt: XV, Mart 1999.

- Süleyman Hatipoğlu, Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi, Ankara, 1989, Kültür Bak. Yay.
- Şaban Çibir, Onlar da Çocuktu, İstanbul, 1990.
- Şefika Kurnaz, "Millî Mücadele'de Türk Kadını", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 34, Mart 1996.
- Şerafettin Turan, "Kurtuluş Savaşı'nda Kongreler", Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara, 1975.
- Şerif Mardin, Türkiye'de Din ve Siyaset, İstanbul, 1991.
- Taha Toros, Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova, Ankara 2001.
- Tarhan Toker, Kuvayı Millîye ve Millî Mücadele'de Denizli, Denizli, 1983.
- Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, İstanbul, 1981, Turhan Kitabevi.
- Tarık Zafer Tunaya, Osmanlı İmparatorluğundan TBMM Hükümetine Geçiş, İstanbul, 1996.
- Tarık Zafer Tuna'ya, TBMM Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri, İstanbul, tarihsiz.
- Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1992.
- Tasvir-i Efkâr, 13 Nisan 1913 tarihli 725. sayısı; nr. 2958, 14 Ocak 1920.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Yay. C.1, Ankara, 1985.
- TBMM İsim Defteri, Defter 1, Ankara, 1943.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.3, 7, 15.
- Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele, C.1, Ankara, 1987, Türk Tarih Kur. Yay.
- Tezer Taşkıran, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, İstanbul, 1973.
- Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, İstanbul, 1980.
- Turan Tanyer, Taş Mektep, İstanbul, 2005, Yapı Kredi Yay.
- Turgut Akyavaş, "İbrahim Demiralay", Ün Dergisi, C.5, İstanbul, 1939.
- Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, İstanbul, 2005, Bilgi Yay.
- Türk Kurtuluş Savaşı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Yay. C.2, Batı Cephesi 1. Kısım, Ankara, 1963, Güney Cephesi, C.4, Ankara, 1966.
- Türk Kadını Dergisi, Sayı: 6/196.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.28, İstanbul, 2003.
- Türkiye Gazetesi, 18 Mart 2006.
- Utkan Kocatürk, Atatürk ve T.C. Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1988, Türk Tarih Kur. Yay.

Kaynaklar

- Vahdettin Engin, Mektebi Sultanî, İstanbul, 2003, Galatasaraylılar Derneği.
Vatan Gazetesi, 15 Haziran 1957.
- Vehbi Koç, Hayat Hikâyem, İstanbul, 1974, Apa Ofset Bas.
- Yahya Akyüz, “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, Millî Eğitim Bak. Yay.
- Yahya Akyüz, “Cumhuriyete Giden Yolda Kadın Öğretmenler ve Etkileri”, Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi, Kasım 2001, Sayı: 21.
- Yahya Akyüz, “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/1.htm>.
- Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 1994, Kültür Koleji Yay.
- Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919–1922), Ankara, 1988, Türk Tarih Kur. Yay.
- Yahya Akyüz, Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri, Ankara, 1978, Doğan Bas.
- Yakın Tarihimiz, c.3, İstanbul, 1962.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda, İstanbul, 1983, İletişim Yay.
- Yalçın Özalp, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele’nin İlk Zaferi, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., 1984.
- Yaşar Akbıyık, Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Ankara, 1999.
- Yaşar Sarıkaya, Medreseler ve Modernleşme, İstanbul, 1997, İz Yay.
- Yeni Adana Gazetesi, 3 Mayıs 1921, Sayı: 77; 19 Haziran 1921, Sayı: 108; 30 Ekim 1920, Sayı: 290; 3 Mayıs 1921, Sayı: 77; 4 Eylül 1921, Sayı: 148; 14 Ocak 1922, Sayı: 201; 14 Haziran 1922, Sayı: 290.
- Yeni Şafak Gazetesi, 13 Eylül 2005, 18 Mart 2006.
- Yunus Nadi, Ankara’nın İlk Günleri, İstanbul, 1955, Sel Yay.
- Yusuf Ayhan, Mustafa Kemal’in Pozantı Kongresi ve Adana’nın Kurtuluşu, Ankara, 1963, İpek Mat.
- Yusuf Delikoca, Çukurova Kahramanları, Adana 2004.
- Yusuf Delikoca, “Kuvayı Millîye Topyekûn Bir Mücadeledir”, <http://www.saimbeylim.com/docdetay.aspx?id=1290>.
- Zafer Gazetesi, 10 Haziran 1955.
- Zaman Gazetesi, 30 Nisan 2003.
- Zehra Celasin, Tarih Boyunca Kadın, İstanbul, 1946.
- Zeki Sarihan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.1, Ankara, 1986.

Zübeyir Kars, Millî Mücadele'de Kayseri, Ankara, 1993, Kültür Bak. Yay.
<http://www.geocities.com/yunkuz2/yetistirdigisahsiyetler.html#dursunoglu>
http://www.erzurumbt.org.tr/erzurum/erz_sahsiyet2.htm
http://www.kenthaber.com/Arsiv/IzBirakanlar/Erzurum/IzBirakan_1187.aspx
<http://www.kabataserkeklisesi.net/tarih.htm>
http://www.gsl.gsu.edu.tr/html_tr/000/002.html
<http://www.ultraslan.com>
<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=mekteb+i+sultanî>
<http://www.gstarihi.sitemynet.com>
<http://www.sakaryaizcigrubu.org/biz.asp>
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=31035>
<http://www.uluseml.com/imege/tarihce.jpg&imgrefurl=http://www.uluseml.com/tarihce.html&h>
<http://www.mik-el.com/edirmelisesi/thistory.htm>
<http://www.izalev.com/>
http://tr.wikipedia.org/wiki/İzmir_Atatürk_Lisesi; TRT Haber, 07 Mayıs 2006, <http://www.trt.net.tr/wwwtrt/hdevam.aspx?hid=149535&k=6>
http://www.erzurumbt.org.tr/erzurum/erz_sahsiyet2.htm;
<http://www.sivaslisesi.k12.tr/tarihce.asp>
http://tr.wikipedia.org/wiki/Sivas_Lisesi; www.kulturturizm.gov.tr/TR/yonlendir.aspx?F6E...
http://www.ansiklopedi.turkcebilgi.com/Adana_Erkek_Lisesi
http://tr.wikipedia.org/wiki/Adana_Erkek_Lisesi
http://www.kayserilisesi.com/picture/kayserilisesi_1.gif&imgrefurl=http://www.kayserilisesi.com/&h <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/tarihce.htm>
<http://www.mugla.gov.tr/2/2200.asp>
<http://www.payidar.net/148142-mesaj2.html>
<http://www.karakutu.com/News-file-print-sid-3014>
<http://www.apikam.org.tr/index.php?p=9&id=26>
http://www.kenthaber.com/Arsiv/IzBirakanlar/Balikesir/Edremit/IzBirakan_686.aspx.